DOI: 10.14750/ME.2016.032

PHD ÉRTEKEZÉS

Bátyi Emese

Miskolc

2016

DOI: 10.14750/ME.2016.032

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

Bátyi Emese

A DOKTORI KÉPZÉS ÉS A TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉS MAGYARORSZÁGON

(PhD értekezés)

Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi
Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője:	Prof. Dr. Bragyova András
A doktori program címe:	A magyar állam- és jogrendszer, jogtudományi továbbfejlesztése, különös tekintettel az európai jogfejlődési tendenciákra
A doktori alprogram címe:	Az alkotmányosság és a jogállamiság garanciáinak megteremtése
Tudományos vezető:	Prof. Dr. Paulovics Anita
Társ-témavezető	Prof. Dr. Bragyova András

A kézirat lezárásának időpontja: 2016. július 30.

MISKOLC
2016

DOI: 10.14750/ME.2016.032

TARTALOMJEGYZÉK

TÉMAVEZETŐK AJÁNLÁSA

BEVEZETÉS

1 ELMÉLETI ALAPOK 12

2 A TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉS TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON A SZÁZADFORDULÓTÓL A RENDSZERVÁLTÁSIG 29

2.1 A porosz és az osztrák tudománypolitika hatása hazánk kultúrpolitikájára 29

2.2 A szovjet típusú minősítési rendszer – a tudományos élet átalakítása 38

2.2.1 A tudományos utánpótlás tervszerű biztosítása 44

2.2.2 Az egyetemek szerepe a tudományos utánpótlás képzésében 50

2.2.3 Az aspiránsképzés kialakítása 53

2.2.4 Az egyetemek szerepe a tudományos minősítésben 58

3 AZ ÚJ – ANGOLSZÁSZ – TÍPUSÚ TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉS RENDSZERE MAGYARORSZÁGON A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG 62

3.1 Az új – angolszász – típusú tudományos minősítési rendszer kialakításának előzményei 62

3.2 Az első önálló felsőoktatási törvény 69

3.3 Az első önálló felsőoktatási törvény és az akadémiai törvény kapcsolata 74

3.4 A doktori képzésre a fokozatszerzésre vonatkozó speciális szabályozás kezdeti lépései 76

3.5 Az Európai Unióhoz való csatlakozás és a 2005. évi felsőoktatási törvény 82

3.6 A tudományos minősítés rendszere a 2011. évi felsőoktatási törvényben 85

3.7 A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság szerepe a tudományos minősítés rendszerében 92

3.7.1 A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság megalakulása és feladatainak bővülése 92

3.7.2 A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság szakértői tevékenysége 98

3.7.3 Doktori iskola létesítésével, megszűnésével kapcsolatos eljárás 100

3.7.4 Az egyetemi tanári munkaköri cím adományozásával kapcsolatos eljárás 101

3.7.5 A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság jövője 103

DOI: 10.14750/ME.2016.032

3.8 Tudományos minősítés a tudománymetria szemszögéből 107
3.8.1 A tudomány mérésére irányuló törekvések 107
3.8.2 A tudomány mérése, a tudománymetriai mutatók értelme 120
3.8.3 A tudománymetriai mutatók alkalmazása és korlátaik 131

4 NEMZETKÖZI REFORMTÖREKVÉSEK A TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉS RENDSZERÉBEN AZ 1980-AS ÉVEKTŐL NAPJAINKIG 143

4.1 Az európai felsőoktatási rendszerek egységesítési igénye 143

4.2 A Bolognai folyamat és a doktori képzés 145

4.3 A doktori képzés és fokozatszerzés színvonalának emelésére vonatkozó javaslatok 157

4.4 Egyetemi tudományszervezési modellek 161
4.4.1 Kontinentális tudományszervezési modell 161
4.4.2 A brit tudományszervezési modell 165
4.4.3 Az amerikai tudományszervezési modell 166
4.4.4 A japán tudományszervezési modell 167
4.4.5 A szovjet tudományrendszer 168
4.4.6 A magyarországi tudományrendszer 169

4.5 A tudományos oktatói- kutatói pálya struktúrája néhány országban 170
4.5.1 Németország 172
4.5.2 Oroszország 175
4.5.3 Franciaország 176
4.5.4 Norvégia 178
4.5.5 Svédország 179
4.5.6 Finnország 180
4.5.7 Dánia 181
4.5.8 Izland 183
4.5.9 Angolszász országok 183
4.5.10 Anglia, Wales, Észak-Írország 184
4.5.11 Skócia 185
4.5.12 Írország 186
4.5.13 Amerika 187

4.6 „Kutatók dimenzió” – fiatal kutatók foglalkoztatási és munkakörülményei 193

5 „FOKOZATVÁLTÁS A FELSŐOKTATÁSBAN 2015 - 2030” – A DOKTORI KÉPZÉS ÁTALAKÍTÁSA 201

5.1 A kutatói életpályát meghatározó főbb tényezők 202

DOI: 10.14750/ME.2016.032

5.2 A tudományos előmenetelhez kapcsolódó követelmények 207

5.3 A fokozatszerzők mint a társadalmi és gazdasági innováció erősítői 210

5.4 Fokozatot szerzettek életpálya lehetőségei 215

5.5 „Fokozatváltás a felsőoktatásban felsőoktatási fejlesztési koncepció” 218

5.5.1 Stratégiai akció a doktori képzés átalakítására 219

5.5.2 Stratégiai akció az oktatók-kutatók teljesítmény értékelési rendszerének bevezetése 220

5.6 A doktori képzésre és fokozatszerzésre vonatkozó törvényi változások 221

5.7 A doktori képzés főbb problémái a változások tükrében 226

5.7.1 Tudományos életpálya modell 226

5.7.2 Ösztöndíj 227

5.7.3 Társadalombiztosítási, nyugellátási szolgáltatások 229

5.7.4 A képzési támogatás 230

5.7.5 A képzési és kutatási szakasz és a kutatási és disszertációs szakasz 231

5.7.6 A komplex vizsga 233

5.7.7 A doktorandusz és a témavezető(k) 236

6 ÖSSZEGZÉS 238

7 MAGYAR ÖSSZEFOGLALÓ 251

8 SUMMARY 253

9 IRODALOMJEGYZÉK 255

10 JOGFORRÁSOK, EGYÉB FORRÁSOK JEGYZÉKE 268

11 AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ SAJÁT PUBLIKÁCIÓK 278

12 SZERZŐSÉGI NYILATKOZAT 281

DOI: 10.14750/ME.2016.032

TÉMAVEZETŐK AJÁNLÁSA

Bátyi Emese
A doktori képzés és a tudományos minősítés Magyarországon
című PhD értekezéséhez

Bátyi Emese értekezése kimeríthetetlen tárgyat vizsgál: a tudományos címeket az egyetemi-tudományos világban.

Az értekezés a tudományos minősítés rendjét elemzi a 19. század végétől kezdve 1990-ig. Ez a több korszakot átfogó analízis a szocialista rendszer tudományos minősítési rendszerét is magában foglalja. A dolgozat nagyobbik része, mely ezek után következik, az 1990 utáni korszaktól máig vizsgálja a tudományos minősítési rendszer átalakítását, különös hangsúllyal a doktori képzést, kialakulásától a mai reformokig, melyeket külön elemez.

Külön érdeme a Bolognai folyamatnak nevezett európai tudományos integráció hatásának vizsgálata a tudományos fokozatokra. Nagyon figyelemre méltó és olvasmánynak is érdekes a tudománymetriai adatok értelmével foglalkozó alfejezet.

Az értekezés nagyon jelentős tárgyi ismereteken alapul. A rengeteg információ megnehezítette az értekező munkáját, mert szigorúan, olykor fájdalmasan, válogatnia kellett. Az értekezés sokkal több anyagon alapul, mint amennyi végül a szabott terjedelembe belefért. A tudományos minősítés és rokon területeinek irodalma óriási, amelyből Bátyi Emese jól választotta ki a tárgyhoz tartozó legfontosabbakat.

Feldolgozásának módszere történeti-analitikus; a tudományos minősítés múltja és külföldi rendszerei (melyeket szintén a kellő mélységben elemez) munkája anyagát alkotják, melynek fő célja a tudományos fokozatok értelmének és mai magyar rendszerének, ezen belül a tudománypolitika és tudományos minősítés (a tudományos személyzet kiválasztása) kapcsolatának kritikai-elemző bemutatása.

Az értekezést nyilvános vitára feltétlenül alkalmasnak tartjuk.

Miskolc, 2016. „ ”

…….. …….
Prof. Dr. Paulovics Anita Prof. Dr. Bragyova András

DOI: 10.14750/ME.2016.032

„Minden tudósnak és minden nemzetnek arra kell Törekednie, hogy előbbre vigye a tudományt, hogy pluszt jelentsen működése az emberiség szempontjából s hogy fordítva hiánya veszteség legyen és hézagot hagyjon. Hogy ezt eléri-e, annak objektív mértéke a tudományos teljesítmény. Minden nemzet tudománypolitikájának tehát az kell, hogy a végső célja legyen, hogy ezeknek a haladást jelentő tudományos teljesítményeknek feltételeit minél jobban biztosítsa és a tudomány művelőinek, hogy ezeket a teljesítményeket minél nagyobb számban és jelentőségben tényleg szolgáltassák."[1]

BEVEZETÉS

Témaválasztásomnak személyes indokai vannak, hiszen közel 15 éve dolgozom a felsőoktatás-igazgatás, tudománypolitika, tudományszervezési szakterületen jogi- igazgatási és koordinációs feladatok ellátásában az Emberi Erőforrások Minisztériumában főtanácsosként.

Munkám során közreműködtem a felsőoktatási tudományos ügyek ágazati irányítási feladataiban, így lehetőségem nyílt figyelemmel kísérni a felsőoktatás terén bekövetkező változásokat. Feladataim ellátása során azt tapasztaltam, hogy a tudományos minősítés rendszere az elmúlt 20-25 évben nagy változásokon ment keresztül. A minisztériumi munkám előtt lehetőségem volt – a Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány Kuratóriumának titkáraként és alapítványi referenseként – a tudományos élet tudós közösségi oldalát is megismerni. Elsősorban a tudományos közösség tudományos tevékenységét és az oktatással, kutatással és felsőoktatási feladatokkal kapcsolatos feladatok ellátását. Úgy ítélem meg, hogy a felsőoktatási szakterületen végzett munkám során szerzett gyakorlati tapasztalatok hasznosíthatóak a kutatói munkámban. Mindezen előzmények motiváltak arra, hogy a pedagógusi és közigazgatási egyetemi tanulmányaim után a PhD képzés keretében a kutatásom témájának a tudományos minősítés rendszerének vizsgálatát válasszam. A kutatásomhoz segítséget nyújtott, hogy 2013. szeptembertől – 1 év időtartamra – elnyertem az Apáczai Csere János Doktoranduszi Ösztöndíjat a TÁMOP „*Nemzeti Kiválóság Program – Hazai*

[1] Magyary Zoltán: *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése*. Pécs, 1931, Danubia Könyvkiadó, 105.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program" című kiemelt projekt keretében.

A doktori értekezésemben arra a kérdésre próbálok választ kapni, hogy milyen irányba lenne szükséges a tudományos minősítési rendszer és a doktori képzés fejlesztése. A doktori értekezésem témája kettős. Vizsgálom a tudományos minősítés rendszerét, a doktori képzés és fokozatszerzés hazai és nemzetközi viszonylatát az oktatói-kutatói tudományos utánpótlással, az oktatói-kutatói életpályával, az új munkaerő-piaci elvárásokkal összefüggésben, illetve a minősítéssel, a képzéssel összefüggő reformokat és vizsgálom azt a folyamatot, amelynek eredményeként a tudományos minősítés rendszerének a mai formája kialakult.

A jogszabály szerint a doktori képzésben szerezhető oklevél által tanúsított tudományos fokozat a „Doctor of Philosophy" (PhD), a művészeti képzésben a „Doctor of Liberal Arts" (DLA). Amennyiben azonban jogszabály alkalmazási, foglalkoztatási, képesítési előírásként tudományos fokozatot említ, azon doktori fokozatot, a tudomány(ok) kandidátusa, a tudomány(ok) doktora, illetve a külföldön szerzett és honosított vagy elismert tudományos fokozatot kell érteni.

Magyarországon jelenleg egyetlen tudományos fokozat szerezhető: a PhD/DLA, ezért fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy a doktori értekezésemben a tudományos minősítés kérdését tágan értelmezve vizsgálom, beleértve minden olyan témakört (habilitáció, akadémiai doktori cím, stb) amelynek során a tudományos közösség értékeli a pályázó tudományos tevékenységét.

Kutatási célom a tudományos minősítés rendszerének (köz)igazgatási szempontból történő vizsgálata, ugyanis a tudományos minősítés rendszerének kérdését jogi-igazgatási aspektusból megközelítő publikációk kevésbé születtek.

A kutatás módszerét tekintve a normatív metódus mellett történeti módszert alkalmazva feltérképezem a tudományos minősítési rendszer történeti előzményeit, majd a jogösszehasonlító módszerrel – idegen nyelvű forrásokat is feldolgozva – vizsgálom a tudományos minősítés jelenlegi szabályozási rendszerét hazai és nemzetközi viszonylatban is. Az értekezés a szakirodalmi források, a külföldi és hazai gyakorlat elemzésével valamint nemzetközi dokumentumok és jogszabályok értékelésével készül.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Az értekezésben az alábbi kérdésköröket vizsgálom.

Az I. fejezetben az elméleti megalapozás keretében szükségesnek tartom a tudományos minősítéshez kapcsolódó alapfogalmak tisztázását. Elsősorban a tudomány, tudós, tudósközösség, tudományos gondolkodás, tudományos forradalom fogalmait vizsgálom. A fejezetnek nem célja a tudomány fogalmának és az ahhoz kapcsolódó kérdéseknek a teljes körű elméleti-filozófiai bemutatása, tehát a kérdésre kizárólag a disszertáció témájához szükséges mértékben térek ki.

Véleményem szerint a jelenlegi hazai tudományos minősítési rendszert nagymértékben meghatározták a tudományos minősítés hazai jogtörténeti előzményei, ezért az értekezés II. fejezetében a tudományos minősítési rendszer alakulását a századfordulótól a rendszerváltásig vizsgálom. Ennek keretében – a történeti kutatási módszer alkalmazásával – megvizsgálom Magyarországon az egyetemek szerepét és feladatait a tudományos minősítésben és elemzem a tudományos minősítés szervezetrendszerét [az egyetemi doktori – „kisdoktori", illetve 1984-től a „dr. univ.", a kandidátusi fokozat (C.Sc.), és a tudományok doktora (D.Sc.) – „nagydoktori" címek], a különböző címek, pozíciók és fokozatok történetét és adományozási módját. Ezekhez szorosan kapcsolódva vizsgálom a rendszerváltás előtti Magyar Tudományos Akadémia és a Tudományos Minősítő Bizottság helyét és szerepét a tudományos minősítés rendszerében. A kutatásban célom annak a feltételezésnek a megválaszolása, hogy a századforduló utáni és a rendszerváltás előtti időszak alatt a felsőoktatási intézményeket jellemezte-e az a törekvés, hogy visszaszerezzék a tudományos minősítés adományozásának a jogát.

Ahhoz, hogy rendszerben és időben látva értsük a tudományos minősítés történetében lejátszódott folyamatokat, szükségesnek tartom az értekezés III. fejezetében megvizsgálni a hazai tudományos minősítés rendszerének további változásait a rendszerváltástól napjainkig. Feltételezésem szerint ugyanis Magyarországon a rendszerváltás előtti és a rendszerváltás utáni tudományos minősítési rendszer nagymértékben különbözött. A történeti módszer alkalmazásával megvizsgálom, hogy miként hatott a rendszerváltás és az Európai Unióhoz való csatlakozás a tudományos minősítés szervezetrendszerére, a címek, pozíciók és fokozatok adományozási módjára, különös tekintettel a tudományos minősítés és fokozatadás szervezetrendszerére és az új típusú doktori képzés bevezetésére. E fejezetben

DOI: 10.14750/ME.2016.032

abból a feltevésből indulok ki, hogy a rendszerváltással bevezetett új típusú tudományos minősítési rendszer összességében pozitív irányúnak tekinthető és az új minősítési rendszer által a felsőoktatási intézményeket érintő változásokból fakadó új feladatok, szerepek és elvárások jelentős mértékben megváltoztatták az oktatói-kutatói életpályát. Az új típusú tudományos fokozat bevezetése, illetve az, hogy a fokozat odaítélésére a Magyar Tudományos Akadémia helyett az egyetemek váljanak jogosulttá nem volt mentes a szakmai vitáktól. Ezekre az értekezésben részletesen kitérek, hiszen „kapaszkodót" adnak a kérdéskörben való továbblépéshez.

A tudományos minősítés rendszerében a tudománymetria kérdésköre is vizsgálatra kerül, mert álláspontom szerint a tudományos minősítésben egyrészt jelentős szerepe van a tudománymetriai mutatóknak, másrészt a tudománymetriával kapcsolatos kérdéskör korántsem problémamentes.

Az értekezés IV. fejezetében vizsgálom a kutatási téma nemzetközi aspektusait. Álláspontom szerint ugyanis a tudományos minősítés rendszerének fejlettsége meghatározza a felsőoktatási intézmények, a doktori képzés és a tudományos utánpótlás sikerességét és versenyképességét. Ennek keretében vizsgálat tárgyává teszem az EU tagállamok oktatási minisztereinek kezdeményezésére indult Bolognai folyamatot, mert úgy vélem, hogy a hazai doktori képzés, a fokozatszerzés, a tudományos utánpótlás versenyképessége és a fokozatot szerzők számának növelése érdekében a Bolognai folyamat célkitűzései, intézkedési javaslatai és az Európai Unió irányelvei közül még vannak beépítésre váró intézkedések. Hangsúlyozni kell, hogy a Bolognai folyamat a felsőoktatással kapcsolatos kérdések egy részét – kiemelve a tagállami szintről – önkéntes alapon összeurópai szintre helyezte, és bár nem európai uniós kezdeményezés, de mindenképpen az Európai Unió támogatását élvezi és az Európai Bizottság aktív résztvevőként részben alakítja is. Éppen ezért a Bologna folyamat elemzése során a doktori képzés kérdésére, a tudományos minősítés rendszerének összefüggéseire és a Bolognai folyamat állomásainak és célkitűzéseinek vizsgálatára és bemutatására helyezem a hangsúlyt.

A fejezet második részében az egyetemi tudományszervezési modellek vizsgálata is sorra kerül. Bemutatom nemzetközi viszonylatban a tudományos minősítés rendszerét, a történelmileg kialakult és lényeges különbségeket hordozó felsőoktatási tudományszervezési modelleket. Ezt követően – nemzetközi összehasonlításokat végezve – vizsgálom az irányítás, a

DOI: 10.14750/ME.2016.032

finanszírozás rendszerét, az oktatói-kutatói kar felépítését valamint a tudományos minősítés és utánpótlás rendszerét. A tudományszervezési modellek vizsgálatát azért tartom szükségesnek, hogy a hazai tudományszervezési rendszer elhelyezhetővé váljon a klasszikus modellek rendszerében. Célom annak megállapítása, hogy a hazai tudományos modellnek a jövőben milyen irányba kell, kellene alakulnia és fejlődnie.

A második részben összehasonlító jogi módszer alkalmazásával vizsgálom Németország, Oroszország, Franciaország, a Skandináv országok (Norvégia, Svédország, Finnország, Dánia, Izland), az angolszász országok (Anglia, Wales, Észak-Írország, Skócia Írország) és Amerika felsőoktatási és tudományos minősítési rendszerének jellemzőit. Célom annak vizsgálata, hogy a nemzetközi „*jó gyakorlatok*" beilleszthetőek-e a hazai szabályozásba, és ha igen, akkor hogyan.

Az V. utolsó fejezetben térek ki az oktatói-kutatói tudományos utánpótlás biztosítására hivatott doktori képzésben és fokozatszerzésben történt legújabb változtatások bemutatására. A doktori képzés – a 2011. évi felsőoktatási törvény módosításának eredményeként – 2016. szeptember 1-jétől nagymértékben átalakul. A képzés átalakulása előzményének tekinthető, hogy a Kormány 2014. december 22-i ülésén elfogadta a „*Fokozatváltás a felsőoktatásban felsőoktatási fejlesztési koncepció*" című dokumentumot, vagyis azt a felsőoktatási stratégiát, mely 2030-ig rögzíti a felsőoktatással kapcsolatos stratégiai célokat és speciális beavatkozási területeket. A koncepcióban szereplő stratégiai akciók közül kutatási témám szempontjából kiemelendő a doktori képzés átalakítására, a fokozatszerzési arány növelésére vonatkozó akció.

Az új szabályozás megítélésem szerint számos problémát vet fel, másrészt hosszabb ideje fennálló problémákra sem ad megoldást. Feltevésem szerint sem a magyar felsőoktatási intézmények sem a tudománypolitika nem rendelkeznek olyan tudományos életpálya modellel és ösztönzési módszerekkel, amelyek megfelelő módon és mértékben biztosíthatnák az oktatók-kutatók tudományos munkájának feltételeit és az oktatók-kutatók hosszú távon való megtartását. Célom annak a megvizsgálása is, hogy a doktori képzést miként kellene átalakítani ahhoz, hogy megfeleljen az új kihívásoknak és megfelelő szakmai és karrierfejlődési lehetőségeket kínáljon.

A tudományos minősítési rendszer hazai és nemzetközi vizsgálata, összehasonlítása és elemzése – megítélésem szerint – jó kiindulási alapot

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szolgáltathat a tudománypolitikában és a hazai felsőoktatási intézményekben végrehajtandó fejlesztések tervezéséhez és kivitelezéséhez, illetve a nemzetközi szintű javaslatok és a „*jó gyakorlatok*” átvételéhez, figyelembe véve természetesen a hazai sajátosságokat is.

1 ELMÉLETI ALAPOK

Mindenki az adott korszak társadalmába és kultúrájába annak szellemi közegébe születik bele, amely a korábbi generációk munkájának sikere. A társadalmi kölcsönhatás részese a kutató is a törekvéseivel. Egyéni kezdeményezés nélkül a társadalom a tudomány egyik területén sem haladna előre.[2] Megállapítható, hogy a tudomány életet formáló és életet rendező hatalom.[3]

A tudós közösségben a tudós életpálya kitartó munkát követel, mely sokszor csalódásokkal jár. A tudósok hetekig, hónapokig, sőt évekig küzdenek a kísérleteikkel és a megfigyeléseikkel. A kutatás nem egyszer zsákutcába kerül, de sokszor olyan eredményeket érnek el, amelyek megkönnyítik az életünket. A mobiltelefon, a számítógép, az internetet használat, a víz tisztítása mind a tudomány terméke. Ha az új orvosi felfedezésnek köszönhetően meggyógyul az ember az is a tudomány jótékony hatása. A tudós közösség folyamatosan törekszik szélesíteni a látóterét és vizsgálja a bennünket körülvevő világot. A tudomány folyamatosan és jelentősen fejlődik, de számos tudós elismeri, hogy még mindig sok az ismeretlen és talán a megismerhetetlen is. Azt gondolom, hogy a tudomány hatáskörében sokszor úgy élünk, mint a levegőben. Legtöbbször észre sem vesszük, pedig valójában mindig a tudomány eredményeinek áldásait élvezzük.

Mindezekkel öszefüggésben a tudományos minősítés rendszerének vizsgálatához elengedhetetlen egy rövid elméleti megalapozás keretében választ adni néhány kérdésre. Mi a tudomány? Ki a kutató? Ki a tudós? Mit jelent a tudományos közösség? Mit jelent a tudósképzés? Mi a tudományos eredmény? Hogy határozhatjuk meg a tudományos teljesítményt? Mit és

2 Kornis Gyula: *A tudományos gondolkodás. A tudós lelki alkata*. Budapest, 1943, Franklin-Társulat, 3.
3 Kornis Gyula: *A tudományos gondolkodás. A tudós lelki alkata*. Budapest, 1943, Franklin-Társulat, 10.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

hogyan mér a tudományos teljesítménymérés? Hogyan épül fel a tudományos minősítés és a minősítési rendszer? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására teszek kísérletet jelen fejezetben.

A tudomány módszeresen bizonyított igazságok rendszere. Lényeges tulajdonsága, hogy nem egyszerűen tudás, mely lehet ismeretek kisebb-nagyobb terjedelmű összessége, hanem igazságok rendszere, amelyek törvényszerűen összefüggenek. Tudásunk lehet olyasmiről is, amit ösztönösen megérzéssel szerzünk, de ez nem tudomány, még akkor sem, ha bölcseséget tartalmaz. Magát az ismeretet szerezhetjük sokféleképpen, de tudománnyá csak akkor lesz, ha azt az értelem feldolgozza. A tudomány elszakad a művelőjétől, hiszen a tudományos igazságok tovább élnek, mint az azt felismerő egyének. A tudományos igazságok nem egyesek tulajdonai, hanem az emberiség közös értékei, melyeket tovább adnak generációról generációra, és melyeket minden következő generáció újabb értékekkel növel.[4]

A nyugati nézet szerint a kutató és a tudós két különböző tartalmú fogalom. A kutató specializált szakértő, aki sikeresen alkalmazza munkájában hivatása szabályait és törvényszerűségeit. A tudós azonban átlagon felüli tehetség, aki intuitív képességeivel szakmájának új szabályait és törvényeit fedezi fel. A tudósokat nem „*képezik*", hanem „s*zületnek*", az adottságok, a szorgalom és a filozófiai értelemben vett véletlen találkozásából.[5]

A tudós – akár elméleti kutató, akár kísérletező – állításokat vagy állítás-rendszereket fogalmaz meg és lépésről lépésre ellenőrzi azokat. A tapasztalati tudományokban feltevéseket vagy elméletrendszereket alkot, amelyeket megfigyelések és kísérletek útján tapasztalatilag ellenőriz.[6]

A „*tudomány*" is egyike a mindennapi életben azoknak a szavaknak, amelyek nagyon különböző fogalmi árnyalatok szimbólumai. A tudomány jelentheti mindazt a tevékenységet, mely az ismeretek megszerzésére vonatkozik. Ebben az értelemben tehát a tudomány nem befejezett már megállapított ismeretek összefoglalása, hanem folytonos kutatás az új igazságok után. A tudós tudományon egyáltalán nem azt az ismerettömeget érti, amely a tankönyvben található. Ha tudományos munkáról, tudományos

[4] Weszely Ödön: *Az egyetem eszméje és típusai*. Budapest, 1929, Dunántúl Egyetemi Nyomda, 34–35.
[5] Polónyi István, Tímár János: Az Akadémia és az egyetemek reformjai. *Magyar tudomány*. 2006/10, 1261–1262.
[6] Popper, Karl R.: *A tudományos kutatás logikája.* Ford. Petri György, Szegedi Péter. Budapest, 1997, Európa Könyvkiadó, 31.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

intézetről, a tudomány fejlődéséről vagy az államnak arról a kötelességéről van szó, hogy a tudományt előmozdítsa és támogassa, akkor tudományon mindig tudatos megismerő tevékenységet értünk, mondhatjuk, hogy „*igazságra törő akarat*" (Wille zur Wahrheit). Ettől a tudományos kutató tevékenységtől meg kell különböztetnünk ennek az eredményét, vagyis az ismereteknek azt az átmenetileg kész összefüggő rendszerét, amely például a tudományos könyvekben található. Végül a tudomány nemcsak tevékenységet és ennek az eredményét jelentheti, hanem magát azt a célt is, amelyre a tudományos tevékenység irányul. Ez pedig az ismeretek, azaz igazságok teljes rendszere, amelynek elérésére az új ismeretek megszerzésével, bizonyításával és rendszerezésével törekszünk. Nevezhetjük szabályozó elvnek, amely az előrelépés irányát mutathatja. A tudomány éppen ezért – mint tevékenység és időben megvalósuló eredmény – sohasem tarthatja magát befejezettnek, a folyamatos felfedezés és rendszerezés mindig csak újabb és újabb okot szolgáltat a további kutatásra.[7]

A tudományos gondolkodás alanyai – a kutatók és a tudósok – nem a világtól elszigetelődött magukban élő lények, hanem a társadalom képviselői, akik adott társadalmi és kulturális környezetbe születnek bele és nevelkednek, amelynek világfelfogása hat a szellemük alakítására. A tudományos gondolkodásnak vannak tehát az egyén fölött álló társadalmi feltételei is. Ezek tényeit kutatja a tudomány szociológiája. Azt vizsgálja, hogy hogyan hat a társadalom a tudományra és fordítva is a tudomány a társadalomra.[8]

A tudományt mindig a kutató emberi értelem éli meg és hozza létre, majd a gondolkodó emberek személyében elevenedik meg és él tovább. A tudomány története ezért nemcsak az eszméknek, hanem a kutató embereknek is a története. Ebben nem mellékes körülmény, hogy a kutatónak milyen a szellemi alkata és a személyisége, milyen adottságokkal és képességekkel rendelkezik, amelyek a gondolkodó munkájában fokozatosan kibontakoznak, és arra késztetik, hogy bizonyos tudásterületen így és nem más módon gondolkodjon.[9]

---

[7] Kornis Gyula: *A tudományos gondolkodás. A tudós lelki alkata*. Budapest, 1943, Franklin-Társulat, 24–25.
[8] Kornis Gyula: *A tudományos gondolkodás. A tudós lelki alkata*. Budapest, 1943, Franklin-Társulat, 43.
[9] Kornis Gyula: *A tudományos gondolkodás. A tudós lelki alkata*. Budapest, 1943, Franklin-Társulat, 50.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Kutatóintézete – mintegy az előzőek összefoglalására – a tudományra a következő fogalmi magyarázatot adja: „*A mai értelemben vett tudomány a maga módszertani, intézményi hátterével alapvetően modern jelenség, noha egyes elemei jóval korábban megjelennek: Kínában, a folyammenti kultúrákban (technikai, matematikai ismeretek felhalmozása) és a görög - római antikvitásban. A 16-17. század folyamán az antik természetfilozófia iránt feltámadó érdeklődés, a reneszánsz mágia gyakorlati orientációja, a kísérletezés technikájának kialakulása, bizonyos mesterségek (pl. haditechnika, mezőgazdaság, hajózás, lencsecsiszolás) tudásanyagának növekedése, valamint a mesterségekben felhalmozott ismeretek hozzáférhetővé tétele a könyvnyomtatás által, a természetről való gondolkodás új, az arisztotelianizmustól élesen eltérő, matematizált, ám a természetrajzi és természetfilozófiai hagyománytól csak fokozatosan elkülönülő típusát teremtette meg. Ezt az átalakulást szokás tudományos forradalomnak nevezni. Önálló társaságok, akadémiák szerveződtek. Tagjaikból létrejött a tudós, mint foglalkozás. Az ismeretek mennyiségi felhalmozódásával lehetetlenné vált, hogy egy-egy tudós minden tudásterületet áttekintsen; a 18. századtól megkezdődött a tudományok specializálódása, a sajátos fogalomkészletekkel, módszerekkel és instrumentáriumokkal rendelkező szaktudományok kialakulása. A 20. század közepére a tudomány a nagyipari termelés számos jellegzetességét vette fel, mind méretében („Nagy Tudomány”), mind működési mechanizmusában.*”[10]

Az egyetem a sajátos európai fejlődés nagy múltú és nagy jelentőségű intézménye. Kant azért választotta időskori műve tárgyának, mert megvizsgálhatta a gondolat és a társadalom viszonyának kérdését. Ez az összefüggés azért volt fontos számára, mert foglalkoztatta az emberiség jövőjének, fejlődésének és haladásának problémája. Az egyetemet egy olyan „*tudásgyárnak*” ítélte meg, ahol emberek bizonyos csoportjai egyfajta gondolati terméket állítanak elő. Az egyetemet a társadalomtól viszonylagosan különállónak, ugyanakkor közvetítő szervnek tartotta a kormányzat, a politikai-hatalmi terület és a társadalom között. Kant a társadalom és a tudás

[10]A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Kutatóintézete: *Magyar Virtuális Enciklopédia*. http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/filoz/tudomany.htm (2015. 06. 30.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

közti viszonyokat vizsgálta és ezek változásait kutatta. Különösen az ész és a filozófusok szerepét próbálta ezekben a vonatkozásokban meghatározni.[11]

A tudományos gondolkodás az emberi megismerő tevékenység sajátos fajtája. Az objektív valóság tudatos megismerésének és az emberi tudat megismerő funkciójának a kialakulása elválaszthatatlan a munka és ezáltal a társadalom kialakulásától. Már a társadalmi fejlődés kezdetein társadalmi szükségletté válik a megismerés elért eredményeinek szavakban és szokásokban való rögzítése, majd a következő generáció számára való átadása. Ez magával hozza az ismeretek szimbólumok segítségével való rögzítésének és rendszerbe foglalásának az elvárását is.[12]

A megismerő tevékenység önállósulásának van egy másik előidézője is, amely a tudomány további fejlődésére is jelentős hatást tett. Ez a kutatási hajlamra épülő kíváncsiság, a mindentől függetlenül önmagáért a tudásért folytatott megismerés. A kezdeti szellemi tevékenység nagyrészt megfigyeléseken és tapasztalatokon alapult, amelyek részben megalapozottak, részben eltúlzottak voltak, mint például a mágikus-vallásos hiedelmek. A társadalom kialakulásával társadalmi szükségletté válik a valóság megismerése. Ez azonban a valóság nem minden területén volt egyformán fontos és lehetséges és az ismeretek sem voltak egyformán igazolhatóak. E különbségekkel kezdődik meg a szellemi tevékenység differenciálódása. A termelőtevékenység szempontjából legfontosabb területeken létrejönnek a megismerés viszonylagos helyességét és igazságát biztosító különféle módszerek, majd fokozatosan kialakul mindehhez egy sajátos gondolkodásmód és megismerő tevékenység a tudomány.[13]

A mindennapi gondolkodás a mindennapi életre jellemző sajátos gondolkodásmód. A tudományos gondolkodás alapvető és legfontosabb jellemző vonása a mindennapi gondolkodástól különböző teoretikus beállítódás. A tudományos gondolkodás nem kifejezetten a gyakorlati szükségletből, hanem valamilyen ismeret hiányából indul ki. Nem az adott ismeret iránti társadalmi szükséglet tudata hajtja, hanem az „*öncélú*” megismerés, a kíváncsiság, mint a „*rejtvényfejtés*” iránti vonzalom.

---

[11] Redl Károly: A fakultások vitájának előtörténetéhez. In: Tóth Tamás (szerk.): *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatás- történeti tanulmányok. Magyar felsőoktatás könyvek*. Budapest, 2001, Professzorok Háza, 57.
[12] Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 11.
[13] Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 11–12.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A gyakorlati tudás mellett megjelenik az elméleti tudás, amely a tudásvágyért a megismerés érdekében folytatott kutatás. Az elméleti és gyakorlati tudás megkülönböztetése sajátos társadalmi feltételekhez kapcsolódik. Gondolata először az ókori görögöknél jelent meg, ahol különösen a Kr. e. V. és IV. századi athéni filozófusok körében játszott komoly szerepet. Az elméleti és gyakorlati tudás megkülönböztetését a „*magasabb*" és „*alacsonyabb rendű*" tudás közötti különbségnek tekintették. Ez részben abból eredt, hogy az önmagáért való elméleti tudásnak csakis szabadidővel rendelkező és társadalmilag kiváltságos helyzetben lévő csoport szentelhette magát. Az elméleti tudás művelőinek társadalmi státusza ezért hatással volt magának a tevékenységnek a társadalmi megítélésére. Az elmélet fogalma olyan másodlagos jelentésre tett szert, mint „*tisztaság*", „*eszményiség*", „*magasabb rendű tökéletesség*", amely magát a kiváltságos társadalmi státuszt jelzi.[14] Ez vezet a tudomány kialakulásának és további fejlődésének egyik érdemi összefüggéséhez. Nem elegendő ugyanis a tudomány kialakulásához a tudományos ismeretek iránti szükséglet megjelenése, hanem vannak társadalmi feltételei is. Az elméleti gondolkodás számára szükséges idő ilyen értelemben a szabadidő – amely történelmileg egy kiváltságos társadalmi csoport előjoga volt – az elméleti vizsgálódás előfeltétele. Ez a „*szabad*" tevékenység „*tiszta*" is abban az értelemben, hogy nem keveredik közvetlen gyakorlati feladatokkal, vagyis önmagáért folytatják.[15]

Minden tudomány a maga ismeretanyagával, nyelvezetével és fogalmaival egy rá jellemző közeget hoz létre. Ennek a segítségével – a megismerés céljából kiindulva – jobban meg lehet ragadni a valóság vizsgálat alá vett részének tulajdonságait és törvényszerűségeit, beleértve a tudományos kritika lehetőségeit és a korábbi nézetek pontosítását is. A tudományos gondolkodás ebben a homogén közegben történik.[16]

A tudomány sajátosságai a tudományterületeken és az egyes korszakokban különféle mértékben hol jobban, hol kevésbé valósulnak meg. A tudományos kutatás gyakorlatát jelentősen befolyásolja a tudós közösségnek a tudományosság kritériumairól vallott felfogása.[17]

---

[14] Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 15.
[15] Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 15.
[16] Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 16.
[17] Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 20.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A közfelfogástól eltérően nem feltétlen jellemzője a tudományos kutatásnak, hogy új, vagyis addig még senki által fel nem tárt ismeretek jönnek létre. A tudomány fejlődése során általában ritkán kerül sor valóban új tudományos felfedezésre, amennyiben igen, akkor ezek azonban a tudomány jelentős átalakulását és változását eredményezik. A kutatások nagy része a korábbi felfedezések igazolására és összefüggéseik kimutatására irányul. Ami a tudományos ismeretek igazságtartalmát illeti, ott is tartózkodni kell a leegyszerűsítésektől, ugyanis az egykor általánosan közismertté vált és később tévesnek bizonyult elméletek összességükben nem voltak kevésbé tudományosak, mint a ma divatosak. A tudományosság kritériuma egyrészt az, hogy az adott elmélet az igazság igényével lépjen fel, másrészt pedig, hogy az igazságtartalma a tudományos közösség által elfogadott módszerekkel vizsgálható, vitatható és cáfolható legyen.[18]

Thomas Samuel Kuhn megfogalmazása szerint az idejétmúlt elméletek nem eleve tudománytalanok csak azért, mert elvetették azokat.[19] A tudománynak létfeltétele az, hogy a paradigmák közötti választás egy sajátos közösség tagjainak kizárólagos joga legyen. A tudományos élet egyik legszigorúbb íratlan szabálya, hogy tudományos kérdésekben tilos államfőkhöz, vagy a nagyközönséghez fordulni.[20]

A tudománynak az autonómiája és a védettsége azonban sohasem teljes. Fokozati különbségek vannak, a tudomány sohasem lehet teljesen érdekmentes. A tudományra a tudományon belüli érdekek és a külső körülmények és szükségletek – amelyek különböző érdekekhez kapcsolódnak – is hatást gyakorolnak. A mindennapi élet, a gondolkodás és a tudomány viszonya ellentmondásos. Hasonlóságok, különbségek, befolyásoltság és autonómia ellentmondásos egysége, ezért a tudomány mibenlétére és az azzal összefüggő kérdésekre eltérő válaszok születtek a tudományelméletben. A különböző felfogások között sok esetben az húzódik meg, hogy az említett ellentmondásos viszony melyik oldalát hangsúlyozzák vagy abszolutizálják. A tudományos jelenségek összetettek, meg kell

---

[18] Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 11–22.
[19] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 17.
[20] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 172–173.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

különböztetni a tudományos kutatást, mint tevékenységet és a tudományos ismereteket, mint a tevékenység eredményét és azon belül az ismeretek különböző összefüggő részeit, mint a tudományos elméleteket, az elméleteket tartalmazó tudományterületeket, tudományágakat és a tudományok oktatására szolgáló tantárgyakat. A tudományos kutatás sajátos társadalmi gyakorlatként értelmezhető. Igaz és igazolható rendszerezett ismeretek feltárására irányuló tudatos és módszeres tevékenység. Akkor sikeres, ha felhasználja az adott tevékenységre vonatkozó elméleti ismereteket is. Ez indokolja a tudományelmélet szükségességét. A tudományelmélet központi problémáit a tudomány általános és az egyes tudományterületek sajátos jellemzői, a tudományok rendszerezésének és az egyes tudományágak tárgyának a kérdései, a tudományok fejlődésének sajátosságai, a tudomány és társadalmi környezetének összefüggései, a tudományos kutatás módszerei és szervezésének kérdései alkotják. A tudományos ismeretek a tudományos kutatás során megszerzett nyelvi formában rögzített és rendszerezett, bizonyítottan vagy valószínűsíthetően igaznak tartott ismeretek. A tudományos ismeretek rendszerének fontos elemei a tudományos fogalmak, a tudományos törvények, feltevések és a tudományos elméletek.[21]

Azt, hogy mely tudományos művek határozzák meg a tudósok generációi számára egy kutatási terület problémáit és módszereit, két közös sajátosságuk tette képessé. Egyrészt a feldolgozásmódjuk kellőképpen újszerű volt ahhoz, hogy a tudományos tevékenység velük versenyző módszereivel szemben tartósan követőkre találjanak, másrészt eléggé nyitott volt ahhoz, hogy sokféle megoldandó problémát hagyjanak hátra az új tudóscsoportnak. Az e két közös vonással jellemezhető eredményeket Kuhn paradigmának nevezi.[22] Ez a fogalom – vagyis a paradigma fogalma – szorosan összefügg a normál tudománnyal. Az új kifejezéssel arra akarja felhívni Kuhn a figyelmet, hogy a tudományos gyakorlat elfogadott mintái – mint a megfelelő törvény, elmélet, az alkalmazás és a kutatási eszközök – olyan modellek, amelyekből a tudományos kutatás sajátos összefüggő hagyományai származnak. Ezek azok a hagyományok, amelyeket a történész ilyen címszavak alatt emleget: „*ptolemaioszi csillagászat*” (vagy „*kopernikuszi*”), „*arisztotelészi dinamika*”

[21] Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 23–24.
[22] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 24.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

(vagy „*newtoni*”), „*korpuszkuláris optika*” (vagy „*hullámoptika*”). A paradigmák tanulmányozása készíti elő a tudósjelöltet arra, hogy később a tudományos közösség tagjaként tevékenykedhessen. Mivel a társai e közösségben ugyanazokon a konkrét modelleken tanulták meg a tudományterületük alapjait, ezért a későbbi tevékenysége ritkán okoz nyílt vitát az alaptételeket illetően. A közös paradigmák alapján kutatókat azonos szabályok és minták vezérlik. Ez az elkötelezettség és az egyértelmű közmegegyezés előfeltétele a normál tudománynak, azaz egy bizonyos kutatási hagyomány létrejöttének és fennmaradásának.[23]

Kuhn a „paradigma” kifejezést két különböző értelemben használja. Egyrészt a nézeteknek, értékeknek és módszereknek egy adott tudományos közösség minden tagja által elfogadott összességét jelenti, másrészt ennek az összességnek egy bizonyos elemét jelöli. Azokat a problémamegoldásokat, amelyeket modellként, példaként használnak és így a további normál tudományos rejtvények megoldásának alapjaként explicit szabályokat helyettesíthetnek.[24] A tudományos közösség a paradigma elfogadásával a problémák kiválasztására használható kritériumhoz jut, amelyeknek valószínűleg egészen addig van megoldásuk, amíg a paradigmát vitathatatlannak találják. A tudományos közösség többnyire csak ezeket ismeri el tudományos problémaként és ezek vizsgálatára készteti tagjait.[25]

Különféle indítékokból vonzódhatnak az emberek a tudományhoz. Például hasznosak akarnak lenni, új területek feltárása érdekli őket, bíznak abban, hogy valamilyen szabályszerűséget fedeznek fel vagy ellenőrizni akarnak elfogadott ismereteket. Ezeknek és más okoknak is szerepük van annak eldöntésében, hogy milyen sajátos problémákkal foglalkozik majd később a tudós. Ha időnként kudarcok érik is, a motívumok elegendőek, hogy a tudományos munkához vonzzák és ott is tartsák a kutatót. Az a meggyőződés hajtja a kutatót, a tudóst, hogy ha elég ügyes, akkor sikerül megoldania egy rejtvényt, amelyet még senki sem oldott meg, vagy senki sem oldott meg olyan jól, mint ő. A legnagyobb tudósok közül is sokan fordították

[23] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 24–25.
[24] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 179.
[25] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 49.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

minden figyelmüket ilyen rejtvényeknek. Szinte egyetlen szakterület sem kínál más tevékenységi lehetőséget művelőinek, ez azonban aligha csökkenti a szenvedélyes rejtvényfejtőre gyakorolt vonzerejét.[26]

A normál tudomány – amely tevékenységgel a tudósok szinte minden idejüket töltik – arra a feltételezésre épül, hogy a tudományos közösség tudja milyen a világ. A közösség sikere azon múlik, hogy hajlandó-e megvédeni ezt a feltételezést. A normál tudomány gyakran érdemi új felismeréseket sem enged érvényesülni, mivel ezek akadályoznák alapvető elkötelezettségei teljesítését. Ha viszont ezek az elkötelezettségek önkényes mozzanatot is tartalmaznak, akkor a normál kutatás lényegéből következik, hogy az új felismerést túl sokáig nem lehet visszatartani. Néha egy normál probléma ellenáll azoknak a támadásoknak is, amelyeket a megfelelő szakterület legképzettebb kutatói tesznek ellene, pedig ismert szabályok és eljárások segítségével megoldhatónak kellene lennie. Máskor egy normál kutatási célra szánt berendezés nem az elvárt módon viselkedik és olyan anomáliát tár fel, amely az újabb próbálkozások után sem egyeztethető össze a várakozásokkal.[27] A normál tudomány újra meg újra utat téveszt vagy így vagy másképp. Amikor ez bekövetkezik, azaz amikor a tudósok már nem hagyhatják figyelmen kívül a tudományos gyakorlat fennálló hagyományát felborító anomáliákat, akkor újabb kutatások kezdődnek, amelyek aztán új kötelezettségek vállalására és a tudományos kutatás új alapjának kidolgozására ösztönzik a tudósokat. A szakmai elkötelezettségek ilyen változásai rendkívüli történések, ezeket nevezi Kuhn tudományos forradalmaknak. A tudományos forradalmak a normál tudomány hagyománytisztelő működésének hagyománytörő kiegészítései. Mindegyik tudományos forradalom szükségszerűvé tette, hogy a közösség elvesse a hagyományos tudományos elméletet egy vele összeegyeztethetetlen másik miatt. Tehát mindegyik megváltoztatta a tudományos vizsgálódás kérdéseinek körét és azokat a kritériumokat is, amelyek alapján a szakma eldönti, hogy mi tekinthető értelmes problémának és mi jogos problémamegoldásnak. Mindegyik tudományos forradalom úgy átalakította a tudományos fantáziát, hogy azt kell

[26] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 49–50.
[27] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 19–20.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

mondanunk, hogy maga a tudományos munka színterét körülvevő világ alakult át. Mindezek a változások a vitákkal együtt adják a tudományos forradalmak meghatározó sajátosságait. Más, új elméletek kidolgozása rendszeresen és jó okkal ugyanilyen ellenhatást vált ki néhány olyan tudósból, akiknek a szakterületére beléptek. E tudósok számára az új elmélet a normál tudomány addigi gyakorlatát irányító szabályok megváltozását jelenti, ezért elkerülhetetlenül rossz fényt vet sok, általuk már sikeresen elvégzett tudományos munkára. Ez a magyarázata annak, hogy az új elmélet – bármilyen szűk legyen is alkalmazásának köre – ritkán vagy sohasem csak kiegészítés a már ismerthez. A teljes feldolgozásához meg kell változtatni a korábbi elméletet és újra kell értékelni a korábbi helyzetet, és ez a valóságos forradalmi folyamat ritkán egy ember műve, és sohasem végződik egyik napról vagy pillanatról a másikra.[28]

Az új paradigma, vagy az ötlet, amelyből ki lehet majd bontani a paradigmát, gyakran hirtelen jelenik meg, akár az éjszaka közepén egy mélyen válságba került ember fejében. Ennek az utolsó szakasznak a lényege, azaz, hogy miként talál ki egy ember tudatosan vagy óvatlanul egy-egy új módszert a már összegyűjtött adatok elrendezésére, itt és talán véglegesen megfejthetetlen marad. Egy dolgot azonban hangsúlyoz Kuhn, úgy véli, hogy az új paradigma alapgondolatát főként mindig nagyon fiatal vagy olyan ember találja ki, aki egészen kezdőnek számít azon a tudományterületen, amelynek paradigmáját megváltoztatja. Ezt nyilvánvalónak találja, mert ezek az emberek – akiket alig kötelez addigi munkájuk a normál tudomány hagyományos szabályainak követésére – különösen érzékenyek rá, ha a szabályok már nem körvonalaznak lejátszható játékot, különösen alkalmasak arra, hogy kitaláljanak egy másik, az előző helyébe lépő szabályrendszert. Az eredményt, az áttérést egy új paradigmára nevezi Kuhn tudományos forradalomnak.[29]

Kuhn gondolataihoz hasonlít Max Planck Nobel-díjas fizikus véleménye, mely szerint: „*A tudományos igazság nem azáltal diadalmaskodik, hogy meggyőzi az ellenfeleket és megláttatja velük a fényt, hanem azáltal,*

[28] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 20–21.
[29] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 98.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

hogy az ellenfelei végül elhalnak és egy új generáció nő fel, akik már járatosak benne."[30]

Max Weber is így látja, miként azt megfogalmazza: …."*a tudomány minden embere tudja, hogy az, amit csinál, tíz, húsz, ötven év alatt elavul. Ez a tudomány sorsa, sőt ez a tudományos munka értelme, ennek van alárendelve és ezt szolgálja egészen sajátos, valamennyi más – ugyanezen törvénynek alávetett – kulturális elemtől eltérő értelemben: minden tudományos beteljesülés új kérdéseket jelent, és azt akarja, hogy felülmúlják és elavuljon. Ezzel számot kell vetnie mindenkinek, aki a tudományt akarja szolgálni*."[31]

A világra szóló felfedezések megszületésében nagyon sok tényezőnek van szerepe. A tudomány továbbfejlesztése viszont nem csak a nagy felfedezésekből áll. Tudósok ezrei dolgoznak és igyekeznek ezt a munkát szervezni és bizonyos terv szerint tovább folytatni. A sok ezer tudós munkájának eredményéből születnek a nagy felfedezések. Néha évtizedekig a tudós tudata alatt, végül egynél, az utolsó ponton felszínre jönnek.[32] A tudós az elfogadott paradigma alapján tudja, hogy mit tartson adatnak, milyen eszközöket használhat az adatok feltárására és rögzítésére, és mely fogalmak meghatározóak az adatok értelmezéséhez. Az adott paradigmában rejlő lehetőségek kihasználása során döntő szerep jut az adatok értelmezésének.[33]

A paradigmák nemcsak térképet, hanem útmutatást is nyújtanak a tudós részére. A paradigma elsajátításával együtt a tudós az elméletre, a módszerre és normákra is szert tesz, amelyek többnyire egységet alkotnak. Ezzel magyarázható, hogy amikor a paradigma megváltozik jelentősen megváltoznak azok a kritériumok is, melyek alapján eldöntik a problémák és a javasolt megoldások jogosultságát.[34]

Felteszi a kérdést Kuhn, hogy miért adódnak az egymással versengő paradigmák közötti választáskor olyan kérdések, amelyeket a normál tudomány kritériumai alapján nem lehet megválaszolni. Amennyiben jelentős mértékben különbözik két tudományos iskola abban a kérdésben, hogy

---

[30] http://atomenergiainfo.hu/idezetek/max-planck (2016. 04. 11.)
[31] Weber, Max: *A tudomány és a politika mint hivatás*. Budapest, 2004, Kossuth Kiadó, 22.
[32] Weszely Ödön: *Az egyetem eszméje és típusai*. Budapest, 1929, Dunántúl Egyetemi Nyomda, 36.
[33] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 129.
[34] Kuhn, Thomas S.: A tudományos forradalmak szerkezete. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 117.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

egyáltalán mit tekintenek problémának és megoldásnak, tulajdonképpen a „süketek párbeszédét" folytatják, amikor egymás paradigmájának egymáshoz viszonyított értékét vitatják. A vita mindkét paradigmáról kimutatja majd, hogy nagyjából eleget tesz a maga szabta kritériumoknak és nem elégít ki többet a versenytárs által meghatározott kritériumok közül. Más okai is vannak, hogy szinte sohasem tökéletes a logikai kapcsolat a paradigma körüli vitákban. Például, mivel egyetlen paradigma sem old meg minden általa leírt problémát és mivel nincs két paradigma, amelyik ugyanazokat a problémákat hagyná megoldatlanul, ezért a paradigma körüli viták során mindig felmerül az a kérdés, hogy mely problémák megoldása fontosabb? Ugyanúgy, ahogy az egymással versengő normarendszerek vitája, az értékek kérdése is csak olyan kritériumok alapján dönthető el, amelyek egészen kívül esnek a normál tudományon és éppen ez – a külső kritériumok igénybevétele – teszi a paradigmák körüli vitákat határozottan forradalmivá.[35] Kuhn szerint a válságok megléte nem elengedhetetlen feltétele a forradalmaknak, a válságot csak a forradalom előszelének, önszabályozó mechanizmusának tartja, amely gondoskodik arról, hogy ne maradjon mindig kikezdhetetlen a normál tudomány merev gyakorlata. Másképp is előidézhetők forradalmak, de úgy véli Kuhn, hogy csak ritkán. Felhívja még a figyelmünket arra is, hogy a válságot nem feltétlenül a közösség hozza létre, megtörténhet, hogy valamelyik szakterület válságát egy másik szakterületen kidolgozott új eszközök vagy új törvények átvétele okozza.[36]

1970-ben, a könyve második kiadás utószavában Kuhn a „*paradigma*" helyett a szakmai mátrix kifejezést vezeti be, amelynek négy összetevőjét különbözteti meg. A szimbolikus általánosításokat (formális rész), a metafizikai részt (ontológiai előfeltevések), az értékeket (amelyeket a tudás szolgál) és az úgynevezett példákat (azokat a mintafeladatokat, amelyek példaként analógiaként nyújtanak segítséget más „feladványok" megoldásához is). Erre a témára az 1974-es, „*Second thoughts on paradigms*" című tanulmányában ismét visszatér és itt a szakmai mátrixnak a következő három összetevőjét határolja el: a szimbolikus általánosításokat, a modelleket

[35] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 117–118.
[36] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 185–186.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

és a példákat. A modellek látják el a tudósok csoportját a megfelelő analógiákkal, a példák pedig a konkrét problémamegoldások, amelyeket a csoport paradigmatikusnak tekint.[37]

Kuhn a kritikák hatására később a paradigma jelentését szűkítette és később a „*paradigma*" kifejezést teljesen el is hagyta. Visszavonulást hajtott végre Kuhn a paradigmák uralmának hegemóniája és a forradalmak radikalitása kérdésében is. Két lényeges ponton változtatja meg a korábbi nézeteit. Először is mérsékeli a paradigma uralmára vonatkozó korábbi állításait, belátva, hogy a normál tudományos periódusokban is vannak eltérő nézeteket valló csoportok, tehát nincs teljes közmegegyezés. Másodszor pedig gyengébbnek és kisebb jelentőségűnek állapítja meg a forradalmak általi változást, a forradalom „*nem szükségképpen nagy változás*", többnyire csak keveseket érint és kisebb horderejű, mint korábban azt Kuhn gondolta, ráadásul nem is feltétlenül szükséges, hogy válságok előzzék meg, észrevétlenül, előzmények nélkül is bekövetkezhet. Másrészt, úgy ítéli meg Kuhn, hogy a válságok megoldódhatnak úgy is, hogy nem lesz belőle forradalom.[38]

Az egymástól forradalmakkal elválasztott elméletek összemérhetetlensége sok fejtörést okozott. Arról van szó, hogy az egymást felváltó elméletek nem egyszerűen ellentmondanak egymásnak, hiszen nincs alap vagy mérce, amely az összehasonlításban segíthetne, hanem tulajdonképpen nem is mondhatnak ellent egymásnak, mert nem ugyanarról mondanak mást, hanem másról is beszélnek más módon. Paradigmaváltáskor megváltoznak a korábbi és későbbi elméletben használt azonos kifejezések jelentései is, vagyis maga a tudományos nyelvhasználat, és az ismeretalkotás és értékelés módszerei is, például a magyarázatalkotás vagy az igazolás módja, az elmélet és tapasztalat viszonya, illetve általában megváltozik a tudományos gondolkodásmód és az érvelési eljárások. Kuhn szerint nincs a metodológiai normáknak egy olyan rendszere, amelynek előírásait minden paradigmában érvényesnek tartották volna. Feyerabend szerint egyetlen olyan szabály vagy norma sincs, amely általánosan érvényben lett volna, és amelyet ne szegtek

[37] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 244.
[38] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 245.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

volna meg a legnagyobb tudósok is, ráadásul, amelynek megszegése ne hozott volna fejlődést a tudományban.[39]

A tudomány azonban nem csak a valóság, a természet leképezésére, leírására vagy technikai célokra alkalmas eszköz. Többnek ítéli meg ennél. Az ember önkifejezésének egyik eszközének, a világhoz való viszonyulásának egy módja is, és így történelmi-társadalmi és közösségi jellegű. Nemcsak abban az értelemben, amit ebből Kuhn feltárt, hogy tudósközösségek terméke és ennyiben szociológiai tényezők hatása is kimutatható benne, hanem mélyebb értelemben is, amennyiben a tudósközösségek még nagyobb közösségekbe és társadalmakba illeszkednek. Kuhn komoly lépést tett, amikor a könyvében felhozott problémák által megbolygatta a tudományfilozófia állóvizét, felkavarva a már leülepedett válaszokat, és ha többek szerint túlzó és kihívó módon is, de arra késztetett minket, hogy újragondoljuk a tudomány kérdéseit.[40]

A tudás a kultúra ősi állapotától kezdve nemzetközi. Még a primitív törzsek is tanulnak egymástól. A tudománytörténet az értelmi hatások folyamatos sorozata. A babiloni és az egyiptomi tudomány egyes elemei átkerültek Hellaszba, majd néhány évszázad alatt kiteljesednek, és a görögöktől tovább származnak a hódító rómaiakhoz, majd Kis-Ázsiába az arabokhoz és végül az araboktól Hispánián keresztül a nyugati kereszténységhez. Az elméleti és gyakorlati tudást mindenki hasznosíthatta akárhonnan is származott. A tudományt a nemzetek mindig úgy tekintették, mint az egész emberiség javának és kötelességének közös ügyét, mert a korszakokon túlnyúló tételek mindenki számára ugyanúgy érvényesek, hiszen nemzetfelettiek. Így lett a tudomány az újkorban már tudatos nemzetközi szervezkedés tárgya.[41]

Hosszú utat tett meg a tudományfelfogás Descartes-tól Kuhnig. Descartes a tudományt teljesen hiteles alapokra akarta helyezni és abban bízott, hogy az ezt lehetővé tevő alapfogalmak nyilvánvalóak és jól meghatározottak lesznek. Leibniz úgy vélte, hogy még az etikának is szigorú,

---

[39] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 244–245.
[40] Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 247–248.
[41] Kornis Gyula: *A tudományos gondolkodás. A tudós lelki alkata*. Budapest, 1943, Franklin-Társulat, 114.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

geometriai felépítést adhat. A bécsi kör tagjai általános tárgynyelvet próbáltak megalkotni, amellyel az elemi élményekből vagy az empirikus egységekből kiindulva az egész „*értelmes*" tudomány felépíthető és a metafizika kiküszöbölhető. Popper filozófiai logikai eszközökkel mutatott rá minden tudományos elmélet megismerési értékének viszonylagosságára. Kuhn pedig megmutatta, hogy a tudományos fejlődés szorosan összefügg a tudományon kívüli történeti, szociológiai és pszichológiai elemekkel.[42]

A tudománypolitika nagy koncepcionális váltásai mindig a politika ciklusaihoz kapcsolódnak. Nem találunk olyan esetet, amelynél egy tudományos forradalom – vagyis a tudomány belső szerkezeti átrendeződése – alapvető tudománypolitikai változásokhoz vezetett volna.[43] Minden tudósnak és nemzetnek arra kell törekednie, hogy fejlessze a tudományt. Hogy ezt eléri-e, annak tényleges mértéke a tudományos teljesítmény. Minden nemzet tudománypolitikájának a tudományos teljesítmények feltételeit minél jobban biztosítania kell a tudomány művelőinek. [44]

J. D. Bernal véleménye szerint nem lehet a tudományt fogalmilag meghatározni. A Tudomány és történelem című könyvében a következőket írja: „*A tudomány olyan régi, annyi történelmi változáson eset át, minden ízében annyira összeforrott másféle társadalmi tevékenységekkel, hogy minden megkísérelt definíció — s ilyet nem keveset ismerünk — csak többé-kevésbé fogyatékosan fejezheti ki valamelyik oldalát, gyakran nem is fontos oldalát, amely fejlődésének bizonyos szakaszában napvilágra jutott*.[45]

A tudományt sajátos természeténél fogva minden más emberi foglalatosságnál változékonyabbnak tartja, definícióval nem meghatározhatónak. A tudományt felfoghatjuk többek között, mint intézményt, mint módszert, mint az ismeretek gyarapodó hagyományát, mint az állásfoglalások legnagyobb formálóját, mint termelési tényezőt. A tudomány szónak számos különböző jelentést tulajdonítunk aszerint, hogy milyen összefüggésben használjuk. A tudomány ma már annyi jellegzetességgel rendelkezik, hogy könnyebb felismerni a tudóst, mint tudni

[42] Boros János: *A tudomány, a tudás és az egyetem*. Veszprém–Budapest, 2010, Gondolat Kiadó, 13.
[43] Tamás Pál: *A tudománypolitika modelljei.* Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó, 255.
[44] Magyary Zoltán: *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése*. Pécs, 1931, Danubia Könyvkiadó, 105.
[45] Bernal, J. D.: *Tudomány és történelem*. Budapest, 1963, Gondolat Kiadó, 6.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

azt, hogy mi a tudomány. A tudomány egyik könnyű definíciója éppen az, hogy olyasmi, amivel a kutatók és a tudósok foglalkoznak.[46]

A könyve VII. részében a „Következtetések”-ben pedig így összegzi gondolatait, mellyel egyetérthetünk: „*A tudomány történetének tanulmányozása során kitűnt, hogy a tudomány nem olyan jelenség, amelyet egy definícióval egyszer s mindenkorra meg lehetne határozni. A tudomány olyan folyamat, amelyet tanulmányozni kell és körül kell írni, olyan emberi tevékenység, amely minden más emberi tevékenységgel kapcsolatos, s azokkal szüntelen kölcsönhatásban áll*.”[47]

Mi a tudomány hivatása az emberiség életén belül és mi az értéke? - Teszi fel a kérdést Max Weber, majd – Platon, az Állam című művének hetedik könyve kezdetére utalva – elmesél egy történetet. E szerint emberek ülnek megláncolva egy barlangban, arccal a sziklafal felé. Mögöttük van a fényforrás, melyet nem láthatnak, ezért csak a falra vetülő árnyképeket nézik, és próbálják megfejteni az összefüggéseket. Egyiküknek aztán sikerül letépnie a láncait, megfordul és meglátja a napot. Elvakítva csak dadogni tud arról, amit látott. A többiek azt mondják rá, hogy őrült. Ám ő lassan megtanulja, hogy belenézzen a fénybe, és utána az lesz a feladata, hogy lemenjen a barlangba a többiekhez és kivezesse őket a világosságra. Ő a filozófus, a nap pedig annak a tudománynak az igazsága, amely egyedülálló módon nem elégedik meg képzelgésekkel és árnyakkal, hanem a dolgok igazi értelmét keresi.[48]

Ezzel a kis történettel zárom le ezt a fejezetet és elindulok én is a dolgok igazi értelmét keresni. Hangsúlyoznom kell, hogy jelen fejezetnek nem célja a tudomány fogalmának és az ahhoz kapcsolódó kérdéseknek a teljes körű elméleti-filozófiai bemutatása. Ezzel a rövid tudományfilozófiai kitérővel arra kívántam rábírni az olvasót, hogy ha nem is „újragondoljuk”, de gondolkodjon velem a tudomány kérdéseiről a tudományos közösség, a tudományszervezés és a tudományos minősítés összefüggéseiben.

A közigazgatással foglalkozó tudományos tevékenységben az egyik nyilvánvaló szükséglete a kutatónak, hogy részese legyen és befolyást tudjon gyakorolni kora közigazgatásának formálásában. A kudarcok egyike éppen az,

[46] Bernal, J. D.: *Tudomány és történelem*. Budapest, 1963, Gondolat Kiadó, 6–8.
[47] Bernal, J. D.: *Tudomány és történelem*. Budapest, 1963, Gondolat Kiadó, 768.
[48] Weber, Max: *A tudomány és a politika mint hivatás*. Budapest, 2004, Kossuth Kiadó, 26–27.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

ha a közigazgatás gyakorlatában úgymond „*süket fülekre*” találnak a tudományos eredmények. Ennél már csak az a rosszabb, ha politikai és gazdasági megrendelések nehezítik meg a tudományos tisztánlátást.[49]

A tudományt sosem lehet oly módon megszervezni és igazgatni, mint valamilyen állami hivatalt.[50]

Látható, hogy a tudomány rendkívül komplex és összetett fogalom, amelyet egy definícióval nem lehet meghatározni. A tudomány az, amellyel a tudósok, kutatók foglalkoznak és az eredményei a tudományos kutatások útján valósulnak meg, amelyeket adott helyen, időben, tudományterületen és vizsgálati szinten a tudományos közösség végez, mely szűkebb értelemben a tudósokat jelenti, tágabb értelemben azonban a tagjává válik a doktori képzést megkezdő hallgató is, aki megkezdi a kutatói életpályáját a tudomány komplex rendszerében.

2 A TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉS TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON A SZÁZADFORDULÓTÓL A RENDSZERVÁLTÁSIG

2.1 A porosz és az osztrák tudománypolitika hatása hazánk kultúrpolitikájára

A századforduló idején Magyarországon 67 felsőoktatási intézmény működött, a hallgatók, az oktatók és a magántanárok száma is jelentősen emelkedett. A tanári karok eltérő színvonala nagyrészben a profeszori utánpótlás tervszerű hiányosságaival függött össze. Az egyetem funkcióinak a tudományos utánpótlásnak a kérdése, a szakképzés és a tudósképzés elválasztásának lehetősége megjelent, de a felsőoktatás reformjára vonatkozóan átfogó koncepció nem volt.[51]

A felsőoktatás irányításának vezetésének kérdéseit törvényi rendelkezések nem szabályozták. Az egyetemek autonómiája nagymértékben

[49] Fazekas Marianna: A közigazgatás tudományos vizsgálata egykor és ma. *Magyar Közigazgatás*, 2011/2, 28.
[50] Bernal, J. D.: *Tudomány és társadalom*. Budapest, 1954, Szikra Könyvkiadó, 6.
[51] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században.* Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 9–25.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

korlátozott volt, ugyanis az egyetemi tanári kinevezés az uralkodó hatáskörébe tartozott. Az egyetemi tanári kinevezések rendjéről jogszabály nem rendelkezett. A miniszter erősítette meg a magántanári képesítéseket, az adjunktusok, tanársegédek és a gyakornokok megválasztását. Miniszteri hatáskörbe tartozott az egyetem igazgatási és gazdasági apparátusának a kinevezése, a miniszter erősítette meg a rektor és a dékánok választását és a miniszter határozta meg a tanulmányi rendet is. Az egyetemeknek gazdasági kérdésekben szinte semmi önállósága nem volt. A tanári karok eltérő színvonalához hozzájárult az is, hogy a professzori kinevezések során a szakmai-tudományos követelmények ellenére a politikai befolyás és a protekció gyakran érvényesült. A polgári értelmiség képviselői élesen bírálták a professzori kinevezéseket is.[52]

Az első világháború után előtérbe kerültek a felsőoktatás átalakításának kérdései. A reformjavaslatok között szerepelt a tanulmányi rendszer átalakítása, a szakképzés és a tudósképzés elválasztása, az egyetemi tanári kinevezések és a magántanári képesítések szakszerűségének biztosítási igénye, melyek jelentős és előremutató jellegű reform javaslatok voltak. Nagy változással járt a népbiztosság az egyetem szervezeti és vezetési struktúrájában. Az egyetem élére ugyanis politikai megbízott került kinevezésre, majd mindezt rendeletben szabályozták. A népbiztos által kinevezett rektorok, dékánok csak formális szerepet töltöttek be és az egyetemek már így is korlátozott autonómiájának teljeskörű megszüntetését jelentette. A szakképzés, tudósképzés és a tudományos kutatás szétválasztása is napirenden volt.[53]

A világháború utáni trianoni béke következtében nagymértékben módosult a magyar felsőoktatás intézményhálózata.[54] Az elcsatolt területeken maradt a népiskolák kétharmada és a középiskolák mintegy fele. Az elkövetkező időszak közoktatás- és művelődéspolitikáját a trianoni határok revíziójának követelése és a keresztény-nemzeti ideológia határozta meg.[55] A különböző ideológiák és eszmék időszaka alatt a kultúrpolitika sokkal

[52] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században.* Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 26–35.
[53] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században.* Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 37–43.
[54] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században.* Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 43.
[55] Fehér Katalin: Kultúrpolitika és közoktatásügy a két világháború között. In: *Magyarország a XX. században*. 455–483.
http://www.mek.oszk.hu/02100/02185/html/1362.html#1368 (2016.01.04)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

fontosabbá vált az előző évtizedekhez képest. Az 1920-as évek elején az oktatási intézmények, közgyűjtemények és a magyar tudományos élet fő képviselője a Magyar Tudományos Akadémia is napi gondokkal küszködött. Az új helyzethez igazodó írásokat Hóman Bálint, az 1930-as évek vallás- és közoktatásügyi minisztere és Kornis Gyula, az 1920-as évek második felének kultusz-államtitkára tették közzé. Hóman a magyar tudománypolitika újjászervezését, céltudatos tudománypolitikai irányítást és nagyobb mértékű anyagi támogatást kívánt főként az államtól. Kornis – mint a korszak egyik legismertebb magyar kultúrfilozófusa – úgy látta, hogy a kultúrpolitika az állam tevékenységének legfontosabb területe, és ezen belül kulcsfontosságú az oktatás.[56]

Az 1920-as évek elején a konszolidációt nagymértékben elősegítette, hogy a hazai kultúrpolitika és a közoktatásügy irányítása gróf Klebelsberg Kunó kezébe került, aki a kultúrát tartotta a fejlődés lehetőségének. 1922 és 1931 között vallás- és közoktatásügyi miniszterként számos, a hazai közoktatásügy szervezeti és tartalmi átalakítását célzó reformot vezetett be. Az ország felemelkedésének fontos tényezőjének tartotta a kultúra minél szélesebb rétegekre való kiterjesztését. Ez a sajátos „*nemzetnevelési*” program határozta meg Klebelsberg reform politikáját, amely kiterjedt a népiskoláktól az egyetemig.[57]

Klebelsberg példaképként tekintett a német tudománypolitika szervezőire – Wilhelm von Humboldtra, Friedrich Althoffra, Adolf von Harnackra, Friedrich Schmidt-Ottra és Carl Heinrich Beckerre – és német mintára fogalmazta meg az elképzeléseit. Különösen Friedrich Schmidt-Ott, az I. világháború utáni német tudomány nemzetközi szerepének megőrzésére hivatott Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft elnöke, illetve Carl Heinrich Becker a porosz kultúrpolitika 1925 és 1930 közötti irányítója, a két világháború közötti nemzetközi tudománypolitika egyik legjelentősebb személyisége határozták meg elképzeléseit. Magyarország fejlődésének alapját

[56] Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék, Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban*.” Budapest, 2010, Ráció Kiadó, 11–15.
[57] Fehér Katalin: Kultúrpolitika és közoktatásügy a két világháború között. In: *Magyarország a XX. században*. 455–483.
http://www.mek.oszk.hu/02100/02185/html/1362.html#1368 (2016. 01. 04.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

a tervszerű, valamennyi társadalmi réteget érintő kulturális és tudománypolitikában határozta meg, egységes rendszerben gondolkodott.[58]

Klebelsberg kultuszminiszteri székének elfoglalása után nyilatkozta, hogy „*A magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá*." Meglátása szerint a művelt Nyugat szemében a fokmérő a műveltség, így „*kultúrfölény programjával"* biztosíthatja Európában a magyar nemzet értékeit.[59] Klebelsberg kultúrfölény programja a kulturális versenyképesség megőrzéséről és erősítéséről szólt. A kultúrfölény eszméjének megvalósítását Klebelsberg két pillérre építette, egyrészt az alsó fokú oktatás nagymértékű fejlesztésére, másrészt a külföldi ösztöndíjakkal támogatott elitnevelés biztosítására. Klebelsberg az elitképzést a felsőoktatás kiemelt támogatásával és a külföldi magyar intézetek létrehozásával szerette volna megvalósítani. A bécsi, berlini, római Collegium Hungaricum intézetek – mai szerepüktől kissé eltérően – elsősorban az oktatási, a tudományos, a művészeti és a köztisztviselői elit képzését szolgálták, és csak másodsorban szerveztek kulturális programokat. Magyar állami ösztöndíjjal érkeztek a Collegiumokba a tehetséges egyetemet végzett, sokszor már doktori fokozattal rendelkező magyar fiatalok, akik a világ akkori legkiválóbb egyetemein és kutatóintézeteiben tanulhattak posztgraduális képzés keretében.[60] A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló törvénycikk rögzítette, hogy a magyar tudósok és művészek képzésének előmozdítására külföldi magyar intézetek és ösztöndíjak, kutatási segélyek szolgálnak, amelyek bel- és külföldre szólnak.[61] Klebelsberg az ösztöndíjak segítségével sikeresen járult hozzá mind a hazai tudományos intézményrendszer megalapozásához mind a tudományos szakemberképzés állami kötelezettségeinek kialakításához. A Klebelsberg által létesített és kisebb módosításokkal Hóman Bálint részéről is támogatott ösztöndíjrendszer

[58] Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék, Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban*." Budapest, 2010, Ráció Kiadó, 124.
[59] Glatz Ferenc (válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta): *Tudomány, kultúra, politika: Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917–1932).* Budapest, 1990, Európa Könyvkiadó. 542–543.
[60] Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék, Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban.*" Budapest, 2010, Ráció Kiadó, 19–20.
[61] 1927. évi XIII. törvénycikk a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról. 1. § (1) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tizennyolc tanéven keresztül működött. Kezdetben Klebelsberg hivatalból intézte az ügyeket, majd 1928-tól a létrehozott Országos Ösztöndíj Tanács.[62]

Az ösztöndíjrendszer továbbfejlesztésére 1937-ben került sor, amikor megalakult a Külföldi Magyar Intézetek Kuratóriuma. Klebelsberg a természettudományok támogatására a minisztérium költségvetésében elkülönített pénzalappal 1926-ban létrehozta a Természettudományi Nemzeti Alapot és Tanácsot. A Természettudományi Nemzeti Alap támogatta az egyetemek és intézmények laboratóriumi felszereléseinek kiegészítését és korszerűsítését. Az alap pénzügyeinek kezelését az 1930. évi VI. törvénycikk értelmében a Természettudományi Nemzeti Tanács végezte. Emellett létrehozta a Széchenyi István Tudományos Társaságot a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem hozta létre a gyakorlati fontosságú kutatások finanszírozására. A társaság állami támogatásban nem részesült, olyan kutatásokat finanszírozott, amelyek aránylag gyorsan megtérülő gyakorlati eredményekhez vezettek.[63]

A háború után új tudománypolitikai problémák merültek fel, amelyeknek megoldását az egyes államok különbözőképpen tették. Módszereik részben eredetiek, részben pedig más országoktól való átvételek lettek, amelyeket saját nemzeti intézményeik és tradicióik szerint módosítottak.[64]

Európában a 20. század elején tudatos, az állam által tervszerűen irányított kultúrpolitikát főképpen a Német Birodalom, ezen belül elsősorban Poroszország folytatott, amely évszázados hagyományokra épült. A 19. század végétől előtérbe kerül a „*tudományos nagyüzem*”[65] gondolata, amelynek lényege az egyetemeken és az egyéb intézetekben dolgozó tudósok kutatásainak – az állam és a fejlesztésekben érdekelt nagytőke anyagi segítségével történő – támogatása és ezáltal nagyobb eredményessége volt. Az állam nagymértékű kulturális szerepvállalása az 1920-as években Olaszországban, a Szovjetunióban, majd 1933-tól a Német Birodalomban is

[62] T. Kiss Tamás: A tudományos szakemberképzés támogatása nem/ ismer/t/ határokat!? (Tanulságok és tapasztalatok a 20. század első feléből). *Felnőttképzési Szemle*, 2010, IV. évfolyam, 1. szám. 46. http://epa.oszk.hu/01200/01251/00004/pdf/fef_szemle_2010_1_042-058.pdf (2015. 11.02.)

[63] T. Kiss Tamás: A tudományos szakemberképzés támogatása nem/ ismer/t/ határokat!? (Tanulságok és tapasztalatok a 20. század első feléből). *Felnőttképzési Szemle*, 2010, IV. évfolyam, 1. szám. 42–58. http://epa.oszk.hu/01200/01251/00004/pdf/fef_szemle_2010_1_042-058.pdf (2015. 11.02.)

[64] Magyary Zoltán: *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése*. Pécs, 1931, Danubia Könyvkiadó, 153.

[65] Lásd részletesen: Magyary Zoltán: *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése*. Pécs, 1931, Danubia Könyvkiadó.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

megvalósult. Ezzel szemben a magyarországi modernizációs törekvések egészen a német megszállásig sokkal inkább a klasszikus – az 1910-1920-as évekre vonatkozó – porosz mintát és nem a totális államok példáját követték.[66]

Klebelsberg hosszú távon gondolkodott és többször is hangsúlyozta felszólalásaiban, hogy „*A kultúrpolitika hosszúlejáratú váltó. De hosszú idő múlva, amikor az új nemzedék az életbe kikerül, akkor azután a hibákon többé nem lehet segíteni és egy újabb nemzedéknek kell jönnie, hogy a hibát ki lehessen javítani. Rettenetes lenne valamennyiünk felelőssége, de hihetetlen súlyos lenne az én felelősségem*."[67]

Klebelsberg sajátos politikát valósított meg Magyarországon, a tudatos tudománypolitikát. A Magyar Tudományos Akadémia, mint magánadakozáson alapuló nemzeti intézmény nem illeszkedett Klebelsberg szerint a központi ellenőrzést az állami hatalom kiterjesztését megvalósító rendszerbe. Habár Klebelsberg a politikai konzervativizmus híve volt, a tudományban nyugatos korszerűségre törekedett, ezért célszerűnek tartotta az Akadémiával nem számolni az elitkultúrában, de a tudományos egyesület a háború alatt pénzügyi csődbe került, és Horthy közvetlen utasítására az Akadémia először egyösszegű segélyt kapott, majd 1923-tól évenkénti rendszeres támogatásban részesült, amely komoly fordulópont volt, hiszen az Akadémia rendszeres állami támogatása ezzel az utasítással kezdődött.[68]

Németországban a századforduló idején több tudománypolitikus és tudós is úgy látta, hogy az egyetemeken végzett kutatások nem elégítik ki sem az újabb diszciplináris igényeket sem pedig a gyakorlati élet szükségleteit, ugyanis nem tudnak helyet adni minden fontos új szakterületnek. Ezért javasolták azt, hogy létre kell hozni olyan új intézeteket, amelyek főhivatásban végeznek kutatást. 1911-ben azért alakult meg a Kaiser Wilhelm Gesellschaft, hogy gyűjtsön adományokat és hozza létre azokat az intézeteket, amelyek a háború után nagy kutatási potenciált egyesítő összbirodalmi hálózattá fognak

---

[66] Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék, Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban.*" Budapest, 2010, Ráció Kiadó, 47–51.

[67] *Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926*. Budapest, 1927, Athenaeum Nyomda. 150–151.
http://mtdaportal.extra.hu/books/klebelsberg_kuno_beszedek_es_cikkek.pdf (2016. 06.28.)

[68] Palló Gábor: Klebelsberg Kuno: politikus kultuszminiszter. *Magyar Tudomány*, 2007/12, 1623–1624.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

bővülni.[69] Németországot 1910-től új tudománypolitika jellemzi. Az állam felfigyel a modern technika és a tudományos kutatások meghatározó szerepére, és nagymértékű költségvetési forrást biztosít a tudományos kutatás szervezetének modernizálására. Az új német modell 1911-ben a hagyományos tanszéki szervezeti rendszert háttérbe helyezve, főállású kutatókból álló, munkaprogramok alapján dolgozó kutatóintézeteket hoz létre. A Kaiser Wilhelm Gesellschaft létrehozását nevezhetjük a világ első állami tudománypolitikai intervenciójának.[70]

A Kaiser Wilhelm Gesellschaft alakítása 1910-ben abból a célból történt, hogy Németország azt a tudományos tekintélyét, amelyet az Anglia, Amerika és Franciaország tudományos kutatóintézetek szervezése útján veszélyeztettek, megtartsa. Harnack Adolf, a porosz tudományos akadémia elnöke a tudományos kutatóintézetek létesítését Humboldt Vilmosnak eszméiből vezette le, és két alapelve volt. Egyrészt, hogy a kutatásnak és az oktatásnak a legszorosabb kapcsolatban kell lennie, másrészt a tudománynak a tudományos akadémiákon, egyetemeken és viszonylag önálló kutatóintézeteken kell alapulnia, amelyeknek véleménye szerint bizonyos önállósággal az akadémiák és egyetemek között kell helyet foglalniuk.[71]

A német tudományos akadémiák, és a német egyetemek képviselői mind a tudományos kutatás megerősítése mind a tudományos utánpótlás biztosítása érdekében az első világháború utáni problémák megoldására 1920-ban megalkották a Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaftot, melynek elnöke dr. Schmidt-Ott miniszter lett.[72] A Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft olyan testületeket foglalt magába, amelyek különféle források támogatására voltak jogosultak. Ez a német elem tehette a legmélyebb benyomást Klebelsberg elképzelésére. Meglehet, hogy csak az Országos Természettudományi Alap és Tanács célkitűzése hasonlít rá, mégis ez az egész klebelsbergi rendszer lelke, felépítése és működése ezt a példát szerette volna

[69] Palló Gábor: Német tudományos modell Magyarországon: Klebelsberg tudományos rendszere. *Magyar Tudomány*, 2002/11, 1468–1469.
[70] Glatz Ferenc: Tudománypolitika. Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, 2002/4, 496–498.
[71] Magyary Zoltán: *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése*. Pécs, 1931, Danubia Könyvkiadó, 54.
[72] Glatz Ferenc (válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta): *Tudomány, kultúra, politika: Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917–1932).* Budapest, 1990, Európa Könyvkiadó. 538.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

követni. A Gyűjteményegyetem és az Országos Ösztöndíjtanács pontosan így, önkormányzati és testületi alapon, szakemberekből álló bizottsági rendszerrel működött.[73] Franciaország is igyekszik a német rendszerhez hasonló vállalkozásra. Ennek jegyében 1939-ben létrejön a francia országos tudományos kutatási központ (CNRS).

A közép-kelet-európai térségben a magyar tudománypolitika is a német modellt igyekszik – igaz, költségvetési eszközök és vállalkozói tőke hiányában sikertelenül – követni. A magyar tudománypolitika az egyetemfejlesztés mellett egyetemtől független kutatóintézeteket, közgyűjteményekben lévő kutató állásokat és külföldi magyar kutatóintézeteket hoz létre. Az egyetemtől független intézeteket és múzeumokat egyetlen országos testületbe szervezik, az Országos Gyűjtemény Egyetembe.[74] Az ide tartozó intézetek teljes körű autonómiában részesülnek, és teljes állami támogatást kapnak. A német Kaiser Wilhelm Gesellschaft intézményrendszerétől alapvetően az különbözteti meg, hogy Magyarországon nincs jelen a tőke, és az állami költségvetés is szűkös. Országos autonómiát képez a Magyar Tudományos Akadémia, amely bár a megalakulásától európai mintájú tudóstársaság (Gelehrtengesellschaft), de a nemzeti hierarchiában kiemelt szerepet kap. Nem uralkodói akaratból jött létre 1825-ben, hanem közadakozásból, jelentős saját vagyonnal rendelkezik. Az 1922-ben kibontakozó tudománypolitikai reform részeként az Akadémia állami támogatásban részesül és megtartja teljes tudományos autonómiáját.[75]

A német mintát tudatosan követte Klebelsberg, és kérésére Magyary Zoltán tanulmányban elemezte a német tudományos rendszert.[76] Klebelsberg rendszeresen beszámolt tudománypolitikai lépéseiről Karl Heinrich Becker porosz kultuszminiszternek, hogy a Heidelbergi és a Göttingenben szerzett tapasztalatok alapján akarja megszervezni a pécsi és a szegedi egyetemet is. Ha párhuzamokat szeretnénk vonni, megállapítható, hogy Szeged a magyar Göttingen, Pécs a magyar Heidelberg, a természettudományi telep a magyar Dahlem, a Széchenyi István Társaság a magyar Kaiser Wilhelm Gesellschaft,

---

[73] Palló Gábor: Német tudományos modell Magyarországon: Klebersberg tudományos rendszere. *Magyar Tudomány*, 2002/11, 1468–1469.

[74] 1922. évi XIX. törvénycikk nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről. 1. §.

[75] Glatz Ferenc: Tudománypolitika. Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, 2002/4, 496–498.

[76] Lásd részletesen: Magyary Zoltán: *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése.* Pécs, 1931, Danubia Könyvkiadó.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

a Természettudományi Tanács pedig a magyar Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft.[77]

Klebelsberg intézkedései jelentős mértében elősegítették a felsőoktatás és a tudományos kutatás fejlődését.[78] Nagyszabású tudománypolitikai reform azonban nem tudott kibontakozni, ugyanis az 1929-1932-es világgazdasági válság a tervezett természettudományos fejlesztéseket lehetetlenné tette, és Klebelsberg nem látta meg, hogy működőtőke befektetése nélkül nem lehet modern természettudományi tanszéki, vagy kutatóintézeti rendszert működtetni.[79]

Az 1920-as évek kulturális reformsorozata, a klebelsbergi „*konzervatív modernizáció*" után az 1930-as évek elejétől új kultúrpolitikai elvek kerültek előtérbe. 1931-ben Klebelsberg Kunót Hóman Bálint követte a miniszteri tisztségben. Hóman művelődéspolitikáját a nemzeti egység megteremtése jellemezte. Az iskolai nevelésben is az egységes nemzeti szellem megvalósítását tartotta a legfontosabbnak.[80] Hóman Bálintot bölcsészdoktorként, majd történészként a tudomány mellett már a kezdetektől foglalkoztatta a tudományszervezés és a tudománypolitika kérdése is.[81] A politikusként inkább tudományos gondolkodású Klebelsberggel szemben Hóman a szigorú szaktudomány oldaláról közelítette meg a tudományos igazgatást és a politikát.[82] Míg Klebelsberg politikájában egyformán fontos volt a tudománypolitikai reform az elitképzés, és a népiskolai program, addig Hóman inkább a népiskolai programra fektette a hangsúlyt. A felsőoktatásra, a tudományra, a kutatásra és a külföldi magyar intézményhálózatra kevesebb figyelmet fordított. Oktatási programjában a „*nemzetnevelés*" volt a kulcsszó, legalább annyira, mint a Klebelsberg programjában a „*kultúrfölény*"

---

[77] Palló Gábor: Német tudományos modell Magyarországon: Klebelsberg tudományos rendszere. *Magyar Tudomány*, 2002/11, 1468.
[78] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 58.
[79] Glatz Ferenc: Tudománypolitika. Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, 2002/4, 498.
[80] Fehér Katalin: Kultúrpolitika és közoktatásügy a két világháború között. In: *Magyarország a XX. században*. 455-483.
http://www.mek.oszk.hu/02100/02185/html/1362.html#1368 (2015. 12. 20.)
[81] Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék, Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban.*" Budapest, 2010, Ráció Kiadó, 62.
[82] Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék, Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban."* Budapest, 2010, Ráció Kiadó, 69.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

megfogalmazás.[83] Miniszterként Hóman feladata volt a zsidótörvények oktatásra vonatkozó végrehajtási utasításainak elkészítése. A második zsidótörvény[84] expressis verbis korlátozta a zsidó hallgatók felvételét és Hóman ezen felül az egyetemekre felvehető nőhallgatók számát is korlátozta.[85]

A második világháború előtti időszak Magyarországának felsőoktatási és tudományos életét nagymértékben meghatározta az osztrák és német hagyomány. A tudományos pályára készülők az egyetemi diploma megszerzése után az elkészített doktori disszertációval és a doktori szigorlat sikeres letételével kezdhették meg az egyetemi és kutatói munkájukat. Egyetemi státusz (tanársegéd, docens, egyetemi tanár stb.) gyakorlatilag csak doktoroknak járt, de nem jelentett rendszeres havi jövedelmet. Néhány szakmai év után habilitációt, vendégtanítási jogot, majd egyetemi magántanári címet nyerhetett el az igyekvő jelölt. A venia legendi vagy venia docendi feljogosított az adott egyetemen való tanításra, magántanári előadások, kurzusok meghirdetésére. Az egyetemi hierarchia csúcsán a nyilvános rendkívüli egyetemi tanári cím, majd a nyilvános rendes egyetemi tanár státusza állt. Ez utóbbi a legmagasabb szakmai rangot jelentette, és rendszeres jövedelemmel járt. Az egyetemi és a tudományos élet elkülönült egymástól. Az egyetemek önállóan adták a címeket és pozíciókat. Politikai befolyás közvetlenül nem, de a társadalmi rendszeren keresztül nagyon gyakran érvényesült.[86]

2.2 A szovjet típusú minősítési rendszer – a tudományos élet átalakítása

Magyarország német megszállása, a háború a felsőoktatást is súlyosan érintette. A háború utáni első feladat a felsőoktatásban az oktatás megkezdése volt. A politikai intézkedések eredményeként a felsőoktatásban hatályon kívül

[83] Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék, Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban.*" Budapest, 2010, Ráció Kiadó, 74.
[84] 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. 7. §.
[85] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 62.
[86] Reszkető Petra, Váradi Balázs: Elöl hátul doktor. *2000 Irodalmi és társadalmi havi lap*. 2002. 14/5. http://ketezer.hu/download/PDF/2002/2000_FOLYOIRAT_2002_05.pdf (2013. 10. 31.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

helyezték a felvételek korlátozására vonatkozó diszkriminatív rendelkezéseket.[87]

Ahhoz, hogy a tudománypolitikai összefüggéseket megértsük, ki kell térni a Szovjetunió tudományos életének rövid bemutatására is. Utolérni, központosítani, dirigálni, ezek a hívószavak jellemezték a szovjet vezetők gondolkodását és meghatározott céljuk volt, hogy a fejlett nyugatot a gazdaságban és a kultúrában is utol kell érni. Véleményük szerint ezt a gyors modernizációt a tudományos-technikai bázis fejlesztésével lehetne elérni, ezért a szovjet rendszer tudatosan végiggondolt állami tudománypolitikai koncepciót alakított ki. Az összefüggések megértéséhez tudnunk kell, hogy Amerikát liberális tudománypolitika jellemezte, amely a projektfinanszírozásra épül, az állam megrendelőként üzleti kapcsolatba lép a kutatóbázissal. Ezzel szemben Németországot és Franciaországot etatista tudománypolitika jellemezte, amelyek főként inkább az intézetfejlesztésekre koncentráltak. 1924 után a Szovjetunióban jelentős ipari fejlesztést és hatalmas méretű egyetemfejlesztést valósítanak meg, melynek keretében elitértelmiség-termelő intézeteket hoznak létre. Nincs tőke, így állami fenntartású kutatóbázist állítanak fel. Az egyetemfejlesztő program mellett – amelynek szakemberképző szerepet szánnak – német mintára egyetemektől független kutatóintézeteket is létrehoznak. Az oktatás szétválik a kutatástól. A kutatóintézetek igazgatási rendszere a német modellt követi, nem a minisztérium alá, hanem a Kaiser Wilhelm Gesellschaft mintájára egy autonóm igazgatási csúcsszerv alá, az Akadémia alá rendelik. Így alakul ki a Szovjet Tudományos Akadémia alá rendelt teljes kutatóhálózat.[88]

A tudományos élet szempontjából kitekintve, az Orosz Tudományos Akadémiát Nagy Péter cár 1724-ben azért alapította, hogy a birodalmát „*európaizálja*". Az akadémia elnökét maga a cár nevezte ki, és nagyon szoros volt a kapcsolat az Akadémia és az 1755-ben alapított Moszkvai Állami Egyetem között is. Az 1920-1930-as években az Orosz Tudományos Akadémia „*integrálódott*" a szovjet rendszerbe, így az Akadémia

[87] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 70–74.
[88] Glatz Ferenc: Tudománypolitika. Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, 2002/4, 498–504.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

függetlensége, autonómiája megszűnt.[89] A „gleichschaltolt" és központosított szovjet tudomány élére a Szovjet Tudományos Akadémia került.[90]

Az Akadémia kiemelt szerepet játszott a szovjet tudománypolitikában. A totális állami tudománypolitika értelmiségpolitikája csak akkor működhet, ha országos a minősítési rendszer. Ennek a minősítési rendszernek a felelőse az Akadémia.[91] Mindebből következett, hogy az akadémiai és a minisztériumi kutatóintézetekben illetve az egyetemeken dolgozó tudósok minősítésének egységesítése is állami feladatként az Akadémia hatáskörébe került. 1934-ben visszaállították a korábbi egyetemi tudományos címeket, a „tudományok kandidátusa" fokozatot és a „tudományok doktora" fokozatot, melyekről disszertáció és védés alapján, titkos szavazással az egyetemek helyett a Szovjet Tudományos Akadémia bizottsága döntött. A fokozatokról a – párt központi bizottsága által jóváhagyott tagságú – Legfelső Minősítő Bizottság döntött. A tudományos utánpótlás biztosítására 1950-ben bevezették a „tudományok kandidátusa" fokozathoz vezető – a tudományos intézetekben létrehozott – aspirantúra rendszerét.[92] A tudományos minősítéshez járó élethosszig tartó pótlék része volt annak az előnyben részesítésnek, amit azzal indokolnak, hogy mivel az általános életszínvonal alacsony, a kutatói életmód biztosítása érdekében szükség van az állami tudományos minősítés rendszerére és a hozzá kapcsolódó tiszteletdíjra.[93]

Az megállapítható, hogy a szovjet „tudományos nagyüzem" hatékonyságát az első pillanattól kezdve rontja a politikai rendszer két jellemzője. Egyrészt a kutatásszervezetben a minőség alárendelése a napi politikai céloknak, másrészt a hidegháborús elzárkózás a világtól, amely nagymértékben a természettudományok fejlődését nehezíti. Ugyanakkor a kutatókat képző egységek megvalósításához hiányzik a megfelelő számú értelmiség is, ezért az új szovjet tudománypolitika a tudományos értelmiséget kiemelten kezeli, a szociális válságból pótlékokkal és egyéb juttatásokkal

[89] Hamza Gábor: Áttekintés az Orosz Tudományos Akadémiáról, különös tekintettel annak reformjára. *Magyar Tudomány*, 2014/5, 612.
[90] Reszkető Petra, Váradi Balázs: Elöl hátul doktor. *2000 Irodalmi és társadalmi havi lap*. 2002. 14/5. http://ketezer.hu/download/PDF/2002/2000_FOLYOIRAT_2002_05.pdf (2013. 10. 31.)
[91] Glatz Ferenc: Tudománypolitika. Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, 2002/4, 498–504.
[92] Reszkető Petra, Váradi Balázs: Elöl hátul doktor. *2000 Irodalmi és társadalmi havi lap*. 2002. 14/5. http://ketezer.hu/download/PDF/2002/2000_FOLYOIRAT_2002_05.pdf (2013. 10. 31.)
[93] Glatz Ferenc: Tudománypolitika. Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, 2002/4, 498–504.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

törekszik azokat kiemelni. Meg kell jegyezni, hogy Magyarországon és Németországban is e juttatásokban részesülnek az Akadémia tagjai is. A nyugati világtól való elzárkózás a szovjet elitértelmiséget versenyképtelenségre ítéli. Mivel – mint arra utaltam – nincsen tőke, ezért ezek az intézetek teljes egészében állami finanszírozásúak, mely két formában történik, vagy közvetlen intézetfinanszírozással vagy vállalati megrendelésekkel, de mivel a vállalatok is állami tulajdonban vannak és a termelési szintjük alacsony, ezért ezek a megrendelések nem eredményeznek sem valós versenyhelyzetet sem valós kihívásokat. A Szovjetunió tudománypolitikája a világ első „*lemaradást behozó*" tudománypolitikájának nevezhető. A gazdasági viszonyokban és a munkaerőben meglevő lemaradásokat állami segítséggel akarják versenyképessé tenni. A tőke hiánya miatt tehát az állam az, aki kiemelten vállal szerepet a tudományos bázis kiépítésében. Korszerűnek volt nevezhető a szovjet tudománypolitika rendszere abból a szempontból, hogy Németországgal és Franciaországgal egy időben az állam szerepvállalását vezette be, és valószínűleg jóval nagyobb hányadát fordították a GDP-nek tudományra, mint bármelyik más európai állam, de a napi politikai helyzetek nagymértékben befolyásolták.[94]

A II. világháború után a magyar tudományos élet is új helyzetbe került, a politikai változás Magyarországot az új tudományos központ, a Szovjetunió felé orientálta.[95] Az 1948 tavaszán bekövetkezett politikai fordulat és a sztálinista típusú politikai rendszer kialakulása jelentős mértékben átalakította a felsőoktatás rendszerét. Kezdetét vette a felsőoktatás teljeskörű átszervezése. Ennek első szakaszát az 1948-1949. évi „*egyetemi reform*" jelentette, melyet sajátos kettősség jellemzett. Egyrészt néhány célszerű tanulmányi és szervezeti változtatást, másrészt viszont több bürokratikus intézkedést valósított meg.[96] A munkálatok célja, ekként került megfogalmazásra: „*a párt átfogja a politikai, gazdasági, állami, kulturális élet minden területét*".[97]

---

[94] Glatz Ferenc: Tudománypolitika. Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, 2002/4, 498–504.

[95] T. Kiss Tamás: A tudományos szakemberképzés támogatása nem/ ismer/t/ határokat!? (Tanulságok és tapasztalatok a 20. század első feléből). *Felnőttképzési Szemle*, 2010, IV. évfolyam, 1. szám. 42–58. http://epa.oszk.hu/01200/01251/00004/pdf/fef_szemle_2010_1_042-058.pdf (2015. 10. 30.)

[96] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 78.

[97] T. Varga György: *Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei.* 1. köt. 1948-1953 Budapest, 2005, Magyar Országos Levéltár, 7–8.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A Szovjetunióban kialakított gyakorlat az egyetemeket és a Magyar Tudományos Akadémiát sem kerülte el. Az 1950-es évek elejére a tudományos élet átvette az akkori szovjet tudományos és akadémiai rendszer felépítését. Az Akadémia 1949. évi átszervezésével, mint legfőbb tudományos irányító szerv kettős funkcióval rendelkezett. Egyrészt, mint választott tudományos testület társadalmi szervként tevékenykedett, másrészt, mint kutatás-irányító és intézeteket fenntartó szerv központi főhatóság formájában.[98] Mindez azt jelenti, hogy lényegében az 1925 után a Szovjetunióban kialakított tudománypolitikai rendszert vezették be Magyarországon. E modernizálás kétarcúnak tekinthető, ugyanis egyrészt egyetemek, intézetek alapításával több tízszeresére növeli a magyar tudományos potenciált, amelyen belül – az amerikai, nyugat-európai mintákhoz hasonlóan – előtérbe kerülnek a természettudományok, másrészt a fejlesztéseket a politikai stratégiák határozzák meg.[99]

A Magyar Tudományos Akadémia korábbi nemzeti és központi tudományszervező szerepe a szovjet rendszer bevezetésével megerősödött. Ahogy minden szocialista országban, így Magyarországon is az Akadémia vált a legmagasabb tudományos intézménnyé. A „*tudománynak napi termelőerővé kell válnia*” elv jegyében 1950 után olyan természettudományi osztályokat hoztak létre az Akadémián, amelyek akkor a nyugati világ egyetlen klasszikus nemzeti akadémiáján sem voltak (műszaki osztály, agrártudományok osztálya), amelyek viszont ma már a magyar Akadémia előnyére váltak. Szovjet mintára kapta meg a Magyar Tudományos Akadémia az országos tudományos minősítés jogát is, és természetesen szovjet mintára kaptak a tudományos minősítettek életük végéig pótlékot. Mindez azért nem volt különös, mert az Akadémia tagjai kivételes tekintéllyel bírtak már 1945 előtt is. Az akadémikusok támogatása 1949 után intézményesedett, és kiegészültek egyéb juttatásokkal is, többek között, mint a kedvezményes lakáshoz jutással, üdülési joggal és gépkocsi-használattal. Az Akadémia szovjet mintára a

[98] Csöndes Mária, Szántó Lajos, Vas-Zoltán Péter: *Tudománypolitika és tudományszervezés Magyarországon*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó, 43.

[99] [99] Glatz Ferenc: Tudománypolitika. Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, 2002/4, 501.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

nemzeti kutatóhálózat irányítója lett, megkapta a kutatóintézeteket, majd ezek számát 1951-1972 között többszörösére növelte.[100]

A Magyar Dolgozók Pártja megkezdte az oktatási rendszer és a tudományos élet átalakítását is.[101] Mind az 1948-1949. évi „*egyetemi reform*" célkitűzéseinek meghatározása, mind az ötéves terv kidolgozása során a felsőoktatási intézmények szakemberképző funkciója állt előtérben. Az egyetemek tudományos kutató funkciójáról alig esett szó. Ugyanakkor az 1949-ben megalakult Magyar Tudományos Tanács nagy lendülettel kezdett hozzá a tudományos munka tervszerű fejlesztéséhez. A reform a felsőoktatás struktúrájának átalakítására irányult, az ötéves terv kidolgozása pedig a felsőoktatás további fejlesztésének irányait jelenítette meg.[102] A Magyar Tudományos Tanács feladatkörébe tartozott többek között a tudományos munkát végzőkre, a tudományos munkához szükséges eszközökre, berendezésekre és a tudományos kutatásokra vonatkozó adatok összegyűjtése, a tudományos kutatások munkatervének elkészítése (országos tudományos terv), végrehajtásának ellenőrzése. Feladata volt az egyéni tudományos kutatások támogatása, és véleménynyilvánítás az egyetemi, főiskolai tanári kinevezésekről, a tudományos intézetek vezetői állásainak betöltéséről, és egyéb tudományos kérdésekről. Mindezeket összefoglalva törvényi feladata a tudományos élet tervszerű irányítása lett.[103] A Magyar Tudományos Tanács irányítását kezdetben a párt tudománypolitikai szerve keretében működő Tudományos Bizottság végezte, majd 1949 második felétől kezdődően a Pártkollégium vette át.[104]

A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Tanács kapcsolatát a tudományszervezési feladatok és a tudományos munka tervszerű megindulásának elősegítése határozták meg. A tagjainak többsége akadémiai tag is volt. A Magyar Tudományos Tanács tevékenységét a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1949. évi XXVII. számú törvény

[100] Glatz Ferenc: Tudománypolitika. Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, 2002/4, 498–502.
[101] Kónya Sándor: Gerő Ernő javaslata az Akadémia átszervezésére. *Magyar Tudomány*, 2000/2, http://epa.oszk.hu/00700/00775/00015/. (2014. 04. 30.)
[102] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 40–41.
[103] 1948. évi XXXVIII. törvény a Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában. 2. § (1) bek.
[104] Szelei László: A Magyar Tudományos Tanács szervezete és működése. *Magyar Tudomány*, 1969, (14. (76.) köt.) 7-8, 511.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

1949. december 15-i hatállyal szűntette meg.[105] A törvény a Magyar Tudományos Akadémiának, mint a legfelsőbb tudományos intézménynek a feladatát a tudományok művelésének tervszerű irányításában határozta meg, és az Akadémiára ruházta mindazokat a feladatokat, jogokat és kötelességeket, amelyekkel a Magyar Tudományos Tanács rendelkezett. Ezek mellett a feladatköre kibővült a tudományos utánpótlás biztosításából, a tudományos könyv- és folyóirat kiadásból, a tudományos és műszaki egyesületek, társaságok tevékenységének irányításából adódó feladatokkal is.[106]

1949-ben a Magyar Népköztársaság Alkotmánya kimondta, hogy a Magyar Népköztársaság támogatja a tudományos munkát, valamint elősegíti a néphez hű értelmiség kifejlődését.[107] Mindenképpen előremutató intézkedésnek ítélhető meg az, hogy alkotmányos szinten kimondásra került a tudományos munka támogatása.

2.2.1 A tudományos utánpótlás tervszerű biztosítása

Az 1950-es évek elején a gyakorlati szakemberképzéssel járó feladatok növekedésével az egyetemek tudományos munkája még inkább háttérbe szorult. Az akadémiai kutatóintézetek hálózata ugyanis egyrészt jelentős szellemi és anyagi erőket vont el a felsőoktatástól, másrészt megalapozta azokat a nézeteket, amelyek szerint az egyetemek kizárólagos feladatának az oktatást és a szakemberképzést tekintették. Az egyetemeken – éppen ezért – tudományos kutatás csak korlátozott mértékben folyt és az egyetemek tudományos súlyának további csökkenését jelentette a tudományos minősítés felsőoktatási intézményektől független rendszerének kialakítása is. Ezzel összefüggésben került sor a korábbi egyetemi tudományos címek (címzetes egyetemi nyilvános rendes és rendkívüli tanár, magántanár, egyetemi doktorátus) megszüntetésére.[108] Az egyetemek tudományos súlyának

[105] Szelei László: A Magyar Tudományos Tanács szervezete és működése. *Magyar Tudomány*, 1969, (14. (76.) köt.) 7-8, 520–521.
[106] Kónya Sándor: Az Akadémia átszervezése 1949-ben. *Magyar Tudomány*, 1974, (19. (81.) köt.) 12, 783.
[107] 1949. évi XX. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról. 53. §.
[108] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 66–67.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

csökkentése jelentős és nagymértékű hátrányokat jelentett a továbbiakra nézve.

A tudományos utánpótlás tervszerű biztosításának első lépéseként a Szovjetunió tudományos káderképzésének példájára 1950-ben megalkotott rendelet a kezdő kutatók részére a „tudományok kandidátusa" tudományos fokozatot bevezette. A kormányzat a magyar tudomány legfelsőbb szervén a Magyar Tudományos Akadémián keresztül biztosította a „tudományok kandidátusa" fokozat elnyerésére felkészülő aspiránsok kiválasztását és képzését. A Magyar Tudományos Akadémia a feladatát az Országos Tudományos Képesítő Bizottsága útján látta el, melynek tagjait az Akadémia elnökségének javaslatára a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezett ki három évre.[109]

A „tudományok kandidátusa" fokozatot az nyerhette el, aki kandidátusképzésben részesült aspiránsként, továbbá olyan értekezést készített, amely bizonyította, hogy önálló tudományos kutatásra képes és értekezése tételeit az Országos Tudományos Képesítő Bizottság által kijelölt bizottság előtt megvédte.[110] A kandidátusképzés leghosszabb időtartama három év volt.[111] Az aspiránst a megjelölt tudományos intézetbe kellett beosztani, a kijelölt aspiránsvezető irányítása mellett dolgozott és állami ösztöndíjat kapott. Az aspiránsvezető az irányítása alatt álló aspiránsok számától függően díjazásban részesült.[112] A korszakra jellemző módon az is megszerezhette a „tudományok kandidátusa" fokozatot, akinek az Országos Tudományos Képesítő Bizottság a nép javát szolgáló korábban szerzett tudományos érdemei alapján azt odaítélte a fenti feltételek hiányában.[113]

1951-től az Országos Tudományos Képesítő Bizottság az Országos Aspirantúra Bizottság elnevezés alatt folytatta tevékenységét.[114]

---

[109] 1950. évi 44. törvényerejű rendelet az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában. 1. § (1)-(2) bek.
[110] 1950. évi 44. törvényerejű rendelet az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában. 2. § (1) bek.
[111] 1950. évi 44. törvényerejű rendelet az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában. 3. § (1) bek.
[112] 1950. évi 44. törvényerejű rendelet az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában. 5. § (1)-(3) bek., 6. § (1) bek.
[113] 1950. évi 44. törvényerejű rendelet az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában. 9. §.
[114] 7/1951. (I. 3.) MT rendelet az Országos Tudományos Képesítő Bizottság új elnevezéséről.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Majd következő lépésként 1951-ben a Szovjetunió tapasztalatai alapján a magasabb tudományos teljesítmények elismerésére bevezették a „tudományok doktora” tudományos fokozatot[115] hivatkozva arra, hogy az eddigi régi rendszerű doktori és magántanári fokozatok nem segítik elő a tudományos élet színvonalának az emelését és nem ösztönzik eléggé a kutatókat a tudományos munkára. Ezt a tudományos fokozatot az nyerhette el, aki a „tudományok kandidátusa” fokozatot már megszerezte, tudományágának egy meghatározott területén széleskörű tudással rendelkezett, önálló tudományos kutatásai alapján jelentős új eredményeket ért el és doktori disszertációját nyilvános vitában megvédte.[116] A szabályozás szerint kivételesen meg lehetett adni disszertáció benyújtása illetve a „tudományok kandidátusa” fokozat elnyerése nélkül is az olyan személynek, aki ezt nagyjelentőségű tudományos munkásságával kiérdemelte.[117] A „tudományok doktora” fokozat elnyeréséhez a kérelmezőnek a tudományos értekezései illetve monográfiái közül egyet doktori disszertációként kellett megjelölnie. Kivételes jelentőségű tudományos eredményt felmutató jelölt akkor is megkaphatta a „tudományok doktora” fokozatot, ha csak egy értekezése volt.[118] A Magyar Tudományos Akadémia rendes és levelező tagjait a „tudományok doktora” fokozat megillette. A „tudományok doktora” és a „tudományok kandidátusa” fokozattal rendelkező tudományos munkássága elismeréseként doktori illetve kandidátusi illetménykiegészítésben is részesült. Majd az Országos Aspirantura Bizottság megszűnésével a hatáskörébe tartozó feladatokra és a fokozatok odaítélésére a Magyar Tudományos Akadémián Tudományos Minősítő Bizottságot hoztak létre.[119]

---

[115] 1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában.
[116] 1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában. 1. § (2) bek.
[117] 1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában. 1. § (3) bek.
[118] 1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában. 5. § (1)-(3) bek.
[119] 1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában. 7. § (2) bek., 9. §.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A Tudományos Minősítő Bizottság központosított szervként a továbbiakban a tudományos továbbképzést és tudományos utánpótlást irányította valamint a tudományos minősítést szervezte és ellenőrizte. A Tudományos Minősítő Bizottság közigazgatási szerveken belül kormánybizottság volt, ezt tagjainak összetétele is mutatta: az akadémikusok és a „tudományok doktora" fokozattal rendelkezők mellett a bizottság ülésein szavazati joguk volt egyes minisztériumok képviselőinek is. A tagjait három évre a Minisztertanács nevezte ki, a bizottság munkáját pedig a Magyar Tudományos Akadémia elnöke felügyelte. A Tudományos Minősítő Bizottság és a szakbizottsági határozatok ellen államigazgatási eljárás keretében egyfokú fellebbezéssel lehetett élni, melyet a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége bírált el. A Tudományos Minősítő Bizottság feladata volt a tudományos fokozatok odaítélése, a szervezett képzés irányítása, a honosítási eljárások lebonyolítása, az oklevelek kiállítása és a fokozatokkal járó illetmények folyósítása. A Bizottság tett javaslatot a „tudományok doktora" fokozattal rendelkezők részére címzetes egyetemi, főiskolai tanári cím, a „tudományok kandidátusa" fokozattal rendelkezők részére címzetes egyetemi docensi cím adományozására. Elvi kérdésekről, a szervezett képzésben résztvevőknek az egyes tudományágak közti eloszlásáról a Minisztertanács döntött a Bizottság ajánlásainak figyelembevételével. A Bizottság jogi szempontból a Magyar Tudományos Akadémia mellett működő független bizottság volt, de szorosan együttműködött az Akadémia tudományos osztályaival és a szakbizottságokkal. A Tudományos Minősítő Bizottság igen erős monopoljogokkal bíró állami testületnek felelt meg, amely a feladatkörét kizárólagos jogkörrel látta el.[120]

Az új tudományos minősítési rendszerben az egyetemek részvétele csak korlátozottan valósult meg. A rendelet meghatározta a „tudományok doktora" fokozat elnyerésére irányuló eljárás részletes feltételeit is. A disszertáció előzetes bírálására a dékánnak kellett bizottságot alakítani a szakterület tudósaiból és be kellett vonni a szakterületnek karon kívüli tudósait is. A bizottság a disszertáció bírálása mellett véleményt mondott a jelölt tudományos munkásságáról is, majd a javaslatát a dékánnak megküldte, aki

[120] Reszkető Petra, Váradi Balázs: Elöl hátul doktor. *2000 Irodalmi és társadalmi havi lap*. 2002. 14/5. http://ketezer.hu/download/PDF/2002/2000_FOLYOIRAT_2002_05.pdf (2013. 10. 31.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

azt véleményével együtt a Tudományos Minősítő Bizottsághoz terjesztette fel.[121] A Tudományos Minősítő Bizottság a disszertáció elbírálására három bírálót jelölt ki. Ha legalább kettőnek a bírálata kedvező volt, akkor a kérelmezőt a Tudományos Minősítő Bizottság által kijelölt szakbizottság előtt disszertációjának nyilvános vitában való megvédésére kellett bocsátani. A bírálatok és a vita, valamint a szakbizottság javaslata alapján a Tudományos Minősítő Bizottság titkos szavazással döntött a „tudományok doktora" fokozat odaítéléséről. Erről oklevelet állított ki, amelyet annak az egyetemnek a tanácsa adott át, amelyhez a kérelmező a kérvényét benyújtotta.[122]

Az egyetemi docensi, kutatóintézeti osztályvezetői, valamint az ennél magasabb állásokat pályázat útján kellett betölteni. A pályázatot az illetékes miniszter utasítására az intézmény vezetője írta ki. A miniszter az intézmény vezetője által felterjesztett javaslatot véleményezésre megküldte az Akadémiának. Az egyetemi tanárokat és a kutatóintézeti, főiskolai igazgatókat a minisztertanács, a docenseket, intézeti helyettes igazgatókat, osztályvezetőket pedig a miniszter nevezte ki. Az akadémiai intézeteknél a miniszter jogkörét az Akadémia elnöke gyakorolta.[123] Az akkoriban dolgozó egyetemi és főiskolai oktatók tudományos munkásságát a Tudományos Minősítő Bizottság 1952. szeptember 30. napjáig kérelmükre felülvizsgálta, hogy megkaphatják-e a „tudományok doktora" illetőleg a „tudományok kandidátusa" fokozatot. A Tudományos Minősítő Bizottság a régi rendszerű tudományos címmel illetve fokozattal rendelkezők közül azoknak, akiknek tudományos munkássága a „tudományok doktora" illetve a „tudományok kandidátusa" fokozat feltételeinek megfelelt disszertáció benyújtása nélkül megadhatta a fokozatot, aki nem felelt meg teljeskörűen az előírt követelményeknek, ott megállapításra kerültek azok a feltételek, amelyek teljesítése esetén a megfelelő fokozatot megkaphatták. Az egyénenkénti felülvizsgálat megtörténtével, de legkésőbb 1952. szeptember 30. után a

[121] 184/1951. (X. 16.) MT rendelet. A tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozásáról szóló 1951. évi 26. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. 4. § (1)-(2) bek.
[122] 1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában. 6. § (2) bek.
[123] 1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában. 13. § (1)-(3) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

korábbi címeket már nem lehetett használni és a régi rendszerű doktori címeknek az eddig érvényben volt szabályok szerinti adományozása is megszűnt.[124] A szabályozás értelmében az oklevéllel eddig járt doktori cím helyett az okleveles megjelölést kellett használni (pl. okl. orvos, okl. jogász) és a régi rendszerű doktori címhez semmiféle állás elnyerése nem volt köthető, és az illetmények vagy az előléptetés terén előnyt nem jelenthetett. A régi rendszerű doktori cím a képesítés igazolására szolgált, e címüket továbbra is használhatták „dr." rövidítéssel.[125]

Mindezekből jól látható, hogy az egyetem szerepe továbbra is kizárólag az előkészítő eljárásban jelenik meg.

Az aspiránsképzés továbbfejlesztése érdekében meghatározták a levelező aspiránsok képzésével és a rövidített aspirantúrával kapcsolatos előírásokat.[126] Az aspiránsképzés valamely tudományterületen kitűnően felkészült és a szűkebb szakterületén elmélyült ismeretekkel rendelkező, a kutatás módszertanában járatos, önálló tudományos kutatómunkára képes, marxista-leninista világnézetű tudós-jelöltek szervezett képzése volt.[127] Változás annyiban történt az eddigiekhez képes, hogy 1953-tól a Tudományos Minősítő Bizottság aspiránsképzésre vonatkozó feladatát a felügyelete alá tartozó intézményekben az oktatásügyi miniszter vette át, és az egyetemek rektorai és dékánjai lettek felelősek az aspiránsképzésért.[128] Az aspiránsok felvétele, a disszertációs témák jóváhagyása és az aspiránsok által készített „tudományok kandidátusa" fokozat megszerzéséhez a disszertáció megvédésének lebonyolítása azonban továbbra is kizárólag a Tudományos Minősítő Bizottság hatáskörébe tartozott.[129] 1954 nyarától a felsőoktatás visszafejlesztésére irányuló intézkedések egész sora látott napvilágot.[130]

Láthatjuk, hogy az egyetemek továbbra is csak a tudományos minősítés előkészítésében kaptak némiképpen kissé több szerepet, de ez az egyetemek

---

[124] 1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában. 7. § (1)-(4) bek.
[125] 1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában. 8. § (1)-(3) bek.
[126] 8/1952. (I. 27.) MT rendelet az aspiránsképzés továbbfejlesztéséről.
[127] 1953. évi 20. törvényerejű rendelet az aspiránsképzésről. 1. §.
[128] 1953. évi 20. törvényerejű rendelet az aspiránsképzésről. 2. § (1)-(5) bek., 3. §.
[129] 1953. évi 20. törvényerejű rendelet az aspiránsképzésről. 2. § (3) bek.
[130] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 82.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tudományos minősítésben betöltendő súlyát nem erősítette, és a döntést igénylő feladatok továbbra is kizárólag a Tudományos Minősítő Bizottság hatáskörében maradtak.

1956-ban több javaslat készült az egyetemek tudományos munkájának erősítésére és a tudományos utánpótlás biztosításában való szerepének növelésére. A tudományos munka irányítására és szervezésére vonatkozóan a tudományos utánpótlás nevelésével kapcsolatban hangsúlyozták, hogy a különféle tudományos minősítések adományozásának és az eljárásoknak a „tudományok kandidátusa" fokozatig bezárólag az egyetem hatáskörébe kellene kerülniük. Az egyetemek tudományos káderképző funkciójának problémakörével összefüggésben elsődlegesen az egyetemi doktori cím visszaállításának kérdése állt. A Politikai Bizottság előbb a végzett orvosok és jogászok egyetemi doktori címének visszaállítására vonatkozóan hozott határozatot, majd hozzájárult ahhoz is, hogy a doktori cím megszerzését valamennyi egyetemen lehetővé tegyék, de a vonatkozó jogszabály kiadására 1956 októberéig már nem került sor. Az 1956. októberi forradalom után a felsőoktatás területén az első feladat a helyzet normalizálása volt. Az egyetemeken folyó tudományos kutatómunka bizonyos mértékig fejlődött ebben az időszakban, a Magyar Tudományos Akadémia több egyetemi tanszéket támogatott, és az anyagi támogatás összege is emelkedett. Kétségtelen ugyanakkor, hogy sem az egyetemek tudományos minősítésben való részvétele, sem a kutatómunka feltételei lényegesen nem változtak és nem javultak.[131]

2.2.2 Az egyetemek szerepe a tudományos utánpótlás képzésében

Előrelépés történt az egyetemeknek a tudományos utánpótlás biztosítására vonatkozó feladatai terén, ugyanis 1956-ban hatályon kívül helyezték a doktori cím adományozásáról szóló 1951. évi törvényerejű rendeletnek az egyetemi doktori cím megszüntetéséről szóló részét.[132] Az indoklás szerint a régi rendszerű doktori cím adományozásának megszüntetése hátrányos helyzetet eredményezett, ezért a Népköztársaság Elnöki Tanácsa

[131] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 101–106.
[132] Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949-1958*. Budapest, 1986, Kossuth Könyvkiadó, 193.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

úgy rendelkezett, hogy azoknak, akik a régi rendszerű doktori címek megszüntetése miatt nem kaphatták meg a doktori címet, meg kell adni, vagy a megszerzését lehetővé kell tenni.[133]

1957-ben az 1950 és 1951-ben meghatározott egyes feltételeit a tudományos fokozatok elnyerésének átmenetileg felfüggesztették: egyrészt nem lehetett a „tudományok kandidátusa" fokozatot képzés és kandidátusi értekezés elkészítése és megvédése nélkül odaítélni illetve a „tudományok doktora" fokozatot nem lehetett megadni disszertáció benyújtása, illetve a „tudományok kandidátusa" fokozat elnyerése nélkül az olyan személynek, aki ezt a korábbi szabályozás szerint a nagyjelentőségű tudományos munkásságával kiérdemelte.[134] A hatályon kívül helyezés mindössze csak majd másfél évig volt hatályban.[135]

Álláspontom szerint ezeknek a rendelkezéseknek az eltörlése – melyek tulajdonképpen értelmezhetjük úgy, hogy politikai feltételekhez kötötték a tudományos fokozatok elnyerését – mindenképpen előremutató intézkedés volt, a tudományos értékeket állította középpontba, azonban jelentőségüket tekintve sajnos csak nagyon rövid ideig, mindössze csak majd másfél évig voltak hatályban.

A doktori cím elnyerésével kapcsolatos kérdéseket a továbbiakban az Oktatásügyi Minisztérium szabályozta. Az 1957. január 26-i utasításában arról rendelkezett, hogy valamennyi felsőoktatási intézmény jogosult doktori cím adományozására. A doktori cím megszerzését doktori értekezés elfogadásához és szigorlat letételéhez kötötte. A felsőoktatás irányítását az egyetemek szervezeti kérdéseivel kapcsolatos ügyeket kettősség jellemezte. Egyrészt megfigyelhető volt az egyetemek önállóságának növelésére irányuló törekvések, másrészt a centralizált irányítás átmeneti erősödése. Az egyetemi törvény kérdése az érdeklődés középpontjában állt.[136]

A tudományos fokozatok rendszerének átalakítására vonatkozó szempontok kidolgozására létrehozott a Tudományos és Felsőoktatási Tanács

---

[133] 1956. évi 26. törvényerejű rendelet a doktori cím adományozásáról szóló 1951. évi 26. törvényerejű rendelet 8. § (1) bekezdésének hatálytalanításáról. 1. § (1)-(2) bek.
[134] 1957. évi 31. törvényerejű rendelet a tudományos fokozatok elnyerésével kapcsolatos egyes rendelkezések alkalmazásának átmeneti felfüggesztéséről. 1. §.
[135] 1958. évi 28. törvényerejű rendelet a tudományos fokozatok elnyerésével kapcsolatos egyes rendelkezések alkalmazásának átmeneti felfüggesztésére vonatkozó 1957. évi 31. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezéséről. 1. §.
[136] Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949-1958*., Budapest, 1986, Kossuth Könyvkiadó, 199.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

egy bizottságot. A bizottság álláspontja egyrészt az volt, hogy az egyetemi doktori cím visszaállítását fel kell használni a tudományos fokozatok színvonalának emelésére és célként fogalmazták meg, hogy néhány év múlva az egyetemi doktori cím megszerzése legyen előfeltétele a „tudományok kandidátusa" fokozat megszerzésének. 1958-ban a Tudományos és Felsőoktatási Tanács az egyetemi doktori címet a tudományos fokozatok első lépcsőjeként nevesítette.[137]

Az egyetemi doktori cím rendezése számos problémát vetett fel. Egyrészt az egyes képzési ágakban a doktori cím „automatikus" jellegű elnyerése, másrészt pedig az egyetemi doktori cím és a tudományos minősítés keretében elnyerhető fokozatokhoz való viszonyának tisztázatlansága miatt. A vita eredményeként sikerült ugyan az egyetemi doktori cím fennmaradását biztosítani, azonban a tudományos minősítés rendszerébe való beillesztésére nem kerülhetett sor.[138] Továbbra is az került megerősítésre, hogy a tudományos képzettség elismerésére a „tudományok kandidátusa", és a „tudományok doktora" fokozatok szolgálnak. A kutatóintézetek és a felsőoktatási intézmények feladata pedig a tudományos utánpótlás biztosítása az aspiránsképzés szervezésével együtt.[139] A tudományos fokozatok odaítélése továbbra is kizárólag a Tudományos Minősítő Bizottság feladata maradt, és ötévenként a „tudományok kandidátusa" illetménykiegészítésben részesülők munkásságát is felülvizsgálta, és ha a kandidátus kellő színvonalú tudományos munkásságot fejtett ki, akkor a bizottság az illetménykiegészítés folyósítását újra öt évre meghosszabbíthatta.[140]

Megállapítható, hogy az egyetemek tudományos minősítésben való részvételére vonatkozó törekvések ellenére a tudományos fokozatok és a doktori cím viszonya továbbra is rendezetlen maradt, és nem sikerült megvalósítani a tudományos doktori címnek a tudományos minősítés rendszerébe való beillesztését sem. Az egyetemi doktori cím szerepe valójában változatlan maradt.

---

[137] Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949-1958*. Budapest, 1986, Kossuth Könyvkiadó, 194.
[138] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 106–107.
[139] 1958. évi 29. törvényerejű rendelet a tudományos minősítés rendszerének továbbfejlesztéséről. 2. §.
[140] 1958. évi 29. törvényerejű rendelet a tudományos minősítés rendszerének továbbfejlesztéséről. 3. § (1) bek., 5. § (1)-(3) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

2.2.3 Az aspiránsképzés kialakítása

Mint ahogy arra már korábban utaltam, a tudományos utánpótlás előfeltételeinek biztosítása, az aspiránsképzés kialakítása, a képzés feltételei és eljárási kérdései, és a kandidátusi vizsgák megszervezése és lebonyolítása továbbra is az egyetemek feladata maradt.

Rendes aspirantúrára azok kerültek felvételre, akik számára munkakörük betöltése mellett tudományos továbbfejlődésük feltételei nem voltak biztosítottak. A rendes aspiránsképzésben részesülő aspiráns a megállapított képzési idő alatt ösztöndíjban részesült és a rendelkezéseknek megfelelő családi pótlék is megillette. Levelező aspirantúrára azok kerültek, akiknél választott témájuk, felkészültségük és munkahelyük körülményei szükségessé tették, hogy aspiránsvezető irányítása alatt végezzék tanulmányaikat, és önálló aspirantúrára azok, akik legalább öt éves szakmai gyakorlattal és szakirodalmi közleményekkel igazolt olyan tudományos felkészültséggel rendelkeztek, amely lehetővé tette a kandidátusi fokozatnak rendes, vagy levelező aspirantúra nélkül való megszerzését. Külföldre aspiránsokat elsősorban olyan tudományterületekről lehet kiküldeni, amelyeknek fejlesztése szükséges, de az aspiránsképzés hazai viszonyok között kellő módon nem volt megoldható.[141] Az egyetemek az aspiránsképzéssel kapcsolatos munkájukat a Tudományos Minősítő Bizottság irányelvei szerint végezték. A rendes és önálló aspirantúra időtartama legfeljebb három év, a levelező aspiránsképzés pedig legfeljebb négy év volt. Az aspiránsvezető munkájáért díjazásban részesült.[142]

A rendelet ismételten hangsúlyozta, hogy az egyetemi tanulmányok után megszerezhető egyetemi doktori cím nem tudományos fokozat és a tudományos kutatói és felsőoktatói állások betöltésénél a tudományos fokozattal rendelkezőket kell előnyben részesíteni az ilyen fokozattal nem rendelkezőkkel szemben.[143] A továbbiakban is az került megerősítésre, hogy az aspirantúra rendszere és a bevezetett tudományos fokozatok (a „tudományok kandidátusa” és a „tudományok doktora”) eredményesen

[141] 41/1959. (X. 3.) Korm. rendelet az aspiránsképzésről és a tudományos fokozatokról. 3. § (1)-(3) bek., 7. §.
[142] 41/1959. (X. 3.) Korm. rendelet az aspiránsképzésről és a tudományos fokozatokról. 5. § (6) bek., 10. §.
[143] 41/1959. (X. 3.) Korm. rendelet az aspiránsképzésről és a tudományos fokozatokról. 18. § (1)-(2) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

segítik elő a tudományos utánpótlás képzését és biztosítását, ezért továbbra is különállóként kezelték az egyetemi doktori címet. Az orvosoknál, állatorvosoknál, jogászoknál, mint a foglalkozás megjelölése, a többi szakon pedig kezdeti tudományos teljesítményt jelentett, amely a kandidátusi fokozatnál alacsonyabb szintű volt. A jelöltnek a kezdeti tudományos teljestményét külön vizsga és disszertáció benyújtása keretében kellett bizonyítani. Az egyetemi doktori cím ez esetben a szűkebb szakterület ismeretét és a tudományos munka módszerei alkalmazásának a képességét tanúsította. Egyetemi doktori címet csak erkölcsileg kifogástalan és a szakmai követelményeknek megfelelő személynek lehetett adományozni. A tudományos fokozatok és az egyetemi doktori cím érdekes viszonyát mutatta az is, hogy aki tudományos fokozattal rendelkezett, annak a kérelmére az egyetem a magasabb tudományos teljesítmény elismeréseként külön vizsga és disszertáció benyújtása nélkül az egyetemi doktori címet megadhatta.[144]

A tudományosan minősítettek körében a „tudományok kandidátusa", vagy a „tudományok doktora" a magasabb tudományos tevékenysége elismeréseként megkaphatta az egyetemi doktori címet, amelyet nem lehetett tudományos fokozatnak tekinteni. Ez a rendelkezés is mutatta véleményem szerint a tudományos fokozatok és az egyetemi doktori cím egymáshoz való viszonyának sajátos helyzetét és fura viszonyát.

Az 1960-as évek első felében a felsőoktatási politika napirendjére a felsőoktatás nagymértékű mennyiségi fejlesztésének igénye került.[145] Ehhez kapcsolódva az oktatási rendszerről szóló 1961. évi III. törvény megalkotásával hazánkban első alkalommal került sor a felsőoktatás széles körű törvényi szintű rendezésére.[146] Az oktatás egységes rendszerének hiánya nagyon eltérő típusú felsőoktatási intézmények létrehozását eredményezte, ezért egységes elvek alapján állapították meg a felsőoktatási intézmények típusait, létesítésének és megszüntetésének módját. Az oktatási rendszerről

[144] 1031/1959. (X. 3.) Korm. határozat a tudományos fokozatok és az egyetemi doktori cím viszonyáról. 1. pont, 2. pont.
[145] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 121.
[146] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után*. Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 126.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szóló törvény alapjában véve a felsőoktatási intézmények közös oktatási célkitűzéseit állapította meg.[147]

A tudományos képzés és az egyetemi oktatás a tudósképzés bevezetésével szervezett kereteket kapott. Az egyetemi tanulmányok befejezése után tervszerűen lehetett részt venni az aspiránsképzésben és tudományos fokozatot szerezni. A felsőoktatási intézmények feladata nemcsak a hallgatók tudományos felkészítése volt, hanem az is, hogy közreműködjenek a szervezett tudósképzésben. A törvény kimondta, hogy a felsőoktatási intézmények az oktató-nevelő munka mellett alap- és alkalmazott kutatásokat folytatnak.[148] Megállapítható, hogy az egyetemek tudományos munkájának erősítését célzó próbálkozások eredményeképpen a szervezett tudósképzésben való részvétel – ha nem is teljeskörűen – de lehetővé vált.

A felsőoktatási intézményekről szóló rendelettel alapvető fontosságú kérdések kerültek szabályozásra, amelyek nagyrészt az irányításra, a szervezetre és az intézmények működésére vonatkoztak. Lehetővé vált címzetes egyetemi, főiskolai tanár, címzetes egyetemi, főiskolai docens cím adományozása annak érdekében, hogy a tudományos élet kimagasló képviselői és a kiváló gyakorlati szakemberek bekapcsolódjanak a felsőoktatási intézmények oktató-kutató munkájába. A felsőoktatási intézmények oktatóinak kötelessége lett a szakterületükhöz tartozó tudományág művelése és az országos és egyéb kutatási tervek végrehajtási feladatainak ellátása.[149] A felsőoktatási intézmények a jogszabályokban meghatározott módon vettek részt az aspiránsképzés keretében a tudományos utánpótlás nevelésében.[150]

Szabályozásra került többek között, hogy a felsőoktatási intézmény felügyeletét ellátó miniszter szervezi, irányítja és ellenőrzi a felsőoktatási intézmények munkáját, megállapítja a képesítés megszerzéséhez szükséges követelményeket, emellett gondoskodik az intézmény működéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételek biztosításáról és a tudományos kutatómunkára

[147] 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről. 1. § (1)-(3) bek.
[148] 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről. 22. §.
[149] 1962. évi 22. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézményekről. 14. §. (1) bek.
[150] 1962. évi 22. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézményekről. 14. § (2)-(3) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

vonatkozó kérdéseket a Magyar Tudományos Akadémiával együttesen látja el.[151]

Megállapítható a korábbi rendelkezésekhez képest, hogy az új törvényi szabályozással egyrészt az intézményi irányítási és szervezeti kérdésekben bizonyos fokú decentralizáltság jött létre, másrészt megfigyelhető a Magyar Tudományos Akadémia további széleskörű beavatkozási lehetősége az egyetemek életébe a tudományos kutatómunkára vonatkozóan.

Az 1960-as években az egyetemeken folyó tudományos kutatások fejlesztése azonban a felsőoktatási politikában nem kapott kellő hangsúlyt, ugyanis nem változott az egyetemeknek a tudományos utánpótlás képzésében játszott szerepe.[152] A tudományos minősítés megszerzésére és odaítélésére vonatkozóan az 1963. évi rendelkezés is csak megerősítette a korábbi szabályozásokat. Ugyancsak az került hangsúlyozásra, hogy az egyetemeken elnyerhető doktori cím nem tudományos fokozat.[153] Az egyetemi doktori címet sajnálatos módon az egyetemi törekvések ellenére sem sikerült több mint tíz év alatt a tudományos fokozatok rendszerébe illeszteni.

A tudományos fokozatok elnyerésére, valamint az aspiránsok tevékenységére és kötelezettségeire vonatkozóan részletesebb szabályok kerültek megállapításra.[154] A tudományos minősítéssel kapcsolatos elvi kérdések és a képzés további terveit illetően a továbbiakban már nem a Tudományos és Felsőoktatási Tanács, hanem a Kormány határozott, és a Tudományos Minősítő Bizottság irányítását és általános felügyeletét a Magyar Tudományos Akadémia elnöke vette át.[155] Majd 1967-ben a Tudományos és Felsőoktatási Tanács megszűnt.[156]

Az egyetemi doktori cím elnyerése esetén az egyetemi tanács a Tudományos Minősítő Bizottságnak indokolt javaslatot tehetett az egyetemi doktori szigorlat alapján a kandidátusi szakmai vizsga alól történő felmentésre,

---

[151] 35/1962. számú Korm. rendelet a felsőoktatási intézmények egyes kérdéseiről. 10. § -15. §.
[152] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 152.
[153] 1963. évi 19. törvényerejű rendelet a tudományos minősítésről és a tudományos fokozatokról. 23. § (2) bek.
[154] 20/1963. (VIII. 14.) Korm. rendelet a tudományos minősítésről és a tudományos fokozatokról szóló 1963. évi 19. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. 5. § - 10. §.
[155] 1967. évi 19. törvényerejű rendelet a tudományos minősítésről és a tudományos fokozatokról szóló 1963. évi 19. törvényerejű rendelet egyes rendelkezéseinek módosításáról. 1. § (2) bek.
[156] 1010/1967. (V. 28.) Korm. határozat a Tudományos és Felsőoktatási Tanács megszűnéséről és feladatainak ellátásáról. 1. pont.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

vagy a kiemelkedő színvonalú egyetemi doktori értekezésnek kandidátusi értekezésként való elfogadására. Az egyetem a továbbiakban is kérelem alapján – külön értekezés és szigorlat nélkül – egyetemi doktori címet adományozhatott annak, aki tudományos fokozatot (a „tudományok kandidátusa", „tudományok doktora") szerzett.[157] Az 1969. évi szabályozás értelmében megállapítható, hogy bizonyos mértékben megnőtt az egyetemi doktori cím értéke a „tudományok kandidátusa" fokozat tudományos minősítés tekintetében. Az egyetemi doktori cím megszerzésére vonatkozó további részletes szabályok szerint az egyetemi képesítést igazoló oklevél megszerzését követően doktori címet szerezhettek a politikailag és erkölcsileg megfelelő személyek.[158] Megállapítható, hogy a politikai feltételek ismét megjelentek a szabályozásban.

A művelődésügyi miniszteri utasítása alapján a Politikai Főiskola a politikai tudományokból egyetemi doktori címet adományozhatott.[159]

A Központi Bizottság 1969. júniusi ülésén fogadta el a tudománypolitikai irányelveket. Az irányelvekben szükségesnek tartották többek között, hogy a tudományos fokozat megszerzését szolgáló előkészítésben az egyetemek nagyobb szerepet kapjanak.[160]

Elmondható, hogy több mint 15 év eltelt 1952 óta, és 1969-ben is ugyanúgy – az egyetemek törekvései ellenére – a tudományos minősítés rendszere továbbra is az egyetemektől függetlenül került megszervezésre. Az is látható, hogy az egyetemi doktori cím továbbra sem jelentett tudományos fokozatot, és az 1969-es tudománypolitikai irányelv szerint is csak az előkészítésben kaphattak az egyetemek továbbra is szerepet, ami azt feltételezi, hogy a tudományos minősítési eljárásban való részvételnél semmiféle döntési jogosultságra a következőkben sem számíthattak.

---

[157] 25/1969. (VI. 20.) Korm. rendelet az egyetemekről és az egyetemi jellegű főiskolákról. 21. § (1)-(3) bek.
[158] 146/1969 (MK. 14.) MM számú utasítás az egyetemi doktori címről. 2. pont.
[159] 158/1973. (MK. 16.) MM számú utasítás a politikai tudományokban szerezhető egyetemi doktori címről. 1. pont.
[160] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után*. Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 212–213.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

2.2.4 Az egyetemek szerepe a tudományos minősítésben

Az egyetemek tudományos utánpótlásban betöltött funkcióját segítette elő 1970-től a pályázati rendszerben létesített Tudományos Továbbképzési Ösztöndíj. Az ösztöndj lehetőséget biztosított a politikailag megfelelő, jó felkészültségű fiatal szakembereknek a tudományos kutató, és az egyetemi oktatómunka területén való felkészítésére.[161]

Hangsúlyozásra került 1970-ben az is, hogy tudományos fokozat nem adományozható olyan értekezés alapján, amelynek témája egyrészt nem jelentős, új tudományos eredményt nem tartalmaz, másrészt tételei a marxizmus-leninizmus ideológiájával szemben állnak.[162] Részletesen szabályozásra kerültek a kandidátusi értekezés és a doktori értekezés megvédésének szabályai, az ösztöndíj, az egyetemek és kutatóintézetek feladatai, a tudományos fokozattal rendelkezők illetménykiegészítésének az összege, és az aspiránsvezetők díjazásának mértéke.[163]

A szocialista államok kormányai 1975-ben létrehoztak egy Egyezményt annak érdekében, hogy valamennyi szerződő fél területén egyenértékűnek ismerjék el az adott országban a tudományos fokozatok és címek odaítéléséről kiadott okiratokat, melyeket a következő minősítési szintek szerint kategorizáltak: Tudományos fokozat a „tudományok kandidátusa" vagy a „tudományok doktora". Magasabb tudományos fokozat a „tudományok doktora", habilitált doktor, docens-doktor. Első tudományos cím (docens), második tudományos cím (professzor) került meghatározásra.[164]

A Tudománypolitikai Bizottság 1981-ben a tudományos kutatóképzés és tudományos minősítés korszerűsítésére vonatkozóan egy új koncepció kidolgozására munkabizottságot kért fel, melynek feladata a tudományos címek és fokozatok összehangolt rendszerének kialakítása, a posztgraduális továbbképzés egységes rendszerének kidolgozása és a tudományos fokozatok

---

[161] 1014/1970. (V. 10.) Korm. határozat a Tudományos Továbbképzési Ösztöndíj létesítéséről. 2. pont.
[162] 1970. évi 9. törvényerejű rendelet a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről. 9. § (1) bek.
[163] 12/1970. (V. 5.) Korm. rendelet a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről szóló 1970. évi 9. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. 21. § - 24. §., 26. §., 19. §., 38. §.
[164] 1975. évi 15. törvényerejű rendelet a középiskolákban, szakközépiskolákban és felsőoktatási intézményekben befejezett tanulmányokról kiadott okiratok, valamint a tudományos fokozatok és címek odaítéléséről szóló okiratok egyenértékűségének kölcsönös elismerése tárgyában az 1972. évi június hó 7. napján Prágában aláírt egyezmény kihirdetéséről. 1. Cikk.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

odaítélése és decentralizálása lehetőségeinek megvizsgálása volt. A munkabizottság úgy ítélte meg, hogy a tudományos minősítés rendszerének hirtelen és nagymértékű megváltoztatása nem célszerű, azonban lehetségesnek tartotta távlati célként megfogalmazni a változtatást. A jelentést a Tudománypolitikai Bizottság tudomásul vette és állásfoglalása szerint a felülvizsgálat elősegítette a „tudományok kandidátusa" fokozat és az egyetemi doktori cím alapját képező követelmények összehangolását és odaítélésének távlati egységesítését.[165]

Ezt követően 1982-ben új rendelet született a tudományos továbbképzésről. E szerint a továbbképzés irányítása, az ösztöndíjak odaítélése a Tudományos Minősítő Bizottság, a továbbképzést végző kutatóhelyek (egyetemek, kutatóintézetek) kijelölése pedig a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének hatáskörébe került.[166] Így az egyetemek feladata a továbbiakban is csak az ösztöndíjasok tudományos irányítására és képzésére vonatkozott. A tudományos továbbképzés jó felkészültségű fiatal szakemberek részére biztosított szervezett képzést három év időtartamra. Ez idő alatt az ösztöndíjas a Tudományos Minősítő Bizottság elbírálása alapján legfeljebb hat hónapot külföldön tölthetett szaktanulmányok és nyelvgyakorlás céljából.[167] Ha az adott tudományszakban nem volt kellő számú tudományos fokozattal rendelkező hazai szakember, vagy megfelelő tudományos vezető hiányában a tanulmányok belföldön nem voltak elvégezhetők külföldi továbbképzésre volt is lehetőség.[168]

1983-ban az egyetemi doktori címről és az egyetemi doktorátusról szóló művelődési miniszteri rendelet szétválasztotta és bevezette az egyetemeken a posztgraduális továbbképzés keretében tudományos fokozatként szerezhető egyetemi doktorátust (dr. univ.). Feltételei az egyetemi végzettség megszerzése, a doktori szigorlat sikeres letétele, legalább egy idegen nyelv középfokú ismerete, a tudományos munka módszereinek alkalmazásával készített önálló kutatáson alapuló értekezés vagy alkotás benyújtása és az értekezés bizottság előtti megvédése volt. Aki egyetemi doktorátust szerzett (egyetemi doktor – doctor universitatis) családi neve

[165] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 337–338.
[166] 72/1982. (XII. 10.) MT rendelet a tudományos továbbképzésről. 1. § (2) bek.
[167] 72/1982. (XII. 10.) MT rendelet a tudományos továbbképzésről. 5. §.
[168] 72/1982. (XII. 10.) MT rendelet a tudományos továbbképzésről. 6. § (1)-(4) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

mellett az egyetemi doktorátusra utaló rövidítést („*dr. univ*.”) használhatta.[169] A doktori szigorlat követelményei megegyeztek a kandidátusi vizsga követelményeivel.[170] Előírásra került, hogy egyetemi doktorátus olyan egyetemen szerezhető, amely a doktori értekezés tárgyának megfelelő tudományágat műveli.[171] Az egyetemek feladata lett a jelölt felkészítése, képzése, a doktori értekezés témájának jóváhagyása, a doktori szigorlat lefolytatása és az értekezés megvédésének előkészítése, azaz a doktori eljárás lefolytatása.[172] Az egyetemi doktorátust szerzett személyeket az egyetem hagyományainak megfelelő eljárás keretében doktorrá avatta.[173] Az egyetem az egyetemi doktorátussal (amely nem tartozott a tudományos minősítés rendszerébe) kapcsolatos egyetemi feladatok ellátásával vagy az egyetemi tanács egyik állandó bizottságát bízta meg, vagy egyetemi doktori tanácsot hozott létre, de az ülésre a Tudományos Minősítő Bizottság egy képviselőjét is meg kellett hívni.[174] Az egyetemi doktorátus megszerzésének részletes feltételeiről és módjáról az egyes egyetemeknek – a felügyeletet gyakorló minisztérium által jóváhagyott – doktori szabályzatai rendelkeztek. A tudományos minősítés keretében továbbra is a „tudomány kandidátusa” és a „tudomány doktora” tudományos fokozatot lehetett szerezni.[175]

Az 1983. évi törvényerejű rendelet szerint az egyetemen egyetemi tudományos fokozatként egyetemi doktorátust lehetett szerezni, de a tudományos minősítés rendszerébe a továbbiakban sem épült be.[176] Az egyetemek továbbra is csak a Tudományos Minősítő Bizottság felkérésére láthattak el egyes eljárási feladatokat.[177] A végrehajtási rendelet részletesen

---

[169] 20/1983. (XI. 3.) MM rendelet az egyetemi doktori címről és az egyetemi doktorátusról. 2. § (1)-(3) bek.
[170] 20/1983. (XI. 3.) MM rendelet az egyetemi doktori címről és az egyetemi doktorátusról. 4. § (2) bek.
[171] 20/1983. (XI. 3.) MM rendelet az egyetemi doktori címről és az egyetemi doktorátusról. 6. § (1) bek.
[172] 20/1983. (XI. 3.) MM rendelet az egyetemi doktori címről és az egyetemi doktorátusról. 6. § (2) bek.
[173] 20/1983. (XI. 3.) MM rendelet az egyetemi doktori címről és az egyetemi doktorátusról. 10. § (1) bek.
[174] 20/1983. (XI. 3.) MM rendelet az egyetemi doktori címről és az egyetemi doktorátusról. 15. § (1)-(4) bek.
[175] 20/1983. (XI. 3.) MM rendelet az egyetemi doktori címről és az egyetemi doktorátusról. 18. § (1) bek.
[176] 1983. évi 24. törvényerejű rendelet a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésekről. 1.§ (1)-(2) bek.
[177] 38/1983. (XI. 3.) MT rendelet a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről szóló 1983. évi 24. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. 9. § (1)-(2) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szabályozta a „tudományok kandidátusa” fokozat elnyerését és odaítélését. Doktori ösztöndíjban olyan kandidátus volt részesíthető, aki a társadalom szempontjából kiemelt jelentőségű témán dolgozott, amelynek részletes tervét a Tudományos Minősítő Bizottság jóváhagyta, és munkája befejezésének meggyorsítása közérdek volt.[178] A Tudományos Minősítő Bizottság viszont javaslatot tehetett az illetékes egyetemen a „tudomány doktora” részére címzetes egyetemi (főiskolai) tanári cím, a „tudomány kandidátusa” részére pedig címzetes egyetemi (főiskolai) docensi cím adományozására, ha a tudományos fokozattal rendelkező személy a tudományos szakemberképzés terén kiemelkedő tevékenységet fejtett ki.[179]

Az egyetemi doktorátus „egyetemi” tudományos fokozatként való megfogalmazása mindenképpen éreztette a megkülönböztetést és a tudományos minősítés rendszeréből való kívülállást.

1984-ben az országgyűlés napirendjére került a közoktatás és a felsőoktatás távlati fejlesztési programja.[180] A program szerint komplex intézkedéseket kellett kidolgozni a felsőoktatási intézményeknek a tudományos kutatásban a kutatói utánpótlás biztosításában és a tudományos minősítés rendszerében betöltött funkciójának erősítésére. A fejlesztési program jóváhagyása után megkezdődött az oktatási törvény előkészítése.[181]

Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény a teljes nevelési és oktatási rendszert szabályozta, és kimondta, hogy a nevelési-oktatási intézményekben folyó érdemi munka feltétele az intézmények szakmai önállósága, szervezetükkel és működésükkel kapcsolatban minden olyan ügyben döntésre jogosultak, amelyet jogszabály nem utal más szerv hatáskörébe. Az is kimondásra került, hogy az intézmények tevékenységében a nevelés és az oktatás elválaszthatatlan egysége kell, hogy megvalósuljon.[182] A tudományos továbbképzés a posztgraduális képzés keretében egyetemi feladat lett.[183] A törvény többek között rendelkezett az egyetemi tudományos

[178] 38/1983. (XI. 3.) MT rendelet a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről szóló 1983. évi 24. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. 15. §. (1) bek.
[179] 38/1983. (XI. 3.) MT rendelet a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről szóló 1983. évi 24. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. 23. §.
[180] 1985. évi I. törvény az oktatásról és annak indokolása.
[181] Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 344–348.
[182] 1985. évi I. törvény az oktatásról. 10. § (1) bek.
[183] 1985. évi I. törvény az oktatásról. 100. § (3) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

(doctor universitatis) fokozat adományozásáról és az orvosoknak, a fogorvosoknak, az állatorvosoknak és a jogászoknak képesítésük megjelölésére pedig a doktori cím adományozásáról.[184] Az oktatásról szóló törvény tehát megerősítette a korábbi törvényerejű rendeletekben szabályozott egyetemi tudományos (doctor universitatis) fokozatot. A törvény és végrehajtási rendeletei meghatározták a felsőoktatási intézmények önkormányzati jogait, növelték testületi szerveik szerepét, meghatározták az oktatók és a hallgatók jogait, és szabályozták a hallgatói közösségek működését. A minisztérium kormányzati súlya és ágazati funkciója a szabályozással tovább csökkent.

A Politikai Bizottság felkérte a kormányt, hogy tárgyalja újra a felsőoktatás fejlesztésének kérdéseit és vizsgálja felül az 1984. évi fejlesztési programot, illetve határozza meg az 1990-ig elvégzendő feladatokat, és teremtse meg a végrehajtás feltételrendszerét. Ezt követően a minisztertanács 1988-ban határozatot hozott a felsőoktatás fejlesztésének további cselekvési programjáról. E határozat az egyetemi posztgraduális képzés (a tudományos továbbképzés) feltételeinek megteremtésével, a nemzetközi tudományos és oktatási kapcsolatok fellendítésével, a felsőoktatási intézmények tudományos munkájának támogatásával, és az intézményhálózat széttagoltságának csökkentésével kapcsolatos főbb feladatokat tartalmazta.[185]

3 AZ ÚJ – ANGOLSZÁSZ – TÍPUSÚ TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉS RENDSZERE MAGYARORSZÁGON A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG

3.1 Az új – angolszász – típusú tudományos minősítési rendszer kialakításának előzményei

Az 1985. évi oktatási törvénnyel a központi irányítás decentralizálása ugyan megindult, de a tudományos továbbképzés tudományos minősítési rendszerbe való beillesztésére nem történt intézkedés. A részfeladatokon túl

[184] 1985. évi I. törvény az oktatásról. 111. § (1)-(2) bek.
[185] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 118–120.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

egyéb hatásköri változás nem történt a szabályozás terén, amely nem volt ebből a szempontból előremutató intézkedés. Ugyanakkor lehetővé vált a nem állami felsőoktatási intézmények létesítése és intézményi hatáskörbe kerültek a felvételek speciális feltételeinek meghatározása, és jelentősen csökkent a művelődési miniszter ágazati hatásköre, az ellenőrző tevékenysége pedig a törvényességi felügyelet ellátása lett. E rendelkezések – hiányosságaik ellenére is – az európai demokratikus országok felsőoktatási törvényalkotásának irányait követték.[186]

Térjünk egy kicsit vissza az 1950-ben szovjet mintára bevezetett tudományos minősítési rendszerre, amely azonban megállapítható, hogy nem egyezett meg teljesen a szovjet minősítési rendszerrel, ugyanis sajátságos módon, de figyelembe vette az egyetemek nagyon korlátozott autonómiájából fakadó folyamatos törekvéseket a tudományos minősítésben való részvételre vonatkozóan. Emiatt nem került megszüntetésre az egyetemi doktori cím 1950-ig, majd 1956 után újra adományozhatott az egyetem tudományos egyetemi doktori címet. Az egyetem és az Akadémia közötti ellentétek mellett a kutatói állomány elöregedése is szükségessé tette a minősítési rendszer átalakítását. A kutatóképzés új rendszerével kapcsolatban elvárásként került megfogalmazásra, hogy fiatal 30 éves kor körül tegye alkalmassá és képessé a tudományos pályára kerülőket a kutatómunkára.[187]

A Tudományos Minősítő Bizottság közigazgatási szempontból kormánybizottságként jogilag független volt az Akadémiától, de mégis az Akadémiától függő szervezetként élt a közfelfogásban. Többek között e függőség megszüntetését is szerették volna elérni a minősítési rendszer változtatásával. Az egyetemeknek kevés lehetőségük volt arra, hogy saját maguk képezzék ki saját oktatói-kutatói gárdájukat. Ritkán volt státusz a fiatal diplomások számára, így nem volt mód a legjobb hallgatók megtartására sem. A tudományos egyetemi közösség nagymértékű hátránynak tartotta már az

[186] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 121–122.

[187] Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudománypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA Kutatásszervezési Intézet műhelytanulmányok,* 2009/4, 7.
http://www.mtakszi.hu/docs/muhelytanulmanyok/ksziaktak_0904.pdf (2015. 04. 03.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

1970-es években is, hogy az egyetemek nem vehettek részt a tudományos minősítésben, kivéve az egyetem által adható egyetemi doktorátust.[188]

1988-ban lehetséges változatként felmerült, hogy az új fokozat az egyetemi doktori cím és a „tudományok kandidátusa" fokozat összevonásából jöhetne létre. Az akadémiai oldal azt javasolta 1989-ben, hogy az összevonás helyett legyen inkább egy olyan új fokozat, ami elsősorban a régi egyetemi magántanári fokozatnak felel meg, és ezt az egyetemek adományozzák kutatói teljesítmény alapján. Nem a tehetséges fiatalok kaphatnák, mint az egyetemi doktorit, és nem is a kutatók, mint a „tudományok kandidátusa" fokozatot, hanem érett kutatók. Ezt nem a „tudományok doktora" fokozat helyett javasolták, azt meg akarták tartani. A magántanári cím odaítélésében az Akadémia úgy szeretett volna részt venni, hogy az egyetemek a magántanári habilitációra bocsátás előtt kikérnék a véleményüket. Az Akadémia számon szerette volna tartani az egyetemi doktorokat, de különösen a magántanárokat, és a bizottsági rendszerébe és az akadémiai nagygyűlésekre is tervezte volna meghívni őket. A képzésre vonatkozóan a nyugat-európai és az észak-amerikai már bevált rendszerre nézve, egy jól működő graduális képzés hazai megvalósítása volt a feladat. 1989-től már körvonalazódott, hogy az új tudományos minősítési rendszer egyetemekre épül tudományos posztgraduális képzéssel. Az akadémiai intézetek bevonásáról nem esett szó, mivel a tudományos továbbképzést az egyetemeken szerették volna megvalósítani. Az új minősítési rendszer létrejöttével tervezték, hogy megszűnik a különbség az egyetemi doktori és a Tudományos Minősítő Bizottság által adományozott „tudományok kandidátusa" fokozat között. Ennek előkészítésére már 1989-től lehetővé vált, hogy a „tudományok kandidátusa" fokozattal azonos feltételek alapján az 1982 után megszerzett egyetemi doktorátust a Tudományos Minősítő Bizottság további eljárás nélkül a „tudományok kandidátusa" fokozattá minősítse át.[189]

---

[188] Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudománypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA Kutatásszervezési Intézet műhelytanulmányok,* 2009/4, 2–3.
http://www.mtakszi.hu/docs/muhelytanulmanyok/ksziaktak_0904.pdf (2015. 04. 03.)

[189] Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudománypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA Kutatásszervezési Intézet műhelytanulmányok,* 2009/4, 7–8.
http://www.mtakszi.hu/docs/muhelytanulmanyok/ksziaktak_0904.pdf (2015. 04. 03.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

1989-re némiképp már látszódott, hogy a Magyar Tudományos Akadémia lemond a tudományos minősítésben játszott eddigi szerepéről a változtatásokra tekintettel. Arra viszont tettek utalásokat, hogy külső opponens nélkül belterjessé válna véleményük szerint az egyetemi minősítési rendszer, és ezt mérsékelné, ha az akadémiai intézetek kutatási tanácsai kapnának mandátumot a „tudományok kandidátusa" fokozatot felváltó új tudományos fokozat odaítélésére. Emellett még azzal is érveltek, hogy ajánlatos lenne az új fokozat mellett megőrizni egy második tudományos fokozatot is azzal a tudománypolitikai szándékkal, hogy ez ösztönző lenne a mérhető tudományos teljesítmény elérésére. Az új tudományos fokozat adományozását az egyetemek kaphatnák, de az azonnali változtatást azonban nem javasolták az Akadémia vezetői, arra hivatkozva, hogy az egyetemeknek erre fel kell készülniük, meg kell teremteni a feltételeket ahhoz, hogy a posztgraduális képzés intézményes formában folytatódjék. Emellett azonban a „tudományok doktora" fokozat megszüntetése nem merült fel a Magyar Tudományos Akadémia részéről.[190]

A tudományos képzés feltételei adottak voltak az egyetemeken, az erre való hivatkozással véleményem szerint talán csak az időbeli elhúzódást remélte az akadémiai közösség. Az, hogy nem merült fel az Akadémia részéről a „tudományok doktora" fokozat megszüntetése, azt is bizonyítja álláspontom szerint, hogy a tudományos minősítésben való szerepéről igazán nem kívánt lemondani, bár azt elfogadta, hogy az új tudományos fokozat adományozását az egyetemekre kell bízni.

1990-ben az új kormány megalakulása után, még eldöntetlen volt az a kérdés, hogy a minősítési rendszer milyen formában újuljon meg. Lehetőségként elsősorban az angolszász PhD jött számításba, de döntés nem született. Az a szempont azonban napirenden maradt, hogy nem kerül sor a kandidátusi rendszer azonnali megszüntetésére, az egyetemi doktori és a „tudományok kandidátusa" fokozat azonnali összevonására. A tudományos

[190] Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudománypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA Kutatásszervezési Intézet műhelytanulmányok,* 2009/4, 7.
http://www.mtakszi.hu/docs/muhelytanulmanyok/ksziaktak_0904.pdf (2015. 04. 03.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

minősítés rendszerének megváltoztatását az egyetemi képzés reformjával együtt tartotta szükségesnek a tudományos közösség.[191]

A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége egy bizottságot hozott létre a tudományos továbbképzésre vonatkozó javaslatok kidolgozására. Az egyetemek véleményét is megkérdezve az Akadémia 1991. évi közgyűlési javaslata az lett, hogy az Akadémia és az egyetemek együttműködésében jöjjön létre egy Tudományos Továbbképző Intézet (Athenaeum Graduate School), melynek az irányítását az egyetemek és az Akadémia képviselőiből álló Országos Athenaeum Bizottság végezné. A tervek szerint a továbbképző intézet vette volna át a meglévő továbbképzési rendszereket. A koncepció szerint diplomás fiatalok felvételizhetnek az athenaeumba pályázat útján és megszerezhetik a PhD – az eddigi kandidátusi minősítésnek megfelelő – tudományos fokozatot, és az egyetemek magántanárrá nevezhetik ki őket. Mindezt javaslatnak szánta az Akadémia. Az egyetemi vezetők egy része támogatta és az akadémikusok többsége is elfogadta a közös Athenaenum szervezet létrehozását. Bizottságot hoztak létre a szükséges intézkedésekre, és a Rektori Konferenciát felkérték, hogy a képviselője legyen a bizottság társelnöke. A Tudományos Minősítő Bizottság megszűnésének időpontját az Athenaenum szervezet megalakulásától tették függővé.[192] A tudományos fokozatok fennálló rendszerének átalakításával kitűzött cél az volt, hogy ne a Tudományos Minősítő Bizottság határozza meg a tudományos fokozatokat, hanem maguk a szakmai fórumok.[193]

1990-1993 között további élénk vita folyt a tudományos minősítési rendszerről. A továbbképzési rendszer és a tudományos fokozatok kérdéseinél már csak egy izgalmasabb téma volt napirenden, az Akadémia többek véleménye szerinti szükségtelen erőfölénye és „kisajátítási" politikája. Az Akadémia-ellenes tábor az Országos Athenaeum Bizottság megalakulását nem tekintette közös fórumnak. Habár már 1991-ben a felsőoktatási törvény vitája

---

[191] Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudománypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA Kutatásszervezési Intézet műhelytanulmányok,* 2009/4, 8.
http://www.mtakszi.hu/docs/muhelytanulmanyok/ksziaktak_0904.pdf (2015. 04. 03.)

[192] Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudománypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA Kutatásszervezési Intézet műhelytanulmányok,* 2009/4, 8–10.
http://www.mtakszi.hu/docs/muhelytanulmanyok/ksziaktak_0904.pdf (2015. 04. 03.)

[193] Kosáry Domokos: *Hat év a tudománypolitika szolgálatában*. Budapest, 1996, MTA Történettudományi Intézete. 234.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

során egyértelművé vált, hogy a tudományos fokozat odaítélése az egyetemekhez kerül, ezt többen nem tényként, hanem lehetőségként értelmezték, és féltek attól, hogy nem így fog majd történni.[194]

Megítélésem szerint, ha visszatekintünk a rendszerváltás előtti időszakra, és az egyetemek hosszú évtizedek alatti folyamatos sikertelen törekvéseire, hogy a nagyon korlátozott autonómiájuk mellett a tudományos minősítésben valódi szerepet kapjanak, akkor megérthetjük a kételkedésüket és félelmüket. Ebből adódhatott az is, hogy a Magyar Tudományos Akadémiát az új felsőoktatási törvény véleményezési folyamatába sem vonták be.

Az eseményekre tekintve, már 1991-ben egyértelművé vált, hogy a doktori képzést vissza kell adni az egyetemeknek, ugyanis az Európai Egyetemek Konferenciája csak olyan egyetemeket vett fel tagjai közé, amelyeknek doktoráltatási joguk is volt, így veszélybe került a tudományos fokozat nemzetközi elfogadhatósága, ugyanis a „tudományok kandidátusa" fokozat nemzetközileg nem volt értelmezhető. Az 1970-es években egyes egyetemek a „tudományok kandidátusa" fokozatot a német promócióval, mások a habilitációval tekintették egyenértékűnek. Másrészt a „tudományok kandidátusa" fokozat egy hosszabb tudományos munkával elérhető elismerés volt, az akadémiai tagság első lépcsőfoka, míg a doktori fokozat az egyetemen a legmagasabb és egyetlen tudományos fokozat. Az egyetemi doktori fokozat nem a „tudományok kandidátusa" fokozat szerepét akarta átvenni, hanem a „tudományok kandidátusa" fokozat megszűnésével egy új tudományos minősítési rendszer kialakítására való áttérést jelzett.[195]

Azért, hogy a doktoráltatási jog visszakerülése az egyetemekre ne járjon esetlegesen minőségi romlással, a Magyar Rektori Konferencia 1991-ben azt javasolta, hogy a doktoráltatási jog minőségi kritériumokhoz legyen kötve. Ennek teljesítése és ezzel együtt az akkreditációs rendszer létrehozása kompromisszum eredménye volt. A magyar felsőoktatás rossz pénzügyi helyzete ellenére a kormányzat nem tervezett forrásokat biztosítani a felsőoktatási intézmények részére. Ugyanakkor igéretet tettek arra, hogy ha

---

[194] Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudománypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA Kutatásszervezési Intézet műhelytanulmányok,* 2009/4, 8–10.
http://www.mtakszi.hu/docs/muhelytanulmanyok/ksziaktak_0904.pdf (2015. 04. 03.)

[195] Róna-Tas András: A magyar doktori iskolák helyzete és jövője. *Magyar Tudomány*, 2003/10, 1298.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

sikerül egy olyan programot létrehozni, amely új feladatként jelenik meg és minőségi garanciákkal jár, akkor nyitottak a többletfinanszírozásra. Erre a javaslatra került kidolgozásra a doktori programok ideiglenes akkreditációja.[196] Az Athenaeum Bizottság helyett az új feladatok ellátására a kormány 1992-ben létrehozta az Ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottságot – mind a Magyar Tudományos Akadémia mind a Rektori konferencia egyetértésével – a tudományos minősítés új rendjének kialakítására, átmenetileg, mint pályázati bizottság.[197] Majd 1993-ban a kormány többletforrást biztosított a program megvalósításához. Az 1993. évi felsőoktatási törvénynek a magyar akkreditációs rendszerről szóló részét a kormánypárti és ellenzéki képviselők egyhangúan szavazták meg.[198]

Az 1993-ban elfogadott új felsőoktatási törvény és 1994-ben az új akadémiai törvény új helyzetet eredményezett a tudományos minősítési eljárásban és mind az egyetemi közösség mind az akadémiai kutatók úgy látták, hogy a törvények lehetőséget adnak az elgondolásaik megvalósítására.[199] Kosáry Domokos az akadémia elnöke a viták eredményeként fogalmazta meg, hogy az Akadémia a lehetőségeivel akkor fog tudni élni és a feladatainak eleget tenni, ha politikamentességét, egységét, szakmai elkötelezettségét és stabilitását megőrzi. Emellett a jövőre nézve az Akadémiának az egyetemekkel való szoros együttműködést ki kell építeni és az oktatás és a kutatás értelmetlen szétválasztásából kialakult feszültségeket fel kell számolni.[200]

Fontos említést tenni arról, hogy a tudós közösség, a parlamenti kormánypártok és az ellenzéki képviselők is egyetértettek abban, hogy a minőségi garanciák biztosítása az új tipusú tudományos minősítési rendszerre

---

[196] Róna-Tas András: A magyar doktori iskolák helyzete és jövője. *Magyar Tudomány*, 2003/10, 1299.

[197] Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudománypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA Kutatásszervezési Intézet műhelytanulmányok,* 2009/4, 10.
http://www.mtakszi.hu/docs/muhelytanulmanyok/ksziaktak_0904.pdf (2015. 04. 04.)

[198] Róna-Tas András: A magyar doktori iskolák helyzete és jövője. *Magyar Tudomány*, 2003/10, 1298–1299.

[199] Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudománypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA Kutatásszervezési Intézet műhelytanulmányok,* 2009/4, 8–10.
http://www.mtakszi.hu/docs/muhelytanulmanyok/ksziaktak_0904.pdf (2015. 04. 05.)

[200] Kosáry Domokos: *Hat év a tudománypolitika szolgálatában*. Budapest, 1996, MTA Történettudományi Intézete, 8–9.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

áttérve elengedhetetlen feltétel a tudományos minősítés jövője szempontjából. Megállapítható az intézkedésekből, hogy valóban egy új tudományos minősítési rendszerre való áttérést jeleztek.

3.2 Az első önálló felsőoktatási törvény

Az oktatás, a tanulás szabadsága, az autonómia, a tudományos képzés, a tudomány nemzetköziesitése jelentették azokat az alapelveket, amelyek megvalósításához szellemi és szervezeti kereteket kellett teremteni.[201] A felsőoktatás átalakítása, fejlesztése, jogi kereteinek megteremtése volt a fő feladata 1993-ban a felsőoktatás alapvető kérdéseit szabályozó első önálló felsőoktatási törvénynek[202] és az 1996. évi módosításának.[203]

A felsőoktatási intézmények autonómiájának jogi kereteit legmagasabb szinten az első önálló felsőoktatási törvény szabályozta. Az önálló szabályozás melletti indokok szerint emelni kellett a felsőoktatási képzés színvonalát és a képzés rendszerét hozzá kellett igazítani az európai normákhoz. Ahhoz, hogy az egyetemek visszakaphassák a tudományos továbbképzés és a tudományos fokozat odaítélésének jogát, szükségessé vált a törvény indokolása szerint a felsőoktatási intézmények önállóságának és felelősségének a növelése.[204]

Véleményem szerint az egyetemek mindig is alkalmasak voltak tudományos képzésre és fokozat odaítélésre, sem az alkalmasság sem az önállóság, sem a felelősség nem jelenthetett problémát. Ugyanakkor – álláspontom szerint – azáltal, hogy az egyetemeknek nem volt joga tudományos fokozat adományozására, a korábbiakra nézve sérült az oktatás és a kutatás szerves egysége.

A felsőoktatási törvény megalkotásánál irányadónak tekintette a jogalkotó a Magyar Köztársaság Alkotmányában foglalt elvi jelentőségű tételeket, azaz a tanítás, a tanulás, a tudományos, a művészeti élet szabadságát, azt, hogy tudományos igazságok kérdésében dönteni, kutatások tudományos értékét megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak, és a Kormány felelősségét az oktatás fejlesztéséért, és feltételeinek biztosításáért.

[201] Kardos József, Kelemen Elemér, Szögi László: *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Budapest, 2000, Nemzeti Tankönyvkiadó, 168.
[202] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról.
[203] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 124.
[204] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról és annak indokolása.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A felsőoktatási törvény meghatározta a tanulás, a tanítás és a tudományos kutatás szabadságát, amelyből következett a felsőoktatási intézmények autonómiája. A törvény az állami szervek jogosultságait az Alkotmányból kiindulva állapította meg, nagy hangsúlyt helyezve a fejlesztésre, és a minőség biztosításának garanciáira. A Kormány határozta meg a képesítési követelményeket és az Országgyűlés joga lett a felsőoktatási intézmények létesítése, átalakítása és megszüntetése.[205]

Mindezekből látható, hogy az 1990-es években jelentősen megváltozott a felsőoktatás állami irányítása és az intézmények vezetési struktúrája. A törvény megszüntette a centralizált politikai berendezkedésű országokra jellemző közigazgatási jellegű minisztériumi irányítást. A felsőoktatás új állami irányítási rendszerének egyik fontos eleme az országos felsőoktatási testületek létrehozása volt. Megalakult a felsőoktatás-politikai döntések előkészítésére a Felsőoktatási és Tudományos Tanács, és a képzés és a tudományos kutatás színvonalának értékelésére a Magyar Akkreditációs Bizottság.[206] Majd az 1996. évi törvénymódosítás kiterjesztette e testületek hatáskörét.[207]

Megállapítható, hogy az egyetemek tudományos kutatómunkájának és a tudományos minősítés rendszerében betöltött szerepének jelentősége az 1990-es években jelentősen nőtt. Alapvető változás volt az egyetemek szerepe a tudományos utánpótlás biztosításában, ugyanis az 1993. évi felsőoktatási törvény bevezette az egyetemi doktori képzést és a doktori (PhD) fokozatot, a művészeti területen a mesterképzést és a mester (DLA) fokozatot. Kimondta a törvény, hogy az egyetemek joga kiterjed a doktori képzésre és a doktori (PhD) fokozat odaítélésére, a habilitációs eljárás kidolgozására és lefolytatására.[208]

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi törvény hatályon kívül helyezte a tudományos minősítésről és a tudományos fokozatokról szóló korábbi rendelkezéseket.[209] Így az egyetemi doktori (PhD) fokozat az egyetlen tudományos fokozat lett. A törvény meghatározta az Akadémia Doktori Tanácsa által odaitélhető, a Magyar Tudományos Akadémia doktora cím

[205] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról és annak indokolása.
[206] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 130.
[207] 1996. évi LXI. törvény a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról.
[208] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 64. § (3) bek.
[209] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. 29. §.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

megszerzésének feltételeit a kiemelkedő tudományos teljesítményt elért személyeknek, valamint a Tanács működésének részletszabályait.[210]

Mindezen intézkedések eredményeként a korábban az egyetemi szférától jogilag és szervezetileg is elkülönült tudományos minősítési rendszer helyébe visszakerült a szervezett egyetemi doktori képzés és a doktori (PhD) fokozat adományozása. Az egyetemek tudományos képzés és fokozat adásának lehetősége biztosította az egyetemek számára a diploma után következő tudományos továbbképzést és a tudományos utánpótlás biztosítását.

Az Országos Akkreditációs Bizottság a felsőoktatásban folyó képzés és tudományos tevékenység színvonalának folyamatos ellenőrzésére és minősítésére hivatott szervezet lett. Szervezetének és működésének garanciális szabályait a törvény tartalmazta.[211] A törvény az Országos Akkreditációs Bizottság engedélyéhez kötötte az egyetemen a doktori programok meghirdetését. A törvény valamennyi felsőoktatási intézmény rendszeres akkreditációját írta elő és kimondta, hogy az egyetem doktori képzésre és doktori (PhD) fokozat odaítélésére azon a tudományterületen, illetőleg tudományágban jogosult, amelyet az Országos Akkreditációs Bizottság jóváhagyott.[212]

A doktori (PhD) fokozatot egyetemi szervezett képzésben illetve egyéni felkészülés alapján is meg lehetett szerezni. A fokozat megszerzéséhez az egyetemi doktori szabályzat alapján előírt kötelezettségeket kellett teljesíteni. Továbbá a doktori vizsgák (szigorlatok) eredményes letételét, az önálló tudományos munkásság bemutatását (cikkekkel, tanulmányokkal vagy más módon), két idegen nyelvnek a tudományterület műveléséhez szükséges ismeretének igazolását, és a fokozat követelményeihez mért tudományos feladat önálló megoldását, értekezés, alkotás bemutatását, és az eredmények megvédését nyilvános vitában.[213] A doktori szigorlatot szigorlati vizsgabizottság előtt kellett letenni. A szigorlati bizottságot a doktori tanács hozta létre, és a szigorlati vizsgabizottság legalább egyharmadának az egyetemmel közalkalmazotti jogviszonyban vagy munkaviszonyban nem álló külső szakembernek kellett lennie. A doktori munkát bírálóbizottság előtt

[210] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. 27. § (1)-(4) bek.
[211] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 80. § (1)-(6) bek.
[212] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 81. § (1) bek.
[213] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 92. § (1)-(3) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

nyilvános vitában kellett megvédeni, az elnök az egyetem szakmailag illetékes tanára volt, a bizottság tagjait a doktori tanács jelölte ki, és a bírálóbizottság esetében is előírta a törvény, hogy legalább egyharmadának az egyetemmel közalkalmazotti jogviszonyban vagy munkaviszonyban nem álló külső szakembernek kellett lennie.[214] Előírásra került, hogy a doktori (PhD) fokozat odaítéléséről vagy elutasításáról központi nyilvántartást kell vezetni, ennek megszervezése az Országos Akkreditációs Bizottság feladata lett. A jogszabály kimondta, hogy egyebekben a doktori (PhD) képzés és a fokozat odaítélésének részletes szabályait az egyetem doktori szabályzata állapítja meg.[215] A tudományos minősítés keretében a törvény az egyetemi tanári kinevezés feltételévé tette a habilitációt – az oktatói és előadói képesség megítélésére irányuló minősítő eljárást – mellyel az egyetemek tudományos rangját és autonómiáját növelte.[216] A habilitációs eljárás során a pályázó tudományos szakmai tevékenységét és a fokozat megszerzése után folytatott oktatói, gyakorlati, alkotói teljesítményét és előadókészségét is nyilvános előadásban bizonyította. A habilitáció lefolytatására az egyetem habilitációs bizottságot hozott létre, tagjai az intézmény egyetemi tanárai, habilitált docensei és külső intézmények meghívott doktori (PhD) fokozattal rendelkező tagjai voltak.[217]

Majd 1995-ben a felsőoktatási fejlesztési irányelveket tartalmazó OGY határozat[218] célként tűzte ki a felsőoktatási törvény módosítását. Előírta az egymáshoz illesztett képzési szintek rendszerét. Fontos kérdésként kezelte a minőségi fejlesztést az akkreditáció folyamatában, a programakkreditáció és az intézményi akkreditáció elválasztását. Központi célként tűzte ki, hogy ki kell építeni a felsőoktatáson belül az autonóm módon működő minőségbiztosítási rendszereket a nemzetközi követelményekhez igazítva, és az akkreditációs szervezetekbe be kell vonni a szakmai testületeket és a munkaadói szféra képviseleteit is. Mivel a tudományos kutatómunka intézményi bázisát a felsőoktatás biztosítja, ezért kiemelt célként jelent meg, hogy a kutatóintézeti munkatársak fokozottabban kapcsolódjanak be a felsőoktatásba, és támogatni kell a felsőoktatási intézmények és a

[214] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 93. § (1)-(3) bek.
[215] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 94. §. (1)-(2) bek.
[216] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 17. § (5) bek.
[217] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 25. § (1)-(4) bek., 26. § (1)-(5) bek.
[218] 107/1995. (XI. 4.) OGY határozat a felsőoktatás fejlesztésének irányelveiről.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

kutatóintézmények közötti kutatási-oktatási együttműködést. Felhívta arra is a figyelmet, hogy a kutatói utánpótlás biztosítása érdekében a korábbi egyetemi doktori fokozat (korábban cím) PhD fokozattá történő átminősítését követelményekhez szükséges kötni. Hangsúlyozta azt is, hogy a doktorjelölteknek részt kell venniük az oktatási feladatok ellátásában, ugyanis egyrészt ez szakmailag előrelépést jelent, ugyanakkor az intézmény szempontjából gazdaságos, kapacitásnövelő tényező. Megállapította, hogy a minőségi követelmények érvényesítésében kulcsfontosságú a habilitáció intézménye, és egyben felhívta a figyelmet arra is, hogy a habilitációval kapcsolatban el kell kerülni az intézményi belterjesség veszélyét, ezért az elbírálásba be kell vonni nemzetközi tudományos szakembereket. Meghatározta, hogy az egyetemek alapvető feladata az alapkutatások, valamint az interdiszciplináris jellegű kutatások folytatása, és valamennyi felsőoktatási intézményben szükséges az alkalmazott és a fejlesztő jellegű kutatások erősítése, a nemzetközi tudományos kapcsolatok kiszélesítése. Mindezek mellett központi kérdésként kezelte az oktatói és tudományos utánpótlás magas színvonalon való biztosítását, melynek jelentős forrásaként a posztdoktori ösztöndíjrendszer bővítését tűzte ki.[219]

A felsőoktatási törvény előírta, hogy a fokozat megszerzése a „végleges" egyetemi alkalmazás jövőbeli előfeltétele. Lehetővé vált hároméves doktori ösztöndíjas képzés szervezése, és ezzel valóban új tudományos minősítési rendszer jött létre, ugyanis ez a képzési forma nem azonos a korábbi tudományos minősítési rendszerrel és az aspirantúrával. Az ösztöndíjas forma az egyetemi tanulmányok közvetlen meghosszabbítási lehetősége lett, másrészt egyúttal azt is jelentette, hogy a törvényalkotók fontosnak tartották az első fokozat megszerzésének időpontját „előbbre hozni", fiatalabb, 27-30 éves kutatók tudományos pályáját elősegíteni.[220]

A felsőoktatás fejlesztésének főbb felsorolt célkitűzései mind a felsőoktatásban folyó képzés, kutatás és fejlesztés versenyképessége, mind a nemzetközi versenyképesség, mind a tudományos tevékenység színvonalának megőrzése érdekében magas színvonalú célokat fogalmazott meg, amelyek megállnák a helyüket jelenleg is. Véleményem szerint mind a felsőoktatási

[219] 107/1995. (XI. 4.) OGY határozat a felsőoktatás fejlesztésének irányelveiről.
[220] Taxner Ernő: Az egyetemi doktori képzés tapasztalatai. *Magyar Tudomány*, 1997, (42.(104.) köt.) 11, 1358–1359.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

törvényben, mind az OGY határozatban megfogalmazott új tudományos minősítési rendszerre vonatkozó szabályozások az oktatói-kutatói utánpótlás biztosítására, a posztdoktori ösztöndíjrendszer kiépítésére, a habilitáció, mint oktatói minősítés törvénybe foglalása, és az akadémiai kutatóintézetek és az egyetemi együttműködések ösztönzésére vonatkozó javaslatok előremutató intézkedéseknek minősültek a felsőoktatás fejlesztésére vonatkozóan az új típusú tudományos minősítés rendszerének versenyképessége és sikeressége érdekében.

3.3 Az első önálló felsőoktatási törvény és az akadémiai törvény kapcsolata

A felsőoktatási törvény és az akadémiai törvény életbelépésével sajátos átmeneti tudományos minősítési rendszer került bevezetésre. Bevezették a doktori fokozatot Doctor of Philosophy (PhD) megjelöléssel, és a korábbi fokozatok elismerése a következő módon került szabályozásra.

Az 1984. szeptember 1. előtt szerzett dr. univ. címként, és az ezen időpont után szerzett dr. univ. tudományos fokozat továbbra is fennmaradt, ahhoz, hogy a PhD fokozattal egyenértékű-e, egyedi elbírálásra volt szükség. Az egyenértékűséget egyéni kérelemre az az egyetem ítélhette meg – legkésőbb 1997. december 31-i hatállyal – amely korábban a fokozatot adta. A tudományos minősítés keretében szerzett „tudományok kandidátusa" és a „tudományok doktora" fokozattal rendelkezők automatikusan használhatták a PhD fokozatot.[221] Ez véleményem szerint jelenthette az új PhD fokozat rangját és jelenthette a korábbi fokozatokhoz képest mégiscsak az alacsonyabb megítélését.

Akik tudományos továbbképzésüket a 72/1982. (XII. 10.) MT rendelet alapján ösztöndíjasként a felsőoktatási törvény hatálybalépése előtt egy évvel, vagy azt követően kezdték meg, választásuktól függően kérhették, hogy tanulmányaikat doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében a felsőoktatási törvény rendelkezése szerint folytathassák azon az egyetemen, amely az adott tudományágban doktori képzésre jogosultsággal rendelkezik, és a doktori képzést megkezdte. Az egyetem köteles volt a tudományos képzésben részt

[221] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 118. § (1)-(5) bek., 119. § (1) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

vevő kérelmezőt külön vizsgálat nélkül doktori képzésre felvenni. Ebben az esetben a kérelmezőnek a Tudományos Minősítő Bizottsággal kötött szerződése felbontását, továbbá az egyetemmel létrejött megállapodást új szerződésben kellett meghatározni.[222]

Az egyetemek habilitációs joga 1996. szeptembertől Dr. Habil. megnevezéssel címként is használható lett.[223] Az új rendszerre áttérve a „tudományok kandidátusa" fokozatot az szerezhette meg, aki 1993. szeptember 1-je előtt sikeresen felvételizett és kandidátusi értekezését 1997. szeptember 1-jéig benyújtotta.[224] A „tudományok kandidátusa" fokozattal rendelkező személyek a doktori fokozat megjelölést használhatják.[225]

Az 1994. június 30-án hatályba lépett akadémiai törvény értelmében a „tudományok doktora" fokozat tudományos címmé alakult. Az Akadémia Doktori Tanácsa a „Magyar Tudományos Akadémia Doktora" („MTA Doktora") címet annak a kiemelkedő tudományos teljesítményt elért személynek ítélhette oda, aki tudományos fokozattal rendelkezett, és a cím megszerzésének feltételeit teljesítette.[226] Emellett a Magyar Tudományos Akadémia levelező és rendes tagja címet adományozhatott. A Doktori Tanács feladata lett a korábban odaítélt „tudományok doktora" fokozat „MTA Doktora" címmel való egyenértékűségének megállapítása. [227]

A folyamatban lévő minősítési és továbbképzési kérdésekkel kapcsolatban is kompromisszumos döntés született, ugyanis nem szüntették meg a Tudományos Minősítő Bizottságot, a folyamatban lévő kandidátusi és doktori ügyek intézését 1995 elejéig végezte, majd feladatkörét 1995. január 20-ával az Akadémia Doktori Tanácsa vette át.[228]

Az „MTA Doktora" cím kérelem alapján doktori eljárás keretében volt megszerezhető. Az eljárás megindítása a cím odaítélése az Akadémia Doktori Tanácsának a feladatköre volt. Az „MTA Doktora" cím megszerzésének feltételeit, az eljárás részletes szabályait az Akadémia szabályzata állapította

---

[222] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 123. § (6) bek.
[223] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 25. § (4) bek.
[224] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. 29. § (4) bek.
[225] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 119. § (2) bek.
[226] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. 27. § (1)-(4) bek.
[227] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. 28. §.
[228] Reszkető Petra, Váradi Balázs: Elöl hátul doktor. *2000 Irodalmi és társadalmi havi lap*. 2002. 14/5. http://ketezer.hu/download/PDF/2002/2000_FOLYOIRAT_2002_05.pdf (2013. 10. 31.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

meg. Az „MTA Doktora” címmel rendelkező személy tiszteletdíjat kaphatott, amelyet a Kormány rendeletben állapított meg. A Doktori Tanács alapszabályában állapította meg a törvény hatálybalépése előtt odaítélt „tudomány doktora” fokozat „MTA Doktora” címmel való egyenértékűségét.[229] A hazai akadémikusok tudományos teljesítményét az Akadémia havi tiszteletdíj folyósításával ismeri el, az akadémikust élete végéig megilleti, elhalálozása esetén annak meghatározott mértékét hozzátartozói ellátásként (özvegyi és árvaellátásként) kell folyósítani.[230]

Az első önálló felsőoktatási törvény és az akadémiai törvény teljeskörűen megváltoztatta a tudományos minősítés rendszerét, de az átalakítással és az átmenettel kapcsolatban sok kérdést nem rendezett. Ugyan a felsőoktatási törvény szerint újra az egyetemek joga lett a tudományos képzés és a tudományos minősítés megítélése és adományozása, az akadémiai törvény viszont fenntartotta mindemellett a tudományos minősítési rendszerét, a tudományos kutatás kvázi állami szerepkörét és egyben a kutatóintézeti hálózatát. Ez a felemás helyzet némiképpen kiélezte az Akadémia és az egyetemek versengését és még bonyolultabbá tette kapcsolataikat. Többek között megmaradt az Akadémia joga az „MTA doktora” tudományos cím adományozására, és az akadémikusoknak jelentős tiszteletdíjat folyósít és pótlékot fizet a tudományok doktorainak. A PhD rendszerben minősítettek azonban sem tiszteletdíjban sem pótlékokban nem részesülnek.[231]

3.4 A doktori képzésre a fokozatszerzésre vonatkozó speciális szabályozás kezdeti lépései

1994-ben a doktori képzés, a doktori fokozat odaítélésének eljárási szabályai, a képzésben résztvevők jogai és kötelességei szabályozásra kerültek.[232] A részletes szabályokat az egyetemek doktori szabályzata tartalmazta. Az egyetemek doktori tanácsot hoztak létre, amelynek feladata a doktori programok jóváhagyása, a doktori felvételi bizottság, a bíráló bizottság

[229] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. 27. § (1)-(4) bek., 28. §.
[230] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. 30. § (1) bek.
[231] Polónyi István, Tímár János: Az Akadémia és az egyetemek reformjai. *Magyar Tudomány*, 2006/10, 1262–1263.
[232] 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tagjainak, a hivatalos bírálóknak a kijelölése, a szigorlati bizottság létrehozása, a programvezetők és a programban részt vevő oktatók és kutatók személyének jóváhagyása lett. Döntött a doktori képzésbe való felvételről, a felmentésekről, a doktori fokozat megszerzésére való jelentkezésről, a szigorlat tárgyairól, a fokozat odaítéléséről, az egyenértékűségi kérelmekről, és állást foglalt a külföldi tudományos fokozat honosításáról.[233] Meghatározásra került a doktorandusz fogalma, aki a képzésben részt vesz, és hallgatói jogviszonyban áll. Állami doktori ösztöndíjat kaphattak a nappali, szervezett doktori képzésben részt vevő hallgatók.[234] Egyéni felkészüléssel is megszerezhető volt a fokozat, egyéni program alapján.[235] A doktori (PhD) fokozat megszerzésére irányuló eljárás a doktori szigorlat letételéből és a felsőoktatási törvényben meghatározott cselekmények teljesítéséből állt.[236] A doktori szigorlat az adott tudományszakban szerzett ismeretek összefoglaló számonkérési formája lett.[237] A doktori (PhD) fokozat megszerzésére irányuló eljárás megindítását kérelmezni kellett. Az értekezést a kérelem benyújtásával egyidőben, vagy a kérelem elfogadását követő két éven belül kellett benyújtani, és amennyiben a hallgató doktori szigorlat feltételeinek nem tett eleget, a kérelem elfogadásától számított három év elteltével az eljárást meg kellett szüntetni. A sikertelen eljárás után új eljárás leghamarabb két év elteltével, ugyanazon programban legfeljebb egy alkalommal volt kezdeményezhető.[238] A bíráló bizottság elnökből, két hivatalos bírálóból és további tagokból állt. A bizottság tagja csak tudományos fokozattal rendelkező lehetett, a jelölt témavezetője nem lehetett a bizottság tagja. A két hivatalos bíráló a doktori tanács felkérésére 3 hónapon belül írásos bírálatot készített az értekezésről és nyilatkozott, hogy javasolja-e annak kitűzését nyilvános védésre. Ha az egyik bíráló javaslata nemleges volt, a doktori tanács egy további, harmadik bírálót is felkért. Az értekezést két támogató javaslat esetén a benyújtástól számított egy éven belül nyilvános vitára kellett bocsátani. A jelölt a bírálatokat előzetesen kézhez kapta és azokat a védés előtt írásban, a védés során a nyilvános vitában szóban megválaszolta. A jelölt a nyilvános vita keretében ismertette értekezésének

[233] 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról. 1. § (1) bek.
[234] 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról. 3. § (3) bek.
[235] 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról. 4. § (1) bek.
[236] 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról. 5. § (1) bek.
[237] 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról. 6. § (1) bek.
[238] 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról. 5. § (2)-(4) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

téziseit, majd az észrevételekre, kérdésekre válaszolt. A vita lezárása után a bizottság zárt ülésen titkos szavazással döntött az értekezés elfogadásáról. Az elnök ezután az eredményt nyilvánosan kihirdette. A doktori szigorlatról, valamint a védésről jegyzőkönyvet kellett felvenni.[239] Amennyiben a doktori tanács a doktori (PhD) fokozatot odaítélte vagy a fokozattal való egyenértékűséget megállapította, erről oklevelet állított ki, és döntéséről értesítette az Országos Akkreditációs Bizottságot. A határozatot az egyetem a doktori anyakönyvében rögzítette. Az átmeneti helyzetben azok a hallgatók, akik ideiglenesen akkreditált doktori programokra nyertek felvételt az Országos Akkreditációs Bizottság állásfoglalásának megfelelően folytathatták tanulmányaikat. Jóváhagyott egyetemi doktori programok esetében a doktori (PhD) képzés szabályai szerint, jóvá nem hagyott doktori programok esetében az egyetemi doktori (dr. univ.) képzés szabályai szerint.[240] A doktorandusz ösztöndíj folyósításának időtartama három évben került meghatározásra, és az egyetem által folyósított állami ösztöndíj összege havonta az előző évi kötelező legkisebb munkabér kétszerese volt.[241]

2000-ben[242] a felsőoktatási törvény módosításakor szabályozásra került, hogy a korábbi törvényi szabályoknak megfelelően akkreditált doktori programra doktorandusz hallgatót utolsó alkalommal a 2000/2001-es tanévre lehetett felvenni. A 2001/2002-es tanévre már csak doktori iskola keretében működő képzésre lehetett hallgatót felvenni. A doktori iskola létesítésére vonatkozó kérelmeket a Magyar Akkreditációs Bizottság bírálta el és hagyta jóvá a doktori iskola működését, és azt, hogy melyik tudományterületen, mely tudományágban, művészeti területen folytathatott doktori képzést, ítélhetett oda doktori fokozatot. A Magyar Akkreditációs Bizottságnak közel 150 doktori iskola akkreditációját kellett elvégezni 2002. júniusi határidővel. Ugyanakkor mivel a 2001/2002-es tanévre már csak doktori iskolákat lehetett meghirdetni, ezért a Magyar Akkreditációs Bizottság kétfordulós akkreditáció mellett döntött. Az első fordulóban formai ellenőrzés után kiadta a feltételeket

[239] 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról. 7. § (1)-(6) bek.
[240] 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról. 8. § (2) bek.
[241] 14/1997. (I. 30.) Korm. rendelet a doktori képzés, a doktori fokozat odaítélésének eljárási szabályairól, valamint a képzésben résztvevők egyes jogairól és kötelességeiről, az általuk fizetendő díjakról és térítésekről. 3. § (2) bek., 12. § (4) bek.
[242] 2000. évi XCVII. törvény a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény és a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

teljesítő iskoláknak az ideiglenes akkreditációról szóló döntését, majd a második fordulóban véglegesítette az ideiglenes akkreditációkat. Bevezette a doktori iskolák egységes és folyamatos ellenőrzését és az újonnan létesítendő doktori iskolák előakkreditációját. A hatékonyság növelése érdekében létrehozta a Doktori Iskolákat Véleményező Bizottságát.[243]

A 2001-ben megjelent doktori képzésről szóló következő rendelet szerint a doktorandusz-hallgató jogviszonyának idejére diákigazolványt kapott, és meghatározásra került a doktorjelölt (mesterjelölt) fogalom, aki a doktori tanulmányait befejezett személy, a doktori fokozat megszerzésére irányuló eljárás alatt áll, hallgatói jogviszony nélkül.[244] Az egyetem által folyósított állami doktori ösztöndíj havi összegét – a korábbi szabályozáshoz eltérően – az egyetemi tanári illetményhez viszonyította, a garantált havi egyetemi tanári illetmény 22%-ában állapította meg.[245] Megjelent új elemként, a tankönyv- és jegyzettámogatás.[246] A doktori fokozat elnyerésére felkészítő doktori képzést doktorandusz hallgatói jogviszonyt eredményező, 3 év (36 hónap) tanulmányi időtartamú posztgraduális szintű képzésként definiálta, és szabályozta, hogy a felvételtől számított 72 hónap elteltével a doktorandusz hallgatói jogviszony megszűnik.[247] A doktori képzést rendszeres tanulmányi, kutatási és beszámolási tevékenységként, és a doktori fokozatszerzési eljárást tartalmilag a doktori képzésre alapozó, de attól jogilag és eljárás tekintetében is független cselekménysorozatnak határozta meg.[248] Változás történt az 1994-es doktori rendeleti[249] szabályozáshoz képest, mert amennyiben a doktorjelölt nem tett eleget a kötelezettségeinek, úgy – a korábban szabályozott három év helyett – a kérelem benyújtásától

[243] MAB állásfoglalás a doktori iskolák létesítéséről és működéséről. A MAB 1999/2/IX. sz. és 2000/8/II sz. valamint a 2001/3/VI. sz. állásfoglalásának módosításai a Kormány 51/2001. (IV. 3.) számú "A doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről" című rendelete alapján. www.mab.hu/web/doc/xregi/4doktisk.doc (2015. 08. 30.)

[244] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 2. § 4. pont.

[245] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 5. § (1) bek.

[246] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 6. § (1)-(3) bek.

[247] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 31. § (1)-(5) bek.

[248] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 2. § 10. pont.

[249] 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

számított két év elteltével a fokozatszerzési eljárást meg kellett szüntetni.[250] A fokozatszerzési eljárás időtartama így lerövidült.

A doktori értekezés nyilvántartása, nyilvánosságra hozatala az egyetem feladata lett, egy példányát az egyetem könyvtárában katalogizálva kellett elhelyezni, hogy a doktori értekezés mindenki számára nyilvánossá váljon. Az egyetem a doktori védést követően megküldte az Oktatási Minisztérium részére az elektronikus formában készült doktori értekezést.[251]

A doktori iskola engedélyezésére, működésének minőség-ellenőrzésére, a működés felfüggesztésére, illetve megszüntetésére vonatkozó részletes szabályokat a Magyar Akkreditációs Bizottság állapította meg.[252] A doktori és mesterképzést kizárólag akkreditált doktori iskola keretében lehetett folytatni, és az egyetemeken tudományáganként, művészeti területenként, – ha jogszabály a multidiszciplináris területen működő doktori iskolák esetében nem tett kivételt – egy doktori iskola működhetett. A doktori iskola akkreditációjával az egyetem az adott tudományágban jogot szerzett habilitációs eljárás lefolytatására és a „dr. habil" cím odaítélésére.[253] A doktori iskola létesítésének jóváhagyásáért – a doktori tanács által előkészített, az egyetemi tanács által jóváhagyott – pályázatot kellett benyújtani a Magyar Akkreditációs Bizottsághoz. A pályázatot a rektor nyújtotta be és a Magyar Akkreditációs Bizottság a követelményrendszere alapján bírálta el.[254] 2001-ben a felsőoktatási intézmények doktori képzésben részt vevő hallgatóiból álló, önkéntes alapon szerveződő testületként létrejött a Doktoranduszok Országos Szövetsége, aki a doktori képzésben részt vevők országos érdekképviseletét látta el. Feladata lett a doktoranduszok helyzetét érintő kérdésekben való vélemény nyilvánítás, és javaslattétel a felsőoktatást irányító közigazgatási és egyéb szervek részére.[255]

A történeti áttekintés után feltehetjük a kérdést, amely folyamatosan napirenden volt az új típusú tudományos minősítési rendszer kialakítása során,

---

[250] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 34. § (2) bek.
[251] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 41. § (1)-(5) bek.
[252] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 20. § (3) bek.
[253] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 17. § (1)-(3) bek.
[254] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 20. § (1)-(2) bek.
[255] 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről. 42. § (1)-(2) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

hogy az angolszász új típusú doktori fokozatnak lehetett-e az a célja, hogy felváltsa a „tudományok kandidátusa" fokozatot? A válasz leginkább az, hogy nem, hiszen a „tudományok kandidátusa" fokozat általában az egyetemi „kisdoktorit" követte, tehát a legtöbb esetben már nem az első fokozat volt, és emelt követelményszintet határozott meg. Az 1950-es években még az egyetem befejezése utáni aspiránsképzésre épülő „tudományok kandidátusa" fokozatszerzés lassan elhúzódott a 35-45 éves életkorba, így 10-15 év tudományos munkájának eredményét minősítette. A változás lényege nem a névváltoztatás volt, az új angolszász típusú PhD nem a „tudományok kandidátusa" fokozatot akarta felváltani, hanem alkalmazkodnia kellett a nyugati egyetemi rendszerekhez és ahhoz, hogy az egyetemek tradicionális és kizárólagos joga a tudományos fokozatszerzésre felkészíteni és azt megítélni. A „tudományok kandidátusa" fokozatnak azt a feladatát, hogy az „MTA doktora" utánpótlását biztosítsa, az új PhD fokozat úgymond értelemszerűn át kellett, hogy vegye. A problémát az jelentheti, hogy túl nagy és fokozatosság nélküli a távolság mind időben mind szakmai teljesítményben a PhD fokozat és az „MTA doktora" cím között.[256]

Azt azért meg kell jegyezni, hogy habár a kandidátusi fokozat elvileg egyenértékű a PhD fokozattal, mégis ezt az egyenértékűséget egyrészt többen megkérdőjelezik a „tudományok kandidátusa" fokozatot szerzettek közül – mind a tudományos impakt szempontjából, mind az odaítélő szereplők szintje miatt – másrészt hivatkoznak arra is, hogy a kandidátusi fokozat megszerzéséhez szükséges értekezés terjedelmesebb és talán tartalmasabb munka volt, mint a mai PhD-fokozatok megszerzéséhez megfogalmazott elvárások. Ez azonban minden bizonnyal annak is köszönhető, hogy a Tudományos Minősítő Bizottság egységes, a tudományos élet intézményi csúcsszervében megfogalmazott követelményeit kellett a kandidátusi fokozathoz teljesíteni, szemben a mai, valljuk be korántsem egységes, versenyhelyzeten alapuló egyetemi követelményrendszerekkel.[257]

Mi a PhD fokozat célja és milyen a színvonala hazánkban? Ezt annak alapján lehet megpróbálni megítélni, ha kitűztünk egy célt, funkciót, vagy

[256] Bazsa György: A Magyarországi doktorképzésről. Gondolatok a doktori (PhD) fokozatszerzés tapasztalatairól. *Magyar Tudomány*, 2002/5, 650.
[257] Kecskés Gábor - Szemesi Sándor: Állam- és jogtudományi doktori képzés Magyarországon - akadályok és lehetőségek között (a Marton Géza Doktori Iskola kilencedik tanéve elé). *Pro Futuro. A jövő Nemzedékek joga*, Debreceni Egyetem, 2014/2, 39–40.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

mércét. A PhD fokozat megszerzésére szervezett képzés keretében, felelős témavezető irányításával lehet felkészülni. A fokozat azt kell, hogy tanúsítsa, hogy tulajdonosa a törvényi követelmény teljesítésével alkalmas és képes eredményes tudományos kutatómunka végzésére. Ha úgy nézzük, a képzés nemzetközi rendszerében elérte a legmagasabb tudományosnak minősített fokozatot. A PhD doktor önálló tudományos tevékenységet folytathat és elindulhat a tudományos kutatói pályán, vagy szakemberként elhelyezkedhet munkahelyeken. Az megállapítható és vitathatatlan, hogy a doktori (PhD) képzés új rendszere a magyar felsőoktatás rendszerváltás utáni legsikeresebb és legeredményesebb új eleme.[258]

3.5 Az Európai Unióhoz való csatlakozás és a 2005. évi felsőoktatási törvény

A 2006. március 1-jén hatályba lépett új felsőoktatási törvényi[259] szabályozás kapcsolódott az Európai Közösség joganyagához ugyanis a magyar felsőoktatás az európai egyetemek Magna Chartájának, a Közösség nemzetközi egyezményeinek aláírásával elkötelezte magát az európai felsőoktatás értékei mellett és a felsőoktatási joganyagot ezen megállapodásokkal összhangban kellett megalkotni.

A Bolognai Nyilatkozat az Európai Közösségben a „*munkaerő szabad áramlása*” a négy alapszabadság egyikeként az Európai Felsőoktatási Térségben kívánta biztosítani az oktatóknak-kutatóknak és hallgatóknak a mobilitást, amely az együttműködés alapja és az innováció, a gazdasági fejlődés ösztönzője. Ennek érdekében kellett biztosítani az oklevelek, a végzettségek összehasonlíthatóságát, a képzési rendszerben az egymással illeszkedő többciklusú képzési szerkezet bevezetését, az összemérhetőséget biztosító kredit alapú képzést, közös képzések indítását és a minőségfejlesztés szintjeinek kiépítését és összehangolását. A törvény mindezek figyelembevételével határozta meg a felsőoktatás képzési szerkezetét, a

[258] Bazsa György: A Magyarországi doktorképzésről. Gondolatok a doktori (PhD) fokozatszerzés tapasztalatairól. *Magyar Tudomány*, 2002/5, 649–652.
[259] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

felsőoktatás egymásra épülő, felsőfokú végzettségi szintet biztosító képzési ciklusait, az alapképzést, a mesterképzést és a doktori képzést.[260]

A felsőoktatási képzési rendszerben a doktori képzés a doktori fokozat megszerzésére történő felkészülést biztosító harmadik képzési ciklus lett, azaz már nem posztgraduális képzés. 6 félév alatt 180 kreditet kellett teljesíteni.[261] Doktori képzésre az a felsőoktatási intézmény szerezhetett jogosultságot, amelyben mesterképzés folyt az adott tudományterületen vagy művészeti ágban.[262] Arról is rendelkezett a törvény, hogy az új belépők esetében a doktori képzés létszámkeretét is a közép- és hosszú távú munkaerő-piaci igények mérlegelésével kellett meghatározni.[263] Meghatározásra került, hogy egyetem az a felsőoktatási intézmény, amelyik legalább két képzési területen jogosult mesterképzésre, valamint legalább egy tudományterületen, két tudományágban, vagy egy művészeti ágban doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére, feltéve, hogy a munkaviszony, illetve közalkalmazotti jogviszony keretében foglalkoztatott oktatóinak, kutatóinak legalább egyharmada tudományos fokozattal rendelkezik.[264] Meghatározásra került, hogy a doktori képzés egyéni vagy csoportos felkészítés keretében folyó képzési, kutatási és beszámolási tevékenység, egységes harminchat hónapos képzési időből áll, amely felosztható beszámoltatási szakaszokra.[265] A doktorjelölt jogaira és kötelezettségeire – ha jogszabály másként nem rendelkezik – egyebekben a hallgatói jogokra és kötelezettségekre vonatkozó rendelkezéseket kellett alkalmazni.[266]

A törvény kimondta, hogy az intézmények feltételrendszerének minősítésével (intézményalapítás, minőséghitelesítés, intézményi, személyi és program akkreditáció, doktori iskolák alapítása, új képzések indítása) összefüggő hatósági feladatokban a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság a felsőoktatási intézmény oktatási és tudományos kutatási autonómiájának megvalósítását segíti, mint a felsőoktatás köztestülete, önálló jogi személyiséggel és autonómiával rendelkező közhasznú szervezetként.[267]

---

[260] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról és annak indokolása.
[261] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról. 32. § (9) bek.
[262] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról. 67. § (1)-(2) bek.
[263] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról. 53. § (5) bek.
[264] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról. 18. § (3) bek.
[265] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról. 68. § (1) bek.
[266] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról. 68. § (4) bek.
[267] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról. 111. § (5) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A 2005. évi felsőoktatási törvényhez tartozó 2007. évi új doktori rendelet részletesen szabályozta a doktori iskola létesítésének eljárási rendjét és a doktori iskola alapító tagjaira vonatkozó új szabályokat, mely szerint doktori iskola létesítését legalább hét törzstag kezdeményezhette és egy személy egyidejűleg csak egy doktori iskolában lehetett törzstag.[268] Alapvető szempont volt, hogy a doktori iskolát a felsőoktatási intézmény saját oktatói karára alapozva létesítheti. A doktori iskola alapító tagjai az adott felsőoktatási intézményben, teljes munkaidőben, munkaviszonyban vagy közalkalmazotti jogviszonyban foglalkoztatott egyetemi tanárai, főiskolai tanárai vagy egyetemi docensei lehettek.[269] A rendelkezés a hatályba lépésével egyidejűleg a tudományterületeket és tudományágakat meghatározó rendelet[270] hatályon kívül helyezésre került.[271]

A tudományágakat illetően az Alkotmánybíróság a 41/2005. (XI. 27.) AB határozatában fejtette ki, hogy a tudományágak meghatározása az autonómia alanyainak joga. E tekintetben alanyként utalt a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságra is. Ezért a Magyar Rektori Konferenciával egyetértésben a magyar felsőoktatásban, a doktori képzésben érvényes tudományági rendszert jelenleg a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság 2012/7/III/9. és a 2014/7/VI/1. számú számú határozatai tartalmazzák.[272] A rendszert hosszú távon is stabilisnak, de a tudomány fejlődése következtében és érdekében változtathatónak tartotta a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság. Ennek alapján 2007-ben olyan szabályozást alakított ki, hogy minden tudományágban legyen lehetőség a magyar felsőoktatásban doktori képzésre, tudományos utánpótlás biztosítására.[273]

---

[268] 33/2007. (III. 7.) Korm. rendelet a doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről. 3. § (1) bek.

[269] 33/2007. (III. 7.) Korm. rendelet a doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről. 3. § (2) bek. c) pont.

[270] 169/2000. (IX. 29.) Korm. rendelet. az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint a művészeti ágak felsorolásáról.

[271] 33/2007. (III. 7.) Korm. rendelet a doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről. 12. § bek.

[272] Tudományágak vs. mesterszakok rendszere doktori iskolák létesítéséhez, a MAB 2012/7/III/9. és 2014/7/VI/1. számú határozatai http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=387&Itemid=894&lang=hu (2015. 11. 14.)

[273] A MAB elnökének levele a rektorokhoz a doktori iskolák új szabályozásáról. http://www.doktori.hu/index.php?menuid=351&cid=41(2013. 12. 04.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

3.6 A tudományos minősítés rendszere a 2011. évi felsőoktatási törvényben

Magyarország Alaptörvénye az Alkotmányhoz hasonlóan a X. cikkben kimondja, hogy Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát, és deklarálja, hogy tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak. Kimondja, hogy Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát, és a felsőoktatási intézmények a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak, szervezeti rendjüket törvény szabályozza. Az Alaptörvény kimondja, hogy az állami felsőoktatási intézmények gazdálkodási rendjét törvény keretei között a Kormány határozza meg, gazdálkodásukat a Kormány felügyeli.[274] Ezzel az új rendelkezéssel megállapítható, hogy a korábbi alkotmányos szabályozásokhoz képest a Kormány a szervezeti rendre és a gazdálkodásra vonatkozóan véleményem szerint szűkítette az egyetemek autonómiáját.

A felsőoktatási intézmények 1993-ban kapták vissza a habilitációs cím adományozásának lehetőségét. Az 1993. évi felsőoktatási törvény igen, de a 2005. évi felsőoktatási törvény külön nem szabályozta a habilitációt, miközben a habilitációs eljárás szabályozását a felsőoktatási intézmény szenátusának hatáskörébe utalta. Az egyetemek a tudományos fokozattal rendelkezők oktatói-kutatói habitusának vizsgálatára működtették a habilitációs eljárás rendszerét, és a felsőoktatási gyakorlatban rendszerint az egyetemi tanári és ritkábban a docensi cím elnyerésének feltételeként a habilitáció volt követelmény. A 2011. évi felsőoktatási törvény – hasonlóan az 1993. évi felsőoktatási törvényhez – visszaállította a habilitáció intézményét és meghatározta, hogy a felsőoktatási intézményben egyetemi tanári munkakörben kizárólag habilitált oktató alkalmazható és a habilitáció, illetve a habilitálás a doktori fokozatot követő cím.[275] A habilitációs eljárás

[274] Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).
[275] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 28. § (1)-(5) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

kormányrendeleti szintű szabályozásának a célja az egységes habilitációs gyakorlat kialakítása volt

A habilitáció az oktatói és az előadói képesség, valamint a tudományos teljesítmény intézményi megítélése, a PhD tudományos fokozatot követő cím megszerzésével. A habilitálás során a doktori fokozattal rendelkező oktató a habilitációs bizottság, és a jellemzően egyetemi hallgatókból álló közönség előtti két nyilvános előadás megtartásával, melyet idegen nyelven is prezentálnia kell, tanúságot ad oktatói rátermettségéről, szakmai és tudományos tevékenységéről, igazolja tudományos munkájának eredményeit és nyilvános előadásokkal bizonyítja előadókészségét.[276] A habilitált doktor – rövidítve: dr. habil. – cím kérelem alapján lefolytatott habilitációs eljárás eredményeként nyerhető el, a habilitációs eljárás megindítását kérheti, aki doktori fokozattal rendelkezik, és a tudományos fokozat megszerzése óta, de legalább öt éve magas szintű, önálló tudományos, illetve művészeti alkotó tevékenységet folytat. A rendelet felhatalmazást ad a felsőoktatási intézménynek arra, hogy az 5 év szabályozott időtől hosszabb időt is meghatározhat.[277] Hazai vagy külföldi felsőoktatási intézményben legalább nyolc féléven keresztül kell ellátni oktatói feladatot.[278] A habilitációs kérelemhez mellékelni kell a doktori fokozat megszerzése óta végzett tudományos, illetve műszaki vagy művészeti alkotótevékenység eredményeinek tézisekben történő összefoglalását.[279] A habilitációs bizottság előírhatja habilitációs értekezés benyújtását is.[280] A habilitált doktor cím a pályázó doktori fokozatának megfelelő tudományágban nyerhető el. A kérelmező doktori fokozatának tudományágától eltérő tudományágban akkor kérhető a habilitációs eljárás megindítása, ha a kérelmezőnek a tudományos fokozat megszerzése óta kifejtett tevékenysége ezt indokolja.[281]

---

[276] 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról. 21. § (1)-(4) bek.
[277] 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról. 21. § (2) bek.
[278] 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról. 21. § (2) bek. b) pont.
[279] 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról. 21. § (3) bek.
[280] 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról. 23. § (3) bek.
[281] 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról. 21. § (4) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A habilitáció követelményrendszere elsősorban a tudományos fokozat óta végzett tudományos tevékenységet méri, valamint a 8 féléves oktatási tevékenységet és idegen nyelvű oktatási képességet előfeltételez, amelyről a habilitációt odaítélő Habilitációs Bizottság és a Doktori Tanács a pályázati dokumentáció és előadás során győződik meg. A habilitáció feltétele a fokozatszerzés után készült monográfia jellegű munka és a megfelelő szakmai publikációk minősége és mennyisége hazai és nemzetközi szaklapokban. A követelmények tudományáganként és egyetemenként eltérőek. A habilitációhoz a Bizottság egyre inkább megköveteli, hogy a pályázónak legyen védett PhD hallgatója, vagy védett MA hallgatóval kiváltható. A habilitációs eljárást a kérelem benyújtásától egy éven belül be kell fejezni. A habilitáció részletes szabályait a felsőoktatási intézmény habilitációs szabályzata tartalmazza. A DSc fokozat, illetve az MTA doktora cím megléte esetén több felsőoktatási intézményben a szakmai-tudományos habitust nem vizsgálják, azt igazoltnak tekintik. A habilitációs követelményt 2015. december 31-ét követően az egyetemi tanári munkakör, és egyetemi tanári kinevezés tekintetében csak a magyar állampolgárokra vonatkozóan kell kötelezően alkalmazni, tekintettel arra, hogy a habilitációs kötelezettség nem írható elő azon külföldi állampolgárok számára, akik munkássága egyébként a tudományos pályájuk tekintetében mindenben megfeleltethető az egyetemi tanári szempontrendszer kritériumainak, így a feltétel szűkítése a magyar állampolgárokra indokolt. A habilitáció az angolszász országokban nem alkalmazott eljárás.[282] A habilitált doktor cím az egyetem által a habilitációs bizottság döntése alapján kiadott oklevélben megjelölt tudományágra szól, és feljogosít a tudományág körében önálló egyetemi előadások, kollégiumok rendszeres meghirdetésére (venia legendi).

A 2011. évi felsőoktatási törvény módosította a 2005. évi felsőoktatási törvény szabályozását az egyetem fogalmát illetően. Eszerint egyetem az a felsőoktatási intézmény, amelyik legalább két képzési területen jogosult mesterképzésre, legalább két tudományterületen doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére, és a munkaviszony, illetve közalkalmazotti jogviszony keretében foglalkoztatott oktatóinak-kutatóinak legalább 50%-a tudományos

[282] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 28. § (5) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

fokozattal rendelkezik.[283] Ez a követelmény tényleges változást jelentett, ugyanis – a korábbi törvényi szabályozáshoz képest – megemelte a tudományos fokozattal foglalkoztatott oktatók-kutatók arányát közel 20%-kal az egyetem kitételére vonatkozóan. Majd 2015. szeptember 1-jével hatályba lépett változtatások értelmében a felsőoktatási törvény tovább növelte a fokozatos oktatók-kutatók arányát, mely szerint egyetem az a felsőoktatási intézmény, amelyik legalább nyolc alapképzési és hat mesterképzési szakon jogosult képzésre, valamint doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére valamint munkaviszony, illetve közalkalmazotti jogviszony keretében foglalkoztatott oktatóinak-kutatóinak legalább 60%-a tudományos fokozattal rendelkezik.[284] Új egyetemtípust is létrehozott a törvény 2015. szeptembertől, az alkalmazott tudományok egyeteme az a felsőoktatási intézmény, amelyik legalább négy alapképzési szakon és két mesterképzési szakon jogosult képzésre, valamint munkaviszony, illetve közalkalmazotti jogviszony keretében foglalkoztatott oktatóinak-kutatóinak legalább 45%-a tudományos fokozattal rendelkezik.[285] Főiskola pedig az a felsőoktatási intézmény, amelyik munkaviszony, illetve közalkalmazotti jogviszony keretében foglalkoztatott oktatóinak, kutatóinak legalább harmada tudományos fokozattal rendelkezik.[286]

A 2011. évi felsőoktatási törvény lényeges elemeként említhetjük meg a törvénynek 2013-ban a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalára vonatkozó új szabályozását. A doktori értekezés és tézisei mindenki számára nyilvános, elektronikus és nyomtatott formában való nyilvántartásáról és teljes terjedelmű nyilvánosságra hozataláról a doktori fokozatot odaítélő felsőoktatási intézménynek kell gondoskodnia. Egy nyomtatott és egy elektronikus adathordozón rögzített példányt a felsőoktatási intézmény központi könyvtárában katalogizálva kell elhelyeznie. A doktori értekezést és téziseit elektronikus formában a Magyar Tudományos Művek Tárában – az általánosan elfogadott nemzetközi gyakorlatnak megfelelő (DOI) azonosítóval ellátva – mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni. Szabadalmi, oltalmi eljárással érintett doktori értekezés és a nemzetbiztonsági

[283] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 9. § (3) bek. b) pont.
[284] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 9. § (3) bek. b) pont.
[285] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 9. § (3a) bek.
[286] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 9. § (4) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezés esetén azonban egyedi szabályozással.[287]

A 2011. évi felsőoktatási törvény a minőségi felsőoktatás érdekében megerősítette a doktori iskolák és a doktori programok szerepét és ennek érdekében 2013. január 1-jétől a rendelet változtatott a doktori iskolák szervezeti feltételein, új kritériumok jelentek meg, ugyanis lehetővé vált, hogy a doktoranduszoknak lehet két témavezetője, és a doktori képzéshez kapcsolódóan köthető megállapodás a felsőoktatási intézmény, a doktorandusz és a témavezető között az előrehaladás ellenőrzésére.[288] A doktori iskola létesítéséhez szükséges törzstagi megfelelőség egyik kritériuma módosításra került, ugyanis a korábbi szabályozás szerint a törzstagi megfelelőség egyik kritériuma az volt, hogy a létesítendő doktori iskola tudományágában tudományos fokozattal kellett rendelkezni, de 2013. április 26-tól, az új szabályozás értelmében törzstag lehet az is, aki tudományos fokozattal rendelkezik és a doktori iskola tudományágában, illetve annak kutatási területén folyamatos, magas szintű tudományos tevékenységet folytat.[289] Álláspontom szerint ez azt jelenti, hogy a doktori iskola törzstagi megfelelőség ezen kritériuma a korábbi szabályozáshoz képest kiterjesztésre került.

A felsőoktatási törvény 2014. júliustól hatályba lépett rendelkezései szerint új elem egyrészt a művészeti felsőoktatásban, hogy az alkalmazási, foglalkoztatási, képesítési feltétel teljesítése szempontjából a doktori (PhD) fokozattal egyenértékű a jogszabály alapján adományozott díj annak tekintetében, aki a díj tulajdonosa, feltéve, hogy az érintett legalább alapképzésben szerzett oklevéllel rendelkezik.[290] Másrészt új elem az is, hogy a sporttudományi felsőoktatásban a doktori (PhD) fokozattal egyenértékű a jogszabály alapján adományozott díj, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság által szervezett olimpiai játékokon vagy az 1984-től kezdődően a Paralimpián vagy Siketolimpián elért 1-3. helyezés, ha az érintett legalább alapképzésben

[287] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 53/A. § (2) bek.
[288] 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról. 13. § (6) bek., 11. § (1) bek.
[289] 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról. 1. § (3) bek.
[290] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 101. § (9) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szerzett oklevéllel rendelkezik.[291] Az új rendelkezések szerint a főiskolai vagy egyetemi tanár kinevezésére vonatkozó javaslatra sor kerülhet a Magyar Tudományos Akadémia, művészeti területen a Magyar Művészeti Akadémia, sporttudományi területen a Magyar Olimpiai Bizottság kezdeményezésére is.[292] A felsőoktatásért felelős miniszter a meghatározott személyi feltételek teljesítését követően megküldi a főiskolai tanár kinevezésére és felmentésére vonatkozó javaslatot a miniszterelnöknek, az egyetemi tanár kinevezésére és felmentésére vonatkozó javaslatot a köztársasági elnöknek.[293]

E módosításokkal összefüggésben egyetértek a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság a minőségi felsőoktatás védelme érdekében közzétett véleményével, mely szerint a módosítás olyan paragrafusokat emelt a felsőoktatási törvénybe, amelyek az egyetemi tanárok tekintélyét megkérdőjelezik. Azt indokoltnak látja a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, hogy egyes területeken alkotói eredmény alapján legyen a kiváló szakember professzor, ám a művészetek és a sporttudomány területén is csak azok váljanak egyetemi tanárrá, akik kiváló oktatók-kutatók és nem csak neves művészek vagy sportolók. A neves művészek vagy sportolók számára a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság véleménye szerint megfontolandó lehetne egy speciális egyetemi tanári cím adása szigorú minőségbiztosítási eljárással. A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság sebtében végrehajtott törvénymódosításnak ítélte meg a jogalkotó által meghozott új rendelkezéseket. Az egyetemi tanári kinevezések megengedő volta és a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság minőségi kifogásainak figyelmen kívül hagyása miatt a minőségi garanciákat is hiányolta a tudományos életben.[294]

Tudományos fokozat egy létezik, ez pedig a PhD – vagy azzal egyenértékű „tudományok kandidátusa" fokozat. A tudományos fokozat elnyerése tudományos munkát követel meghatározott tudományos minősítési paraméterek teljesítésével a komplex tudományos minősítési rendszerben, úgymond a „*ranglétrát*" megjárva. Egyrészt az, hogy valaki a PhD

[291] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 104/B. § (2) bek.
[292] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 64. § (7) bek.
[293] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 64. § (2) bek. c) pont.
[294] A MAB közleménye a 2011. évi felsőoktatási törvény módosításáról. (2014.08.01.) http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=634&Itemid=988&lang=hu

DOI: 10.14750/ME.2016.032

követelményeinek megfelel-e, azt a tudományos minősítés keretében az arra hivatott tudományos közösség felelőssége és joga megítélni. Az oktatói kutatói életpályán az egyetemi oktatás-kutatás színvonalának garanciális eleme az egyetemi tanári cím. Álláspontom szerint a minőségbiztosítás kulcsfontosságú ahhoz, hogy az emberek bizalommal viseltessenek a felsőoktatási rendszerek iránt és ezeknek a tudományos kompetenciáknak a meglétét csak a tudományos közösség hivatott véleményem szerint megítélni. Másrészt komoly tudományos munkássággal és évtizedekig tartó tudományos munkával érik el az egyetemi tanári professzori címet az arra érdemes oktatók-kutatók. Kiemelendően „furcsa" változásnak tartom azt is, hogy ebben az új eljárásban a Magyar Tudományos Akadémiának, a Magyar Művészeti Akadémiának és a Magyar Olimpiai Bizottságnak az egyetemi tanári munkaköri cím adományozásával kapcsolatos javaslatának az elkészítése előtt nem kell a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság szakértői véleményét beszerezni. Az eddigi szabályozás szerint egyrészt az egyetemek a tudományos közösség kizárólagos jogköre volt az egyetemi tanári címre való felterjesztés megítélése. Az új szabályozás ezt indokolatlanul kiterjesztette, másrészt a felsőfokú végzettségi szintek közül elegendőnek tartja egy alapképzés meglétét, amely még tovább lazít az egyébként is véleményem szerint „sajátosnak" nevezhető követelményeken.

Az MTA törvény[295] 2015. júliusban módosításra került, amellyel a Magyar Tudományos Művek Tára publikációs adatbázis használatát felváltotta a nemzeti tudományos bibliográfiai adatbázis.[296] A nemzeti tudományos bibliográfiai adatbázis stratégiai irányításáért, fejlesztéséért és működtetéséért az Akadémia elnöke felelős.[297] A tudományos kutatási tevékenység eredményére vonatkozó adatokat tehát ma már a nemzeti tudományos bibliográfiai adatbázisban kell rögzíteni.

Ezzel összefüggésben módosult[298] a 2011. évi felsőoktatási törvény és a doktori kormányrendelet is. A doktori értekezést és téziseit tehát elektronikus formában a nemzeti tudományos bibliográfiai adatbázisban kell – az általánosan elfogadott nemzetközi gyakorlatnak megfelelő (DOI)

[295] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról.
[296] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. 3. § (1) bek. o) pont.
[297] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. 19/A. § (7) bek.
[298] 345/2015. (XI. 19.) Korm. rendelet az oktatást szabályozó egyes kormányrendeletek módosításáról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

azonosítóval ellátva – mindenki számára hozzáférhetővé tenni.[299] Az Akadémia – a Könyvtár és Információs Központon keresztül – országos elektronikus információs közszolgáltatásként látja el a nemzeti tudományos bibliográfiai adatbázis működtetését. Ennek feladata – többek között – a doktori értekezések és tézisek, valamint az MTA törvényben meghatározott MTA doktora értekezések és tézisek adatainak az adatbázisban történő nyilvántartásával kapcsolatos feladatok ellátása.[300]

3.7 A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság szerepe a tudományos minősítés rendszerében

3.7.1 A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság megalakulása és feladatainak bővülése

Az 1980-as években évente csak néhány ezerrel emelkedett a felsőoktatási intézmények hallgatóinak összlétszáma, majd 1990-1997 között megduplázódott a hallgatói létszám és a növekedés utána sem állt le.[301] A hallgatói létszám nagymértékű emelkedésével szemben fogalmazódott meg a képzés minőségének védelme. A felsőfokú képzés minősége és annak garanciái ugyanis az európai és amerikai felsőoktatás egyik legfontosabb témája volt mind a felsőoktatás minőségügyével foglalkozó nemzeti szervezetek nemzetközi hálózatában, mind az Európai Unió felsőoktatás minőségbiztosító szervezeteinek hálózatában, valamint az európai egyetemek és rektori konferenciák szövetségének minőségügyi bizottságában is.[302]

A minőségbiztosítás nemzeti szabályozásai nagymértékben eltértek egymástól, de a cél közös volt, a felsőoktatási képzés minőségének felsőoktatási intézményektől független külső és objektív megítélése. Ezt a hagyományosan az állami irányítású kontinentális európai felsőoktatásban

[299] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 53/A. § (2) bek.
[300] 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról. 19/A. § (1)-(7) bek.
[301] Fábri György: Oktatás és tudomány felsőfokon: a magyar felsőoktatás hosszú évtizede, 1988-2002. In: Lukács Péter (szerk.): *Felsőoktatás új pályán*. A jelentés a felsőoktatásról c. az Oktatási Minisztérium felkérésére folytatott kutatás záró tanulmánykötete. Budapest, 2000, Oktatáskutató Intézet, 53.
[302] Lásd részletesen: Paulovics, Anita, Stipta, Zsuzsa: Academic freedom in Europe. *European Integration Studies*, Miskolc University Press, 2009, 13.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

minisztériumi feladatnak tekintették, míg Angliában az autonóm felsőoktatási intézmények inkább fogadták el a minőségbiztosítás független kiépítését. Az ügynökségi forma az USA-ban működött a legteljesebben, ahol maguk az intézmények állították fel és függetlenítették maguktól ezeket az irodákat.[303]

A Magyar Rektori Konferencia már 1991-ben szorgalmazta, hogy a doktoráltatási jog valamilyen formában minőségi kritériumokhoz legyen kötve.[304]

Tekintsünk vissza 1992-re, amikor is a Magyar Akkreditációs Bizottság Ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottságként létrejött. Tagságát a felsőoktatási intézmények és a Magyar Tudományos Akadémia képviselői jelölték és a művelődési és közoktatási miniszter nevezte ki. Elsődleges feladata az egyetemek által beadott doktori (PhD) pályázatok elbírálása volt. Az operatív ügyekben való egyeztetés céljára pedig ezzel egyidejűleg létrehozták az egyetemek doktori tanácsainak elnökeiből álló Ideiglenes Országos Doktori Tanácsot.[305]

A doktori programok létesítéseinek, a doktori képzések indításának megalapozottságának és a mögöttük lévő személyi és tárgyi feltételek megfelelőségének vizsgálatára a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, mint szakértői testület létrehozásáról rendelkezett az 1993. évi felsőoktatási törvény. Ezzel lényegében egy közös autonóm szervezetbe delegálta az egyetemek doktori képzési és fokozatszerzési jogának megítélését. E szervezet létrehozása szinkronban volt néhány más európai ország intézkedéseivel, hiszen a felsőoktatás minőségének vizsgálatára sorra alakultak független külső értékelési illetve akkreditációs szervezetek. A minőség kérdése tehát világszerte a felsőoktatásban is előtérbe került.[306] Az 1993. évi felsőoktatási törvény feladatul tűzte ki a teljes magyar felsőoktatás minőségi hitelesítését, intézményeinek és szakjainak átvilágítását. A Magyar

---

[303] Fábri György: Oktatás és tudomány felsőfokon: a magyar felsőoktatás hosszú évtizede, 1988-2002. In: Lukács Péter (szerk.): *Felsőoktatás új pályán*. A jelentés a felsőoktatásról c. az Oktatási Minisztérium felkérésére folytatott kutatás záró tanulmánykötete. Budapest, 2000, Oktatáskutató Intézet 57–58.

[304] Róna-Tas András: A magyar doktori iskolák helyzete és jövője. *Magyar Tudomány*, 2003/10, 1299.

[305] Szabó Szilvia, Szántó Tibor (szerk.): *Akkreditáció Magyarországon. 20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság*. Jubileumi kiadvány, Budapest, 2013, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, 77.

[306] Bazsa György, Szántó Tibor: Felsőoktatási akkreditáció Magyarországon. *Educatio*, 2008, 17. évf., 1, 36.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Akkreditációs Bizottságban a tudományos élet képviselői kaptak lehetőséget az intézményrendszer struktúrájának kontrolljára, de működését, hatáskörét a mindenkori jogszabályi rendelkezések határozták meg, és a szabályozás változása mutatja felsőoktatás-politikai súlyának változásait is.[307]

Az 1993. évi felsőoktatási törvény hatályba lépésével megalakulhatott az Országos Akkreditációs Bizottság, mint a felsőoktatásban folyó képzés és tudományos tevékenység színvonalának folyamatos ellenőrzésére és minősítés elvégzésére hivatott szervezet. 1994. január 1-jei hatállyal a közoktatási miniszter előterjesztésére a Bizottság tagjai megkapták háromévi időtartamra szóló megbízásukat. Az 1994. év az Ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottság munkájának lezárásával és az Országos Akkreditációs Bizottság munkarendjének és szervezetének kialakításával telt el. Véglegesítette a doktori programok pályázataival kapcsolatos állásfoglalásokat, kidolgozta az eljárásokat és elindította a próba-akkreditációt.[308] Doktori programok indításának engedélyeztetéséhez az intézményeknek 1993-ban pályázatot kellett benyújtaniuk az Ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottsághoz. Az Ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottság két fajta pozitív döntést hozott. Az „A" jelű akkreditációval pályázók megkapták az ideiglenes jogot doktoranduszok felvételére, doktori programok tartására és doktoráltatásra, a „B" jelű programok csak képzést nyújthattak, önálló fokozatadási joguk nem volt. A pozitív elbírálás alá esett programokon egyelőre még ideiglenes joggal, de megkezdődött a doktori képzés. Mindezek eredményeként több mint ezer doktorandusz iratkozhatott be a programra. Az Országos Akkreditációs Bizottság 1994 folyamán dolgozta ki a doktori pályázatok végleges akkreditálását. Az oktatókkal szemben két fontos kitétel szerepelt. Egyrészt többségüknek a pályázó egyetemmel közalkalmazotti viszonyban kellett állniuk másrészt a programvezetőknek megfelelő tudományos minősítéssel kellett rendelkezniük. 1994-ben elindult a posztgraduális képzés a művészeti felsőoktatási intézményekben is, az Országos Akkreditációs Bizottság a

[307] Fábri György: Oktatás és tudomány felsőfokon: a magyar felsőoktatás hosszú évtizede, 1988–2002. In: Lukács Péter (szerk.): *Felsőoktatás új pályán*. A jelentés a felsőoktatásról c. az Oktatási Minisztérium felkérésére folytatott kutatás záró tanulmánykötete. Budapest, 2000, Oktatáskutató Intézet, 52–58

[308] Szabó Szilvia, Szántó Tibor (szerk.): *Akkreditáció Magyarországon. 20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság*. Jubileumi kiadvány, Budapest, 2013, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, 77–78.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

művészeti mesterképzési[309] programok szervezésére külön pályázatot írt ki, melyet a képzés eltérő formája (az egyéni képzés hangsúlyosabb) indokolta.
A doktori iskolák akkreditációja 2002-ben zárult le.[310]
1993-ban ideiglenesen, majd 1994-től végleges akkreditációval megindulhatott az új típusú magyar doktori képzés.[311]

Az 1993. évi felsőoktatási törvény módosítását a felsőoktatás fejlesztésének irányelveiről szóló 107/1995. (XI. 4.) OGY határozat tette szükségessé. A határozat központi kérdésként határozta meg többek között, hogy a minőségi fejlesztés eszköze a felsőoktatás szakmai autonómiájának és a felhasználói érdekeknek az együttes érvényesítése az akkreditáció folyamatában, valamint a programakkreditáció és az intézményi akkreditáció elvi elválasztása. A minőséget tanúsító akkreditáció mellett ki kell építeni a felsőoktatáson belül az autonóm módon működő minőségbiztosítási rendszereket és az eljárásokat a nemzetközi követelményekhez kell igazítani. Mindemellett az akkreditációs szervezetekbe be kell vonni a szakmai testületeket (a kamarákat, a tudományos és művészeti társaságokat) és a munkaadói szféra képviseleteit. A szakmai testületek bevonásával képzési területenként kell kialakítani a programakkreditációban alkalmazott egységes standardokat (képesítési követelményeket) és az intézményi akkreditáció országos minősítési követelményeit.[312]

1996. szeptember 1-jétől az Országos Akkreditációs Bizottság Magyar Akkreditációs Bizottság[313] néven működött 2006. június 30-áig, és a törvényi meghatározásába az ellenőrző és minősítő funkciója mellé bekerült a felsőoktatás minőségbiztosítását támogató funkció is.[314] A Magyar Akkreditációs Bizottság – mint testület – részletes feladatai rendeletben kerültek szabályozásra, melynek értelmében a programakkreditáció keretében

---

[309] A 2005. évi és a 2011. évi felsőoktatási törvény a művészeti területen szerzett DLA fokozatra felkészítő képzést már művészeti doktori képzésnek nevezi, mivel a Bolognai folyamat alapelveinek bevezetésével a mesterképzés a felsőoktatás második képzési ciklusát Master (MA) jelöli, így az azonos elnevezések félreértésekhez vezetnének. Az 1993. évi Ftv. mesterképzés alatt még a művészeti tudományos képzést értette.

[310] Kozma Tamás, Rébay Magdolna (szerk): *Felsőoktatási akkreditáció Közép-Európában*. Felsőoktatási Kutató Intézet, Budapest, 2005, Új Mandátum Kiadó 66–67.
http://mek.oszk.hu/08900/08925/08925.pdf (2013. 12. 20.)

[311] Róna-Tas András: A magyar doktori iskolák helyzete és jövője. *In: Magyar Tudomány*, 2003/10, 1299.

[312] 107/1995. (XI. 4.) OGY határozat a felsőoktatás fejlesztésének irányelveiről.

[313] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 48. § (1) bek.

[314] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 80. § (1) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

döntött a doktori programok és mesterképzések indításáról.[315] Vizsgálhatta a doktori képzés és a habilitáció színvonalát és nyilvános, országos habilitációs és doktori nyilvántartást vezetett. [316]

2000-ben[317] a feladata kibővült a felsőoktatásban a képzés és a tudományos tevékenység minőségének hitelesítésével és a minősítés elvégzésével.[318] A felsőoktatási intézményekben a képzés és a tudományos tevékenység színvonalát nyolcévenként már nem csak értékelte, hanem hitelesítette is, azaz akkreditálta. 2000-ben – mint már szakmai testület – feladatköre ismét bővült. Az oktatásért felelős miniszter kérésére véleményt nyilváníthatott az egyetemi, illetve főiskolai tanári munkakörre pályázók megfelelőségéről.[319]A 2005. évi felsőoktatási törvény jelentős változást hozott nemcsak a Magyar Akkreditációs Bizottság, hanem az egész felsőoktatás rendszerében. A Bologna-rendszer szerinti többciklusú képzés[320] bevezetésre került. A Magyar Akkreditációs Bizottság jogi státuszának megváltozása jelentős kihívás elé állította a Magyar Akkreditációs Bizottságot. A 2005. évi felsőoktatási törvény, valamint a felhatalmazása alapján kiadott rendelet[321] a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságot – mint szakértői testületet – 2006. július 1-jétől, mint a felsőoktatásban folyó képzés, tudományos kutatás, művészeti alkotótevékenység minőségének értékelésére, valamint az intézményi minőségfejlesztési rendszer működésének vizsgálatára létrehozott független, országos szakértői testületként határozta meg. Jogi személyiséggel rendelkező, közhasznúsági nyilvántartásba vétel nélkül kiemelkedő közhasznú szervezet lett. [322] A szakértői feladatai ellátása érdekében felhatalmazást kapott szakértői vélemény készítésére a felsőoktatási intézmény, a regisztrációs központ, az oktatásért felelős miniszter felkérésére valamint hivatalból.[323]

---

[315] 66/1997. (IV. 18.) Korm. rendelet a Magyar Akkreditációs Bizottság szervezetéről, működéséről és az akkreditációs eljárás alapvető szabályairól. 4. § (1) bek. a) pont.
[316] 66/1997. (IV. 18.) Korm. rendelet a Magyar Akkreditációs Bizottság szervezetéről, működéséről és az akkreditációs eljárás alapvető szabályairól. 10. § (1) bek., 14. §
[317] 2000. évi XCVII. törvény a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény és a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról.
[318] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról. 80. § (1) bek.
[319] 199/2000. (XI. 29.) Korm. rendelet a Magyar Akkreditációs Bizottság működéséről. 9. § (1) bek.
[320] Lásd részletesen: Paulovics, Anita, Stipta, Zsuzsa: Academic freedom in Europe. *European Integration Studies*, Miskolc University Press, 2009, 5.
[321] 69/2006. (III. 28.) Korm. rendelet a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságról.
[322] 69/2006. (III. 28.) Korm. rendelet a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságról. 1. § (1) bek.
[323] A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság tevékenysége, felsőoktatásunk minősége 2001–2010: *Akkreditációs Értesítő Parlamenti Különszám*. 16. évfolyam, 1. szám, 2011, 20. http://www.mab.hu/web/doc/kiadvanyok/Ertesito2011-kulon.pdf (2013. 12. 01.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A 2010. januári módosítással az intézmény és programakkreditáció keretében a felsőoktatásban folyó képzés, tudományos kutatás, művészeti alkotótevékenység minőségének értékelésére, valamint az intézményi minőségfejlesztési program fejlesztése érdekében tett intézkedések megvalósulásának külső értékelésére és nyomon követésére létrehozott független országos szakértői testület lett. A felsőoktatási törvény tehát szakértői testületként definiálta a szervezetet, és mivel az igazgatási feladatain kívül semmilyen más feladata nincs, ezért joggal tekinthetjük sui generis közigazgatási szervnek, az államigazgatási alrendszer részeként ún. quasi autonóm államigazgatási szervnek.[324]

A minisztériumok és egyéb főhatóságok mellett szükség van olyan szervekre, amelyek a Kormány döntéseit megfelelően előkészítik, tevékenységükkel lehetővé teszik azt, hogy a Kormány döntéshozatali tevékenysége megalapozott, célravezető és hatékony legyen. A Kormány döntés-előkészítő tevékenységét – az államigazgatási szervek mellett – egyéb tanácsadó testületek és szakértői bizottságok segítik. Ez utóbbi szervek közös jellemzője az is, hogy tevékenységük része a közigazgatás konzultatív mechanizmusának, amelynek legfontosabb feladata a kormányzati döntések előkészítése. Ezen szervek mellett – szintén döntés előkészítő és javaslattevő jogkörrel – több más szerv is segíti a Kormány munkáját, általában „*Bizottság*" megnevezéssel. Ezeket részben az Országgyűlés törvényben, részben pedig a Kormány határozatban hozza létre, egy-egy konkrét feladatra. Tagjai nem állami vezetők és nem közszolgálati tisztviselők, hanem köztiszteletnek örvendő szakemberek, illetve közéleti személyiségek, ilyen például a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság is. [325]

2011. évi felsőoktatási törvény szerint újra átalakult a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság funkciója, ugyanis a felsőoktatásban folyó képzés, tudományos kutatás, művészeti alkotó tevékenység minőségének ellenőrzését, biztosítását és értékelését végző országos szakértői testületként határozza meg.[326] A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság

---

[324] Nagy Marianna: Jogalkotási és jogalkalmazási kérdőjelek a doktori képzésre vonatkozó jogi szabályozásban egy akkreditációs eljárás apropóján. *Magyar Tudomány*, 2010/1, 63.
[325] Torma András: *A közigazgatás központi szerve*. Közigazgatási Jog 1. Magyar Közigazgatási Jog Általános Rész I. Miskolci Egyetem ÁJK Államtudományi Intézet Közigazgatási Jogi Tanszék, 2012, 171–176.
[326] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 70. § (1) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

közreműködik a felsőoktatással kapcsolatos eljárásokban, különös tekintettel a doktori iskolákra, amelynek keretében az Oktatási Hivatal[327] felkérésére szakvéleményt ad.[328]

A részletes szabályozás kimondja, hogy a felsőoktatási képzés, tudományos kutatás, művészeti alkotótevékenység, mint felsőoktatási alaptevékenység minőségének biztosítása elsődlegesen a felsőoktatási intézmény feladata és felelőssége.[329] A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság működésére vonatkozó részletes szabályozást újabb rendelet[330] tartalmazza. Eszerint jogi személyiséggel rendelkező, független, országos szakértői feladatokat ellátó és a közhasznúsági nyilvántartásba vétel nélkül közhasznú[331] szervezet.[332] Mint szakértő testület az Európai Felsőoktatási Minőségbiztosítási Szövetség által elfogadott „A felsőoktatás minőségbiztosításának európai sztenderdjei és irányelvei"-vel összhangban folytatja tevékenységét. [333]

3.7.2 A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság szakértői tevékenysége

A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) Szervezeti és Működési Szabályzata (a továbbiakban: SZMSZ) értelmében MAB Testülete a szervezet legmagasabb szintű döntéshozó, javaslattevő szerve. A MAB Tanácsadó testületei a Nemzetközi Tanácsadó Testület és a Magyar Tanácsadó Testület. A MAB Testülete a döntéseinek előkészítésére bizottsági rendszert működtet bizottságokkal, illetve kollégiumokkal. Állandó bizottságok a szakbizottság, melynek feladata többek között doktori iskola létesítése,

---

[327] 121/2013. (IV. 26.) Korm. rendelet az Oktatási Hivatalról.
[328] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 67. § (4) bek.
[329] 19/2012. (II. 22.) Korm. rendelet a felsőoktatási minőségértékelés és- fejlesztés egyes kérdéseiről. 2. § (1) bek.
[330] 19/2012. (II. 22.) Korm. rendelet a felsőoktatási minőségértékelés és- fejlesztés egyes kérdéseiről.
[331] Működésére az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény, a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény rendelkezései irányadók az Nftv. keretei között.
[332] 19/2012. (II. 22.) Korm. rendelet a felsőoktatási minőségértékelés és- fejlesztés egyes kérdéseiről. 4. § (1) bek.
[333] 19/2012. (II. 22.) Korm. rendelet a felsőoktatási minőségértékelés és- fejlesztés egyes kérdéseiről. 2. § (2) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

valamint doktori iskola új tudományága, új törzstagja tárgyában végzett véleményezés, és az egyetemi tanári pályázatok véleményezése. A doktori iskolák létesítésének és működésének véleményezésére, a doktori iskolák minőséghitelesítésére, valamint az egyetemi tanári munkaköri címre pályázó személyek pályázatainak véleményezésére Egyetemi Tanári és Doktori Kollégiumot (a továbbiakban: EDK) működtet, mely a MAB véleményező, javaslattevő, döntés-előkészítő bizottsága. Feladata a doktori képzésre vonatkozó és az egyetemi tanári kinevezéshez benyújtott pályázatok bírálati szempontrendszerének kialakítása, valamint annak korábban háromévenkénti, jelenleg rendszeres felülvizsgálata. A MAB Eseti bizottságai a látogató bizottság és az ad hoc bizottság.[334] A MAB bírálati szempontrendszerét honlapján, valamint a minisztérium hivatalos lapjában teszi közzé.[335]

Ki kell emelni, hogy az a szabályozás, amely szerint a doktori iskola létesítésével, átalakulásával, megszűnésével kapcsolatos eljárásokban a 2004. évi CXL. törvény[336] rendelkezéseinek alkalmazásával – az Oktatási Hivatal jár el, új eleme a 2011. évi felsőoktatási törvénynek. 2012. szeptember 1-jét megelőzően a 2005. évi felsőoktatási törvény hatálya alatt a közigazgatási hatósági eljárásban történő engedélyezés nem volt szükségszerű eleme a létesítés, átalakulás folyamatának.

A 2011. évi felsőoktatási törvény értelmében 2012. szeptember 1-jétől változott a MAB véleményezési eljárások lebonyolítási rendje. Az egyetemi tanári pályázatok véleményezésének kivételével[337] minden más véleményezési eljárást az Oktatási Hivatalnál kell kezdeményezni. Az Oktatási Hivatal látja el a felsőoktatási intézmények létesítésével, nyilvántartásba vételével, tevékenységének megkezdésével és módosításával, a nyilvántartásban bekövetkezett változások vezetésével, a nyilvántartásból való törlésével kapcsolatos hatósági feladatokat.[338]

---

[334] Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság: *Szervezeti és Működési Szabályzata*. http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=248&Itemid=487&lang=hu (2016. 04. 10.)

[335] 19/2012. (II. 22.) Korm. rendelet a felsőoktatási minőségértékelés és- fejlesztés egyes kérdéseiről. 21. § (2) bek.

[336] 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól.

[337] 2011. évi CCIV törvény a nemzeti felsőoktatásról. 69. § (1)-(4) bek.

[338] 2011. évi CCIV törvény a nemzeti felsőoktatásról. 67. § (2)-(3) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

3.7.3 Doktori iskola létesítésével, megszűnésével kapcsolatos eljárás

Az Oktatási Hivatal jár el többek között a doktori iskola létesítésével, megszűnésével kapcsolatos ügyekben. Az eljárásban köteles beszerezni a MAB szakvéleményét, melyhez az Oktatási Hivatal a működési engedély megadásakor kötve van.[339] Ez biztosítja a felsőoktatás szakmai, tudományos kérdésekben való kormányzati igazgatástól való függetlenséget.

Az Oktatási Hivatal döntésével szembeni fellebbezést az oktatásért felelős miniszter bírálja el. Az Oktatási Hivatal, illetve az oktatásért felelős miniszter döntéseinek meghozatalához független szakértői véleményt is beszerezhet, illetve nemzetközi összehasonlító tanulmányokat készíttethet.[340]
A doktori iskola létesítésével kapcsolatos ügyekben a felsőoktatási intézmény kezdeményezheti, hogy a MAB helyett az Európai Felsőoktatási Minőségbiztosítási Szövetség (European Association for Quality Assurance in Higher Education) teljes jogú tagjaként működő szervezet felkérésére kerüljön sor. Ebben az esetben az Oktatási Hivatal a MAB szakvéleménye helyett a felkért szervezet szakértői véleményét szerzi be.[341]

A doktori iskolák működésével kapcsolatos részletes szabályokat a doktori iskolák akkreditációs elvárásaira vonatkozó „A *MAB akkreditációs elvárásai, szakmai bírálati szempontjai doktori iskolák véleményezésében*" című dokumentum tartalmazza. A további eljárási szabályokat „*A doktori iskola létesítésének véleményezésére irányuló eljárás"* című dokumentum tartalmazza. A MAB a doktori iskolák akkreditációja keretében a doktori iskolák működésének személyi és infrastrukturális feltételeit vizsgálja, a doktori iskolákban folyó képzés és tudományos kutatás, illetve alkotómunka értékelését, és mindezek révén a doktori iskolák minőségének hitelesítését (akkreditációját) végzi bírálati szempontrendszere alapján. A doktori iskola akkreditáció eljárási szabályai szerint a MAB az oktatásért felelős miniszter vagy az Oktatási Hivatal felkérésére végzendő minőséghitelesítés vagy minőségértékelés, valamint a működési engedélyek felülvizsgálata keretében a

[339] 2011. évi CCIV törvény a nemzeti felsőoktatásról. 67. § (4) bek.
[340] 2011. évi CCIV törvény a nemzeti felsőoktatásról. 67. § (6) bek.
[341] 2011. évi CCIV törvény a nemzeti felsőoktatásról. 67. § (4b) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

doktori iskolák vizsgálatának megkezdése előtt ütemezési tervet készít. A MAB az ütemezése szerint értesíti a doktori képzést folytató intézményeket az akkreditáció megindításának tényéről és a főbb teendőkről. A doktori iskola akkreditáció eljárási szabályai – eltérő rendelkezés hiányában – megegyeznek a doktori iskola létesítésének véleményezésére irányuló eljárás szabályaival.[342]

3.7.4 Az egyetemi tanári munkaköri cím adományozásával kapcsolatos eljárás

A MAB egyéb (nem közigazgatási hatósági) szakértői tevékenysége keretében a felsőoktatási intézmény, vagy az oktatásért felelős miniszter részére szakértői véleményt készít az egyetemi tanári munkaköri cím adományozásával kapcsolatban. A szakértői vélemény és az újabb szakértői vélemény elkészítésének határideje ötvenöt nap.[343]

A felsőoktatási intézmény rektora az egyetemi tanári munkaköri cím adományozásával kapcsolatos javaslatának elkészítése előtt beszerzi a MAB szakértői véleményét, és az abban foglaltak mérlegelésével készíti el javaslatát az egyetemi tanári kinevezésre, melyet a szakértői véleménnyel együtt megküld a felsőoktatási intézmény fenntartójának. A nem állami felsőoktatási intézmény fenntartója a rektor javaslatát a MAB szakértői véleményével és saját álláspontjának ismertetésével együtt küldi meg az oktatásért felelős miniszternek. Ha a rektor javaslata és a MAB szakértői véleménye összhangban áll, az oktatásért felelős miniszter kezdeményezi az egyetemi tanári kinevezést a köztársasági elnöknél. Az oktatásért felelős miniszter abban az esetben beszerzi a MAB újabb szakértői véleményét, ha a felsőoktatási intézmény rektorának javaslata nincs összhangban a MAB szakértői véleményében foglaltakkal, és egyben mérlegelheti, hogy kezdeményezi-e az egyetemi tanári kinevezést. A MAB a jogszabályban foglaltakon kívül értékeli a jelölt oktatói, tudományos, illetve művészeti, sporttudományi eredményeit és vizsgálja, hogy a pályázó megfelel-e az

---

[342] Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság: *Szervezeti és Működési Szabályzata*. http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=248&Itemid=487&lang=hu (2016. 04. 10.)

[343] 19/2012. (II. 22.) Korm. rendelet a felsőoktatási minőségértékelés és- fejlesztés egyes kérdéseiről. 25. §

DOI: 10.14750/ME.2016.032

egyetemi tanári munkakörben történő alkalmazás törvényi feltételeinek.[344] Az egyetemi tanári munkaköri cím adományozásával kapcsolatos eljárásban a szakértői véleményt a MAB Testület fogadja el. A véleményezési eljárásában a pályázatokhoz a két külső bírálatot – az MTA doktora címmel rendelkező pályázó esetében az egy külső bírálatot – az illetékes szakbizottság szerzi be. Egyetemi tanári pályázatok bírálói csak egyetemi tanárok lehetnek. A bizottsági állásfoglalást titkos szavazással a jelenlevő tagok egyszerű többségének támogatásával kell meghozni.[345]

Az SZMSZ szerint a felülvizsgálati eljárás szabályai tekintetében az egyetemi tanári pályázatról készült szakértői vélemény ellen a MAB-nál nem lehet önálló fellebbezéssel élni. A MAB Felülvizsgálati Bizottsága az oktatásért felelős miniszter megkeresésére felülvizsgálati eljárás keretében szakértői véleményt készít az egyetemi tanári pályázatról.[346] Az egyetemi tanári pályázatok egységes véleményezése a szakterületek eltérő jellegzetességei, sajátos értékelési szempontjai következtében összetett feladat. A MAB ezt több lépcsős folyamatban végzi: szakértők (bírálók) majd szakbizottságok, majd az Egyetemi tanári kinevezések véleményezését koordináló kollégium és végül a Testület. A bírálati dokumentum szerint a szakbizottságokat a hatáskörükbe tartozó tudomány- és művészeti ágak kiválasztott képviselői alkotják, akik megfogalmazzák a szakmai közélet véleményét, a bírálati szempontrendszert és a felkért szakértők véleményét figyelembe véve, de a közvetlenül, vagy egyáltalán nem számszerűsíthető minőségi jellemzőket is mérlegelve, döntenek arról, hogy a benyújtott pályázat alapján a pályázók alkalmasak-e a felsőoktatás legmagasabb fokú oktatói szerepkörének betöltésére. Szavazásuk eredményét indoklásban támasztják alá, javaslatuk az Egyetemi Tanári Kollégium, majd a MAB Testület elé kerül határozathozatalra. Bármennyire is pontos és részletes a kritériumrendszer, a

[344] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 69. § (1)-(4) bek.
[345] Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság: Szervezeti és Működési Szabályzata. http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=248&Itemid=487&lang=hu (2016. 04. 10.)
[346] Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság: *Szervezeti és Működési Szabályzata*. http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=248&Itemid=487&lang=hu (2016. 04. 10.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szakértői és bizottsági mérlegelés az eljárás menetében mindvégig fontos szerepet játszik.[347]

3.7.5 A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság jövője

A MAB az intézmények kutató-fejlesztő-innovációs tevékenységét elsősorban oktatási tevékenységükkel összefüggésben értékeli, melynek három meghatározó szempontja van. Szakindítások során vizsgálja az intézményi kutatási hátteret, a tudományos műhelyeket, a hazai és nemzetközi kapcsolatokat és azok eredményességét. Értékeli a tárgyak felelőseinél a tárgy tematikája és az oktató tudományos tevékenysége közötti összefüggést, a szakmai megalapozottságot. A doktori iskolák létesítése és működése vizsgálata során a tudományos tevékenységet, a képzési és kutatási program megalapozottságát, a törzstagok megfelelőségét és egyéni tudományos teljesítményét a doktori adatbázis alapján, és vizsgálja a doktori iskola képzési és kutatási tervét. Az egyetemi tanárok számát az intézmény tudományos minősége egyik színvonalának tekinti.[348]

A doktori iskolák akkreditációja, az egyetemi tanári pályázatok elbírálása során ellátott szerepével és tevékenységével a tudományos minősítés rendszerében az egyik legfontosabb minőségi megítélő. Ez a két vizsgálati terület nem különülhet el egymástól, egyetemi tanárok nélkül nincsenek doktori iskolák, doktori iskolák nélkül pedig nem kezdhetik meg a fiatal kutatók a tudományos pályájukat, amelynek egyik legmagasabb csúcsát az egyetemi tanári cím elnyerése jelenti. Az egyetemi tanárok iskolateremtőivé válnak saját szűkebb tudományterületüknek, náluk elkezdeni egy fiatal kutatónak a tudományos pályát nagy lehetőség. Ezekben a doktori iskolákban alakulhat ki az a klasszikus mester-tanítvány viszony, amely az európai

[347] A MAB 2016/1/IV.sz. határozata (A 2014/7/V. sz. határozat módosítása) Egyetemi tanári pályázat bírálati szempont, bírálati lap. http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=431&Itemid=634&lang=hu (2016.05.12.)

[348] A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság tevékenysége, felsőoktatásunk minősége 2001-2010: *Akkreditációs Értesítő Parlamenti Különszám*. 16. évfolyam, 2011, 26. http://www.mab.hu/web/doc/kiadvanyok/Ertesito2011-kulon.pdf (2013. 12. 02.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

felsőoktatást évszázadokon át jellemezte, és amely a fiatal tudósok tehetséggondozásának a leghatékonyabb módszere.[349]

A tudományos minősítés rendszerében komplex és összetett folyamatosan bővülő feladatokat végez a MAB a megalakulása óta. Véleményem szerint fontos része a tudományos minősítés komplex rendszerének, bár jogállása változott, a feladatkörei bővültek, az tény, hogy a doktori programok és a doktori iskolák elismerésében és minősítésében meghatározó a befolyása. A testületre vonatkozó jogszabályok expressis verbis kimondják, hogy testületből szakmai testületté, majd napjainkra szakértői testületté vált, és mindennek megfelelően a véleménye, állásfoglalása is szakértői véleménnyé alakult.

A MAB a minőség értékelője, annak közvetítője, és segítője a felsőoktatási intézményeknek. Mint értékelő szervezet közvetett módon befolyásolja a minőséget azáltal, hogy elvárásokat közvetít, és az ennek való megfelelés során alakítja ki az értékelését, és teszi meg javaslatait az irányító hatóság felé. Egyetértek azzal a javaslattal, hogy mint a felsőoktatás minőségének őre, elsődlegesen a társadalom érdekeit kell képviselnie, közvetlenül az Országgyűlés felügyelete alá kellene tartoznia, minden mástól függetlennek kellene lennie.[350]

A függetlenség tekintetében szeretném megjegyezni, hogy a korábbi 69/2006-os Korm. rendelet szerint MAB tagjait a Magyar Rektori Konferencia a felsőoktatási intézmények oktatói közül, a Magyar Tudományos Akadémia, az Országos Köznevelési Tanács, az Országos Kisebbségi Bizottság, a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája és a felsőoktatásban érdekelt kamarák képviselői alkották.[351]

Megállapítható, hogy szakmai szervezetek választott képviselői alkották és a 2005. évi felsőoktatási törvény szerint a Magyar Felsőoktatási

---

[349] Csiszár Imre: A Doktoranduszok Országos Szövetsége és a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság közötti kapcsolat. In: Szabó Szilvia, Szántó Tibor (szerk.): *Akkreditáció Magyarországon. 20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság*. Jubileumi kiadvány. Budapest, 2013, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, 49–50.

[350] Expanzio Humán Tanácsadó: Összefoglaló tanulmány az akkreditációs eljárás megújításához szükséges kutató, fejlesztő, szakértői anyagokról. 16. http://femip.hu/c/document_library/get_file?p_l_id=18401&folderId=25083&name=DLFE-979.pdf (2013. 12. 20)

[351] 69/2006. (III. 28.) Korm. rendelet a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságról. 4. § (5) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Akkreditációs Bizottság tagjai közül megválasztotta elnökét.[352] Az elnököt és a delegált tagokat – az oktatásért felelős miniszter előterjesztésére – a miniszterelnök bízta meg. [353]

A 2011. évi felsőoktatási törvény értelmében 2014. júliustól a MAB-nak 20 tagja van és tagdelegálása a korábbiakhoz képest jelentősen átalakult. Tagot delegál az oktatásért felelős miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Művészeti Akadémia, a Magyar Rektori Konferencia, a felsőoktatási intézményt fenntartó egyházi jogi személyek, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája, és a Doktoranduszok Országos Szövetsége. A MAB elnökének személyére a bizottság tagjai közül a miniszter és a Magyar Tudományos Akadémia elnöke tesz egyeztetett javaslatot. Az elnököt a miniszterelnök nevezi ki.[354]

Ez a szabályozási mód véleményem szerint felveti a kérdést, hogy mennyiben tekinthető a kormánytól függetlennek az a bizottság, amely nem saját maga választja meg az elnökét, mint korábban, és több tagját pedig a kormány jelöli. Azt is fontosnak tartom megjegyezni, hogy a 2011. évi felsőoktatási törvény ellentétben a 2005. évi felsőoktatási törvénnyel, már nem tartalmazza a „független" jelzőt sem a szakértői testület mellett.

Ha a MAB „jövőjére" tekintünk, azt az határozza meg, hogy mikor és mennyire lesznek képesek a magyar felsőoktatási intézmények arra, hogy saját minőségbiztosítási rendszerük garantálja az oktatási, kutatási, gazdálkodási, intézményszervezési és irányítási színvonalat. Ekkor a MAB már csak ezt az intézményi minőségbiztosítási rendszert kell, hogy vizsgálja és értékelje. Ahogy most egy nemzeti akkreditációs ügynökség (pl. a MAB) nemzetközi értékelésének pozitív eredménye azt jelenti, hogy az adott ügynökség által akkreditált intézményeket a többi európai ügynökség is ekként fogadja el, úgy vehetik át a jövőben fokozatosan az egyes felsőoktatási intézmények minőségbiztosítási szervezetei a MAB feladatát. A célt már most meg lehet és kell fogalmazni, de ezzel együtt kijelenthető, hogy a MAB-nak még hosszú

[352] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról. 111. § (1) bek.
[353] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról. 111. § (2) bek.
[354] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 71. § (1)-(2) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

éveken át meghatározó szerepe lesz a magyar felsőoktatás minőségének biztosításában.[355]

Problémának tekinthető az, hogy sem a jelenlegi felsőoktatási törvény, sem a korábbi, sem a doktori iskolákra vonatkozó kormányrendeletek nem definiálták és nem definiálják az intézményi akkreditáció minőségellenőrzés tartalmát és jogkövetkezményeit, ezért a MAB saját jogalkalmazói értelmezést ad az említett jogintézményeknek a határozataiban. Ebből következően egyetértek Nagy Marianna álláspontjával, mely szerint a jogalkotásban több szinten is rendezésre váró kérdések merülnek fel a MAB kapcsán. Egyrészt a felsőoktatási törvényben sokkal pontosabban és részletezőbben rendezni kellene a MAB jogi helyzetét, a miniszteri és államigazgatási hatáskörök egzakt, dogmatikailag helyes szabályozását követően és definiálni szükséges jogszabályi szinten az intézményi akkreditáció folyamatos minőségellenőrzési feltételeit, tartalmát és jogkövetkezményeit, valamint ezek egymáshoz való viszonyát.[356]

A MAB nem hatóság, nem jogalkotó szerv, amennyiben ezt betartja, úgy véleményem szerint a MAB feladata a magyar felsőoktatás minőségét érintő kérdésekben az állásfoglalás és a minőség védelme érdekében segítő szándékú javaslatok megfogalmazása mind a tudománypolitikai szervezetek mind a felsőoktatási intézmények mind a jogalkotók számára. A testület feladata, hogy megőrizze a szakmai függetlenségét mind a kormányzattól mind a felsőoktatás intézményeitől mind a tudománypolitika szereplőitől. Megjegyzem a MAB honlapján a Plénum 20 főből áll, melyből 10 főre a miniszter tesz javaslatot, és emellett a MAB elnökét, a MAB Testületének tagjait és tisztségviselőit tiszteletdíj illeti meg, melynek mértékét a miniszter állaptja meg. Elgondolkodtató, hogy mennyire lehet független így ez a testület a kormányzattól. Amennyiben sikerülne a MAB-nak a függetlenségét garantálni, úgy kiegyensúlyozottan működni fog véleményem szerint a minőségre épülő tudományos rendszer.

[355] Bazsa György, Szántó Tibor: Felsőoktatási akkreditáció Magyarországon. *Educatio*, 2008, 17. évf., 1, 50.
[356] Nagy Marianna: Jogalkotási és jogalkalmazási kérdőjelek a doktori képzésre vonatkozó jogi szabályozásban egy akkreditációs eljárás apropóján. *Magyar Tudomány*, 2010/1, 72–73.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

3.8 Tudományos minősítés a tudománymetria szemszögéből

3.8.1 A tudomány mérésére irányuló törekvések

„Bírálat a tudományban és a „kicsi a világ” jelenség:

Egy londoni szálloda reggelizőjében egy asztalhoz kerül egy kínai és egy magyarországi vendég. Az angol reggeli bőséges, hosszasan némán inni a teát nem igazán udvarias magatartás, ezért a kínai megkérdezi:
- Ön honnan jött Londonba?
- Magyarországról - feleli a magyar.
- Az merre is van?
- Közép-Kelet-Európában.
- És önök mennyien vannak, magyarok?
- Kb. tízmillióan.
- Az jó - dől hátra a kínai.
- Miért gondolja? - így a magyar.
- Mert akkor önöknél mindenki mindenkit ismer.”

Az a gondolat, hogy az egyes szakterületek irodalma ugyanúgy kutatható, mint bármely fizikai vagy biológiai jelenség több mint 60 éves múltra tekint vissza, állapítja meg Bujdosó Ernő 1986-ban. A legelső ilyen típusú közlemény 1917-ben született az összehasonlító anatómia tárgykörében, amely az 1543 és 1860 között megjelent dolgozatokat összesítette. 2016-ra már mondhatjuk, hogy majdnem 100 éves múltra tekint vissza az első ilyen jellegű összeszámlálás. Bujdosó Ernő a tudománymetria megalapítójának Derek de Solla Price-t tekinti, aki a Yale egyetem tanára volt, tudománytörténettel foglalkozó fizikus, és 1963-ban adta közre a „*Little Science – Big Science*” címmel tartott előadásait. Magyarul 1979-ben jelent meg „*Kis tudomány – nagy tudomány*” címmel.[357] A legtöbb kutató a világot körülvevő fizikai valóságot, az élő és élettelen anyag viselkedését vizsgálja, de Derek de Solla Price vizsgálatának a tárgya viszont magának a

[357] Bujdosó Ernő: *Bibliometria és tudománymetria*. Budapest, 1986, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ és Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 13–15.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tudománynak a természete és a kutató tudós magatartása. Felteszi a kérdést Derek de Solla Price, hogy miért, és hogyan teszi a kutató azt, amit csinál, miért adódik a tudomány éppen olyannak, amilyennek látjuk, és miért nem valami másnak? Mitől „működik" a tudomány? Az egészet még összetettebbé teszi Derek de Solla Price szerint az a körülmény, hogy ezekben a vizsgálatokban a kutató válik saját kísérleti alanyává és feszülten viselkedik minden olyan kezdeményezésre, amely őt magát és tevékenységét kívánja felmérni, pontosan úgy, ahogy ő a világot vizsgálja.[358] Derek de Solla Price matematikai részletek kihagyásával statisztikai módszereket alkalmaz a tudomány különböző dimenzióinak mérésére, a tudomány viselkedését és növekedését szabályozó törvények felkutatására. Nem a tudományos felfedezések és azok hasznosítása, és nem adott tudósok és összefüggéseinek vizsgálata volt a célja, nem is a társadalomtudomány nézőpontjából való elemzés, hanem a tudomány szokásos megközelítéseire kívánt rámutatni azáltal, hogy külön-külön elemzés alá akarta venni a tudományt ismertető összes tudományos igényű elemzést. Azt a feltételezését is kifejtette, hogy miért is ne alkalmazhatná a tudomány saját vizsgálati eszközeit magára a tudományra. Megítélése szerint semmi akadálya annak, hogy méréseket végezzen az ember, általánosításokat állapítson meg, hipotéziseket állítson fel, és következtetéseket vonjon le. A tudományt mérhetőnek tekintve, arra tett kísérletet, hogy használható számítási eljárást fejlesszen ki a tudományos munkaerő, a tudományos irodalom, a tehetség és a tudományra fordított kiadások vizsgálatára.[359] Derek de Solla Price gondolataiban jutott először világosan kifejezésre a tudomány mérésére, a tudomány „kvantifikálására" irányuló törekvés, amely a tudománymetria néven ismert tudományterület kialakításához vezetett. A tudománymetria tárgya nem magának a természettudománynak a „kvantifikálása", hanem a tudományok tudományának mennyiségi szempontból történő vizsgálata.

A tudománymetria másik nagy alakjaként Bujdosó Ernő az 1997-ben elhunyt Vaszilij Vasziljevics Nalimov-ot a Moszkvai Egyetem matematikus professzorát említi. A tudománymetria kifejezést Nalimov vezette be az

[358] De Solla Price, Derek: *Kis tudomány – nagy tudomány*. Ford. Soós Gyula. Budapest, 1979, Akadémiai Kiadó, 158–160.
[359] De Solla Price, Derek: *Kis tudomány – nagy tudomány*. Ford. Soós Gyula. Budapest, 1979, Akadémiai Kiadó, 16–17.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

1969-ben megjelent „Naukometrija” című könyvében.[360] Nalimov és Mulcsenko megállapítják, hogy a tudománytan esetében nehéz megállapítani azoknak a kérdéseknek a körét, amelyekkel ez a tudományterület foglalkozik. Többféle logikai modellt határoztak meg, amelyek a tudomány fejlődési folyamatának tanulmányozását tették lehetővé.

A következő modelleket határozták meg: Az információs modellt, mely a tudomány fejlődését információáramlásainak fejlődésén keresztül vizsgálja. A logikai modellt, mely a tudományt a gondolatok logikai fejlődéseként vizsgálja. Az ismeretelméleti modellt, mely a tudományos kutatás módszertanának tanulmányozásával foglalkozik. A gazdasági modell a tudomány és az adott ország gazdasági fejlődésének kölcsönhatását, a tudományos kutatások hatékonyságát értékeli. A politikai modell vizsgálja a tudomány és a politikai elméletek közötti kölcsönhatást. A szociológiai modell a kutatók, mint szociológiai csoportot vizsgálja. A demográfiai modellben az adott ország tudományos potenciálja demográfiai feladatként tanulmányozható. A tudományos dolgozó modellje a tudományos alkotás pszichológiájával foglalkozik, és a rendszertechnikai modell a tudományt irányítandó rendszerként vizsgálja.

Megállapították, hogy ezek a modellek mindegyike csak egy bizonyos szempontból vizsgálja a tudomány fejlődési folyamatát, viszont komplex széleskörű vizsgálatra lenne szükség.

Nalimov és Mulcsenko az információs modellt alkalmazva a tudomány információs folyamatként való vizsgálatát a tudománytan egyik legérdekesebb és legfontosabb feladatának tekintette, ugyanis a tudomány információs folyamatként való vizsgálatánál van lehetőség a kutatás mennyiségi és statisztikai módszereinek alkalmazására. 1969-ben ezt az általuk meghatározott kutatási irányzatot tudománymetriának nevezték.[361]

Gennagyij Mihajlovics Dobrov 1973-ban a következők szerint fogalmazta meg a tudomány tudományáról tartott felfogását: „*A tudománytan a tudománynak, mint integráns rendszernek a működésével kapcsolatos tapasztalat komplex kutatása és elméleti általánosítása, azzal a céllal, hogy*

[360] Bujdosó Ernő: *Bibliometria és tudománymetria*. Budapest, 1986, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ és Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 14–16.
[361] Nalimov, V. V., Mulcsenko, Z. M.: *Tudománymetria.* Ford. Friedrich Vilmos. Budapest, 1980, 14–19.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

növeljük a társadalmi és szervezeti behatás eszközeinek segítségével a tudományos tevékenység irányításának hatékonyságát."[362]

Nalimov és Mulcsenko a tudománymetriára a következő megfogalmazást tette: „*A tudománymetriát felfoghatjuk úgy is, mint a tudomány haladásának statisztikai módszerekkel történő folyamatos vizsgálatát.*"[363]

Úgy gondolták, hogy a tudomány mindig is semleges magatartásra törekedett mind a személyekkel, mind a társadalmi csoportokkal szemben, azonban a semlegességét nem mindig sikerült megőriznie. Érdekes megállapítást tesznek 1979-ben ezzel összefüggésben, ugyanis véleményük szerint a tudománymetria ebben a vonatkozásában egyenesen „boldogtalan" tudomány.[364]

Eugene Garfield 1979-ben tett megállapítása szerint a tudomány tudományának kutatói által használt számadatok tartalmazzák többek között a tudományos fokozatot megszerzők számát, a közölt tudományos közlemények számát, a publikáló szerzők számát, a közleményekben megjelenő hivatkozások számát, az egyes közlemények által kapott idézetek számát, a kutatóknak nyújtott anyagi támogatások összegét és a kutatásirányítás által a tudományos tevékenység céljaira biztosított pénzösszegeket. Garfield már 1979-ben megállapította, hogy a különféle számadatok felhasználhatók a tudománypolitikai és kutatási programok értékelésére, a különböző országok, vagy egy adott egyetem tudományos „hatásfokának" felmérésére és nyomon követhető a különböző területek változása, és meghatározhatók azok a helyek, ahol jelentős tudományos tevékenység folyik. Mindezek alapján a tudománymetria az egész világ tudományos közösségének demográfiájával foglalkozik. A magyar Akadémiai Kiadó és a holland Elsevier Tudományos Kiadó Társaság közös kiadásában jelent meg 1978-ban a „Scientometrics" folyóirat, mely az első öt számában a tudománnyal és a tudománypolitikával foglalkozott. Napjainkban is egyetérthetünk Garfield 1979-ben tett véleményével, hogy a tudománymetria olyan természetű kvantitatív adatokat

[362] Dobrov, G. M.: *A tudomány tudománya*. Ford. Józsa Péter. Gondolat és Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973, Akadémiai Kiadó, 357.
[363] Nalimov, V.V., Mulcsenko, Z. M.: *Tudománymetria*. Ford. Friedrich Vilmos. Budapest, 1980, Akadémiai Kiadó, 8.
[364] Nalimov, V.V., Mulcsenko, Z. M.: *Tudománymetria*. Ford. Friedrich Vilmos. Budapest, 1980, Akadémiai Kiadó, 10.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

adhat, amelyek a döntéshozók számára jelentősek lehetnek, és az adatokból levonható kvalitatív következtetések helyessége mindig azon múlik majd, hogy mekkora az a bölcsesség, amellyel alkalmazzák őket.[365] Ebből következik az, hogy a tudományos teljesítmény kizárólag mennyiségi adatok alapján mechanikusan nem mérhető. A tudományos kutatások minősége az egyik állandóan visszatérő kérdés az utóbbi évtizedek szakmai vitáiban. A megközelítések nagyobb része a minőség értékeléséből indul ki, és azt vizsgálja, hogy milyen módszerekkel lehet utólag meghatározni egy adott tudományos teljesítmény színvonalát. Ennek egyik formája az értékelő tudománymetria, amely a természettudományok után megjelent a bölcsészet- és a társadalomtudományokban is.[366]

Wolfgang Glänzel szerint a tudománymetria fellendülése és az alkalmazási területeiben bekövetkezett változások az 1970-es évektől kezdve számos félreértést okoztak. Amikor ugyanis a tudománymetria még csak a tudományos információszolgáltatás vagy legfeljebb az országos kutatási jelentések eszköze volt, a kutatói társadalom még kevéssé volt fogékony a kvantitatív tudományelemzés hasznos és káros oldaláról szóló megítélésre. Miután az értékelő tudománymetria a kutatók és kutatócsoportok folyamatos értékelésének eszközévé vált, és egyúttal a támogatási összegek egyik meghatározó eleme lett, a tudósközösséget érzékenyen kezdte érinteni a tudománymetriai gyakorlat mindenféle következménye. Meggyőződése szerint időnként a kutatók erős kiszolgáltatottságot éreznek abban, hogy a tudománymetriai értékelést nem mindig szakember végzi. Így hát amellett, hogy a kedvezőtlen értékelés esetén esetleg ügyesen kimagyarázkodhatnak, a kutatók megpróbálhatnak egyrészt fellépni a tudománymetriai megközelítéssel szemben, másrészt megkérdőjelezhetővé teszik a tudománymetria módszertani alapjait is.[367]

A tudománynak, mint információtermelő rendszernek a lényege a kommunikáció. Az információ megjelenési formája a

---

[365] Garfield, Eugene: A tudománymetria nagykorúvá válása. Current Contens, No. 46. (Nov. 12, 1979) 5-10. In: Braun Tibor, Bujdosó Ernő, Ruff Imre: *A tudomány mint a mérés tárgya*. Budapest, 1981, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 13–16.

[366] Tüskés Gábor: A minőség meghatározásának problémájához a bölcsészettudományi alapkutatásokban. *Magyar Tudomány*, 2013/5, 563.

[367] Glänzel, Wolfgang: A tudománymetria hét mítosza – költészet és valóság. *Magyar Tudomány,* 2009/8, 954.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

természettudományokban és a társadalomtudományok több területén is elsősorban a tudományos közlemény. Ha az a cél, hogy a tudományos kiválóság mértéke a publikációk által legyen megállapítható, akkor az értékelés szempontjából figyelembe vett tudományos közlemények főbb követelményei a következők lesznek: tartalmazzák-e az eredeti tudományos információkat, vagy azok rendszerezését, értékelését. A közlést a megfelelő tudományos közösségnek szánják-e, a publikációk tudományos információs csatornákon keresztül kerülnek-e közterjesztésbe. Az adott szakterületi gyakorlat szerint a megjelenés előtt megfelelő bírálaton mennek-e keresztül, és a közölt információk egyértelműen szerzőkhöz köthetők-e.[368]

A tudományos közlés formái tudományterületenként különbözőek lehetnek. A társadalomtudományok eredményeit szemben a természettudományokkal elsősorban olyan folyóiratokban publikálják, amelyeket a Web of Science, vagy a Science Citation Index, vagy a Journal Citation Reports adatbázis nem tartalmaz. Ezeket a kiadványokat elsősorban csak egy-egy országban terjesztik, így egyrészt ezek nem tekinthetők „világlap"-nak, mindenki által hozzáférhetőnek, másrészt a társadalomtudományban jelentős hányadot tesznek ki a könyvek és könyvfejezetek is. A tények, adatok, cselekmények, személyek, csoportok „értékelése" és az utána következő döntés az ember leggyakrabban folytatott tevékenysége, és ezzel összefüggésben a tudományos kiválóság megítélésének a tudománypolitika szempontjából alapvető jelentősége van. A tudományos publikációk értékelésének céljai sokfélék lehetnek, többek között szakterületi tevékenységi arányok felderítése, kutatási támogatási összegek megállapítása, kutatási pályázatok elbírálása, nemzetközi, tudományos kapcsolatok feltérképezése, egyetemek, kutatóintézetek ipari kapcsolatainak felmérése, kiválóságok meghatározása, és adott intézmény illetve az ország helyzetének, szerepének kvantitatív és kvalitatív vizsgálata az adott rendszerekben. A tudománymetria számos területen tudja segíteni a tudománypolitikát akár helyi, akár országos szinten, és az egyik legfontosabb mindig napirenden lévő

[368] Vinkler Péter: Tudománymetria a tudománypolitika szolgálatában. In: Berács József – Hrubos Ildikó – Temesi József: (szerk.): *Magyar Felsőoktatás* 2009, Konferencia előadások. 2010. január 27., NFKK Füzetek 4, Budapesti Corvinus Egyetem, 73.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tudománypolitikai kérdés annak eldöntése, hogy mely területeken, milyen mértékben és milyen támogatással folytassanak tudományos kutatásokat.[369]

A tudománymetria kutatóinak nemzetközi találkozója az 1987 óta kétévenként megtartott „International Conference on Bibliometrics, Scientometrics and Informetrics", és a terület másik jelentős fóruma az „International Conference on Science and Technology Indicators". A „tudományméterek" nemzetközi szervezete az 1993-ban Berlinben alapított International Society for Scientometrics and Informetrics, amelynek létrehozásában magyar kutatók is közreműködtek.[370] Az egyesület célja, hogy ösztönözze a kommunikáció és szakmai információ területén a tudománymetria és az informetria színvonalának emelését, és ösztönözze a kutatást, az oktatást, a képzést és fokozzák a közvélemény figyelmét.[371] A szakterület első folyóiratát (Scientometrics) Braun Tibor alapította 1978-ban.[372] A „Scientometrics" folyóirat megalapításához Braun Tibor és Ruff Imre igyekezett megnyerni a terület legkiemelkedőbb nemzetközi képviselőit is. A főszerkesztői tisztet Price, Nalimov és Dobrov mellett Garfield is elfogadta. Braun Tibor végezte a tényleges főszerkesztői teendőket. Ahhoz nem fér kétség, hogy a tudománymetria magyarországi ismertté válásában és nemzetközi intézményesítésében Braun Tiboré az érdem. A folyóirat is elősegítette a tudománymetria intézményessé válását, hiszen a világ legkülönbözőbb részeiben létrejött tudománymetriai csoportok és kutatók közös fórumot találtak, ahol eredményeiket közzétehették és megvitathatták. A 2013. év végi adatok szerint a „Scientometrics" folyóiratban megalapítása óta több mint 3600 cikk jelent meg, és ezek egyenként átlagosan több mint 10 idézetet kaptak. Napjainkra a folyóirat az információtudomány és a tudományelemzés („science of science") egyik legrangosabb, ha nem éppen a legrangosabb folyóirata. Derek de Solla Price 1983. évi halálával Braun Tibornak volt az a javaslata, hogy a folyóirat és annak tudományos közössége egy Price-ról elnevezett emlékéremmel jutalmazza a legkiválóbbjait.

---

[369] Vinkler Péter: Tudománymetria a tudománypolitika szolgálatában. In: Berács József – Hrubos Ildikó – Temesi József: (szerk.): *Magyar Felsőoktatás 2009, Konferencia előadások. 2010. január 27., NFKK Füzetek 4,* Budapesti Corvinus Egyetem, 73–78.
[370] Vinkler Péter: Tudománymetriai kutatások Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2008/11, 1373.
[371] International Society for Scientometrics and Informetrics.
http://www.issi-society.org/mission.html. (2014. 08. 20.)
[372] Vinkler Péter: Tudománymetriai kutatások Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2008/11, 1373.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A Price-díjat kétévenként ítélik oda, melyet először Eugene Garfield kapott meg 1984-ben, és büszkék lehetünk, hogy a magyar kutatók közül Braun Tibor 1986-ban, Schubert András 1993-ban, Vinkler Péter 2009-ben nyerte el az érmet.[373] Ez a folyóirat a terület legfontosabb információs forrása, majd 2007-ben új folyóiratot indított az Elsevier Kiadó főszerkesztője Leo Egghe, kifejezetten az információ mérésének kvantitatív vonatkozásaival a középpontban. Több más folyóirat is, többek között a könyvtár- és információtudomány vezető folyóirata a Journal of the American Society of Information Science and Technology, a Journal of Information Science, a Research Policy, a Libri, a Library Trends közöl rendszeresen tudománymetriai tárgyú közleményeket. Ezeknek a folyóiratoknak a szerkesztőbizottságaiban is szerepelnek magyar kutatók. Több ország egyetemén működik tudománymetriai képzést nyújtó tanszék. Számos PhD értekezés készül tudománymetriai témákból, beleértve Magyarországot is. A Magyar Tudományos Akadémia tudománymetriai témából készült kandidátusi és MTA doktora értekezésért ítélt oda tudományos fokozatot illetve címet.[374]

Ha valaki megnézi a Web of Science adatbázisát megállapíthatja, hogy a tudománymetria eredményeire ma már nagy számban hivatkoznak más területek is, mint például a kvantitatív tudománypolitika, a pszichológia, a tudományszociológia, a könyvtártudomány, a tudománytörténet, az információtudomány és különböző szaktudományok kutatói. Az USA-ban üzleti alapon működik a CHI Research, Inc., valamint az Institute of Scientific Information (Thomson Reuters), Philadelphia, amely szervezetek nagymértékű szolgáltatást végeznek állami és magán megbízók részére a tudomány, az oktatás és a technológia információs vonatkozásait illetően. Kétségtelen az is, hogy a tudománymetriát számos országban alkalmazzák mind országos mind intézményi tudománypolitika kidolgozásához. Az USA-ban 1972 óta kétévenként publikálják a mindenkori elnök és a kongresszus számára a Science and Technology Indicatorst, amelynek figyelembe vételét alapvetően fontosnak tartják az amerikai gazdaság versenyképessége szempontjából. Több országban, például Hollandia, Franciaország, Finnország, illetve

[373] Schubert András: A tudománymetria kezdetei Magyarországon. *Könyv és Nevelés*, XVI. évfolyam, 2014/1, 24–30.
http://www.ofi.hu/sites/default/files/attachments/ken_2014-1.pdf#page=27&zoom=auto,-185,3 (2014. 09. 15.)
[374] Vinkler Péter: Tudománymetriai kutatások Magyarországon. Magyar Tudomány, 2008/11, 1373.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

nemzetközi szervezetnél, például az Európai Unió, OECD, UNESCO, működnek olyan monitoring rendszerek, amelyek kutatás-fejlesztési és tudománymetriai mutatók alapján összehasonlító módon elemzik a különböző országoknak a tudományban és az innováció területén elfoglalt helyét.[375]

A magyar tudománymetriai kutatók az elmúlt években számos tanulmányt közöltek mind az információtermelés mértékére és nemzetközi hatására mind a tudományos kutatások szerkezetére, és az egyes kutatóintézetek publikációinak értékelésére vonatkozóan. A vizsgálatok kimutatták többek között, hogy a tudományos kutatások szerkezete jelentősen eltér Magyarországon a fejlett ipari országokétól, ahol az élettudományok lényegesen nagyobb hányadot képviselnek, mint hazánkban, és a kelet-közép-európai országokban. Ez mindenképpen összefüggést mutat a tudományterületek között biztosított források mértékével és elosztásával. A tudománymetria a szakirodalom információinak folyóiratcikkek, szabadalmak vizsgálata folytán nemcsak a múlt és jelen állapotának „tudományos témáinak térképét" tudja felrajzolni, hanem időbeni adatsorok vizsgálatával új szakterületek megjelenését illetve már működő kutatások fejlődését és visszafejlődését is képes jelezni. Az egyes témák, kutatóhelyek, országok kapcsolatainak erőssége a publikációk, a hivatkozások és idézetek számának elemzésével állapítható meg, és ezekből az információkból a tudománypolitika a kutatási prioritások kijelöléséhez és a támogatások mértékének megállapításához kaphat jelentős segítséget. A tudománymetria is fontos segítséget tud nyújtani a kutatások információ ellátásában a folyóiratok olvasottságának, kapcsolatainak, az információk felhasználásának vizsgálatával.[376] Napjainkra a tudománypolitikusok, sőt a kutatók is jelentős mennyiségű tudománymetriai ismeret birtokába jutottak, hiszen a hazai és a külföldi pályázatoknál egyaránt közölni kell a publikációk és a kapott idézetek jegyzékét is. Az „MTA doktora" cím felterjesztésben a Kémiai Osztály előírásai szerint néhány – a jelölt által kiválasztott – idézet szövegkörnyezetét is mellékelni kell, hiszen az idézeteknek nemcsak száma, de súlya is van. A külső értékelő sokat megtudhat a felhasználás módjára és a hatására vonatkozóan is, ha nemcsak az idézetek számát, de az idéző szöveget is látja,

[375] Vinkler Péter: Tudománymetriai kutatások Magyarországon. Magyar Tudomány, 2008/11, 1374–1375.
[376] Vinkler Péter: Tudománymetriai kutatások Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2008/11, 1375.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

persze ennek megítélése már nem tudománymetriai kérdés, hanem szakértői feladat. Ebben az esetben a tudománymetria és a szakértői tevékenység együttesen van jelen az értékelésnél.[377]

Hazánkban ma már a legtöbb természettudományi kutatóhelyen a helyes publikálási stratégia kialakításának érdekében figyelembe veszik a folyóiratok cikkeinek átlagos idézettségét mutató hatástényezőt, az impakt faktort. Fontos tény, hogy az idézeteket nemcsak hiúságuk vagy kíváncsiságuk miatt tartják számon a kutatók, hanem a szakirodalmi információ feldolgozásának érdekében is. Természetes, hogy a természettudományok és a társadalomtudományok azon ágaiban ismerik, használják és tartják alkalmasnak értékelési célokra a hatástényezők és az idézetek segítségével létrehozott tudománymetriai mutatószámokat, amelyek egyrészt alapkutatási jellegűek, másrészt, amelyekben a kvantifikálást kiterjedtebben alkalmazzák. A kevésbé számszerűsíthető összefüggésekkel dolgozó, vagy nem alapkutatási jellegű kutatási területeken a tudománymetria használata korlátozott és csak kevéssé használatos.[378]

Az tény, hogy sokan kételkednek abban, hogy a tudománymetriai mutatók képesek-e az értékelt egyének, csoportok, folyóiratcikkek, folyóiratok tudományos hatását viszonylag pontosan tükrözni, és ezért a kételkedők inkább a szakértői értékelést helyeznék előtérbe. Vinkler Péter erre azt a választ adja, hogy tulajdonképpen az idézeteket alkalmazó tudománymetriai mérések szintén szakértői értékelésen alapulnak. A különbség csak annyi, hogy míg a „peer review" típusú bírálat pár személy véleményén alapul általában, úgy az idézeteken alapuló mutatók sok, az adott szakterületen lévő kutatók véleményétől függnek. A szakértők értékelési folyamata korlátozott idejű és a személyüket sokszor nem ismerik a bíráltak, míg az idéző, vagy nem idéző kutató társak személye és véleménye nyilvános, és a számuk lényegesen nagyobb lehet, mint a szakértői bírálatban résztvevőké. Ez többnyire – de nem feltétlenül – elfogadható megállapítás. Egy perifériku, ugyanakkor fontos

[377] Vinkler Péter: Az értékelő tudománymetria alkalmazásának néhány példája Magyarországon. In: Szerk: Glänzel Wolfgang, Schubert András, Vasvári Lilian: *Kis tudománymetria, nagy tudománymetria….és azon túl.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának informatikai és tudományelemzési sorozat 8. Budapest, 2001, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 131.

[378] Vinkler Péter: Az értékelő tudománymetria alkalmazásának néhány példája Magyarországon. In: Szerk: Glänzel Wolfgang, Schubert András, Vasvári Lilian: *Kis tudománymetria, nagy tudománymetria….és azon túl.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának informatikai és tudományelemzési sorozat 8. Budapest, 2001, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 131.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

kutatási témának a magyar nyelvű publikálása esetén ugyanis megtörténhet, hogy olyan kevés kutató foglalkozik a kérdéssel, hogy nem lesz nagyobb a munkát idézők száma, mint a „peer review" szakértői véleményt készítők száma. Minden, amit emberek mozgatnak, kisebb vagy nagyobb mértékben, de szubjektív, így elfogult véleményt adhatnak a felkért szakértők, de a hivatkozó kutatók is, azonban Vinkler kutatásai szerint számos vizsgálat igazolja, hogy a hivatkozási folyamatban a szakmai szempontoknak van döntő szerepük.[379] Amennyiben ezt elfogadjuk, akkor is elgondolkodtató, hogy a szubjektivitás és a szakértői létszám, nyilvános szakértői vélemény vagy nem, de a „peer review" típusú bírálatban nem döntő szerep a szakmai szempont? Véleményem szerint az.

A tudománymetria egyik legfontosabb területe a tudomány és a tudományos kutatás információs folyamatainak tanulmányozása. A publikációk, a hivatkozások, az idézetek nyomon követése révén fontos módszereket adhat tudományos és tudománypolitikai információk kimutatásához. Fontos a gyakorlati tudománypolitika számára a tématérképek elkészítése, és az is, hogy ha az egyes tudományterületek vagy témák eredményeiről évenként közölt publikációk, vagy az egyes publikációkra érkező idézetek számát időben követjük, megállapíthatjuk, mely területek, milyen publikációs sebességgel fejlődnek, és melyek iránt csökken az érdeklődés. Persze ez csak viszonylag rövid időtávlatban, és ott is inkább a természettudományok területén igaz. A publikációk országonkénti számait vizsgálva egy-egy ország tudományos méretének nagysága könnyen elhelyezhető az összes ország kutatásainak erőterében. Ezek a lehetőségek mutatják, hogy a tudománymetria nemcsak az országos tudománypolitikai koncepciók kidolgozásához nélkülözhetetlen, de egyben az ágazati, intézményi szintű tervek kialakításához is fontos megerősítést tehet. Kétségtelen, hogy a tudomány mérése által nyerhető adatok iránti igény a kutatás-fejlesztési hierarchia különböző szintjein lévő tudományos vezetők és tudománypolitikusok részéről előbbre tart, mint az értékelő tudománymetria módszereinek lehetőségei és teljesítőképességének ismerete. Nem felejthetjük el azonban azt sem, hogy a tudománymetria még fiatal szakterület.

[379] Vinkler Péter: Tudománymetria a tudománypolitika szolgálatában. In: Berács József – Hrubos Ildikó – Temesi József: (szerk.): *Magyar Felsőoktatás* 2009, Konferencia előadások. 2010. január 27., NFKK Füzetek 4, Budapesti Corvinus Egyetem, 85.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A tudomány és a tudományos kutatás információs folyamatai bonyolultak, megismerésük, helyes leírásuk, értékelésük időt igényel. Kétségtelenül igaza van Vinklernek abban, hogy a tudománymetria módszerei lassanként kialakulnak, a mutatók megtalálják érvényességi területüket, az alkalmazott tudománymetria módszereit használók köre és tudása ezáltal bővül.[380] Vinkler úgy ítéli meg, hogy Magyarországon évek óta állandóan „védeni" kell a tudománymetriát, egyrészt, hogy tudomány, másrészt, hogy szükséges tudomány, amelynek a gyakorlatban alkalmazott vagy alkalmazható részét elméletileg alá kell támasztani. Álláspontom szerint fontos megállapítása Vinklernek több mint 10 év távlatában is, hogy a tudományos munka eredményeinek értékelésénél a problémát nem a módszerek jelentik, hanem a tudománymetria eredményeit hozzá nem értő módon alkalmazók. Az értékelő tudománymetria is olyan, mint az orvosság, hozzáértő módon alkalmazva segít, ellenkező esetben több bajt csinál, mintha nem használták volna. Fontos kitérni arra is, ha a tudománymetriai módszerekre gondolunk, hogy az értékelésre nincs általános recept, de vannak általános szabályok, mutatószámok, módszerek, és minden tudománymetriai rendszer egyedi, ezáltal az értékelését egyedileg kell megtervezni. Éppen ezért nagyon fontos az egyedi megtervezésnél a feladat, az értékelés céljának meghatározása, az értékelendő egyének, szervezetek, témák sajátosságainak felmérése, a célnak megfelelő mutatók kiválasztása, érvényességi kereteik meghatározása, és az alkalmas adatok összegyűjtése.[381] A tudományos kutatás eredményeinek értékeléséhez a kvantitatív módszerekkel párhuzamosan az adott szakterület szakembereinek szakértői véleményére is szükség van. Egyet kell érteni azzal, hogy a tudományban kizárólag szakértői vélemény alapján történik mindenfajta értékelés, hiszen az idézés nem más, mint a publikáció nem hivatalos módon történő értékelése, amelynek eredménye az adott kutató véleménye, mely a hivatkozás megtételében vagy a hivatkozás elhagyásában nyilvánul meg. A tudományos publikációk megjelentetése pedig bírálók közreműködése nélkül nem lehetséges. Ezen értékelések eredményeit, mint az

[380] Vinkler Péter: Az értékelő tudománymetria alkalmazásának néhány példája Magyarországon. In: Szerk: Glänzel Wolfgang, Schubert András, Vasvári Lilian: *Kis tudománymetria, nagy tudománymetria….és azon túl.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának informatikai és tudományelemzési sorozat 8. Budapest, 2001, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 148.
[381] Vinkler Péter: Adalékok a tudománymetria néhány kérdésének megértéséhez. *Magyar Tudomány,* 2004/6, 792.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

idézetek, cikkek számát, a megjelenés helyét vesszük figyelembe a tudománymetriai módszerek alkalmazásakor. A tudományos publikációk fontos részét képezik a hivatkozások, hiszen minden kutató lényegesnek tartja és felhasználja, ugyanis ezek révén jelennek meg a tudományos kutatás információi. Végül az tény, hogy értékelni szükséges, de még inkább szükséges szakértői módon, jól értékelni. Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, mind az oktatásnak, mind a tudománypolitikának még sok tennivalója van.[382]

A tudomány úgy működik, hogy érdeklődésünknek, feladatunknak, célunknak megfelelően előkészülünk, és felkészülünk a kutatásra. Ennek során tanulmányozzuk mások kutatási eredményeit, majd azokat elemzően és kritikusan felhasználva végezzük kutatásainkat, majd eredményeinket tudományos közleményekben publikáljuk, amit aztán más kutatók olvasnak, és ha arra érdemesnek tartják, eredményeinket felhasználják, és ezt a mi munkánk idézésével kifejezésre, azaz elismerésre juttatják. Ez viszi előre az élő és fejlődő tudományt. Ugyanakkor az is igaz, hogy ma nagyon sokan foglalkoznak kutatással, ami már majdnem iparszerűnek mondható, mondják is, hogy tudásipar. A könyv- és folyóirat-kiadás üzlet is, így az úgynevezett termés, a könyvek, publikációk minősége széles skálán mozog. Ma már elengedhetetlen a tudományos teljesítmény tárgyilagos értékelése, amelynek vannak mennyiségi és minőségi mutatói, és ezekkel szoros kapcsolatban átfogóbb tartalmi elemei. A kutatási támogatások teljesítményalapú elosztása éppúgy megköveteli ezt, mint a kutatók erkölcsi és anyagi megbecsülése, elismerése, előrelépése és szakmai helyzete.[383]

Ma Magyarországon nincs igazán összehangolt, az innováció minden területét és szervezetét egyaránt átfogó tudománypolitika. Az ennek létrehozására hivatott szervezetek számos részkezdeményezést tettek és tesznek is jelenleg, de a kutatás-fejlesztési tevékenység menedzselésének és irányításának az oktatása nem megoldott. Határozottabban kellene a kvantitatív tudománypolitika és a tudománymetria módszereire is támaszkodni, hiszen a tudománymetria nem a „tudományok tudománya” abban az értelemben, hogy valahol kívül, vagy „felette” állna a

[382] Vinkler Péter: Adalékok a tudománymetria néhány kérdésének megértéséhez. *Magyar Tudomány,* 2004/6, 793.
[383] Bazsa György: Minden tudományág maga formálja játékterét! *Közgazdasági Szemle*, LX. évf., 2013/6, 733.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tudományterületeknek, hanem olyan tudomány, amely a tudományt minden mérhető vonatkozásában a tudomány érdekében racionálisan méri.[384]

Véleményem szerint értékelni szükséges és szakértői módon szükséges értékelni, és mindennek megvalósításához biztosra vehető, hogy ebben a tudománymetriai „rengetegben" 2016-ban is van a tudománypolitikának tennivalója.

A tudománymetria tudomány eredményeinek létrehozása és alkalmazása előzetesen megszerzett alapos ismeretek nélkül lehetetlen és a mutatók helytelen alkalmazása, illetve új mutatószámok szakszerűtlen bevezetése több kárt okoz, mint hasznot hoz, mind a tudománymetria tudományának mind a tudományos közösségnek. A hazai tudománymetriával foglalkozó kutatók igyekeznek továbbra is minden tőlük telhetőt megtenni azért, hogy korrekt adatokra épülő releváns tudománymetriai mutatókat és módszereket dolgozzanak ki, és javasoljanak a tudományos publikációk adatait felhasználó értékelésekhez.[385]

3.8.2 A tudomány mérése, a tudománymetriai mutatók értelme

A tudománymetria egyik, a tudománypolitika által leginkább igényelt kutatási területe az értékelő tudománymetria, amely elsősorban a tudományos kutatás szervezeti egységei által előállított tudományos információ mennyiségének és hatásának mérésével foglalkozik. E kutatási terület művelésének előfeltétele az, hogy a tudománynak, mint ismeret- és intézményrendszernek, valamint a kutatásnak, mint a tudományt szolgáló tevékenységnek vannak olyan mennyiségi vonatkozásai, amelyek lényegesek a tudomány, a tudományos kutatás illetve a társadalom részére, de nem tartoznak az egyes szaktudományok elsődleges érdeklődési köreibe. Ezek a dolgok, jelenségek, összefüggések és rendszerek főként matematikai-statisztikai módszerek segítségével tanulmányozhatók.[386]

---

[384] Vinkler Péter: Tudománymetria a tudománypolitika szolgálatában. In: Berács József – Hrubos Ildikó – Temesi József: (szerk.): *Magyar Felsőoktatás* 2009, Konferencia előadások. 2010. január 27., NFKK Füzetek 4, Budapesti Corvinus Egyetem, 87–88.

[385] Vinkler Péter: Tudománymetriai kutatások Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2008/11, 1373–1375.

[386] Vinkler Péter: Tudománymetriai kutatások Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2008/11, 1372.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Soós Sándor szerint, ha a tudománymetria fogalmát a kutatói társadalom meghatározná, valószínűleg a következő választ adná: a tudománymetria a kutatói teljesítményértékelés eszköze, célja a tudomány résztvevőinek minőség-ellenőrzése, megrendelője pedig a tudománypolitika. Ugyanakkor a Scientometrics nemzetközi szaklap borítóján a következő meghatározás áll: „*a tudományos kommunikáció kvantitatív vizsgálata*". Amennyiben a tudománymetria alapfeladata a tudomány szerveződésének, működésének kvantitatív vizsgálata, akkor a tudományos tevékenység mérhető, számszerűsíthető indikátoraira van szüksége, és mivel a kutatások eredményei a legáltalánosabb esetben a szakmai közleményekben, publikációkban, vagyis a tudomány formális kommunikációjában jelennek meg, az indikátorok ezekre alapozhatók. A tudománymetria ezért klasszikusan és mindenekelőtt bibliometria. Az indikátorok, vizsgálati alapegységek sikeres azonosítása mellett szükség van azonban a hozzáférhető adatokra. A terület alkalmazása iránti évtizedek óta fokozódó szükségletet jól jellemzi, hogy napjainkra igen népessé és aktívvá vált a tudomány metaadatainak nemzetközi piaca meghatározó szolgáltatókkal. Az 1950-es években, Philadelphiában létrejött az Institute for Scientific Information (ISI) leszármazottjaként közismert Web of Science-adatbázisok, vagy a szintén nagy kiadóvállalat működtette Scopus nemzetközi, sok tízezer szakfolyóiratot indexelő ún. citációs adatbázisai a mai tudománymetria egységes adatforrásai. Ezek a források a nemzetközi tudományt igyekeznek szemléltetni, ezért nemcsak adatot, hanem egyfajta referenciahalmazt is szolgáltatnak a tudomány szereplőinek, országok, intézmények, szakfolyóiratok és az egyéni kutatók összehasonlító vizsgálatához, amely a nemzetközileg látható tudományos tevékenységet illeti. A szakterületek nagy része ugyanakkor természeténél fogva kevésbé nemzetközi, jellemzően a humán és társadalomtudományok bizonyos területeit lehet ide sorolni, egyebek között ezért folyamatos a szándék a megbízható, országos adatbázisok fejlesztésére is, amilyen hazánkban a Magyar Tudományos Művek Tára[387] (MTMT).[388] A Magyar

[387] *MTMT:* Magyar Tudományos Művek Tára: A Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének határozata alapján 2009. július 1-jével kezdte meg működését a hazai tudományos kutatás eredményeinek hiteles nyilvántartására és bemutatására.
http://mta.hu/cikkek/?node_id=25921. Részletek: www.mtmt.hu (2014. július 5.)

[388] Soós Sándor: Tudománymetriáról korszerű felfogásban. *Innotéka Magazin*, 2012/10, http://www.innoteka.hu/cikk/tudomanymetriarol_korszeru_felfogasban.499.html (2014. július 5.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Tudományos Művek Tára publikációs adatbázis használatát felváltotta a nemzeti tudományos bibliográfiai adatbázis, ugyanis az akadémiai törvény 2015. júliusban módosításra került. A tények, adatok értékelése és az abból következő döntés az ember leggyakrabban folytatott tevékenysége, melynek a tudományos kiválóság megítélésénél tudománypolitikai szempontból alapvető jelentősége van. A tudománymetria legizgalmasabb területe az értékelő tudománymetria, de az értékelő tudománymetriában még ma sincsenek kész receptek, amelyeket bármilyen tudománymetriai rendszer értékelésére alkalmazni lehetne. Nyilvánvaló az is, hogy az értékeléshez megbízható releváns adatokra, és mutatókra van szükség.[389] Ez véleményem szerint is elengedhetetlen.

A tudományos teljesítmény értékelésének két módja ismeretes, a szakértői (peer review) – a per review ellenzői a szubjektivitást kifogásolták – és az idézetelemzés, melynek két fő területét határozzák meg, az egyik a közlemények közvetlen idézettségének vizsgálata, a másik pedig a cikket közlő folyóirat valamely időszak alatti cikkeinek, bizonyos időszak alatt elért átlagos idézettsége, az impakt faktora.[390]

Az 1960-as évektől a tudománymetriával foglalkozó kutatók úgy vélték, hogy szükséges lenne egy olyan módszer, amely a folyóiratok nemzetközi hatását és szerepét objektív módon értékeli. Egy természettudományi folyóirat hatásának jellemzésére a benne közölt cikkekre kapott idézetek számának alkalmazását Gross és Gross szerzőpáros javasolta először. A szerzőpáros a cikkek adott időszakra vonatkozó hivatkozásait dolgozta fel és a hivatkozott folyóiratokat gyakorisági sorrendbe állította. Tudománymetriai mutatószámként pedig a kapott idézetek vagy adott hivatkozások összes számát használták.

Raisig olyan fajlagos hatásmutatók bevezetését javasolta, amelyek lehetővé teszik a különböző számú cikket publikáló folyóiratok hatásának összemérését. Ez a mutatószám az Index of Research Potential Realized (RPR) volt. Az RPR mutató a vizsgált folyóirat egy cikkének átlagos idézettségét (idézetszám/cikkszám) adja meg.

---

[389] Vinkler Péter: Tudománymetria a tudománypolitika szolgálatában. In: Berács József, Hrubos Ildikó, Temesi József: (szerk.): *Magyar Felsőoktatás* 2009, Konferencia előadások. 2010. január 27., NFKK Füzetek 4, Budapesti Corvinus Egyetem, 74-75.

[390] Marton János, Varró András, Varró Vince: Impakt faktor és tudományos teljesítmény. *Magyar Tudomány,* 2004/12, 1395.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Eugene Garfield szabványosított hivatkozási és publikálási időablakok segítségével számolt. Egymással összemérhető folyóirat jellemzőket dolgozott ki. Az általa hatástényezőnek (impakt faktor) elnevezett mutatószámokat 1972-óta rendszeresen közzéteszik a Science Citation Index Journal Citation Reports köteteiben, és ma már interneten is.[391]

Marton János, Varró András, Varró Vince megállapítják, hogy nem kevesen vélekednek úgy, hogy a valóságtól leginkább messze álló tudományértékelési eszköz az impakt faktor, de azt is hangsúlyozzák emellett, hogy az impakt faktor körüli vitában nemcsak negatívumok hangzanak el. Nézzünk meg néhány negatív véleményt, ugyanis egyesek azt állítják, hogy az impakt faktor nem tükrözi a cikkek tényleges idézettségét. Emellett a minél több és minél magasabb impakt faktor hajsza nemcsak a közlemények szerzőit érinti, ugyanis amikor bevonták az impakt faktort a kutatók értékelésébe, például csökkent a spanyol nyelvű közlemények száma, miközben nőtt az impakt faktoros folyóiratban közölt spanyol cikkek száma. Úgy vélik egyesek, hogy nemcsak a kutatók, hanem a folyóiratok is mondjuk úgy, hogy belekényszerülnek az idézetekért folyó versenybe az impakt faktoruk növelésének érdekében. Mindezek mellett vannak olyan vélemények is, hogy az impakt faktor előnybe részesítése következtében visszafejlődnek egyes kevésbé idézett szakterületek. Köztudomású, hogy az idézetelemzés érvényessége statisztikai, és ez alól az impakt faktor sem kivétel. Közismert az is, hogy impakt faktort csak azok a folyóiratok kapnak, amelyeket referál a Science Citation Index, és emiatt a válogatásban hátrányba kerülnek a nem angol nyelvű folyóiratok, amely megállapítással egyetérthetünk. Figyelemmel kell lenni arra is, amit minden impakt faktor kritikus az impakt faktor tulajdonképpeni korlátjaként hoz fel, hogy csakis azonos szakterületen belüli összehasonlításra alkalmas.[392]

Visszatérve az impakt faktor körüli vitákra, nézzük meg, milyen pozitívumokat említenek. Egyesek azon a véleményen vannak, hogy a tudományos teljesítmény szempontjából kevésbé fejlett országokban káros lenne felhagyni az idézetelemzéses értékeléssel, ideszámítva az impakt faktort is, ugyanis meggátolná, hogy látható legyen, mennyire el van maradva az adott

[391] Vinkler Péter: A Garfield-tényező. *Magyar Tudomány*, 2003/12, 1604–1605.
[392] Marton János, Varró András, Varró Vince: Impakt faktor és tudományos teljesítmény. *Magyar Tudomány*, 2004/12, 1396–1397.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

ország, és ami talán még rosszabb, nehezebb lenne a jó kutatók felismerése. Nagyon fontos, hogy az impakt faktor jelentőségét az egyéb értékelési eljárások fölé emelő elvi érv az, hogy az impakt faktor egyesíti az értékelés szubjektív és objektív elemét, a peer review-t és az idézetszámlálást, és ezáltal mindkettő értékelési eljárásnál jobb összehasonlíthatóságot eredményez. Az átlagot kifejező impakt faktor jobban képviseli az egyes cikkek színvonalát, mint a sokféle okból erősen szóródó tényleges idézettség, ugyanis egy kézirat elfogadásában inkább számít a tartalom értéke, mint a szerzők nevessége, míg az idézettségben többnyire sokkal többet számít az, hogy a cikket jegyzi-e valamely tudományos autoritás. Az impakt faktor értékelő eszközként tehát eléri a peer review és az egyedi idézettség alkalmasságát. Ezzel kapcsolatban Ben R. Martin megállapítását veszik példaként, ugyanis a folyóiratcikkekkel kapcsolatban három minősítési ismérvet állapított meg. Az első a minőség, azaz mennyire jól végezték el a kutatást, a második a fontosság, az illető munka jelentősége a téma egyéb kutatási aktivitásai számára és a harmadik ismérv, a befolyás, azaz a tényleges hatás. Ezzel áll legszorosabb kapcsolatban az idézettség. Könnyen belátható, hogy az impakt faktor szorosabb kapcsolatban áll az első két ismérvvel, mint az idézettség, éppen a peer review-nak ezekhez való erősebb kötődése miatt. [393]

Az utóbbi években egyre gazdagabb eszköztár áll rendelkezésre azok számára, akik a tudomány egyes területeit objektív módon kívánják feltárni. Az egyes tudományágak irányának és növekedési ütemének változása könnyebben nyomon követhetővé vált a tudománymetriai alkalmazások elterjedésével. A tudománymetria és bibliometria önálló tudományágként használatossá vált a mindennapi gyakorlatban, mind a tudományos kutatóintézetekben mind pedig a tudományfinanszírozók között. A tudománymetriai mutatókat az egyes kutatók, intézmények, szaktudományágak, vagy akár egy ország tudományos tevékenységének értékelésére szokás alkalmazni, mintegy számszerűsítve a kutató és kutatása jelentőségét. A bibliometria mint a publikációk mennyiségi viszonyaival foglalkozó tudományág, egyre bővülő eszköztárral áll rendelkezésre a leíró és értékelő elemzésekhez. A jelenleg Thomson Reuters Scientific

[393] Marton János, Varró András, Varró Vince: Impakt faktor és tudományos teljesítmény. *Magyar Tudomány*, 2004/12, 1396–1398.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

(korábban Institute for Scientific Information, ISI) által kínált előfizetéses adatbázisainak új versenytársai, például az Elsevier szintén térítéses Scopusa, és az ingyenes Google Scholar szolgáltatásaikkal jelentősen hozzájárultak a változásokhoz. Az elmúlt években újabb és újabb mérőszámok (teljesítménymutatók) jelentek meg a kínálatban mint például az impakt faktor mellett a folyóiratok presztízsének megítélésére szolgáló Eigenfactor (www. eigenfactor.org), az egyes folyóiratokban megjelenő közlemények letöltési száma (COUNTER: Counting Online Usage of Networked Electronic Resources – az elektronikus hálózati források online használatának mérése, projectcounter.org), vagy az egyéni kutatói teljesítmény vonatkozásában az egyszerű statisztikai adatoknál pontosabb értékelést nyújtó h-index (Hirsch-index)[394] és g-index[395]. Az álláspályázatoknál és az előléptetéseknél szerte a világon ugyanolyan gyakori ezeknek a mutatóknak a használata, mint az intézeti teljesítmény mérésében vagy a kutatásfinanszírozásban. Általánosan elfogadott tény, hogy a szakmabeliek által elismertnek tartott folyóiratok, közlemények és szerzők megnevezésével a tudományág önmagáról alkotott véleményét kapjuk eredményként.[396]

A tudományos tevékenységet értékelő bibliometriai alkalmazások alapjaként az a feltételezés szolgál, hogy a fontos tudományos közleményeket és a szakterületen elismert tudósokat gyakrabban idézik. Ebből következik, hogy a többször hivatkozott publikációt, a gyakran idézett folyóiratot és a

---

[394] *Hirsch–index (h-index):* Jorge Hirsch amerikai fizikus javaslatára kezdték el alkalmazni az egyén tudományos teljesítményének mérésére. Egy kutató olyan publikációinak h-száma, amelyek legalább h-számú idézetet kapott. Kiszámításának módja: sorba állítjuk a publikációkat idézetük csökkenő sorrendjében, és a h-index azon publikáció sorszáma lesz, amelynek az idézői legalább annyian vannak, mint maga a sorszám. Előnye, hogy könnyű a kiszámítása, több adatbázis is szolgáltatja (pld. WOK, MTMT, Scopus, Google Scholar) hátránya, hogy nem érzékeny a kiugró eredményekre, nem számol az eltérő területi idézettségi szokásokkal, a többszerzőség problémája, vagy, hogy a teljes publikációs tevékenységre nézve nem árul el semmit az idézettség eloszlásáról. http://ttklib.elte.hu/index.php/tananyagok/1730-3-tudomanymetriai-meroszamok-1 (2014. 07. 07.)

[395] *G-index:* Leo Egghe 2006-ban a h-index továbbfejlesztéseként hozta létre. A g-index az a legmagasabb n, amelyre igaz, hogy a szerző legidézettebb n számú tanulmányának együttesen legalább n2 hivatkozása van. A g index „örökölte" a h-index minden jó tulajdonságát, de jobban súlyozza a nagy idézettségű cikkek szerepét.
http://ttklib.elte.hu/index.php/tananyagok/1848-tudmet-2 (2014. 07. 07.)

[396] Hajnal Ward Judit, Candon, Paul, Cox, James, Stewart, Molly, Frisone, Nicole: Gyakorlati bibliometria: a tudományos tevékenység értékelése könyvtári eszközökkel. *Könyvtári figyelő*, 2011, (57. évf.) 1. sz. 107–131.
http://ki.oszk.hu/kf/category/57evfolyam/2011-1-szam/ (2014. 07. 07.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

magas idézettségi mérőszámokkal rendelkező kutató vagy intézmény munkáját jobb minőségűnek szokás értékelni.[397]

A tudományos közlemények hatásának mérhetősége megosztja a tudománymetriával és bibliometriával foglalkozó kutatókat. Ennek egyik magyarázata az egyes tudományágak publikációs és hivatkozási szokásainak a különbsége (például a hivatkozások száma egy tanulmány végén, a régebbi és újabb közlemények idézésének aránya, referált folyóiratban vagy egyéb módon publikált eredmények értéke és frissessége). Az egyik tábor kutatási eredményeivel azt bizonyítja, hogy a bibliometriai értékelés szoros kapcsolatban áll sok más a tudományos munka eredményességét mérő módszerrel, tényezővel és véleménnyel, mint a díjak, kitüntetések, elismerések, ösztöndíjak, kutatásfinanszírozás, előléptetés és hírnév, valamint a szakmabeliek nem hivatalos értékelése. Az ellentábor szerint viszont az idézettség a tudományra gyakorolt hatás mellett nagymértékben függ a kiadói szakma sajátosságaitól, és sajnálatos módon ki van téve olyan tényezőknek többek között, mint a közlés időzítése, a folyóirat hozzáférhetősége, a publikáció műfaja és elhelyezése a folyóiratban vagy a könyvben, a folyóirat típusa, az olvasó és a szerző kapcsolata és a közlemény elérhetősége elektronikus úton. Évtizedeken át egyetlen cég uralta a piacot az 1960-ban Eugene Garfield által alapított, korábban már említett, Philadelphiában található Institute for Scientific Information (ISI)[398], amely jelenleg a Thomson Reuters tulajdonában van. A multidiszciplináris adatbázis egyeduralmát a tárgyszavakkal ellátott folyóiratok nagy számának és a hivatkozások indexelésének köszönhette. Jelenleg is ez az adatbázis kiindulópontja a tudományos tevékenység értékelésének mind a hozzáférhetőség, mind pedig az értékelési formák megalapozása eredményeként. Közben az Elsevier 2004-ben piacra dobta SCOPUS nevű

---

[397] Hajnal Ward Judit, Candon, Paul, Cox, James, Stewart, Molly, Frisone, Nicole: Gyakorlati bibliometria: a tudományos tevékenység értékelése könyvtári eszközökkel. *Könyvtári figyelő*, 2011, (57. évf.) 1. sz. 107.
http://ki.oszk.hu/kf/category/57evfolyam/2011-1-szam/ (2014. 07. 07.)

[398] A Web of Science (WoS) az ISI (Institute for Scientific Information) bibliográfiai adatbázisa. Több mint 12000 tekintélyes és magas impakt faktorú folyóirat segítségével biztosít hozzáférést multidiszciplináris információkhoz, aktuálisan és visszamenőlegesen is. A Web of Science egyedi keresési módszert, az idézett művek keresésének lehetőségét kínálja, három fő tudományterületre osztva: bölcsészettudományi és művészeti index, természet- és műszaki tudományos index és társadalomtudományi index.
http://www.eisz.hu/hu/licenszek/osszes/Web_of_Science/licensz.html (2014. 07. 07.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

térítéses adatbázisát (Scopus.com), elterjedt a CiteSeer (http://citeseer.ist.psu.edu), és a Google Scholar is egyre szélesebb körben indexeli a tudományos közleményeket. A Google Scholart nevezik a citációs indexek új generációjának is, amelynek előnye, hogy szerepelnek benne konferencia-előadások, disszertációk, szakdolgozatok és egyéb, a szürke irodalom körébe tartozó publikációk, sőt az adott szerző által írt és szerkesztett könyvek, könyvfejezetek hivatkozásai is. Létrejöttek egy-egy tudományágra szakosodott adatbázisok is, vagy a már meglévő adatbázist hivatkozásokkal bővítették (mint például Chemical Abstracts, MathSciNet, PsycINFO). Ezt a tudományágak publikációs tevékenységei és szokásai közti eltérések indokolják, ugyanis az egyes tudományágakban a konferenciák nyomtatott előadásai vagy a prepublikációs közlemények sokkal fontosabbak és időszerűbbek, mint másokban.[399]

A publikációs tevékenység egyik nyilvánvaló kvantitatív vizsgálati módja méretbeli kérdésekre vonatkozik. A kvantitatív vizsgálat mindig számszerű eredményeket produkál, lényege a mennyiségi mérés. A nagy nemzetközi adatbázisok alapján történő adatgyűjtés és azok szakszerű feldolgozása önmagában is számos buktatóval járhat és szakértelmet igényel. A „házilag készített gyorsstatisztikák" nagymértékben félrevezetőek lehetnek. A kibocsátás a legkülönfélébb módon vizsgálható egyének, intézmények, országok, folyóiratok szintjén, és a mennyiség mellett az értékelés másik alapvető szempontja a minőség. A tudománymetria erre vonatkozóan specifikus indikátort szolgáltat, amely a tudomány működésének módjából adódik, a publikációk minőségét elsősorban a tudományra gyakorolt hatásukból vezeti le. A hatás mérésére pedig az idézést, a citációt mint mérhető és számszerűsíthető kapcsolatot alkalmazza.[400]

Ma már szinte köztudomású, hogy az egyes tudomány-, sőt szakterületek mérete, kibocsátási és idézési rátája egészen különböző. Ezért a különböző területekről származó statisztikák összehasonlítása már csak ezért sem megfelelő méréstechnika. További példaként említhető egy másik

---

[399] Hajnal Ward Judit, Candon, Paul, Cox, James, Stewart, Molly, Frisone, Nicole: Gyakorlati bibliometria: a tudományos tevékenység értékelése könyvtári eszközökkel. *Könyvtári figyelő*, 2011, (57. évf.) 1. sz. 107–131.
http://ki.oszk.hu/kf/category/57evfolyam/2011-1-szam/ (2014. 07. 07.)

[400] Soós Sándor: Tudománymetriáról korszerű felfogásban. *Innotéka Magazin*, 2012/10, http://www.innoteka.hu/cikk/tudomanymetriarol_korszeru_felfogasban.499.html (2014. 07. 05.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

megfigyelés az indikátorok természetére vonatkozóan, ugyanis az idézéseknek, mint hatásmutatóknak a sajátos időbeli viselkedése értelemszerűen mindig a szakcikk megjelenését követik és időben halmozódnak, ezért a fiatalabb közleményeknek jellemzően kevesebb idézésük van. Ez viszont nem a közlemények minőségével, hanem az idézésre rendelkezésre álló idővel függ csupán össze. Ebből a két viszonylag egyszerű példából is kitűnik, hogy megfelelő produktivitás- és hatásmutatók előállításához, illetve a mindenkori kérdéshez illeszkedő használatukhoz számos tudományszociológiai és statisztikai tényezőt kell kezelni és a torzításokat korrigálni. Az értékelő tudománymetria tulajdonképpen ezek információtudományi modellezésével és az indikátorok kialakításával foglalkozik. Két ilyen indikátor említhető, az egyik a folyóiratok minőségét mérő impakt faktor, a másik pedig az eredetileg egyéni kutatói eredményességet jellemző Hirsch-index.[401]

Az impakt faktor egy alapvető korrekciós technika, az ún. normalizálás eredménye, és legismertebb változatában egy-egy folyóirat átlagos idézettségét mutatja évenként, az egy (megelőző két évben megjelent) cikkre jutó citációk mennyiségét. A mutató alakulását számos statisztikai-módszertani és tudományszociológiai tényező befolyásolja. Az utóbbiak alapján szokás a népszerűség mutatószámának nevezni, minthogy nem tesz különbséget idézések között azok forrása, például szakterülete szerint. Ez véleményem szerint jelentősen torzíthatja az összehasonlításokat a tudományterületek és ágak között. Egyetértek a korábban írtakkal, amit minden impakt faktor kritikus az impakt faktor korlátjaként hoz fel, hogy legfeljebb, és csakis azonos szakterületen belüli összehasonlításra alkalmas.

Mára számos finomítása és alternatívája használatos, amelyek például algoritmikusan differenciálnak a különböző helyről érkező hivatkozások között, így a népszerűség helyett a szűkebb szakmai presztízs kimutatására is hivatottak, pl. Source Normalized Impact, SNIP.[402]

A másik nagy népszerűségnek örvendő mutató az ötletgazdájáról elnevezett Hirsch-index. A javaslat eredetileg az egyén jellemzésére irányult,

[401] Soós Sándor: Tudománymetriáról korszerű felfogásban. *Innotéka Magazin*, 2012/10, http://www.innoteka.hu/cikk/tudomanymetriarol_korszeru_felfogasban.499.html (2014. 07. 05.)
[402] Soós Sándor: Tudománymetriáról korszerű felfogásban. *Innotéka Magazin*, 2012/10, http://www.innoteka.hu/cikk/tudomanymetriarol_korszeru_felfogasban.499.html (2014. 07. 05.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

de bármilyen idézett publikációkkal rendelkező szereplőre vonatkoztatható, akár intézményre, országra, szakterületre. Szellemessége főként abban áll, hogy kiegyensúlyozottan igyekszik figyelembe venni mindkét oldalt, mind a produkciót mind a hatást. Példája szerint, ha egy kutatónak három a Hirsch-indexe, az annyit jelent, hogy három olyan közleménye van összesen, amelyek egyenként legalább háromszor voltak idézve. A többi közleménye akármennyi is van, ennél kevesebbszer. Ha tehát valaki csak egyetlen, de nagyon sikeres cikket ír, sok száz idézéssel, Hirsch-indexe 1 marad, így a „one-hit wonder" típusú extrém esetek nem kapnak automatikusan magasabb helyezést. Hogy ez mennyire méltányos arról persze szintén megoszlanak a vélemények, ugyanis a Hirsch-index például nem veszi figyelembe, hogy az a bizonyos három cikk hány további citációt kapott (extrém példa erre, két kutató Hirsch-indexe három, de az egyik száz további, a másik ténylegesen három hivatkozást kapott ezekre a cikkekre). Ennek ellensúlyozására való az E-index[403], amely éppen ezt méri, illetve számos további változat és finomítás, amely a torzítások korrekciójára törekszik.[404]

Nézzünk meg néhány egyéb indexet:

Individual h-index: A h-index értékét osztják a h-index értékének alapját képező dokumentumok szerzőszámának átlagával, így korrigálva a társszerzői hatást. Mivel az átlag szerzőszám tudományterület függő, az individual h-index a különböző tudományterületek összehasonlítására is alkalmas.

Normalizált h-index: (hInorm): a dokumentumok idézeteinek számát osztják a közlemény szerzőinek számával. Az értéket a h-index mintájára határozzák meg.

Contemporary h-index: A közlemény korával összefüggő súlyozással számol minden egyes idézett közleménynél. Kisebb súlyozást kapnak a régebbi közlemények: a számítás évében publikált közlemény idézeteinek számát 4-gyel szorozzák, a számítás előtti 4. évben publikált közlemény

---

[403] *E-index (Chun-Ting Zhang, 2009)*: Az adott h-index eléréséhez minimálisan szükséges hivatkozások számát meghaladó hivatkozásokat méri. A h-index megállapításához felhasznált n számú legidézettebb publikációra kapott összes hivatkozás számából kivonják a n négyzetét, majd a maradékból négyzetgyököt vonnak. http://ttklib.elte.hu/index.php/tananyagok/1848-tudmet-2 (2014. 07. 07.)

[404] Soós Sándor: Tudománymetriáról korszerű felfogásban. *Innotéka Magazin*, 2012/10, http://www.innoteka.hu/cikk/tudomanymetriarol_korszeru_felfogasban.499.html (2014. 07. 05.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

idézeteit 1-gyel szorozzák, a számítás előtti 6. évben publikált közleményt 4/6-dal szorozzák, majd a h-index mintájára határozzák meg az értéket.

A közlemények korával összefüggő súlyozásos számításnál I10-index: Az I10-index azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyekre egyenként legalább 10 hivatkozás történt.[405]

Konkrét esetekben ajánlatos a különböző indexek és mutatók együttes alkalmazása. Az értékelő bibliometria talán legfontosabb, korszerű elve a sokdimenziósság kritériuma. Nincs „tökéletes" mutató és nincs „univerzális megoldás". Az értékelő modellt a mutatók kiválasztását minden esetben a kérdésfeltevéshez kell igazítani.

A sokdimenziós megközelítés különösen hangsúlyos a tudománymetriai rangsorok, például tudománymetriai szempontú intézményi rangsorok szempontjából. A rangsorolásra használt mutatók viselkedése egyenként is vizsgálat tárgya, annak megítélésekor például, hogy két helyezés közti mennyiségi különbség valóban mérvadó-e. Az viszont, hogy miként lehet egy sokváltozós mutatószett alapján egydimenziós sorrendet képezni az széles körű mozgósítását igényli az információtudomány eszköztárának.[406]

A tudománymetria születése idején a fókusz nem a kutatók vagy intézetek minősítésén volt, akkor elsősorban a tudományos folyóiratok színvonalának jellemzésére törekedtek. Manapság, de különösen, amióta az alapító Eugene Garfield aktív pályafutása végén eladta Institute of Scientific Information nevű cégét a kanadai Thomson Kiadónak egyre agresszívebben terjed az intézetek és kutatók minősítése tudománymetriai mérőszámok alapján. Ennek legkevésbé artikulált módja az, amikor nem a konkrét idézettségi eredményeket számoljuk ki, illetve nem ebből számolunk különböző indexeket, hanem a közlő folyóirat metrikáit használjuk a kutató valós citációs teljesítménye helyett (ilyen például a Magyar Tudományos Akadémia, illetve a Tudományos Minősítő Bizottság által használt kumulatív impakt is). Könnyű ugyanis belátni, hogy egy folyóiratban való közlés nem „hozza" automatikusan a várt idézetszámot. Éppen ellenkezőleg, egy-egy folyóiratban a közölt cikkeknek csak a töredéke éri el az átlagos idézettséget, a

[405] Hegyi Judit: Tudománymetriai mérőszámok 2. http://ttklib.elte.hu/index.php/tananyagok/1848-tudmet-2 (2014. 07. 07.)

[406] Soós Sándor: Tudománymetriáról korszerű felfogásban. *Innotéka Magazin*, 2012/10, http://www.innoteka.hu/cikk/tudomanymetriarol_korszeru_felfogasban.499.html (2014. 07. 05.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

legtöbb cikké jóval ez alatt marad. A Publish or Perish, PoP-program[407] abból a szempontból is fontos, hogy a tudománymetriai jellemzést közelebb hozza a valós idézettséghez és ezzel segíti egy árnyaltabb tudománymetriai szemlélet terjedését, amelyben nem a potenciális, hanem az aktuális idézettség a számítások és az értékelés alapja. Lövei Gábor és Elek Zoltán azon a megállapításon vannak, hogy a PoP-program hasznos eszköz mind a kutatóknak mind a tudományirányítóknak és mind az értékelő bizottságoknak. A program és az adatbázis szabadon hozzáférhető és a tudományos teljesítmény értékelésére és árnyalására ez a lehetőség megfelelőbb, mint a WoS-n alapuló, illetve a jelenleg preferált kumulativ impakt faktor.[408]

3.8.3 A tudománymetriai mutatók alkalmazása és korlátaik

A mai napig napirenden van az a kérdés, hogy mennyire tudományos a tudománymérés és a tudománymetriai mutatószámok alkalmazása. Csaba László, Szentes Tamás és Zalai Ernő megállapítják, hogy a tudománymetriai mutatószámok gyakran helytelen alkalmazása, és az impakt faktor számításának és szerzői teljesítményekre vonatkoztatása félrevezető lehet. Téves következtetésekre vezet nemcsak az egyének, hanem a különféle tudományágak teljesítményének összevetése és értékelése során is. Nemcsak Magyarországon időszerűek ezek a kérdések, hanem Európa-szerte, és ezt jól példázza az Academia Europaea 2012-es állásfoglalása is, mely szerint azt javasolja, hogy tegye újra vizsgálat tárgyává a kutatás értékelését a humán és társadalomtudományok területén, megvitatva a bibliometria, az impakt faktorok, és a peer-review kritériumok használatát, és a velük kapcsolatos visszaéléseket.[409]

---

[407] *Publish or Perish (PoP):* A szoftvert Anne-Wil Harzing, a University of Melbourne menedzserképző tanszékének professzora fejlesztette ki, amikor egy pályázatot nem sikerült megnyernie. Újabb pályázata, melyet a PoP segítségével készített tudománymetriai elemzéssel támasztott alá, már sikeres lett. A PoP-program szabad hozzáférésű. Előnye, hogy a Google Scholar adatbázisát használja, amely szintén szabad hozzáférésű, és egyre több publikációt tartalmaz. A program a szerző honlapjáról (http://www.harzing.com/pop.htm) tölthető le.
http://ttklib.elte.hu/index.php/tananyagok/1848-tudmet-2 (2014. 07. 07.)

[408] Lövei Gábor, Elek Zoltán: A tudományos cikkek értékelésének demokratizálása. A Publish or Perish program használatáról és előnyeiről. *Magyar Tudomány,* 2013/7, 860–864.

[409] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány,* 2014/4, 442–443.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A mérés általában nélkülözhetetlen a tudományos kutatásokban. A teljesítmények mérése és összehasonlítása pedig ma már ugyancsak nélkülözhetetlen mind a gazdaságban mind a tudomány területén is, gyakorlati célból és az elismerés szempontjából.[410]

A tudományos teljesítmények értékelésében illetve a tudomány művelőinek minősítésében, a kutatások finanszírozásában, a pályázatok elbírálásában újabban világszerte erőteljes eltolódás tapasztalható a mennyiségi szemlélet irányában, valamint a tudományos könyvek rovására valamint a folyóiratokban megjelent cikkek és hivatkozások javára. Ennek számos ismert okát lehet felsorolni, így többek között a tudományos kutatás megélhetési foglalkozássá válását, a kutatások finanszírozásának a piactól és/vagy a bürokráciától való növekvő függését, az egyre szűkösebbé váló erőforrásokért folyó harc felerősödését, a kutatási piaci szereplők versenyének kialakulását és nem utolsó sorban a kommunikációs lehetőségek gyors bővülését. A tudományos teljesítmény értékelése a tudományos kutatók minősítése során ma már egyre kevésbé veszik figyelembe az önálló tudományos szakkönyvek, monográfiák és tudományos igényű egyetemi tankönyvek szerzőségét. A tudományok, különösen a társadalomtudományok művelőinek publikációs listáiban hagyományosan – legalábbis még néhány évtizeddel ezelőtt is – általában első helyre kerültek az önálló tudományos könyvek, az évtizedes kutatómunka eredményeit összegző monográfiák, valamint a tudományos szakkönyvek, illetve a saját kutatási eredményeket is felölelő tankönyvek. Ezeket követték a társszerzőkkel közösen írt tudományos könyvek, tanulmánykötetekben, szakkönyvekben megjelent önálló részek, fejezetek valamint az önállóan szerkesztett könyvek, majd pedig a tudományos folyóiratokban megjelent önálló illetve társszerzővel közösen publikált tanulmányok és lektorált szakcikkek, továbbá a kutatóintézetek, egyetemek és más intézmények sorozatkiadványaként megjelenő műhelytanulmányok valamint a tudományos konferenciákra készített, azok kiadványában megjelent cikkek. Ezek után következtek az egyéb közlemények, mint a recenziók, ismertetések, oktatási anyagok. Ez a rangsor többnyire különösen, de nem

[410] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. Magyar Tudomány, 2014/4, 442.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

kizárólag a humán és társadalomtudományok terén mindmáig érvényesül a kutatók szakmai önéletrajzában.[411]

A minősítés egyre inkább az ún. „hatástényező", impakt faktor alapján „rangosnak" tekintett folyóiratokban publikált cikkek és az ott megjelent hivatkozások száma alapján történik. A tudományos eredmény társadalmi, illetve oktatási hatása, széles értelemben vett „impakt"-ja így többnyire figyelmen kívül marad. Ez persze aligha ösztönöz „nagyobb lélegzetű", nemcsak terjedelemben, hanem tartalomban is bővebb, átfogó és részletes elemzésre épülő, annak eredményeit összegző monográfiák írására és azoknak olyan ismert könyvkiadóknál való megjelentetésére, amelyek szigorú szakmai szűrést alkalmaznak. A külföldi könyvkiadók többnyire csak a már „befutott" szerzőktől fogadnak el kéziratokat, akiknek híre garantálja műveik kelendőségét. A hazaiak pedig példaként felhozzák az Akadémiai Kiadót is, általában szponzoroktól illetve pályázatokon elnyert pénzforrásoktól teszik függővé a kiadást.[412]

Mindez oda vezetett, hogy egyidejűleg könnyebbé vált kisebb-nagyobb lektorálatlan, önálló tudományos munka és új kutatási eredmény nélkül megírt könyveknek tanszéki vagy intézeti kiadványként, sőt akár saját kiadásban való megjelentetése. Ez nagymértékben hozzájárul a könyveknek az indokolatlanul általános leértékelődéséhez, és a folyóiratcikkek aránytalan felértékelődéséhez a tudományos teljesítmények minősítésében. Nemcsak a rangos könyvkiadóknál, de a nemzetközi folyóiratokban sem könnyű publikálni. A folyóiratok általában már amúgy sem fizetnek honoráriumot a szerzőknek. A pusztán impakt faktor alapján „rangosnak" minősített folyóiratok nagy része még nem csekély, hazai viszonylatban jelentős összeget is kér a szerzőktől, ráadásul, a lektorok többnyire a folyóirat szerkesztőségének álláspontjához illetve elvárásához igazodva írják meg véleményüket és utasítják el esetlegesen az olyan írásokat, amelyek nem igazodnak a „főáramlat" által képviselt felfogáshoz. Nem véletlen, hogy a valóban újító felismerések a természettudomány és az orvostudomány területén is gyakran a kevésbé ismert fórumokon illetve folyóiratokban kapnak először nyilvánosságot.

[411] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 2014/4, 442–444.
[412] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 2014/4, 444–445.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A tudományos könyvek szerepének háttérbe szorulása nemcsak azzal indokolható, hogy azok ma már a szerzők vagy munkahelyük saját, lektorálatlan kiadásában is megjelenhetnek, hanem azzal is, hogy új eredményeket, felfedezéseket kétségkívül folyóiratcikkekben lehet gyorsabban nyilvánosságra hozni. Emellett a folyóiratokban megjelenő közleményeknek az is az előnyük lehet a könyvekkel szemben, hogy szélesebb körű az olvasótáboruk. Ez különösen akkor fontos, ha aktuális kérdésekben a szerző szeretné megállapításait nemcsak gyorsan, de minél több olvasóhoz vagy különösen a döntéshozókhoz eljuttatni. Ebből a szempontból nem csekély jelentősége van az információterjesztési szokások nagymértékű megváltozásának. Egyre fontosabbá válik a könnyű, internetes hozzáférés biztosítása. Mind nagyobb tömegben jelenik meg a „szürke" szakirodalom is, beleértve a kevésbé igényesen megírt szakszövegeknek a világhálón való publikálását.[413]

Csaba László, Szentes Tamás és Zalai Ernő azon az álláspontonvannak, hogy a mai doktorjelöltek elsősorban az interneten keresnek és olvasnak. Felteszem a kérdést, hogy miért? Erre meg is adják számomra a választ, ugyanis az új gondolatok terjedését és hatását leginkább az interneten való minél teljesebb elérhetőség biztosítja. A cikkek és a rövid terjedelmű közlemények a világhálóra való könnyebb felkerülés terén is nagy előnyben vannak a könyvekkel szemben. Az utóbbiak szabad internetes megjelentetését még általában tiltják is a kiadók. Másfelől úgy látják, hogy viszont a cikkek igen nagy hátránya az, – különösen a társadalomtudományok terén – hogy már csak terjedelmi korlátaik miatt is eleve gátolják a bonyolultabb összefüggések és folyamatok hatásának a bemutatását és kifejtését. Nem kevésbé gátolják a közölt tudományos eredménynek a state of the arts keretei között, a vonatkozó téma nemzetközi irodalmában elkönyvelt elméleti illetve módszertani eredményekhez viszonyított elhelyezését. A folyóiratcikkek valójában és hagyományosan sokkal inkább kiegészítői illetve előkészítő „lépcsőfokai" lehetnek az önálló tudományos könyveknek, mintsem azok helyettesítői vagy pláne azoknál értékesebb publikációk. A könyv, mint kifejezési forma a jövőben sem veszít a jelentőségéből, csak inkább az változik meg, hogy mi az,

[413] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány,* 2014/4, 445–446.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

amit könyvben, és mi az, amit más formában célszerű közreadni. Szükség lenne arra, hogy a könyvkiadások illetve a könyvkiadók is rangsorolva legyenek, mint a folyóiratok.[414] A folyóiratcikkeknek és a folyóiratokban megjelenő hivatkozásoknak a tudományos könyvekéhez képest tapasztalható túlértékelése és a folyóiratok rangsorolásának az impakt faktor nagyságára leegyszerűsített gyakorlata összefügg az internet által nyújtott, technikai lehetőségekkel, illetve a Thomson Reuters Institute for Scientific Information (ISI), és más intézmények tevékenységével, az internetes adatbázisok (Web of Science/Web of Knowledge, Scopus, Google Scholar stb.) megjelenésével és az impakt faktor bevezetésével és számításának elterjedésével.[415]

A tudományos teljesítményeket értékelni és mérni kell, és a tudománymetria értő alkalmazása mindenféle minőségbiztosítás egyik előfeltétele. Sajnálatos módon azonban a mennyiségi szemlélet és a folyóiratcikkek prioritása irányában tapasztalható eltolódás nyomán egyfajta „számháború", illetve a szűkös forrásokért számokkal folyó versengés alakult Európa szerte a kutatók, kutatói közösségek, egyetemek és kutatóintézetek között és az Akadémián belül is. Mindez a publikációk és hivatkozások számának oly módon való felhasználásával történik, hogy a tudományos teljesítmények értékelésében főképp csak az impakt faktor alapján rangosnak minősülő folyóiratokban megjelent közlemények számítanak. A tudományos eredmények hatását pedig csak a folyóiratokban megjelent hivatkozások mennyisége alapján ítélik meg. Teszik mindezt annak ellenére, hogy egy folyóirat impakt faktorát néhány nagyon idézett cikk idézettsége határozza meg és nem a cikkek többségének idézettségi átlaga. Akár egyetlen szenzációt keltő cikk is magas impakt faktort biztosíthat egy folyóiratnak, jóllehet az abban megjelenő más cikkeknek és azok szerzőinek kevés közük van hozzá. Az impakt faktor már csak ezért is alkalmatlan a tudományos teljesítmények objektív értékelésére.[416] Tényleges és tárgyilagos értékelés ezekkel a mutatókkal véleményem szerint nem érhető el.

---

[414] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 2014/4, 446–447.
[415] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 2014/4, 447.
[416] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 2014/4, 450.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Érdekes megfigyelés az is, hogy a számokkal folyó versengésben óriási előnyt élveznek egyrészt azok, akik sok társszerzővel közösen publikálnak, ugyanis a közös cikkre kapott hivatkozások számát a jelenlegi gyakorlatban számos tudományterületen mindegyik szerző esetében elszámolják. Másrészt azok is előnyt élveznek, akik olyan kutatási témával kapcsolatos felmérések és kísérletek adatait közlik, amely témával sok más országban, így a legfejlettebbekben is sokan foglalkoznak. Így ugyanis eleve biztosítva van – vagy legalábbis remélhető – a nagyszámú hivatkozás is. Egyebekben viszont a hivatkozások száma illetve az idézettség csupán az adott tudományos eredménynek az illető tudományterület belső fejlődésére, elméleti vagy módszertani ismereteinek a növekedésére gyakorolt hatását mutatja, de azt is csak részben.[417] Ha elfogadjuk azt az álláspontot, hogy „részben tükrözi", akkor viszont meglátásom szerint az objektív mérés, mint kritérium nem teljesíthető.

Az egyénnek, mint tudományos személyiségnek, habitusának és kutatási eredményeinek a hatása többirányú lehet, és el is várható, hogy az legyen. Ezért annak felmérése és értékelése is eltérő kritériumok szerint kell, hogy történjen. Mindezekre tekintettel előremutatónak találom azt a javaslatot, mely szerint helyesebb lenne megkülönböztetni és együttesen figyelembe venni a hatásoknak, illetve az impakt faktor fogalmához igazított „hatástényezőknek" a következő javasolt változatait: a szakirodalmi hatástényezőnek nevezhető, a jelenleginél tágabban értelmezett (nemcsak a folyóiratok körében és korlátozott időtartam alatt megfigyelt) hatást. Az új ismeretek továbbadásában, főként az iskolateremtésben megmutatkozó oktatási hatástényezőt és azt a gyakorlati hatástényezőt, amely a társadalom kulturális, tudati, morális, jogi, intézményi, technikai, gazdasági, szociális, politikai fejlődését elősegítő hatásokban nyilvánulhat meg.[418]

A tudományos teljesítmények mennyiségi szemléletet tükröző értékelésében és az ezzel kapcsolatos „számháborúban" az eddigieken túl kiemelt szerepet kapnak az angol nyelvű folyóiratok. Az angol nyelvű folyóiratok illetve az azokban megjelent közlemények prioritása pedig nem kis

[417] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 2014/4, 451.
[418] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 2014/4, 450.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

hátrányt okoz azok számára, akik nem hajlandók elfogadni az új lingua francia, vagyis az angol nyelv „imperializmusát". Bár egy közösen használt nyelv a tudományos fejlődést nagymértékben segíti és felgyorsítja, nem feledkezhetünk meg annak negatív hatásairól sem, amelyek különösen erősek a humán- és a társadalomtudományok területén. Elegendő csupán arra utalni, hogy a Science Citation Index mint a legátfogóbb – bár korántsem teljes – bibliometriai forrás szerint a természettudományos közlemények több mint 80%-ban angol nyelvűek, míg a társadalomtudományok területén ez 50% és 20% között mozog.[419]

A tudománymetriai mutatók, az impakt faktor, és az idézettség kizárólag a tudományos teljesítmény értékeléséhez nyújtanak segítséget és a kutató munkásságának számszerű, nemzetközi szintű összehasonlítását teszi lehetővé, ezzel objektív irányba terelve a döntéshozó testületek tevékenységét, nehezítve az elfogult állásfoglalást.[420] Nem vagyok meggyőződve arról, hogy a tudománymetriai mutatók használatával éppen a „torzítások" miatt, a döntéshozók objektív irányba terelése ténylegesen objektív irányt jelent.

Egyetértek Braun Tibor felvetésével, hogy abban talán reménykedhetünk, hogy a jövőben a kutatóktól, az egyetemi tanároktól egyre ritkábban kérdezik majd meg, hogy „*Mennyi az impakt faktorod?*" vagy azt, hogy meg tudod-e mondani a „*citációs index*"-edet? Egyéneknek nincs és nem is lehet impakt faktoruk, az csak folyóiratoknak van, és egyéni kutatóknak csak idézettségük van, de „*citációs index*"-ük nincs. Idézettségi indexei csak a Reuters-Thomson-nak (előző neve: Institute for Scientific Information, Philadelphia, USA) vannak, ugyanis ez az a vállalkozás, amelyik összeállítja és publikálja mind nyomtatott és elektronikus formában a Science Citation Index (SCI), Social Science Citation (SSCI) és Arts and Humanities Citation Index (AHCI) idézettségi adatbázisokat. Az SCI-ból épített Web of Science (WOS) a kiindulópontja csaknem minden olyan idézettségi mérésnek, amelyből tudománymetriai mutatók számolhatók. Ha már mérünk, minden egyéni kutatóra vonatkozó értékelés csak több mutatószám együttes

[419] Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 2014/4, 444–466.
[420] Marton János, Varró András, Varró Vince: Impakt faktor és tudományos teljesítmény. *Magyar Tudomány*, 2004/12, 1396–1398.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

igénybevételével és peer review-val (szakértői bírálat) kombinálva használandó.[421]

Nem lehet azonban nem tudomásul venni, hogy egyre gyakrabban használják az impakt faktort egyének vagy csoportok tudományos teljesítményének értékelésében. Ilyenkor az értékelt egyén vagy csoport publikációs jegyzékén szereplő folyóiratok impakt faktorait összegzik vagy átlagolják, és az így kapott értéket tekintik mértékadónak az értékelés során. A kapott értéket két, mondhatni ellentétes módon lehet figyelembe venni. Egyfelől tekinthetjük az impakt faktort a tényleges idézettség becslésére vagy előrejelzésére szolgáló mutatószámnak. Ennek nyilvánvalóan csak akkor van értelme, ha a tényleges idézettséget nem tudjuk, vagy nem akarjuk összeszámolni, például egészen friss publikációk esetében. Ha elfogadjuk azt a nézetet, hogy az idézettséggel mérni lehet a publikációk valamiféle tudományos hatását, akkor a 2-3 évnél régebbi cikkekre az impakt faktorral legfeljebb a szerzőknek a tudományos hatásra vonatkozó ambícióját mérhetjük. Az impakt faktornak az előbbivel ellentétes jellegű szerepe az lehet, hogy normaként tekintjük, amelyhez a tényleges idézettséget viszonyíthatjuk.[422] Schwendtner Tibor szerint a hivatkozások számának értékelésekor és jelentőségének megítélésekor jó néhány gyakorlati szempontot is érdemes megfontolni. Meglátásom szerint lényeges és valós megállapítása, hogy a hivatkozások száma függ az adott tudományterületet művelő tudósok számától. Egy adott tudományos eredmény egy bizonyos tudóskör számára bír relevanciával, ugyanis a rákkutatásnak még egy-egy speciális kérdésével is nagyságrendekkel többen foglalkoznak, mint például az ámbráscetek szaporodásával, és még nagyon sok hasonló példát lehetne említeni. Emiatt könnyen megtörténhet, hogy még a legkiválóbb bálnakutatók is sokkal kevesebb hivatkozást kapnak, mint akár a közepes rákkutatók.[423] De akkor most térjünk vissza Csaba László, Szentes Tamás és Zalai Ernő megállapítására, mely szerint olyan témával kell foglalkozni, amellyel sokan

---

[421] Braun Tibor: Szellem a palackból, tudománymetriai értékelések. *Magyar Tudomány*, 2008/11, 1367.

[422] Schubert András: Az impakt faktor és akiknek nem kell. *MTAK-TTO szemináriumok*, Budapest, 2012. 09. 20.
https://www.mtmt.hu/system/files/scha_impaktfaktor_20120920.pdf. 18. (2014. 07. 08.)

[423] Schwendtner Tibor: Tudományos minősítés, tudományos közösség. Megjegyzések Pokol Béla „Akadémia és felsőoktatás – de lege ferenda" című írásához. *Jogelméleti Szemle,* 2011/1, http://jesz.ajk.elte.hu/schwendtner45.html (2014. 07. 08.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

foglalkoznak és akkor várható a hivatkozások nagy száma. De akkor kérdezem én, mi lesz a bálnakutatókkal? Végül is Magyarországon ez nem jelenthet problémát, hiszen nincsen bálna, de ha mégis lenne egy bálnakutató Magyarországon, úgy javaslom, csak azért, hogy a „számháborúban" jól szerepeljen, legyen „közepes rákkutató", hiszen a „számháború" amúgy is stratégiai játék.

Nemcsak egy-egy tárgyterületeken dolgozó kutatók száma lehet rendkívül különböző, hanem a hivatkozási szokások is nagyon eltérőek egyes tudományágak, sőt egy-egy tudományos tradíció képviselői esetében. A különböző bölcsésztudományokban megfigyelhető, hogy párhuzamosan élnek a tanulmány és könyvírás olyan stílusai, melyek rendkívül spórolósak a kortárs magyar szerzőkre való hivatkozással, és olyanok is, melyek kifejezetten törekednek arra, hogy reagáljanak és hivatkozzanak a magyar pályatársak munkáira. A hivatkozások jelentős része cáfolat és tévedések kimutatása. E tévedések egyáltalán nem mindig a tudományos gondolkodást előrevivő hipotézisek, hanem sok esetben butaságból, hozzá nem értésből, felületességből, sőt akár rosszhiszeműségből is származhatnak. Jól ismert az a jelenség is, hogy tudósok kölcsönösen hivatkoznak egymásra kifejezetten abból a célból, hogy a növeljék a hivatkozásaik számát. De még ha nem is az elvtelen hivatkozások legdurvább formáit tekintjük, akkor is szembetűnő az összefüggés, hogy a sokat barátkozó, kapcsolatait ügyesen szövő kutató sokkal több hivatkozást fog megszerezni, mint az ilyen területen visszafogottabb kollégája. Sajnos minden tudománymetriai módszerre ráépülnek olyan magatartástípusok, melyek valódi tudományos tevékenység helyett a „piros pontok" begyűjtését helyezik érdeklődésük és tevékenykedésük centrumába, eredményeként olykor fantasztikus idézettségi mutatókkal tudnak rendelkezni.[424]

Álláspontom szerint a tudományos kutatómunkát nézve lesújtó ez a megállapítás, de sajnos a gyakorlatot látván van benne igazság. Tekintsünk rá az MTMT-re, az egyes emberi kapcsolatokra, és bőven fogunk találni – Schwendtner Tibor szavaival élve – „fantasztikus idézettségi mutatókat ilyen értelemben", hiszen visszatérve a kiindulópontunkhoz, a

[424] Schwendtner Tibor: Tudományos minősítés, tudományos közösség. Megjegyzések Pokol Béla „Akadémia és felsőoktatás – de lege ferenda" című írásához. *Jogelméleti Szemle,* 2011/1, http://jesz.ajk.elte.hu/schwendtner45.html (2014. 07. 08.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tudományos teljesítmény értékelését mind az akadémiai doktori címnél mind az egyetemi tanári kinevezésnél, a PhD fokozatadásnál, a habilitációs eljárásnál és nem utolsósorban kutatási pályázatok és támogatások odaítélésénél komoly súllyal veszik figyelembe.

Annak ellenére, hogy az impakt faktor amerikai „találmány", az USA-ban mégis jóval kevésbé általános a használata, mint Európában. Az élettudomány egyes részterületein dolgozó szakemberek nagy száma miatt ott sokkal kevésbé érvényesül a szubjektív megítélés és a baráti kapcsolat, vagy éppen a rivalizálás torzító ereje, mint egy kisebb ország kutatói társadalmában. Európában különböző mértékben veszik igénybe a tudománymetriai értékelést a kutatástámogatás megítélésénél, és az egyetemi kinevezéseknél. Németországban a tudományos orvosi társaságok egyesülete (az Arbeitsgemeinschaft der Wissenschaftlichen Medizinischen Fachgesellschaften) mind az egyéni kutatási támogatások mind a kinevezések és habilitációk értékelésére alkalmatlannak tartja az impakt faktort. Marton János, Varró András, Varró Vince ezt a korántsem egyedülálló, bár érdemben nem megalapozott véleményt elutasítják azzal, hogy az impakt faktort nyilvánvalóan alkalmasnak találják egyének értékelésére legalább annyira, mint a szakértői bírálatot vagy az idézettséget, de hangsúlyozzák, hogy természetesen a szakszerű és objektív értékelésre gondolnak.[425]

Véleményem szerint mivel az impakt faktor nem az egyének, hanem a folyóiratok értékelésére jött eredetileg létre, úgy gondolom, hogy eltorzult változata lett az egyének értékelésében betöltött szerepe.

Magyarországon az egyetemi tanári kinevezésekre, habilitációra, PhD fokozatra vonatkozóan illetve az MTA doktora cím minősítés elnyeréséhez előírnak egy impakt faktor-minimumot, de a felette lévő teljesítmény mértékének kevés hatása van a döntésre. Kis országban nehéz helyzetben vannak a pályázatokat minősítő szakreferensek és bizottságok. A bírálók, bizottsági tagok nevének titkosítása megvalósíthatatlan, hiszen az országon belül olyan kicsi a merítési bázis, hogy legtöbbször már a bírálat szövege alapján egyértelmű, hogy ki lehetett a referens. Az azonos szakterületen dolgozók között pedig vagy baráti, vagy vetélytársi a kapcsolat, és belátható,

[425] Marton János, Varró András, Varró Vince: Impakt faktor és tudományos teljesítmény. *Magyar Tudomány,* 2004/12, 1401.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

hogy mindkettőnek torzító hatása van. Ez magyarázza, hogy a problémás esetekben többen elhárítják a bírálói megbízatást illetve gyakori a formális rendszerint pozitív vélemény. A tudománymetriai értékelés számszerűsége segítséget nyújt abban, hogy a bírálók objektív mércére támaszkodhassanak. Ebből a szempontból is nagy fontossága van a publikációs lista korábban már említett szakszerű és pontos minősítésének valamint a szerzőarányos részesedéseknek. Ily módon lehet az impakt faktor az objektív döntéshozatal egyik alapeleme.[426]

Philip Campbellt a Nature folyóirat főszerkesztőjét aggasztja az akadémiai adminisztrációs berkekben tapasztalható tendencia, hogy egy folyóirat impakt faktorára fókuszálnak, ha kutatók tudományos közleményeit értékelik. Ez véleménye szerint sok esetben kihat az előléptetésekre, az elismertségre és néhány országban minden egyes cikk után járó pénzbeli juttatásra. A kutatásaira hivatkozva megállapítja azt is, hogy egy folyóirat magas impakt faktora néhány nagyon idézett cikk idézettségének ferde eloszlásából eredhet, ahelyett, hogy a cikkek többségének idézettségi átlaga legyen.[427] Ez véleményem szerint csökkenti azt, hogy az impakt faktor egyedi cikkek objektív mértéke legyen.

A folyóiratok hatástényezőjét (impakt faktorát) azzal a céllal hozták létre, hogy segítségével értékeljék a tudományos folyóiratok hatékonyságát. Alkalmazását idővel kiterjesztették egyedi cikkek és egyedi kutatók minőségi értékelésére is. Az impakt faktorok azonban nem minden esetben bizonyulnak valós mutatónak folyóiratok minőségének mérésére. Használata olyan célokra, amelyre eredetileg nem tervezték, jelentős igazságtalanságokhoz is vezethet. Az Európai Tudományos Szerkesztők Egyesülete azt javasolja, hogy a folyóirat impakt faktorokat – kellő megfontolással – kizárólag csak folyóiratok összehasonlítására és mérésére használják, és nem egyedi cikkek és egyes kutatók vagy kutatási programok értékelésére.[428]

Látható álláspontom szerint, hogy Magyarországon is, ahogy a nemzetközi környezetben is egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a

---

[426] Marton János, Varró András, Varró Vince: Impakt faktor és tudományos teljesítmény. *Magyar Tudomány,* 2004/12, 1401.
[427] Braun Tibor: Szellem a palackból, tudománymetriai értékelések. *Magyar Tudomány*, 2008/11, 1366–1367.
[428] Braun Tibor: Szellem a palackból, tudománymetriai értékelések. *Magyar Tudomány*, 2008/11, 1367–1368.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tudománymetriai mutatók mind a folyóiratok mind a kutatók értékelése és alkalmazása során. Újabb és újabb objektívnek ítélt tudománymetriai mutatók megalkotása és alkalmazása folyik, és az is látható, hogy a vélemények sok tekintetben eltérnek a különféle mutatók alkalmazására, használhatóságára, megítélésére vonatkozóan, különös tekintettel az eltérő tudományterületekre. Véleményem szerint egyértelmű, hogy a szakterületi különbségek miatt a társadalomtudományok esetében kevéssé alkalmazható, és ezáltal, az impakt faktor sohasem válhat a különféle tudományterületek és tudományágak tekintetében az „objektív döntéshozatal egyik alapelemévé". Az is megállapítható, hogyha a mutatókat és indexeket nem kellő körültekintéssel alkalmazzuk, nagy hibákat lehet generálni, és látható az is, hogy a tudományos közlemények hatásának mérhetősége megosztja a kutatókat. Ahány pozitív irányú példa van, legalább annyi ellenpéldával szolgálnak. Ebből is következik, hogy ez a terület sem problémamentes, hiszen azzal is egyetérthetünk, hogy a különböző területekről származó statisztikai adatok összehasonlítása meglehetősen nehézkes, és megkockáztatom, hogy talán objektíven nem is lehetséges és talán nem is szükséges.

Próbáltam körbejárni azt a kérdést, amivel meggyőződésem szerint a tudományos szakértői közösség és a kutatók nagyjából egyetértenek, hogy nincs tökéletes mutató és nincs univerzális megoldás. Ha a teljesítményértékeléshez különféle indexeket és mutatókat akarunk alkalmazni, úgy azokat együttesen lehet és célszerű legfeljebb alkalmazni, és mindemellett a különféle korrekciókra és torzításokra nagy figyelemmel kell lenni. A peer review ellenzői a szubjektivitást kifogásolják. Azt gondolom, látván a mutatók és indexek alkalmazási és értékelési módszereit, hogy talán nem tekinthető szubjektívebbnek a peer review sem mint az indexek és mutatók. Egyetértek az Európai Tudományos Szerkesztők Egyesületének javaslatával, hogy a folyóirat impakt faktorokat kizárólag csak folyóiratok összehasonlítására és mérésére használják és nem egyedi cikkek illetve egyes kutatók, vagy kutatási programok értékelésére.

Végül, de nem utolsó sorban Philip Campbell véleményére szeretném felhívni a figyelmet, hogy nagyon aggasztó az a tendencia, hogy egy folyóirat impakt faktorára fókuszálnak, ha kutatók tudományos közleményeit értékelik, hiszen ez többek között kihat az előléptetésekre, az elismertségre és véleményem szerint súlyos „torzításokat" is okozhat. Remélem, hogy a „számháborúban" mind a jelenre és mind a jövőre nézve a tudománymetriai mutatók problémáit

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tekintve nem Szent Ágoston esete áll, és fog fennállni, mely szerint: ….."*Uram, Istenem, mérem, mérem, de mit mérek, nem tudom.*"[429]

4 NEMZETKÖZI REFORMTÖREKVÉSEK A TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉS RENDSZERÉBEN AZ 1980-AS ÉVEKTŐL NAPJAINKIG

4.1 Az európai felsőoktatási rendszerek egységesítési igénye

A 20. század a gazdasági, társadalmi és politikai változások eredményeként egész Európában a felsőoktatás nagymértékű fejlődésének szakasza volt. A hallgatók száma többszörösére növekedett. Átalakult a felsőoktatás struktúrája, új szakok, képzési formák jöttek létre és többek között meghatározóvá vált az egyetemek tudományos kutatómunkája és tudományos minősítésben betöltött szerepe.[430]

Az Európai Közigazgatási Térség elméleti értelemben az Európai Unió intézményei és a tagállamok közigazgatási szervei által a közösségi, uniós jog megalkotása és alkalmazása által megvalósított illetve megvalósuló egyfajta harmonizált értékszintézis. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az acquis communautaire speciális része. Követelményként jeleníti meg az európai közigazgatási elveket, amelyeket a tagállamoknak figyelembe kell venni. Az uniós intézményeknek ma sincsenek a tagállamokba telepített saját végrehajtó szervei, másfelől pedig – tárgyi jogi értelemben – nem beszélhetünk közigazgatási jogról. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az elmúlt évtizedekben nem fogalmazódtak meg a tagállamok közigazgatási szerveivel, eljárásaival és személyzetével kapcsolatos követelmények illetve elvárások. Ezek az európai közigazgatási értékek, amelyek alapvetően meghatározzák az egységesülő Európai Közigazgatási Térségnek a szervezeti és működési elveit, amely az Európai Unió jogrendszere érvényesülésének egyik fontos garanciája. A tagállamok szabadon szervezhetik közigazgatásukat, vagyis nem beszélhetünk ún. közigazgatási acquisról. Az Európai Unió számára tehát

[429] Vass József Ford. Szent Ágoston vallomásai. 182. http://mek.oszk.hu/04100/04187/04187.pdf

[430] Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 7.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

általánosságban közömbös, hogy a nemzeti közigazgatások milyen szervezeti és működési módszereket alkalmaznak. Az elvárás az, hogy a közigazgatás úgy működjön, hogy az uniós jogi aktusokban meghatározott feladatokat maradéktalanul hajtsa végre az Unió által kitűzött társadalmi, gazdasági és politikai célok elérése érdekében. A hangsúly tehát az uniós célok elérésén, az acquis communautaire hatékony alkalmazásán és érvényesítésén van. Ennek érdekében az Európai Unió mindenekelőtt azt várja el, hogy a tagállamok közigazgatási szervezetrendszerének felépítése és működése megbízható legyen, és a jogrendszerbe épüljenek be az uniós előírások, azokat a hatóságok hatékonyan alkalmazzák, továbbá tegyék lehetővé azok betartásának uniós szintű folyamatos ellenőrzését és a jogviták megfelelő eszközökkel történő rendezését. A megbízhatóság magában foglalja a hatékonyság különböző elemeit, mint a pontosságot, a gyorsaságot, a dinamikus alkalmazkodóképességet és az Európai Unió legfőbb céljainak a gazdasági és pénzügyi uniónak valamint a politikai uniónak az elérését.[431]

Az Európai Unió 2000 óta kinyilatkoztatott célja egy versenyképes, tudásalapú, innovatív európai gazdaság és társadalom feltételeinek megteremtése. Ennek megvalósításához egyrészt nélkülözhetetlen egy összeurópai szinten hatékonyan és jól működő európai tudományrendszer, másrészt elengedhetetlen, hogy Európában elegendő számban álljon rendelkezésre a megfelelő szakmai tudással rendelkező tudományos kutatói réteg. Európában a doktori képzésekkel kapcsolatos politikai döntéshozatal alapvetően a tagállamok szintjén történik. Az Európai Uniónak a kompetenciája ezen a területen kiegészítő és támogató jellegű. Az Európai Unió közösségi oktatási, szakképzési és ifjúsági politikája – amely az 1992-es Maastrichti Szerződéssel jelent meg, majd az 1997-es Amszterdami Szerződés megerősített – teszi lehetővé, hogy ezen a területen az Unió ösztönző intézkedéseket és közösségi programokat indítson el, de ezek az intézkedések nem jelenthetik a tagállamok jogszabályainak harmonizációját. A tagállamok oktatási minisztereinek kezdeményezésére elindult egy összeurópai folyamat, a Bolognai folyamat, amely a felsőoktatással kapcsolatos kérdések egy részét kiemelve a tagállami szintről – önkéntes alapon – összeurópai szintre helyezte.

[431] Torma András: Az Európai Közigazgatási Térségről - magyar szemmel. *Miskolci Jogi Szemle*, VI. évfolyam, 2011, Bíbor Kiadó, 196–202.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A Bolognai folyamat nem az Európai Unió kezdeményezése, de mindenképpen a támogatását élvezi és az Európai Bizottság révén aktív résztvevőként részben alakítja is.[432]

4.2 A Bolognai folyamat és a doktori képzés

A jövő krónikásai a felsőoktatási reformok kezdetét bizonyára az 1988-as évre fogják tenni, ugyanis akkor jelent meg az európai egyetemek – 430 rektor által aláírt – Magna Chartája. Először fogalmazták meg közösen együtt az intézményi vezetők és az akadémiai világ képviselői az egyetem funkciójára vonatkozó legfontosabb követendő elveket az eredeti, középkori egyetem missziójából kiindulva. Ennek megfelelően jelképes volt a dokumentum kibocsátásának helyszíne és időpontja is, az első – a bolognai – egyetem alapításának 900. évfordulóját ünnepelték.[433]

Megállapítható, írja Kupfer és Moes, hogy az 1980-as évekig a doktori képzés kérdése nem volt napirenden és az európai országok nemzeti tudománypolitikájának sem volt kiemelt témája. Első alkalommal a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) keretein belül jelent meg 1987-ben a posztgraduális képzésről Európában egy beszámoló, melyben elsősorban az egyre elhúzódó tanulmányi időt, a tanulmányok megszakítását és a nagymértékű lemorzsolódást jelölték meg problémaként. 1990-ben Hollandia, Belgium, Franciaország és Németország oktatásért és tudományért felelős miniszterei találkoztak azért, hogy a doktori tanulmányok új szervezeti formáinak kialakítására létrehozzanak egy nemzetközi Bizottságot. A Bizottság munkájának eredményeként született meg az a javaslat, amely szerint egyrészt a doktori képzési időszak időtartamának rövidítése szükséges, másrészt azt javasolták, hogy kerüljön bevezetésre az Amerikai Egyesült Államok példájára épülő graduális képzés. A Bizottság érdemi javaslata volt az Európai Felsőoktatási Térség (European Higher Education Area) létrehozása az Európán belüli mobilitás elősegítése érdekében. A folyamat következő lépéseként 1995-ben jelent meg egy újabb OECD jelentés, amely négy kiválasztott európai országban, továbbá az Amerikai Egyesült

[432] Csehó Julianna: Doktori képzések, fiatal kutatók helyzete. Európai dimenzió. *Felsőoktatási Műhely*, 2009/2, 57–58.
[433] Hrubos Ildikó: A 21. század egyeteme. *Educatio* 2006/4, 665.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Államokban, Ausztráliában, Kanadában és Japánban folyó doktori képzés feltételeiről szólt. Ebben a jelentésben említették meg először azt a célkitűzést, hogy a doktoranduszok tudományos karrierjének nem csak az akadémiai tudományos pályára kell irányulnia, hanem emellett az akadémiai szférán kívüli munkaerő-piaci elvárásoknak is meg kell felelnie. Párizsban 1998-ban Franciaország, Olaszország, az Egyesült Királyság és Németország oktatásért és tudományért felelős miniszterei elfogadták a „*Sorbonne Deklarációt*". A nyilatkozatban a doktori képzés szempontjából leginkább az a javaslat volt fontos, hogy Európa-szerte kerüljön bevezetésre egy kétciklusú képzés, mely az alapképzésen és az egyetemi osztott képzésen alapuló tanulmányi rendszer, amelyben a doktori képzés a graduális szinthez tartozik, és nem önálló posztgraduális szintet képez.[434]

1999-ben Bolognában szinte az összes európai oktatásért és tudományért felelős miniszter valamint a tudománypolitikai szervezetek képviselőinek részvételével létrejött egy találkozó, amely után a „*Bologna*" mint településnév szimbólumává vált az Európai Felsőoktatási Térség létrehozási folyamatának, és amelyen elfogadták a Bolognai Nyilatkozatot. A nyilatkozat kifejezetten a doktori képzés átalakításával kevéssé foglalkozott, ugyanakkor a nyilatkozatban megfogalmazott célkitűzések, azaz a kétciklusú képzési szerkezet és a kreditrendszer bevezetése megerősítette a már 1998-ban Párizsban a Sorbonne Nyilatkozatban megfogalmazott célokat. A Bolognai Nyilatkozat első alkalommal nevesítette átfogó célként az Európai Felsőoktatási Térség versenyképességének megteremtését. 2000-ben az Európa Tanács ülésén általános célkitűzésként fogalmazták meg a foglalkoztatás biztosítását, a munkahelyek megtartását, a gazdasági fejlődést és a társadalmi kohéziót a modern tudásalapú társadalmakban.[435] Az Európai Bizottság a Tanács által kidolgozott, a gazdasági fejlődésre vonatkozó célkitűzésekkel párhuzamosan a kutatás és technológiai fejlesztés területén

[434] Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: Promovieren in Europa. In: Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main, 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, 13–14.
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=678178 (2014.05.20.)
http://userpage.fu-berlin.de/~jmoes/pide/Material/promovieren_in_europa.pdf (2014.05.20.)

[435] Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: Promovieren in Europa. In: Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main, 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, 13–14.
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=678178 (2014.05.20.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

javasolt hasonló célokat. Az Európai Bizottság azt javasolta, hogy 2010-ig létre kell hozni az Európai Kutatási Térséget (European Research Area). Az európai kutatási biztos kinyilvánította, hogy az európai felsőoktatási és kutatási térség létrehozásának célja, hogy Európa 2010-re a világ legdinamikusabb és legversenyképesebb tudásalapú gazdaságává váljon. A megvalósításához célul tűzték ki, hogy a kutatás-fejlesztésre fordított kiadások EU-átlagban érjék el a bruttó hazai termék (GDP) 3%-át, és ezzel összefüggésben jelentősen meg kell növelni a képzett PhD kutatók számát is. Mindezek létrejöttéhez nemcsak az egyetemeknek kell nagyobb szerepet vállalniuk, hanem a doktori képzésnek is a figyelem középpontjába kell kerülni. 2000-ben Lisszabonban, a Lisszaboni Stratégiában az Európai Tanács ülésén az Európai Bizottság nyilatkozatát a Tanács, az Európai Parlament és az érintett bizottságok is elfogadták.[436]

2001. május 19-én Prágában került sor a Bologna konferencia ún. utód-konferenciájára, amelyen bejelentették, hogy 2010-re célul tűzték ki az Európai Felsőoktatási Térség kialakítását. 2003. szeptemberben több mint harminc európai ország oktatásért és tudományért felelős minisztere találkozott Berlinben. A miniszterek harmadik alkalommal találkoztak, hogy a Bolognai Nyilatkozat végrehajtása terén elért haladást értékeljék, valamint az elkövetkezendő évekre vonatkozó prioritásokat meghatározzák. A találkozó eredményeként elfogadták a Berlini Kommünikét, amelyben célként fogalmazták meg a doktori képzés átalakítását Európában, ugyanis különböző utak vezetnek az európai országokban a doktori fokozat megszerzéséig. Az egyik fő kérdés az, hogy a doktori képzés a háromciklusú képzési rendszerben a harmadik ciklus vagy a tudományos életpálya kezdete? A kérdés megválaszolása nehéz, mert a doktori képzést az eltérő nemzeti megközelítések sokfélesége jellemzi. Az Európai Felsőoktatási Térség megteremtéséhez, amelyen belül az európai tudósok együtt dolgozhatnak, munkahelyet, kutatóhelyet válthatnak, azaz a mobilitás biztosított számukra, bizonyos mértékig a nemzeti felsőoktatási rendszerek egységesítése szükséges.

[436] Kehm, Barbara, Kreckel, Reinhard, Burkhardt, Anke: Internationaler Vergleich. In: *Bundesbericht zur Förderung des wissenschaftlichen Nachwuchses (BuWiN).* Berlin, 2008, Unterrichtung durch die Bundesregierung. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 264. http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=869944, (2014. 05.22.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Ehhez a következő években azt a kérdést kellett megválaszolni, hogy milyen irányba szükséges a doktori képzés fejlesztése az európai modellben.[437]

A Bolognai nyilatkozat reform lendületet váltott ki szinte minden európai állam felsőoktatási rendszerében. Fontos előrelépésként értékelhetőek a doktori képzés szempontjából a 2003. évi Berlini Kommünikében megfogalmazott javaslatok, melyek szerint a doktori képzést az osztott képzési struktúrába kell felvenni és a képzési szerkezet kialakításához három-négy évben az alapképzést (Bachelor), egy-kettő további évben a mesterképzést (Master), és még három-négy éven keresztül a doktori (PhD) képzést határozták meg.[438]

2003. szeptemberben az UNESCO felsőoktatással foglalkozó csoportjának (UNESCO-Institutes CEPES) európai központjában Romániában, Bukarestben került sor egy újabb konferenciára, melynek témája a doktori fokozatok és képesítések voltak európai összefüggésben („*Doctoral Degrees and Qualifications*"). A konferencián országokra vonatkozóan bemutatták a doktori képzés és fokozatszerzés rendszerét. Miután a Berlini Kommünikében döntöttek arról, hogy a doktori képzést a Bolognai folyamat keretében a képzési szerkezet harmadik ciklusának fogják tekinteni (Bachelor-Master-PhD), azt, hogy a doktori képzés harmadik képzési cikluskén mit fog jelenteni a következő két évvel későbbi 2005. májusban, a Norvégiában, Bergenben esedékes miniszteri találkozóra kellett meghatározni.[439] A Berlini Kommüniké „cselekvési területté" nyilvánította a doktori képzés területét és hangsúlyozta az Európai Felsőoktatási Térség és az Európai Kutatási Térség közötti együttműködés jelentőségét. Az oktatási miniszterek szükségesnek tartották, hogy a Bolognai folyamat eddigi két

---

[437] Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: Promovieren in Europa. In: Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main, 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, 11–14.
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=678178 (2014.05.20.)

[438] Kehm, Barbara, Kreckel, Reinhard, Burkhardt, Anke: Internationaler Vergleich. In: *Bundesbericht zur Förderung des wissenschaftlichen Nachwuchses (BuWiN).* Berlin, 2008, Unterrichtung durch die Bundesregierung. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 264.
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=869944, (2014. 05.22.)
http://doku.iab.de/externe/2008/k080311f12Bericht.pdf (2014. 05. 22.)

[439] Moes, Johannes: Vorwort zur zweiten Auflage. Von Berlin nach Bergen. In: Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, 8.
http://userpage.fu-berlin.de/~jmoes/pide/Material/promovieren_in_europa.pdf. (2014. 05. 24.)
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=678178. (2014. 05. 24.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

oktatási ciklusába harmadik cikluskénti beiktassák a doktori képzést. Kiemelték, hogy a felsőoktatási intézményekben zajló kutatási tevékenység, a kutatók képzése hozzájárul a felsőoktatásban folyó képzések színvonalának emeléséhez és az európai felsőoktatási rendszer versenyképességéhez. Hangsúlyozták azt is, hogy a mobilitás növelése érdekében bővíteni kell a felsőoktatási intézmények közötti együttműködéseket a doktori képzések kialakítása és a fiatal kutatók képzése területén.[440]

Az Európai Egyetemek Szövetsége „*European University Association*" által elindított program keretében közel ötven európai egyetem hat témában vizsgálta meg, hogy milyen célkitűzéseket lehet kidolgozni a doktori képzés és fokozatszerzés minőségének emelésére, a finanszírozásra és a képzés szerkezetére. 2004-ben került sor a Maastrichti konferenciára, ugyanis a vizsgálat eredményeit ismertetni kellett a 2005. elején tartandó találkozón, amit az Európai Egyetemek Szövetsége Németországgal és Ausztriával együtt Salzburgban rendezett meg „Doktori program az európai tudásalapú társadalomban" címmel („*Doctoral Programmes for the European Knowledge Society*"). Egy másik feladat is napirenden volt a doktori képzéssel összefüggésben, nevezetesen az, hogy kialakítsanak egy közös európai terminológiát, az úgynevezett „*Dublin Doctorate Descriptors*"[441] fogalmát, amelynek keretében a doktori képzésre vonatkozóan is meghatározásra kerültek a képzési és kimeneti követelmények.[442] Ezek az ún. „dublini szintleírások" egy olyan általános keretrendszert jelentettek, amely tanulási eredményeket alkalmazva meghatározta egy-egy felsőoktatási ciklus szintleírását és kimeneti követelményeit.[443]

---

[440] Csehó Julianna: Doktori képzések, fiatal kutatók helyzete. Európai dimenzió. *Felsőoktatási Műhely*, 2009/2, 58–59.

[441] Shared 'Dublin' descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle Awards. http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/bologna-basics/Bologna-an-overview-of-the-main-elements.aspx. (2014. 05. 25.)
Shared descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle Awards. (2014. 05. 25.)
Known as the 'Dublin Descriptors' after the meeting in which they were agreed, in Dublin, March 2004

[442] Moes, Johannes: Vorwort zur zweiten Auflage. Von Berlin nach Bergen. In: Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, 8.

[443] Derényi András: Az Európai Felsőoktatási Térség képesítési keretrendszerének kialakulása és kapcsolata az Európai Képesítési Keretrendszerrel. *Felsőoktatási Műhely*, 2010/1, 50.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

2004-2006 között az Európai Egyetemek Szövetsége a vizsgálata eredményeként 2005-ben az ülésén meghatározta a doktori képzésre vonatkozó Salzburgi 10 alapelvet („*Salzburg 10 basic principles*“), majd 2008-ban a doktori képzés továbbfejlesztése érdekében felállított egy testületet „*Council for Doctoral Education*“ EUA-CDE[444] néven. A cél a strukturáltabb együttműködés és a doktori iskolák és a vizsgálati program közötti jó gyakorlatok kölcsönös elősegítése volt („*a more structured approach to promote cooperation and exchange of good practice between doctoral schools and programmes*”). A doktori képzés európai megreformálásával kapcsolatos tárgyalások az Európai Felsőoktatási Térség (Bolognai folyamat) és az Európai Kutatási Térség (Lisszaboni folyamat) közötti kapcsolat erősítését szolgálták. [445] „*Doctoral education is a major priority for European universities and for EUA. It forms the first phase of young researchers' careers and is thus central to the drive to create a Europe of knowledge, as more researchers need to be trained than ever before if the ambitious objectives concerning enhanced research capacity, innovation and economic growth are to be met*.”[446]

A Berlini Kommünikét követően élénk vita alakult ki a doktori képzések jövője kapcsán. Az eredmények a doktori képzésekkel kapcsolatos salzburgi „*tíz alapelvben*” jelentek meg, amely alapelvek jelentős hatással voltak a 2005-ben Bergenben megrendezett miniszteri találkozó munkájára is. Lényegüket tekintve bekerültek az elfogadott Bergeni Kommüniké szövegébe is, mely szerint a doktori szintű képesítéseket az eredmény alapú megközelítést használva teljes mértékben össze kell hangolni az Európai Felsőoktatási Térség átfogó képesítési keretével. A doktori képzés alapeleme a tudás eredeti kutatáson keresztül történő fejlesztése. Figyelembe véve a strukturált doktori programok iránti igényt és az átlátható felügyelet és értékelés szükségességét, a harmadik ciklus munkaterhelése a legtöbb

[444] EUA Council for Doctoral Education (EUA-CDE) http://www.madrimasd.org/empleo/documentos/doc/EUA_Council_for_Doctoral_Education_News_issue1_september08.pdf (2014. 05. 25.)

[445] Pechar, Hans, Campbell, David F. J., Brechelmacher, Angelika: *Vom Dr. zum PhD.* Wien, 2008. 50. http://www.ams-forschungsnetzwerk.at/deutsch/publikationen/BibShow.asp?id=7777 (2014. 05. 25.) http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/2008rollenmodelle_docstudium_iff2008.pdf. (2014. 05. 25.)

[446] Professor Georg Winckler - EUA President 2005-2009. EUA Council for Doctoral Education (EUA-CDE http://eua.maltepe.edu.tr/eua-council-doctoral-education-eua-cde (2016. 05. 09.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

országban 3-4 nappali tagozatos tanévnek felelne meg. Arra szükséges ösztönözni az egyetemeket, hogy biztosítsák azt, hogy a doktori programjaik támogassák az interdiszciplináris képzést és az átörökíthető jártasságok (transferable skills) fejlesztését annak érdekében, hogy jobban megfeleljenek a tágabb munkaerő-piaci keresletnek. Megfogalmazódott az is, hogy az Európai Felsőoktatási Térségen belül a kutatói pályát választó doktoranduszok számát tekintve átfogó növekedést kell elérni és emellett a harmadik ciklusba tartozó programok résztvevőit nemcsak hallgatóknak, hanem pályakezdő kutatóknak is kell tekinteni. A Bologna Follow-up Group feladata az lett, hogy kérje fel az Európai Egyetemi Szövetségét, hogy a Follow-up Group felügyelete alatt készítsen jelentést a doktori programok alapelveinek további fejlesztéséről, hogy a 2007-es miniszteri találkozón bemutathassák. Felhvták arra is a figyelmet, hogy mindezek mellett el kell kerülni a doktori programok túlszabályozását.[447]

A doktori képzésekkel kapcsolatos salzburgi részletes „tíz alapelv" a következő: A doktori képzések alapvető eleme az e*redeti kutatásokon alapuló újszerű tudományos eredmények* létrehozása, de figyelembe kell venni, hogy a doktori képzéseknek egyre nagyobb mértékben meg kell felelniük az akadémián kívüli munkaerő-piaci elvárásoknak is. *Az intézményi stratégiákba és politikákba való beépülés*: az egyetemeknek felelősséget kell vállalniuk, hogy a doktori programok és kutatási képzések kialakítása megfeleljenek az új kihívásoknak, és megfelelő szakmai karrierfejlődési lehetőségeket kínáljanak. *A sokféleség fontossága*: az európai doktori képzések sokfélesége mutatja a színvonal erősségét, amelyet a minőségi képzések és a jó gyakorlatok csak fokoznak. *A doktori hallgatók életpályájuk elején lévő kutatók*: már karrierjüknek ebben a korai szakaszában is azonos jogokkal rendelkező szakemberként kell rájuk tekinteni, akik jelentős mértékben hozzájárulnak az új tudományos eredmények létrehozásához. *A felügyelet és az értékelés kritikus szerepe*: doktori hallgatókra vonatkozóan a felügyeletre és az értékelésre vonatkozó rendelkezéseknek átlátható, szerződéses viszonyokon kell alapulniuk a jelöltek, a témavezetők és az intézmények, illetve ha szükséges egyéb partnerek között. *El kell érni a „kritikus tömeget":* az egyes

[447] A BFUG által elfogadott közlemény, 2005. április 13. Az Európai Felsőoktatási Térség – A célok elérése, Kommüniké Európa felsőoktatásért felelős minisztereinek konferenciájára, Bergen, 2005. május 19–20. 5. http://www.nefmi.gov.hu/letolt/felsoo/bergeni_kommunike.pdf (2015. 11.22.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

doktori programokban részt vevők számának el kell érniük egy kritikus tömeget. Ez alapulhat az európai egyetemek különböző típusú innovatív megoldásain, figyelembe véve, hogy különböző helyzetekre más-más megoldások lehetnek megfelelőek. Ezek a megoldások átfogják a nagyobb egyetemeken létező fokozatot adó iskoláktól kezdve a különböző nemzetközi, nemzeti vagy regionális szintű egyetemközi együttműködéseket. *A képzés hossza*: a doktori képzések hosszának megfelelő időkorláton belül kell maradniuk (3–4 év, teljes idős képzés esetén). *Innovatív megoldások támogatása*: interdiszciplináris képzések feltételeinek megteremtése; általános készségek (transferable skills) képzésének beépítése a doktori programokba. *Mobilitás növelése:* a doktori programoknak támogatni szükséges a földrajzi, a tudományágak közötti és a különböző szektorok közötti mobilitást, és a nemzetközi együttműködéseket az egyetemek és az egyéb partnerek együttműködésén alapuló integrált kereten belül. *Megfelelő finanszírozás biztosítása*: magas szintű doktori programok kialakításának és végrehajtásának feltétele, hogy biztosítva legyen a megfelelő mértékű és fenntartható szintű finanszírozás. Csak így várható el, hogy a képzés végén sikeresen fejezzék be tanulmányaikat a doktori iskola hallgatói. Látható, hogy Európában a doktori képzésekkel összefüggő kérdések 2003 óta napirenden vannak, a kutatási eredmények, javaslatok fokozatosan egyre nagyobb mértékben beépülnek a Bolognai folyamat rendszerébe, ösztönözve a felsőoktatási intézményeket, hogy ezek alapján modernizálják doktori képzéseiket.[448]

2007-ben a Londoni Kommüniké a doktori képzéssel összefüggésben kinyilvánította, hogy az Európai Felsőoktatási Térség szorosabb összehangolása az Európai Kutatási Térséggel továbbra is fontos célkitűzés kell, hogy maradjon. Fontos az olyan doktori programok fejlesztése, melyek illeszkednek az Európai Felsőoktatási Térség átfogó képesítési keretrendszeréhez, de el kell kerülni a túlszabályozást. Ugyanakkor a képzés harmadik ciklusának erősítése, valamint a pályakezdő kutatók helyzetének és karrier-kilátásainak és pénzügyi támogatásának javítása elengedhetetlen előfeltétele annak, hogy megerősítse a kutatási kapacitásokat és fejlessze az európai felsőoktatás minőségét és versenyképességét. Ezért a felsőoktatási

[448] Csehó Julianna: Doktori képzések, fiatal kutatók helyzete. Európai dimenzió. *Felsőoktatási Műhely*, 2009/2, 59–60.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

intézmények feladata, hogy segítsék elő a doktori programok intézményi stratégiákba való beépítését, továbbá megfelelő életút- és karrier lehetőségeket teremtsenek a doktorjelöltek és pályakezdő kutatók számára. Az Európai Egyetemek Szövetségét arra kérték, hogy továbbra is támogassa a tapasztalatcserét a felsőoktatási intézmények között az Európa-szerte megjelenő innovatív doktori programokról, valamint az egyéb olyan sarkalatos kérdésekről, mint az átlátható hozzáférési (bejutási) intézkedések, a felügyeleti és értékelési eljárások, az átvihető készségek fejlesztése és a foglalkoztathatóság javításának módjai. Felhívták a figyelmet arra is, hogy keresni kell azokat a lehetőségeket, amelyek által ösztönözhető a finanszírozással és az egyéb kérdésekkel kapcsolatos fokozott információcsere a kormányok valamint az egyéb kutatásfinanszírozó testületek között.[449]

A 2009-ben Belgiumban megrendezésre került konferencián 46 állam felsőoktatásért felelős miniszterének részvételével került elfogadásra a Leuven-i Nyilatkozat, mely a Bologna folyamat céljait 2020-ig fogalmazta meg.[450] A doktori képzésről röviden rendelkezett, de az oktatás-kutatás-innováció témakörével kapcsolatban megerősítette, hogy növelni kell a fiatal kutatók számát és a doktori programoknak kiemelkedő minőségű kutatási témákra kell épülniük, magas színvonalú kutatást kell biztosítaniuk az egyes tudományágakban és fokozatosan ki kell egészülniük interdiszciplináris, azaz több tudományterületet érintő és interszektorális, azaz a tudományágakon és- területeken átívelő programokkal. A felsőoktatási intézményeknek karrier-fejlesztési tervekkel kell vonzóbbá tenniük a kutatói pályát a fiatal kutatók számára.[451] A magasan képzett oktatók és kutatók felsőoktatási intézményekbe vonzásához kiváló munkafeltételek és karrierutak kiépítése valamint nyílt nemzetközi pályáztatás biztosítása szükséges.

[449] Londoni Kommüniké, az Európai Felsőoktatási Térség felé: válasz a globalizált világ kihívásaira 4–5.
http://www.mab.hu/web/doc/kulfold/LondoniNyilatkozat_hu_070601.pdf. (2014. 05. 27.)

[450] The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009. 1.
http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communiqu%C3%A9_April_2009.pdf. (2014. 05. 27.)

[451] The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009. 4.
http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la Neuve_Communiqu%C3%A9_April_2009.pdf. (2014. 05. 27.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Figyelembe kell venni azt is, hogy az oktatók kulcsszereplők, tehát olyan karrierutakat kell teremteni az oktatók, pályakezdő kutatók és a felsőoktatásban dolgozók számára, amelyek elősegítik egyrészt a mobilitást, másrészt olyan keretfeltételeket kell létrehozni, amelyek biztosítják a társadalombiztosításhoz való megfelelő hozzáférést illetve elősegítik a nyugdíj- és kiegészítő nyugdíjjogosultságok hordozhatóságát.[452] Fontos felhívni arra a figyelmet, hogy a Leuveni Nyilatkozat tartalmazta többek között véleményem szerint az egyik legfontosabb kitűzött célt a doktori hallgatók szempontjából, mely a társadalombiztosítási és nyugdíjjogosultságok teljeskörű hozzáféréséhez való biztosítása lenne, amely néhány országban biztosított, de Magyarországon még a mai napig sem sikerült kialakítani.

2010 azért nevezhető fontos dátumnak, mert a Bolognai Nyilatkozatban 1999-ben azt a célt tűzték ki, hogy 2010-re létrehozzák az Európai Felsőoktatási Térséget. A jubileumi konferenciára a Bologna tagállamok felsőoktatásért felelős miniszterei részvételével 2010-ben került sor Budapesten és Bécsben. A konferencián elfogadták az Európai Felsőoktatási Térségről szóló nyilatkozatot, és Kazahsztánt a Bolognai folyamat részvevői közé 47. tagként felvették. Megállapították, hogy a felsőoktatási intézmények, az oktatók és a hallgatók egyre inkább azonosulnak a Bolognai folyamat céljaival. A Bolognai reformok megvalósítása terén jelentős előrelépések történtek, de a jelentések azt mutatják, hogy az Európai Felsőoktatási Térség különböző célkitűzései, különböző mértékben valósultak meg és értékelték azt is, hogy a Bolognai célok és reformok közül néhány indoklása és bevezetése nem volt megfelelő.[453]

2012-ben került sor az oktatásért felelős miniszterek következő találkozójára Bukarestben, ahol a Bukaresti Nyilatkozatban értékelték a Bolognai folyamat addig elért eredményeit és megállapodtak az Európai Felsőoktatási Térséggel kapcsolatos jövőbeli prioritásokról. Nyilvánvalóvá vált, hogy további fejlesztések szükségesek a doktori képzés területén, a háromciklusú képzés fejlesztésének folytatása, az európai szabványok és

[452]Leuveni Nyilatkozat, a bolognai folyamat 2020 – Az Európai Felsőoktatási Térség az új évtizedben. 5. http://www.mab.hu/web/doc/kulfold/Leuven_magyar.pdf. (2014. 05. 30.)
[453] Erklärung von Budapest und Wien zum Europäischen Hochschulraum, 12. März 2010. 1–2. http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/language/2010_Budapest-Wien-Erkl%C3%A4rung.pdf (2016. 07. 10.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

irányelvek (ESG) alkalmazása és a minőségbiztosítás fejlesztése is. További célként jelölték meg a kutatás, az oktatás és a tanulás közötti kapcsolat erősítését, valamint a doktori programok sokféleségének fenntartását és fejlesztését. Figyelembe véve a „Salzburg II ajánlásokat" és az Innovatív Doktori Képzés Alapelveit arra kell törekedni, hogy erősíteni szükséges a harmadik képzési ciklusban a minőséget, az átláthatóságot, az elhelyezkedési lehetőségeket és a mobilitást, mivel a doktorjelöltek kiemelkedő szerepet játszanak az Európai Felsőoktatási Térség és az Európai Kutatási Térség összekapcsolásában.[454]

2012-ben az Európai Bizottság megállapította, hogy a Bolognai folyamat jelentős szerepet játszik a felsőoktatási képesítések elismerésének ösztönzése terén. Az országok vállalták a diplomák tudományos elismerésének megvalósítását. Ehhez a nemzeti jogszabályok vizsgálata szükséges, hogy megfelelnek-e a lisszaboni elismerési egyezménynek, és minőségbiztosítási célból is ösztönözni kell az intézményi elismerési eljárások értékelését. Felülvizsgálatra kerültek az összehasonlítható tudományos fokozatok automatikus elismerésének lehetséges megvalósítási módjai, melynek célja, hogy a tudományos fokozatok származására való tekintet nélkül egyenlő feltételeket biztosítsanak.[455]

A 2015. májusban Jerevánban megtartott Bologna Miniszteri Konferencián az Európai Felsőoktatási Térség tagállamai kommünikét fogadtak el, amely nagyban meghatározza a térségben az európai felsőoktatás jövőjét. A tagállamok köre Fehéroroszország felvételével is bővült. A Jereváni Kommüniké megállapítja, hogy a Bolognai folyamat eredményei mára sem szorultak a háttérbe, sőt az Európai Felsőoktatási Térség közös tevékenységeiben érik el valódi céljukat. Az eddig végrehajtott reformok egyebek közt az akadémiai szabadság és autonómia, az integrációra törekvés alapelvein nyugszanak. Megállapították, hogy az összes tagállamban alapvető jelentősége van a közpénzből erőteljesen támogatott felsőoktatásnak, létrejött

[454]Bucharest Communiqué, 2012, 1–5. http://www.ehea.info/Uploads/%281%29/Bucharest%20Communique%202012.pdf (2015. 09. 30.)

[455]A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Gondoljuk újra az oktatást: beruházás a készségekbe a jobb társadalmi-gazdasági eredmények érdekében. Strasbourg, 2012.11.20. 9–10. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0669&from=EN (2016. 04. 10.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

a végzettségek közös rendszere valamint a minőségbiztosítás és a tanulmányok elismertetési folyamata is integrált elvek mentén zajlik a tagországokban. Ezen elveknek és eszközöknek köszönhetően a hallgatók, oktatók és kutatók könnyebben mozoghatnak a térségben, a megszerzett diplomák lehetővé teszik a továbbtanulást vagy a munkába állást, az intézmények pedig nemzetközibbé váltak. Hangsúlyozták azt is, hogy az Európai Felsőoktatási Térség aktív párbeszédet kezdeményezett a világ számos más régiójával is. Az élet más területeit is érintő kihívások azonban a felsőoktatás területén is erőteljesen éreztetik hatásukat. A gazdasági és szociális válság, a munkanélküliség különösen a fiatalság körében, a demográfiai problémák, a migráció kérdései minden eddiginél hathatósabb lépéseket igényelnek. A kihívásokra válaszként az Európai Felsőoktatási Térség tagállamainak képviselői a következő prioritások mentén tervezik a következő évek reformjait: A korábbi időszakoknál is fontosabbnak tartják az oktatás minőségének és relevanciájának javítását, amelynek eszközei lehetnek új és hallgatóközpontú oktatási módszerek valamint a digitális technológia vívmányai. Nagyon fontos továbbá a kreativitás, az innováció és a vállalkozó szellem további támogatása és az átlátható tanulmányi eredmények és a rugalmas hallgatói pályák elősegítése. A következő miniszteri konferenciára 2018-ban Franciaországban kerül sor, ennek során a Jereváni Kommünikében és a kapcsolódó dokumentumokban vállalt célok elérését is értékelik majd.[456]

Az 1999-ben elindított európai felsőoktatási reform során a Bolognai folyamat nem az amerikai modell átvételét tervezte, hanem saját európai modell megalkotását tűzte ki célul, amely a reform kezdetén csak alapvető vonásaiban került kidolgozásra és ténylegesen még ma is épül, hiszen a résztvevő országok és a felsőoktatási intézmények építik és alakítják a vállalt célok elérése érdekében.[457]

[456] Szakpolitikai hírlevél: http://oktataskepzes.tka.hu/hu/eros-alapok-regi-es-uj-prioritasok-a-bovulo-europai-felsooktatasi-tersegben (2016. 05.20.)
[457] Hrubos Ildikó: Európai Felsőoktatási reform Magyarországon. *Új pedagógiai Szemle*, 2009/12, 43–44.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

4.3 A doktori képzés és fokozatszerzés színvonalának emelésére vonatkozó javaslatok

A Bolognai folyamat keretében Európai Egyetemek Szövetsége elemezte a doktori képzést Európában és ajánlásokat tett a doktori képzés és fokozatszerzés színvonalának emelésére. Megvizsgálta a doktori képzésen belül a doktori programok szerkezetét és szervezetét, a doktori programok minőségét, a doktori programokban az innovatív gyakorlatok meglétét és a közös európai doktori programokat.[458]

A doktori programok felépítése szerint Európában két modell különböztethető meg. A témavezető egyénre szabott foglalkozása a doktorandusz hallgatóval, azaz a hagyományos mester-tanítvány modell (apprenticeship model), és az amerikai, angolszász eredetű szervezett doktori program (professional model) modell. Ebben a modellben kutatócsoportokkal, posztgraduális programokkal, vagy doktori kollégiumokkal valósul meg a szervezett doktori képzés.[459] Habár a hagyományos mester-tanítvány modell a humán, és a társadalomtudományokban még jelenleg túlsúlyban van, megállapítható, hogy egyre inkább tendenciává válik a szervezett doktori képzés. A szervezett doktori program modelljében az oktatási rész magába foglalja számos kulcsfontosságú kompetencia elsajátítását valamint a kutatási módszerek oktatását.[460] Emellett a doktori képzéseknek a jelenlegi gyakorlat, a kutatásra való felkészítés helyett el kell mozdulniuk a kutatói képzés (training by research) irányába.[461]

---

[458] Kehm, Barbara, Kreckel, Reinhard, Burkhardt, Anke: Internationaler Vergleich. In: *Bundesbericht zur Förderung des wissenschaftlichen Nachwuchses (BuWiN).* Berlin, 2008, Unterrichtung durch die Bundesregierung. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 265.
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=869944, (2014. 05.22.)
http://doku.iab.de/externe/2008/k080311f12Bericht.pdf (2014. 05. 22.)

[459] Pechar, Hans: „Doktorat neu" – ein österreichischer Blick auf eine europäische Reformdebatte. In: Kehm, Barbara: *Hochschule im Wandel. Die Universität als Forschungsgegenstand*. Frankfurt/New York: Campus, 2008, 320.
http://www.uni-klu.ac.at/wiho/inhalt/430.htm (2016. 05. 01.)

[460] Kehm, Barbara, Kreckel, Reinhard, Burkhardt, Anke: Internationaler Vergleich. In: *Bundesbericht zur Förderung des wissenschaftlichen Nachwuchses (BuWiN).* Berlin, 2008, Unterrichtung durch die Bundesregierung. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 265.
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=869944, (2014. 05.22.)
http://doku.iab.de/externe/2008/k080311f12Bericht.pdf (2014. 05. 22.)

[461] Csehó Julianna: Doktori képzések, fiatal kutatók helyzete - Európai dimenzió. *Felsőoktatási Műhely*, 2009/2, 63.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A doktori programok Európán belül több szempontból nézve különféle módon vannak szabályozva. Különösen igaz ez a doktori program időtartamára és a kialakítására, ezen belül pedig a teljes és részidős képzés megszervezésére, a doktori képzés ideje alatti finanszírozási módokra, támogatási formákra (ösztöndíjas időszak vagy munkaviszony), a doktori képzésre alkalmas pályázók kiválasztására, felvételének szervezésére, a doktorandusz hallgatók státuszának kérdésére, a doktoranduszok, a konzulensek és az egyetem szerepére a létrejött doktorandusz szerződésekben, és a doktori fokozatszerzési szakasz finanszírozási kérdéseire. Jelenleg intenzív vita folyik Európában arról, hogy a doktorjelöltek szakmai karrierjük kezdetén hallgatóknak, vagy kutatóknak minősülnek. Ebből a feltevésből következik az a kérdés is, hogy a doktorjelöltek tandíjat fizetnek és gyakornokként kezelik őket, vagy fizetést kapnak, és egyetemi alkalmazottaknak tekintik őket oktatói-kutatói feladatokkal. Másképpen fogalmazva a doktori képzés az egyetlen tudományos fokozat megszerzésével a kutatási tevékenység végét jelenti – számos európai országban nincs habilitáció – vagy a professzionális kutatási tevékenység kezdetét? Az Európai Egyetemek Szövetsége egyéb kérdéseket is megvizsgált. Vizsgálta a doktorandusz témavezetőjének minősítésére, képzettségre, jogaikra és kötelezettségeikre vonatkozó szabályozást. Elemezte a témavezetői modelleket (két vagy több témavezető), a bizottságok eljárási módjait, a doktori képzési szakasz keretében az előrehaladás értékelésének módjait és a disszertáció elkészítésének követelményeire, értékelésére és megvédésére vonatkozó szabályozásokat. Vizsgálta még a doktori hallgatók nemzetközi és ágazati mobilitását és a közös vagy úgynevezett európai doktori cím adományozását, tanúsítását, igazolását. Az európai doktori képzés reformjának további szakaszában az Európai Egyetemek Szövetsége a doktoráltak esetében a szakmai előmeneteli lehetőségek és a karrier kérdésének vizsgálatát is a középpontba állította.[462]

A siker titka a korrekt, ösztönző értékelés. A hallgató számára önálló eredményei megítélése kis túlzással egész jövőjét meghatározza. Ha jól

[462] Kehm, Barbara, Kreckel, Reinhard, Burkhardt, Anke: Internationaler Vergleich. In: *Bundesbericht zur Förderung des wissenschaftlichen Nachwuchses (BuWiN).* Berlin, 2008, Unterrichtung durch die Bundesregierung. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 264–265. http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=869944, (2014. 05.22.) http://doku.iab.de/externe/2008/k080311f12Bericht.pdf (2014. 05. 22.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

választjuk meg az értékelés szempontjait és módját kutató karrierje felé segítjük, ha nem a szakmai szabályok, tudományos szempontok szerinti minősítésben részesül, visszavethetjük, sőt, el is tántoríthatjuk a további kutatástól.[463]

Az európai egyetemek versenyképességének megerősítését célzó Bolognai folyamat eddigi eredményei minden bizonnyal nem a reformok végét jelentik.[464] Megállapítható, hogy a Bolognai folyamat sokkal több, mint egy probléma-megoldó folyamat, nem csak a jó elgondolások és a mintaadó gyakorlat összegyűjtése és közreadása. Az európai felsőoktatási intézmények előtt egyre erőteljesebb kihívások jelennek meg, ugyanis a folyamat egy világméretű globalizációs és egy európai méretű integrációs folyamat keretében zajlik, és ezek kétségtelenül hatnak a felsőoktatást érintő kihívásokra és a cselekvési kényszerre is. A Bolognai folyamat azt fejezi ki, hogy az európai egyetemek többsége megértette, hogy ebben a megváltozott világban a felsőoktatási rendszereinknek összehasonlíthatóbbakká kell válniuk és szorosabb együttműködés szükséges ahhoz, hogy a világméretű versenyben az európai felsőoktatás megállja a helyét. A Berlini találkozóra készített összefoglaló jelentés megfogalmazza az együttműködés alapjait és filozófiáját. A „Bologna Klub" és az Európai Unió nem ugyanaz a közösség, mégis a legtöbb Bologna-elv alkalmazható mindkét esetben. A „Klubot" nem egymás beszavazása alapján hozták létre, hanem, annak érdekében, hogy együtt vizsgálják meg a legfontosabb problémákat. Az európai kulturális sokszínűség gazdagságot jelent és hatalmas előnyt biztosít, ha képesek a tagállamok erősíteni a mobilitást, a diplomák elismertetését, javítani a minőséget és fejleszteni a tudást.[465]

A Bolognai folyamat első tíz évének elsődleges célkitűzése az Európai Felsőoktatási Térség kialakítása volt.[466] Ennek megvalósulásához az európai

---

[463] Balogh Judit: A tudományos diákköri mozgalom feladata a bolognai rendszerben. Fazekas Marianna (szerk.): *A magyar társadalom a tehetség szolgálatában II.* Budapest, 2009, Eötvös Kiadó, 55–65.

[464] Kehm, Barbara, Teichler, Ulrich: Der Einfluss des Bologna-Prozesses auf die europäische Hochschullandschaft. In: Hänlein, Andreas, Roßnagel, Alexander: *Wirtschaftsverfassung in Deutschland und Europa*: Kassel. 2007, Kassel Univ. Press, 95. http://www.uni-kassel.de/upress/online/frei/978-3-89958-235-2.volltext.frei.pdf. (2014. 05. 30.)

[465] Barakonyi Károly: *Rendszerváltás a felsőoktatásban*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 327–328.

[466] A Bolognai folyamat: az európai felsőoktatási térség kialakítása. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=URISERV:c11088&from=HU (2016. 05. 10.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

felsőoktatást népszerűsíteni és vonzóbbá kell tenni a világ többi részén is, a partnerkapcsolatokon alapuló együttműködést pedig erősíteni kell és a felsőoktatás politikai párbeszédet is intenzívebbé kell tenni.[467]

A Bolognai folyamathoz kapcsolódva a kutatói tudományos utánpótlás biztosítása érdekében 2014-2020 között meghatározó program a Horizont 2020 program, amely az Unió kutatás-fejlesztési és innovációs politikája. Közel 80 milliárd eurós költségvetéssel gazdálkodik. A program a kontinens globális versenyképességének növelését célzó Európa 2020 stratégia „Innovatív Unió" elnevezésű kiemelt kezdeményezésének egyik alappillére. A Horizont 2020 program egyik alappillére a „*Kiváló tudomány*", amely az Európai Uniónak a tudományos kiválóság terén világviszonylatban betöltött vezető szerepének megerősítését célozza. A Kiváló tudomány pilléren belüli tevékenységek célja a tudományos kiválóság erősítése és kiterjesztése, és az Európai Kutatási Térség megszilárdítása annak érdekében, hogy az Unió kutatás-fejlesztési és innovációs rendszere globális szinten is versenyképesebbé váljon.[468] A Kiváló tudomány pillér négy specifikus területet foglal magába. Egyrészt az Európai Kutatás Tanács támogatást nyújt tehetséges és kreatív egyéni kutatóknak és kutatócsoportjuknak a tudomány határterületein végzett kutatásaikhoz. Másrészt a „*Jövőbeli és feltörekvő technológiák*" program olyan együttműködési projekteket támogat, amelyek új magas kockázatú, sok esetben multidiszciplináris megközelítést igénylő ötletek megvalósítását teszi lehetővé a leggyorsabban fejlődő technológiai területeken. A Marie Skłodowska-Curie akciók pedig vonzó karrierfejlesztési és képzési lehetőséget kínálnak egyéni kutatóknak nemzetközi mobilitásuk illetve szektorok közti mobilitásuk támogatásával, illetve intézményi támogatást nyújtanak innovatív kutatóképzési programok megvalósításához. Végül a „*Kutatási infrastruktúra*" program az európai kutatási infrastruktúrák fejlesztését támogatja innovációs potenciáljuk és a kapcsolódó humán erőforrás erősítésén keresztül.[469]

[467] Bergan, Sjur: *Not by bread alone*. Strasbourg, 2011, Council of Europe Publishing, 184.
[468] Horizont 2020: http://www.h2020.gov.hu/horizont2020-program (2016. 07. 10.)
[469] Horizont 2020: http://www.h2020.gov.hu/kivalo-tudomany (2016. 07. 10.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

4.4 Egyetemi tudományszervezési modellek

Egy ország oktatási rendszerének a különböző történelmi, kulturális, ideológiai háttér és a működés szervezeti elvei egyedi jelleget adnak.[470] A felsőoktatással kapcsolatos társadalmi jelenségek megértését, a nemzetközi összehasonlításokat megkönnyíti, ha a történelmileg kialakult és lényeges különbségeket hordozó tudományszervezési modellekből indulunk ki. E modellek eltérő intézményrendszerekkel jellemezhetők, másként fogalmazódik meg bennük a felsőoktatás társadalmi szerepe, küldetése, másként alakul az irányítás és a finanszírozás rendszere, az oktatói- kutatói kar és a hallgatók helyzete.[471] A tudományszervezés, a tudományos kutatások igazgatása, irányítása terén a tudomány szervezésének problémája alapvetően abban különbözik, hogy a tudomány nem előre látható, hanem új dolgokkal foglalkozik. Persze mindez nem jelenti azt, hogy a tudomány művelése, a tudományos kutatások végzése nélkülözhetné a szervezettséget, az irányítottságot, és az igazgatást.[472]

4.4.1 Kontinentális tudományszervezési modell

A kontinentális iskolarendszerek alapvető szerkezetét jellemzőit azok a nagy monarchiák határozták meg, amelyek az európai modernizálódás kereteit alkották a 17-19. században. Ennek következtében a kontinentális iskolarendszerek alapjaikban hasonlítanak egymáshoz.[473] A 19. század legnagyobb hatású modellje a kontinentális modell, amely a nagy francia forradalom hatására alakult ki az egyetem első reformjának eredményeként.[474]

---

[470] Báger Gusztáv (szerk.): *A felsőoktatás átalakulása, a finanszírozás korszerűsítése*. Budapest, 2004, Állami Számvevőszék, Fejlesztési és Módszertani Intézet, 9.

[471] Hrubos Ildikó: Nemzetközi tendenciák a felsőoktatásban. In: Bárdi Nándor, Berki Anna, Ulicsák Szilárd: *Erdélyi Magyar Tudományegyetem megvalósíthatósági tanulmánya.* Budapest, 2001, Határon Túli Magyarok Hivatala, 77.
http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=150 (2014. 02. 15.)
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf469.pdf (2014. 02. 15.)

[472] Lőrincz Lajos: *A tudományos kutatások állami irányítása*. Budapest, 1969, Akadémiai Kiadó, 33.

[473] Báger Gusztáv (szerk.): *A felsőoktatás átalakulása, a finanszírozás korszerűsítése*. Budapest, 2004, Állami Számvevőszék, Fejlesztési és Módszertani Intézet, 36.

[474] Hrubos Ildikó: Felsőoktatás-politika. Európai trendek a felsőoktatásban a XXI. század első évtizedében. 13–14.
http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_06_Hrubos_Ildiko_A_felsooktatas-politika_Europai_trendek_a_felsooktatasban_a_XXI_szazad_elso/index.html (2014. 01. 20.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A kontinentális európai modell alapvetően befolyásolta világszerte a modern egyetemi rendszerek kialakítását. Fő vonása az állam döntő szerepe a finanszírozásban és a tartalmi ellenőrzésben. E mögött az a meggondolás áll, hogy az egyetemek döntő szerepet játszanak a tudományok fejlesztésében és az állami hivatalnokok magas szintű képzésében.[475]

4.4.1.1 A Humboldt-i modell

A kontinentális európai modellnek két alváltozata alakult ki. Az egyik a német Humboldt-i modell, amelynek főszereplője az állam által rendkívül szigorú követelmények teljesítésével kinevezett, nagy társadalmi tekintélyt élvező professzor a szaktudós, aki az egyetem, a szellemi szabadság képviselője.[476] A Közép-Európában jellemző Humboldt-i modellben a professzorok akadémiai szabadsága, az oktatás és a kutatás egysége döntő elem. A modell a professzor és a hallgató együttműködésén, a tudomány és a tudás iránti elkötelezettségén alapul. [477]

A Humboldt-i modell a 19. század első harmadában épült ki egy radikálisan megújult porosz egyetemi rendszerként.[478] Wilhelm Humboldt az oktatás és kutatás szétválaszthatatlanságára szervezte meg egyetem modelljét.[479]

A 19. század végétől válságba került a modell, majd a 20. század totalitárius rendszerei alapvető értékeiktől, az intézményi autonómiától és az

[475] Hrubos Ildikó: Nemzetközi tendenciák a felsőoktatásban. In: Bárdi Nándor, Berki Anna, Ulicsák Szilárd: *Erdélyi Magyar Tudományegyetem megvalósíthatósági tanulmánya*. Budapest, 2001, Határon Túli Magyarok Hivatala, 77.
http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=150 (2014. 02. 15.)
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf469.pdf (2014. 02. 15.)

[476] Hrubos Ildikó: Nemzetközi tendenciák a felsőoktatásban. In: Bárdi Nándor, Berki Anna, Ulicsák Szilárd: *Erdélyi Magyar Tudományegyetem megvalósíthatósági tanulmánya*. Budapest, 2001, Határon Túli Magyarok Hivatala, 77.
http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=150 (2014. 02. 15.)
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf469.pdf (2014. 02. 15.)

[477] Hrubos Ildikó: Felsőoktatás-politika. Európai trendek a felsőoktatásban a XXI. század első évtizedében. 13–14.
http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_06_Hrubos_Ildiko_A_felsooktatas-politika_Europai_trendek_a_felsooktatasban_a_XXI_szazad_elso/index.html. (2014. 01. 20.)

[478] Báger Gusztáv (szerk.): *A felsőoktatás átalakulása, a finanszírozás korszerűsítése*. Budapest, 2004, Állami Számvevőszék, Fejlesztési és Módszertani Intézet, 37.

[479] Paulovics, Anita, Stipta, Zsuzsa: Academic freedom in Europe. *European Integration Studies*, Miskolc University Press, 2009, 2. 6.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

akadémiai szabadságtól fosztották meg őket.[480] A korai német egyetemek oktatóintézmények voltak, gyakorlatias feladatokra koncentrálva. A 19. századtól az egyetem vált a tudományos kutatás székhelyévé, az egyetem Németországban pedig állami intézmény volt. A német egyetemi modellben az oktató és kutatómunkát végző egyetem karokból áll, a karok tanszékekből, később intézetekből is. A tanszékek a munka funkcionális egységei, élükön a professzor, aki magas fizetési osztályba tartozó közalkalmazott. Az egész szerkezetet alapvetően meghatározó intézmény a magántanári (Privatdozent) cím. A magántanári képesítés elnyerése azt jelenti, hogy megkapja a magántanári egyetemi előadáshoz való jogot az adott egyetemen, az ún. venia legendit. A magántanárok a német modell hatékonyságának legfontosabb részei. Ezt a rendszert egészítette ki 1911 után a kutatóintézetek hálózata a különféle Kaiser Wilhelm Institut-ok, melyekben főhivatású kutatók dolgoztak, de nem oktattak.[481] A Kaiser Wilhelm Gesellschaft célja a tudomány fejlesztése volt különösen természettudományi kutatóintézetek alapítása és fenntartása által.[482]A Kaiser Wilhelm Gesellschaft azért alakult 1910-ben, hogy Németország a tudományos tekintélyét – amelyet mind Anglia, Amerika és Franciaország tudományos kutatóintézetek szervezése útján veszélyeztetett – megtartsa.[483] A németek a tudomány fő sajátosságának azt tartják, hogy tisztán a megismerés kedvéért kutatja az igazságokat, és nem az életben való gyakorlati felhasználás a célja.[484] A német egyetem sok mindent megtartott a középkori hagyományokból is, tovább él a kari struktúra, rektorát és dékánjait maga választja, tudományos fokozatot és habilitációt ítél oda. A német egyetemen valósul meg az oktatás és a kutatás egysége, a hallgató a tudást a tudomány kiemelkedő művelőjétől kapja. Ilyen

[480] Hrubos Ildikó: Felsőoktatás-politika. Európai trendek a felsőoktatásban a XXI. század első évtizedében. 13–14.
http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_06_Hrubos_Ildiko_A_felsooktatas-politika_Europai_trendek_a_felsooktatasban_a_XXI_szazad_elso/index.html. (2014. 01. 20.)

[481] Palló Gábor: A fiatal kutatók tevékenységének erőtere: a magyar tudományrendszer vázlata. *Magyar Tudomány*, 2009/2, 210-212.

[482] Magyary Zoltán: *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Budapest, 1927, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 369.

[483] Magyary Zoltán: *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése*. Pécs, 1931, Danubia Könyvkiadó, 54.

[484] Weszely Ödön: *Az egyetem eszméje és típusai*. Budapest, 1929, Dunántúl Egyetemi Nyomda, 22.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

modellt valósított meg a múlt század elején Svájc, Ausztria, Hollandia, Magyarország, de a cári Oroszország is.[485]

A porosz oktatás-tudomány- és művelődéspolitikai reform – melyet máig Humboldt neve fémjelez – eredményeként kialakuló egyetem egyik legfontosabb eleme az autonómia, amely egyrészt az állam és egyetem, az egyetem és társadalom, az egyetem és egyház kölcsönviszonyát jelenti, másrészt az oktatás és tudományművelés autonómiáját. Humboldt, mint a korai német liberalizmus jeles képviselője határozottan elutasította a porosz államnak a nevelés, az oktatás és általában a szellemi kultúra szférájába történő minden konkrét tartalmi jellegű beavatkozását. De mint porosz politikus, azt is határozottan fontosnak tartotta, hogy a modern porosz állam úgymond felügyeletet gyakoroljon a modern porosz egyetem felett, elsősorban az egyetemi tanárok és az oktatók kinevezésében.

A reformok nyomán kialakult Humboldti egyetem nemcsak a korábban túlsúlyban lévő ún. „*feudális*" (vagyis rendi vagy felekezeti) jellegű egyetemmel, hanem annak napóleoni reformjával is sok szempontból ellentétes. A francia egyetem megteremtőinek elgondolása éppen az volt, hogy minden tekintetben a Francia Forradalom előtti, középkori eredetű és Európában éppen megújulás alatt álló önálló egyetemek hálózatának az ellentétét alkossák meg az államosítással, a központosítással és az elitképzés egész intézményi spektrumának bürokratikus integrációjával egyetlen adminisztrációban. Ezt az állami adminisztrációt nevezték Francia Egyetemnek.[486]

4.4.1.2 A Napóleon-i modell

A kontinentális európai modell másik alváltozata tehát a „Napóleon-i" modell, melynek fontos sajátossága, hogy a tudományos teljesítmény vagy a kutatás csak kevés tudósképző intézménynél játszott szerepet. A fakultásokon – a párizsi kivételével – az egyetemi oktatás mellett hosszú ideig semmiféle tudományos kutatás nem folyt. Az egyetemi oktatásnak és a tudományos kutatásnak a lemaradását Franciaországban csak a múlt század hatvanas éveiben kezdték igazán felismerni és 1875-től reformintézkedések sorát

[485] Barakonyi Károly: *Rendszerváltás a felsőoktatásban*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 37.
[486] Polónyi István: Felsőoktatás és tudománypolitika, *Educatio*, 2009/1, 86.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

vezették be. A napóleon-i modell egyes elemeinek megszüntetése érdekében csak 1968-at követően történtek komolyabb erőfeszítések. A francia egyetem autonómiáját valamint az egyetemi kutatást az 1968-ban hozott felsőoktatási törvény deklarálja. E törvény által váltak a francia felsőoktatási intézmények autonóm multidiszciplináris intézményekké, az addig létező fakultásokat felváltották oktatási és kutatási egységekre.[487]A napóleon-i modellben az állami kontroll magába foglalja az egyetem működésének minden lényeges pontját. A fő feladat a tanárképzés, az egyre növekvő állami bürokrácia szakember igényének kielégítése.[488] A privát szféra szakember szükségletét szem előtt tartva az oktatás erősen gyakorlatorientált, a hangsúly a szakemberképzésen van.[489] A szakiskolák az egyes szakmára képeznek a hivatalnoki státuszú tanárok fő feladata az oktatás.[490] Bár az egyetem foglalkozik a tudomány továbbfejlesztésével is, elsősorban mégis az életpályákra készít elő.[491]

4.4.2 A brit tudományszervezési modell

A 18. század nagy modellje a brit modell, amely a középkori egyetem fellendülésének tekinthető.[492] A brit modell – mint a középkori európai egyetem eszméinek őrzője – a 18. században élte fénykorát, de hatása azóta is érvényesül, nemcsak Nagy-Britanniában, de az egykori gyarmatokon, a fejlett országok közül Ausztráliában, Kanadában és Új-Zélandon is.

Az eredeti modell fő jellemzője az akadémiai közösség alapvető szerepe, a tradíciók tisztelete, és a két nagy egyetem – Oxford és Cambridge – mintaadó befolyása. Teljesen távol áll tőle az állami beavatkozás és a piaci verseny gondolata. Az egyetemek korporatív szervezetek, amelyeket egyházi

---

[487] Polónyi István: Felsőoktatás és tudománypolitika, *Educatio*, 2009/1, 87.
[488] Hrubos Ildikó: Nemzetközi tendenciák a felsőoktatásban. In: Bárdi Nándor, Berki Anna, Ulicsák Szilárd: *Erdélyi Magyar Tudományegyetem megvalósíthatósági tanulmánya*. Budapest, 2001, Határon Túli Magyarok Hivatala, 77.
http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=150 (2014. 02. 15.)
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf469.pdf (2014. 02. 15.)
[489] Báger Gusztáv (szerk.): *A felsőoktatás átalakulása, a finanszírozás korszerűsítése*. Budapest, 2004, Állami Számvevőszék, Fejlesztési és Módszertani Intézet, 37.
[490] Barakonyi Károly: *Rendszerváltás a felsőoktatásban*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 36.
[491] Weszely Ödön: *Az egyetem eszméje és típusai*. Budapest, 1929, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, 24.
[492] Hrubos Ildikó: Az európai felsőoktatás reformja. In: Izikné Hedri Gabriella (szerk.): *Magyarország a kibővülő Európai Unióban*. Budapest, 2006, Nemzeti Tankönyvkiadó, 87.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

vagy világi magánszemélyek, testületek, közösségek alapítanak. Bár a 20. század elejétől a működésükhöz már kapnak költségvetési támogatást is, a támogatás elosztását kormányzattól független akadémiai testület végzi. Az oktatás jelentősen elit jellegű, koncepciójában jellemzője a tutori rendszer, a személyes tanár és hallgató kapcsolat, a kiscsoportos forma.[493]

Az egyetem elsősorban oktató intézmény, az évszázadok alatt leszűrt tudás átadását tekinti céljának, az egyetemi polgárok közösségére épít, működésében sok tekintetben szerzetesrendhez hasonlít. Az egyetem nagyfokú intézményi autonómiát élvez.[494] Az angolszász típusú magánegyetem őrizte meg a legtöbbet a középkori egyetem hagyományaiból. A tudományról az a felfogás él, hogy arra való, hogy az emberi életet tökéletesítse, tehát nem öncélú.[495]

4.4.3 Az amerikai tudományszervezési modell

A 20. században egy új modell, az amerikai modell vált a legsikeresebbé, amely az angoltól eltérő történelmi helyzetben, más társadalmi környezetben jött létre. Alapvető jellemzője az állami beavatkozás hiánya és az intézmények közötti verseny a hallgatókért, az erőforrásokért, amelynek következtében sokféle az intézmények köre funkció és akadémiai színvonal szempontjából. Az amerikai egyetemek eredetileg kutató helyként jöttek létre, ahol alap- és alkalmazott kutatások folynak kutatójelölt hallgatók bevonásával.[496]

Az angolszász egyetem altípusaként nevezhető amerikai egyetemek és főiskolák szabadabban fejlődtek, demokratikus szelleműek és rendkívül változatosak.[497] Feladataik ma is sajátosak, az európaitól eltérőek. Általános műveltséget adnak, szakembereket is nevelnek, konkrét pályákra készítenek

---

[493] Hrubos Ildikó: Nemzetközi tendenciák a felsőoktatásban. In: Bárdi Nándor, Berki Anna, Ulicsák Szilárd: *Erdélyi Magyar Tudományegyetem megvalósíthatósági tanulmánya*. Budapest, 2001, Határon Túli Magyarok Hivatala, 77.
http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=150 (2014. 02. 15.)
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf469.pdf (2014. 02. 15.)

[494] Hrubos Ildikó: Az európai felsőoktatás reformja. In: Izikné Hedri Gabriella (szerk.): *Magyarország a kibővülő Európai Unióban.* Budapest, 2006, Nemzeti Tankönyvkiadó, 87–88.

[495] Barakonyi Károly: *Rendszerváltás a felsőoktatásban*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 34.

[496] Hrubos Ildikó: Az európai felsőoktatás reformja. In: Izikné Hedri Gabriella (szerk.): *Magyarország a kibővülő Európai Unióban*. Budapest, 2006, Nemzeti Tankönyvkiadó, 88.

[497] Barakonyi Károly: Egyetemek irányítása- a középkori egyetemtől a Bologna folyamatig. *Magyar Tudomány*, 2004/4, 518.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

fel. Jellemző a tömegoktatás és a kutatási funkció bizonyos mértékű szétválasztása.[498] Az intézményen belüli irányítás meghatározóan a menedzsmentté, az akadémiai közösség szerepe meglehetősen szerény.[499] Amerika kultúrintézményeiben, és így az egyetemeken is angol szellem érvényesül. Az amerikai egyetemek mind a szervezetükben, mind a tanulmányi rendszerükben nagy változatosságot mutatnak, és nemcsak nagyszámúak, hanem nagyon sokfélék. A felsőoktatási intézmények részben college-ek, részben egyetemek, de a kettő között nehéz különbséget tenni. A különbség az, hogy az egyetemek adnak tudományos fokozatot. Vannak kis college-ek önállóan és vannak college-ek, amelyek valamely egyetem részei. Az állami egyetemek mellett nagyszámú magánfőiskola is működik. A legrégibb ezek közül a Harvard-egyetem, melyet John Harvard Cambridge-ben 1636-ban alapított. Mellette a Columbia-egyetem New-Yorkban (1754) és Yale (New-Hawen, Connecticut) nevezetesek. A Yale és Harvard az angol Oxford és Cambridg megfelelője. A Yale 1847-ben alakult át európai értelemben vett egyetemmé, 1869-ben avattak először doctor philosphiae-t.[500] Az amerikai egyetem és a német egyetem modellje között lényeges eltérés mutatkozik a képzés célját illetően. Míg a német egyetem célkitűzése a Bildung fogalmával irható le, addig az amerikaié a training-gel. Az amerikai egyetem célja szakismereteket nyújtani, a munkaerő-piacon jól értékesíthető tudás átadását, traininget a piac döntő befolyásán alapuló társadalomban. A doktori képzés hallgatói ugyanúgy fenntartói az amerikai egyetemi modellnek, mint a magántanárok a német modellben.[501]

4.4.4 A japán tudományszervezési modell

További modellként kezelhető a japán modell, amelynek sajátossága, hogy a három alapmodell, a kontinentális, a brit és az amerikai vonásait ötvözi, ezért nem is tekintik teljesen önálló modellnek. Mindazonáltal figyelemre méltó, mert lehet, hogy a 21. század egyik mintaadó modelljévé

[498] Barakonyi Károly: *Rendszerváltás a felsőoktatásban*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 35.
[499] Polónyi István: Felsőoktatás és tudománypolitika, *Educatio*, 2009/1, 88.
[500] Weszely Ödön: *Az egyetem eszméje és típusai*. Budapest, 1929, Dunántúl Egyetemi Nyomda, 28–30.
[501] Palló Gábor: A fiatal kutatók tevékenységének erőtere: a magyar tudományrendszer vázlata. *Magyar Tudomány*, 2009/2, 212–214.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

fog válni. A brit modellből átvette az akadémiai világ magas társadalmi megbecsülését és kollektív tekintélyét és a tradíciók tiszteletét. Jól kivehető a kontinentális európai modell hatása abban, hogy az egyetemeknek döntő szerepet szántak a modernizációs folyamatban, a nagy egyetemek és az állami bürokrácia között igen szoros kapcsolat alakult ki, ennek megfelelően a kiemelt egyetemeket a kormányzatok nagyvonalúan finanszírozzák. Nagyon erős az amerikai modell hatása is, a magánszektor súlya rendkívül nagy az oktatásban, jellemző az üzleti világgal való szoros kooperáció és az egész rendszert átható erős verseny.[502]

Jól látható, hogy a 21. század kezdetén az egyetemi rendszereket a diverzifikáltság jellemzi és ez az irány minden bizonnyal továbbra is érvényesülni fog.[503]

4.4.5 A szovjet tudományrendszer

A magyar tudományos rendszert meghatározó harmadik modell a Szovjetunióban működött. A szovjet tudományos modell fölszámolja a humboldti alapelvet: az oktatás és kutatás egyetemi egységét. Az egyetemek oktatnak, a kutatásra pedig kutatóintézetek összefüggő hálózatát hozták létre. Mind az egyetemi mind a kutatói rendszernek megvan a maga feladata és irányító központja, az egyetemé az oktatási minisztérium, a kutatásé a tudományos csúcsminisztérium szerepét betöltő Akadémia. Az egyetem a német modellhez hasonlóan a szakképzés mellett bizonyos társadalmi szerep betöltésére is felkészít, azaz Bildung-gal is foglalkozik. Az egyetemen az egyetemi tanári rang (professzor) a csúcs, de ezt megelőzi a gyakornok, tanársegéd, adjunktus és docens. A karrier lépcsőihez alkalmazkodik a fokozatok rendszere. Az első fokozat a „tudományok kandidátusa", utána a „tudományok doktora", végül az akadémikusi cím, melynek két foka van, a levelező tag és a rendes tag. Mindkét modelltől eltérően a szovjet modellben

[502] Hrubos Ildikó: Nemzetközi tendenciák a felsőoktatásban. In: Bárdi Nándor, Berki Anna, Ulicsák Szilárd: *Erdélyi Magyar Tudományegyetem megvalósíthatósági tanulmánya*. Budapest, 2001, Határon Túli Magyarok Hivatala, 78.
http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=150 (2014. 02. 15.)
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf469.pdf (2014. 02. 15.)
[503] Hrubos Ildikó: Gazdálkodó egyetem, szolgáltató egyetem, vállalkozói egyetem. In: Hrubos Ildikó (szerk.): *A gazdálkodó egyetem*. Budapest, 2004, Felsőoktatási Kutatóintézet–Új Mandátum, 32.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

nem az egyetem adja a tudományos fokozatokat, hanem az akadémiához kötött szervezet. A rendszer elvi alapja, hogy az akadémia foglalkozik tudománnyal és nem az egyetem. A többi modelltől eltérően a szovjet rendszer sajátossága, hogy a tudományos fokozatokért pénzügyi elismerés jár egész életen keresztül. A szovjet modell kandidátusi fokozata felel meg legjobban a német magántanárnak illetve az amerikai PhD-nak. Megszerzése az egyetemi diploma birtokában lehetséges. A hároméves aspiráns iskola sikeres elvégzésével válik kandidátussá az aspiráns, aki tanfolyamokra jár (hasonlóan a PhD-diákokhoz) kutatómunkát végez. Aspiráns ideje lejárta után vizsgát tesz, disszertációt nyújt be, a disszertációját nyilvános vitában kell megvédenie első lépésben munkahelyén, második lépésben az Akadémián, mutatván az Akadémia kitüntetett szerepét a modellben. A folyamat tehát teljességgel kikerült az egyetem hatásköréből. Akármennyire külön vált is a tudomány és az oktatás, mégis maradt közöttük kapcsolat: az egyetemi ranglétrán történő haladást alapvetően befolyásolja a tudományos fokozat. Kész kutatónak a kandidátust tekintik, éppúgy, mint a magántanárt a német modellben vagy a PhD-vel rendelkező kutatót az amerikaiban. A nagy különbség abban áll, hogy míg a másik két modellben ez a minősítések végpontja is, addig a szovjet modellben további fokozatok léteznek.[504]

4.4.6 A magyarországi tudományrendszer

A mai magyar tudományrendszer történeti okokból vált a három ismertetett modell különös keverékévé. A megértéshez vissza kell nyúlni 1949-hez, a szocialista Akadémia megalakulásához. Ezt megelőzően a magyar tudományrendszer csaknem hű kópiája volt a németnek. A szovjet modell hatására kezdtek megalakulni a kutatással foglalkozó tudományos intézetek és az 1950-es évek elején a tudományos fokozatok átalakultak. Bevezették az aspiránsképzést, a „tudományok kandidátusa és a „tudományok doktora" fokozatokat, illetve az akadémikusi szinteket az illetményekkel együtt. A minősítést az Akadémián belül létrejött szervezet a Tudományos Minősítő

[504] Palló Gábor: A fiatal kutatók tevékenységének erőtere: a magyar tudományrendszer vázlata. *Magyar Tudomány,* 2009/2, 214–216.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Bizottság (TMB) végezte. Az egyetemek örök sérelme maradt kizárásuk a tudományos minősítésekből.

A rendszerváltás kompromisszumos jellege a tudomány szervezetén is meglátszik. Ennek megfelelően a mai magyarországi tudományrendszerben jelen van a német modell, mint távolabbi múlt, a szovjet modell, mint közelmúlt és az amerikai modell, mint jövő. Jelentősen megváltozott az egyetemek helyzete. Visszaszerezték korábbi önállóságukat, a kutatásban betöltött jelentőségüket, és a tudományos minősítéshez való jogukat. Ez a tudományos fokozat az angolszász rendszerből származó PhD. A TMB helyett Doktori Tanács működik az Akadémián, mely az MTA doktora címet adományozza és megmaradtak az akadémikusi címek is. Az egyetem visszakapta a habilitáció jogát is, de megváltozott tartalommal. Megtartotta a szovjet modellben kialakított oktatói beosztásokat. A docensi és az egyetemi tanári kinevezéshez kikötötte a habilitációs eljárás szükségességét, aminek célja tehát nem a venia legendi megszerzése, hanem a vezető oktatói állás betöltése. Ma tehát létezik habilitált és régebben kinevezett, nem habilitált docens és professzor. Az egyetemi doktori és kandidátusi fokozat összeolvadt, rendszere annyiban tér el a szovjet modellétől, hogy egyetem adományozza. Egyébként a doktori iskola hasonlít az aspiránsiskolához. A magyarországi PhD-fokozat olyan tudományrendszer része, mely magában foglalja a humboldti német egyetem, a szovjet tudományszervezés és az angolszász modell elemeit.[505]

4.5 A tudományos oktatói- kutatói pálya struktúrája néhány országban

A fiatal kutatók tudományos pályája kezdetén alapvető szerepet tölt be a PhD fokozat. A fokozat megszerzése a kutatói életút első állomása, mely után néhány évvel a fiatal kutató elfoglalja a minősített kutatók helyét a tudósközösségben. A PhD a fiatal kutató pályája szempontjából nem csak a fokozat megszerzése utáni időszakára gyakorol meghatározó hatást, hanem a megszerzés folyamata is meghatározó ismeretekhez és tapasztalatokhoz vezet.

[505] Palló Gábor: A fiatal kutatók tevékenységének erőtere: a magyar tudományrendszer vázlata. *Magyar Tudomány,* 2009/2, 216–217.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Egyrészt ki kell érdemelnie a doktori iskolába kerülést, majd következik a kutatói munka, beilleszkedés, a vizsgák teljesítése, oktatás, publikációkészítés, azaz a kutatói életpálya megtanulása és a kutató lehetőségeihez való igazítása[506] A doktori programok a felsőoktatási képzés harmadik ciklusaként a fiatal kutatók karrierjének első fázisa is. A harmadik ciklus alapját az eredeti kutatáson alapuló ismeretfejlesztés adja, ez teszi egyedivé és különbözteti meg az első és a második ciklustól. Mivel a doktori képzés meghatározza az európai felsőoktatási térség és az európai kutatási térség közötti kapcsolatot, és a magas színvonalú doktori programok elengedhetetlenek az európai kutatási célok megvalósításához, ezért minden felsőoktatási intézmény számára fontos kell, hogy legyen az, hogy biztosítsa mindhárom ciklusban a kutatási tapasztalatok megszerzését és növelje az érdeklődést a kutatói életpálya iránt.[507] Különös figyelmet kell fordítani a második és a harmadik ciklus kapcsolatára. Általában a felsőoktatási intézményeknek kevés problémát okoz az átmenet a második ciklusból a harmadikba, ám a beiskolázás sokféle gyakorlata és formája terjedt el.[508]

Tehát a tudományos oktatói-kutatói pályán a PhD az első megmérettetés, majd következik a habilitáció, az egyetemi tanári cím, az MTA doktora tudományos cím (DSc.), majd az akadémikusi cím, melyek országonként kisebb nagyobb különbségekkel, de mindenhol felfedezhetők valamilyen formában. A PhD fokozatszerzési eljárás menete hasonló a különböző országokban, mely a munkahelyi vitából, majd a nyilvános védésből áll, ahol két vagy három hivatalos bíráló értékeli a dolgozatot és a jelölt megvédi a kutatási eredményeit. A megszerzésének feltételeiben és az eljárás menetében sok a hasonlóság a különböző országokban annak ellenére, hogy intézményenként, doktori iskolánként kisebb-nagyobb különbségek is felfedezhetők. A habilitált doktori cím több országban nem létezik, ahol pedig van, ott a docensi, illetve később a professzori cím megszerzésének a feltétele. Ez a tudományos cím a posztszocialista országokban elterjedtebb és a

[506] Palló Gábor: A fiatal kutatók tevékenységének erőtere: a magyar tudományrendszer vázlata. *Magyar Tudomány,* 2009/2, 209–210.
[507] Croiser, David, Purser, Lewis, Smidt, Hanne: *Trendek V: Az egyetemek formálják az Európai Felsőoktatási Térséget.* Ford. Dobos Gábor, Várterész Flóra, Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 22.
[508] Croiser, David, Purser, Lewis, Smidt, Hanne: *Trendek V: Az egyetemek formálják az Európai Felsőoktatási Térséget.* Ford. Dobos Gábor, Várterész Flóra, Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 25.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

követelmények is jól körülhatároltak. A cím elnyerésének a legáltalánosabb feltételei a tézis vagy cikkgyűjtemény, az oktatási tapasztalat, amelynek az időtartama változó, de öt-hét év legalább és emellett a publikációs tevékenység és külföldi tapasztalat. A professzori cím a fejlett országokban általában fiatalabb 35-45 éves korban válik elérhetővé, mint Európa keleti felében, ahol 50 éves kor alatt rendszerint kevés a magasabb tudományos fokozattal rendelkező tudós. Az elnyerésének feltételeiben sok a hasonlóság és abban teljes az egyetértés, hogy magas minőségi követelményeket kell teljesíteni, amely lényegében három fő területen a tudományos tevékenységben, az oktatásban és a tudományos közéletben való részvételben nyilvánul meg.[509]

A professzori cím feltételrendszere kevésbé körülhatárolt, pontosabban nem annyira mérhető számokban kifejezhető tényezőkre épül a legtöbb fejlett országban (Anglia, USA), hanem sokkal inkább az egyén egész tudományos tevékenységét értékelik. Azt vizsgálják, hogy mennyire jelentős a pályázó tudományos tevékenysége az adott országon belül és külföldön, illetve, hogy mekkora ismertségre és elismertségre tett szert vagy, hogy milyen mértékben járult hozzá az adott tudományterület ismereteihez. A professzori kinevezésnél általában a következő tényezőket veszik figyelembe, docensi cím, vagy a „tudományok doktora" fokozat (DSc.), majd MTA doktora cím, habilitáció, több éves oktatási tevékenység, jelentős hazai és nemzetközi tudományos tevékenység, hírnév szakmai körökben és a doktoranduszok száma. Az egyes országokban ettől némi eltérés tapasztalható. A „tudományok doktora" fokozat (DSc.) majd MTA doktora cím a legtöbb fejlett nyugati országból hiányzik, vagy mint tiszteletbeli címet adományozzák egyes egyetemeken egy-két kiváló tudósnak.[510]

4.5.1 Németország

A felsőoktatás szerkezetét a felsőoktatási kerettörvény szabályozza. 2002-ben vezették be a háromciklusú képzési rendszert, melyet a tartományok

[509] Kiss Éva: A tudományos minősítés nemzetközi gyakorlata egy kérdőíves felmérés tükrében. Magyar Tudomány, 2014/9, 1130–1131.
[510] Kiss Éva: A tudományos minősítés nemzetközi gyakorlata egy kérdőíves felmérés tükrében. *Magyar Tudomány,* 2014/9, 1130–1131.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

felsőoktatási jogi szabályozásában és a felsőoktatási intézményekkel kötött szerződésekben is megjelenítették.[511]

A doktorátus hagyományosan önálló kutatási projektet és záróvizsgákat foglal magában. A felsőoktatási intézmények maguk határozzák meg témavezetési és értékelési eljárásaikat. 1998 óta több formában kínálnak doktori programokat. (Graduiertenkollegs, doktori iskolák, nemzetközi kutatási iskolák) A kivételesen jó eredménnyel alapképzési diplomával rendelkezők részére tématerületenként specifikus vizsgaeljárást hoztak létre a doktori képzésbe közvetlen bejutás feltételeként. A doktoranduszok hallgatóként társadalombiztosítást és egészségbiztosítást kapnak. Köthetnek munkaszerződést is az egyetemmel, de ez nem túlságos széles körben elterjedt eljárás.[512] Jelenleg a PhD mintegy 90%-át a fiatal kutatók a hagyományos mester-tanítvány doktori modellben szerzik meg és csak mintegy 10%-át a strukturált doktori programok keretében.[513] A tradicionális módon szerzett doktori fokozat átlagosan négy évet igényel. Ez a típus sokkal több rugalmasságot kínál a doktorandusznak, mivel nincsen kötelező órára járás, kötelező tanterv és határidők és még az egyetemre, illetve a doktori iskolába sem kell mindenhol beiratkozni. A doktorandusz keres magának egy témavezetőt valamelyik egyetemen, és ha ez sikerült, akkor következik a formális felvételi eljárás az intézménynél, amelyhez szükség van a témavezető ajánlására és az egyetemi végzettség igazolására. A felvételt követően a doktorandusz az általa választott témavezető irányításával készíti el a dolgozatot, ami előfeltétele a doktori eljárás megkezdésének. A nemzetközi orientációjú strukturált PhD-program általában hároméves, rendszerint angol nyelvű, és megfelel az angol doktori programoknak. Ez esetben az egyetemet kell előzetesen megkeresni és jelezni a részvételi szándékot a képzésben, azután sikeresen felvételizni. Az egyetemekre doktoranduszként való beiratkozásnak számos előnye van, például a jogi státusz kedvezőbb, főleg ha külföldi, ezért célszerű azt megtenni. Az is említést érdemel még, hogy

[511] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007*. Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 124.
[512] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007*. Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 124–126.
[513] Promotion in Deutschland: http://www.hochschulkompass.de/promotion.html. (2014. 01. 20.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Németországban nem egyformán adnak mindenkinek PhD fokozatot, a doktorátust a kutatási terület megjelölésével adományozzák, amivel egyértelművé válik az is, hogy ki, milyen tudományterület doktora. A habilitált doktori cím a docensi, illetve később a professzori cím megszerzésének a feltétele.[514]

A habilitációs eljárás során a jelölt bizonyítja, hogy alkalmas-e tudományos ismeretek oktatására. A címre pályázók lehetnek „belső" egyetemen dolgozó adjunktusok és „külső" gyakorlati szakemberek, ügyvédek. A habilitációra csak azok jelentkezhetnek, akik legalább jó eredménnyel védték meg a PhD értekezésüket. 2006-tól néhány szövetségi államban már csak azok indulhatnak a habilitált doktori címért, akik kitűnő eredménnyel védték meg a doktori értekezésüket. A sikeres habilitáció után akár élete végéig taníthat docensként a cím birtokosa, ugyanis hivatalosan megkapta a venia legendit, de idővel akár professzor is lehet belőle. A tudományok doktora (DSc.) fokozat Németországban az újraegyesítés után szűnt meg. Németországban 2006-tól már nemcsak a habilitált doktorok pályázhatnak a professzori címre, hanem azok is, akik junior professzori címet kaptak. A junior professzori címet azok a fiatal, magasan kvalifikált kutatók kaphatják meg maximum hat évre, akik kiemelkedő tudományos munkát végeztek és a PhD-jük is kiválónak bizonyult. Ez esetben rögtön a PhD megszerzése után elkezdhetnek oktatni és kutatni is. Három év eltelte után felülvizsgálják a teljesítményüket, és ha kedvező az elbírálás eredménye, akkor a hatodik év után jelentkezhet a junior professzor a végleges professzori címre. A professzori cím nem vonható vissza, egész életre szól.[515] A német professzor képviseli az akadémiai karrier legnagyobb és legrangosabb szintjét.[516]

---

[514] Kiss Éva: A tudományos minősítés nemzetközi gyakorlata egy kérdőíves felmérés tükrében. *Magyar Tudomány*, 2014/9, 1131–1132.

[515] Kiss Éva: A tudományos minősítés nemzetközi gyakorlata egy kérdőíves felmérés tükrében. *Magyar Tudomány*, 2014/9, 1131–1134.

[516] Pechar, Hans: Karrierechancen für den akademischen Nachwuchs in Österreich. In: österreichischer Wissenschaftsrat: *wissenschaftliche Karriere und Partizipation – Wege und Irrwege*. Tagungsband 2011. Wien: 2012, 86.
http://www.uni-klu.ac.at/wiho/downloads/12_WR_ak_Karrieren.pdf (2016. 05. 05.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

4.5.2 Oroszország

A két ciklusú (alap és mesterképzés) modellt a Bolognai folyamat előtt alakították ki, a doktori képzések hagyományos szerkezete nem változott meg a Bolognai folyamat által. A doktori fokozathoz vezető tanulmányokat továbbra is kétszintű struktúrában lehet folytatni. Az első szint a posztgraduális képzés, amely a „tudomány kandidátusa" (kandidat nauk, a PhD-hoz hasonló) fokozat elnyeréséhez vezet, a második szint a doktori képzés, amely a „tudományok doktora" (doktor nauk) fokozattal végződik, ami pedig a DSc fokozatnak felel meg. A kandidat nauk (PhD-hoz hasonló) képzés egyéni tantervekben meghatározott kötelező elméleti kurzusokból áll. A képzés körülbelül 20%-át adják ezek a kurzusok, köztük az idegen nyelvi (külföldi hallgatóknak orosz nyelvi), filozófiai és speciális tárgyak. Mindegyik kurzus államvizsgával végződik. A kandidat nauk képzések 80%-a viszont kizárólag kutatást jelent. A teljes idejű képzés időtartama három év. A kandidat nauk képzések alapfeltétele a szakképzettséget adó oklevél, vagy a mesterfokozatú végzettség, bár az oktatási törvény kifejezetten nem tiltja a csak alapképzési oklevéllel rendelkezők belépését a kandidat nauk szintű képzésbe. A kandidat nauk képzésekre jelentkező hallgatóknak nem szükséges korábbi kutatási tapasztalattal rendelkezniük. A doktor nauk képzésekben már nincs elméleti oktatás és nincs időbeni megkötése sem a tanulmányok hosszának. A doktor nauk fokozat elnyerésének fő szabálya, hogy csak a kandidat nauk fokozat megszerzése után kerülhet rá sor. A doktor nauk megfelel a német habilitációnak és az egyetemi tanárnak az Egyesült Államokban.[517]

Oroszországban a PhD értekezést huszonegy tagú, az adott szakterületnek megfelelő bizottság véleményezi. A maximum 40 ezer karakteres tézist meg kell küldeni az összes szakterületi intézménynek legalább egy hónappal a nyilvános védés időpontja előtt. A postázási lista, hogy kinek küldték el a tézist, fontos dokumentuma a védésnek, ugyanis így elvileg az összes érintett intézmény részt vehet a véleményezésben. Az ország

[517] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007*. Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 273.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

különböző intézményeiből érkező észrevételeket és kritikai megjegyzéseket szintén figyelembe veszi a huszonegy tagú bizottság. Emellett nemcsak egyének írhatják meg véleményüket, hanem egy intézménynek, szervezetnek is el kell küldenie a hivatalos álláspontját az adott dolgozatról, amit az intézmény vezetője ír alá. Huszonegy tagú bizottság szavaz titkosan majd nyíltan és dönt a védés elfogadásáról vagy elutasításáról. Legalább kétharmados többség kell, hogy eredményes legyen a védés. A döntést megküldik egy magasabb szintű bizottságnak és a végső határozat, amely lényegében a korábbi döntések jóváhagyása négy-hat hónapon belül történik meg. A habilitált doktori cím a docensi illetve később a professzori cím megszerzésének a feltétele. A habilitációra, mint egy újabb magasabb szintű minősítésre Oroszországban úgy vélik, azért van szükség, mert „túltermelés" van PhD-vel rendelkezőkből. A habilitáció esetében nem értekezést kell írni, hanem egy ötven-nyolcvan oldalas összefoglalót a főbb kutatási eredményekről. Mivel túl nehéz a cím megszerzése, és a fizetésben sincs elismerve, aránylag kevesen vállalkoznak arra, hogy megszerezzék. Oroszországban a professzori cím esetében az egyik fő kritérium, hogy legyen bizonyos számú sikeresen védett PhD hallgatója a pályázónak.[518]

4.5.3 Franciaország

A doktori tanulmányokat 2002 áprilisában és 2006 augusztusában strukturálták át doktori iskolákba szervezve, és mesterdiploma vagy azzal egyenértékű külföldi diploma megszerzése után juthatnak be a hallgatók. A doktori iskolák olyan doktori programokat kínálnak a doktorjelölteknek, amelyeket hasznosítani tudnak a kutatási projektjükben valamint olyan szervezett doktori kurzusokat is, amelyek azért szükségesek, hogy szélesebb körű tudományos tudásra tegyenek szert.[519]

Általános szabályként elmondható, hogy három év után a disszertáció megvédésével ezek a stúdiumok PhD fokozathoz vezetnek. A PhD fokozatot

[518] Kiss Éva: A tudományos minősítés nemzetközi gyakorlata egy kérdőíves felmérés tükrében. *Magyar Tudomány,* 2014/9, 1129–1134.
[519] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007. Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 159.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

egyetemek, tudományos vagy irodalmi grandes école-ok, és az erre egyedüliként vagy közösen akkreditált állami felsőoktatási intézmények adhatják. A doktori képzést elkezdő hallgatók körülbelül 40%-a kap munkaszerződést, mint kutatói ösztöndíjas, ideiglenes oktatási-kutatási asszisztens, vagy mint egy CIFRE[520] szerződés kedvezményezettje. 2005-ben kiszélesítették azt a lehetőséget, hogy „*közös nemzetközi témafelügyelet*" keretében készítse el valaki a PhD-jét. Ugyanebben a tekintetben a Ministère de l'éducation nationale, de l'enseignement supérieur et de la recherche (MENESR, vagy Nemzeti Oktatási, Felsőoktatási és Kutatási Minisztérium) és a három érintett felsőoktatási intézményi konferencia közötti elvi megállapodást követően minden oklevélszintre kiterjesztették a közös vagy kettős diplomák kibocsátásának lehetőségét.[521]

A PhD képzés általános időtartama Franciaországban három év. A PhD fokozatszerzési eljárás menete hasonló a hazaihoz, mely a munkahelyi vitából majd a nyilvános védésből áll, ahol két vagy három hivatalos bíráló értékeli a dolgozatot és a jelölt megvédi a kutatási eredményeit. Az opponenseket az egyetem jelöli ki. Bár doktori fokozat adományozási joguk az egyetemeknek van, de a tevékenységüket rendszerint magasabb szintről, például minisztériumok, speciális tudományos tanácsok felügyelik. Franciaországban különösen nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy a PhD-t megítélő bizottság tagjai különböző egyetemekhez és intézményekhez tartozzanak, annak érdekében, hogy elkerüljék a helyi szintű összefonódásokat. A habilitált doktori cím Franciaországban a docensi illetve később a professzori cím megszerzésének a feltétele. Sokan pályáznak erre a címre, viszont a pályázók 30–40%-át elutasítják, mert nincs elegendő számú és színvonalú publikációjuk és legtöbbször hiányzik az oktatási gyakorlatuk. A professzori kinevezésnél a habilitált doktori címmel rendelkezők pályázhatnak. A végső döntést egy magas szintű testület az Egyetemek Nemzeti Tanácsa hozza meg. DSc. fokozat Franciaországban nincs.[522]

---

[520] Az egyik legfontosabb összekötő kapocs a francia vállalati szféra, a költségvetési kutatóhelyek és a felsőoktatás között (Convention industrielle de formation par la recherche, ipari-kutatási szakképzési megállapodás) intézménye.

[521] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007*. Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 159–160.

[522] Kiss Éva: A tudományos minősítés nemzetközi gyakorlata egy kérdőíves felmérés tükrében. *Magyar Tudomány,* 2014/9, 1131–1134.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

4.5.4 Norvégia

A tudományos fokozat megszerzése egészen 1993-ig nem tartozott formálisan a felsőoktatási rendszerhez, az ún. Dr. phil. címet többévi kutatómunkát követően szervezett képzés nélkül egyéni kutatás alapján lehetett megszerezni. Ez a forma nemzetközi összehasonlításban túl hosszúnak tűnt, a képzést befejezők aránya is alacsony volt és a fokozat megszerzése kizárólag speciális tudást nyújtott. Ezen problémák megoldása érdekében vezették be a szervezett képzést nyújtó angolszász PhD modellt eleinte a műszaki és természettudományok, később a bölcsészet- és társadalomtudományok területén.[523]

A norvég felsőoktatási rendszerben a doktori fokozatot kétféleképpen lehet megszerezni, a tradícionális fokozatszerzési mód szerint, amely a doktorandusz egyéni kutatómunkájára épül a szervezett képzés keretein kívül, és az új angolszász PhD modellnek megfelelően, amely a szervezett tanulmányi programra épít. Mindkét típusú doktori képzésbe való felvétel a második ciklus elvégzésével lehetséges. A doktoranduszok ösztöndíjának mértéke megfelel egy alkalmazotti státuszban lévő fizetésének, nem hallgatói, hanem alkalmazotti státusszal rendelkeznek, amely által társadalombiztosítási ellátásra, fizetett betegszabadságra és anyasági ellátásra jogosultak. A doktori hallgatókat nem hallgatónak, hanem „kezdő kutatónak" tekintik. Alkalmazottak rendszerint általában négyéves szerződéssel, amelynél a négy évből hármat teljes munkaidőben a doktori képzéssel kapcsolatos tevékenységekkel illetve a disszertáció elkészítésével kell tölteni. A negyedik év során annál a felsőoktatási intézménynél dolgoznak, amely alkalmazza őket. Részidejű képzésben nem lehet fokozatot szerezni. A képzés időtartama alatt a doktoranduszok kötelező és választható kurzusokat teljesítenek. A doktori képzés idejére a felsőoktatási intézmény, a konzulens és a doktorandusz szerződést köt, amely részletesen tartalmazza a tudományos kutatással összefüggő adatokat, a disszertáció címét, a finanszírozás módját, a képzés menetét, a tanulmányi beszámolás időpontjait, a felek jogait és a

[523] Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: Promovieren in Europa. In: Kupfer, Antonia Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, 65.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

kötelezettségeket is. A témavezető minden doktori fokozatért (bónuszpont) elismerésben részesül. A doktori képzés eredményessége érdekében további változtatásokra készülnek a doktori fokozatszerzés időtartamának rövidítésével, a nemzetköziesítéssel és a külföldi kutatómunka lehetőségének növelésével. Jellemző sajátossága a norvég doktori képzésnek, hogy a doktorandusz fizetést kap, biztosított jogviszonyban van, a felsőoktatási intézményekben való foglalkoztatás által kezdő kutatóként van elismerve, és a doktorandusz szerződés biztosítja és elősegíti a szoros és sikeres együttműködést.[524]

4.5.5 Svédország

Főként a Bolognai folyamatnak köszönhetően a háromciklusú képzési rendszerre vonatkozó jogszabályok 2007-ben elfogadásra kerültek. A doktori képzések időtartama négy év maradt, ugyanakkor új felvételi követelményeket támasztanak a harmadik képzési ciklusba jelentkezőkkel szemben. Alapkövetelmény a mesterfokozatú oklevél vagy négy lezárt tanév. A felsőoktatási intézmények további követelményeket támaszthatnak. A tradcionális modell mellett a doktori tanulmányok egy része szervezett keretek között folyik. A tanulmányok finanszírozási szabályainak megfelelően kutatói képzési programokba úgy lehet jelentkezőt felvenni, hogy vagy PhD hallgatóként alkalmazzák, vagy tanulmányi ösztöndíjat kap. Más finanszírozási formában is lehetséges felvételt nyerni egy kutatói képzésbe, ha a kari bizottság úgy ítéli meg, hogy a hallgató garantálni tudja tanulmányai fenntartását az egész képzési időszak alatt. A legelterjedtebb forma a PhD hallgatóként való alkalmazás. Egyéb megoldás lehet a felsőoktatási intézményben történő alkalmazás vagy kutatás profilú cégnél történt

[524] Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: Promovieren in Europa. In: Kupfer, Antonia Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, 65–69.
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=678178. (2014. 08. 09.)
http://userpage.fu-berlin.de/~jmoes/pide/Material/promovieren_in_europa.pdf. (2014. 01. 15.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

munkavállalás illetve az államilag garantált támogatások, ösztöndíjak vagy egyéb külső finanszírozás igénybevétele.[525]

Az egyetemek licentiate és PhD képzéseket nyújthatnak, a Degree of Licentiate, 2 év, Degree of Doctor (PhD) 4 év. Évente felülvizsgálatra kerül a megkötött doktorandusz szerződés. Az ösztöndíjas jogviszony mellett a munkaidő meghatározott százalékában dolgozhatnak: teaching assistant, vagy research assistant-ként, ami társadalombiztosítással jár. A doktoranduszokat alkalmazotti jogviszonyban az akadémiai kutatók közé sorolják. Svédországban, ahogy Norvégiában és Angliában is a PhD az első lépcsőfoka az akadémiai karriernek. A svéd reform alapvetően az amerikai modellhez elköteleződve a szociális biztonságot biztosítja.[526] Habilitált doktori cím és DSc. fokozat Svédországban nincs. A professzori cím tekintetében Svédországban általában hat-tíz évig kell a PhD megszerzése után kutatni és ez idő alatt legalább négy PhD-vel egyenértékű munkát kell elvégezni és akkor van esély a kinevezésre. Ritkán kormányzati előléptetés is vezethet professzori kinevezéshez.[527]

4.5.6 Finnország

A háromciklusú képzési szerkezetet a Bolognai folyamat részeként 2004-ben vezették be az orvosi és a fogorvosi képzés kivételével. A tanulmányok hároméves Bachelor és kétéves Master képzésekre oszlanak valamint rövidebb és hosszabb posztgraduális ún. "Lincentiate" illetve hagyományos doktori képzésekre. A graduiertenzentren-ben a doktoranduszok kezdő kutatóként fizetéssel vannak alkalmazva.[528] Az elődoktori diplomához

---

[525] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007*. Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 279–280.

[526] Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: Promovieren in Europa. In: Kupfer, Antonia Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, 71–77.
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=678178
http://userpage.fu-berlin.de/~jmoes/pide/Material/promovieren_in_europa.pdf (2014. 02. 02.)

[527] Kiss Éva: A tudományos minősítés nemzetközi gyakorlata egy kérdőíves felmérés tükrében. *Magyar Tudomány,* 2014/9, 1132–1134.

[528] Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: Promovieren in Europa. In: Kupfer, Antonia Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft,78–81.
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=678178

DOI: 10.14750/ME.2016.032

(licentiate) vezető harmadik ciklusú programok és doktori képzés a mesterdiplomával vagy ezzel egyenértékű külföldi diplomával rendelkező hallgatók számára elérhetőek. A licentiate választható és nem létezik minden tudományterületen. A doktori tanulmányok megkezdésének előfeltétele rendszerint a fő tárgyból szerzett jó minősítés. A doktori programok négy évi teljes idejű munkának felelnek meg. A kurzusokat általában az egyéni kutatással párhuzamosan tartják. Az oktatott kurzusok helyzete egyetemenként és karonként változik és még karon belül is különbözhetnek a hallgatók az egyéni tanulmányi terveiktől függően. Doktori tanulmányokat posztgraduális iskolák is kínálnak számos egyetem és kutatóintézet együttműködésében kapcsolódva kutatási kiválósági központokhoz, kutatási projektekhez vagy akadémiailag széles körű együttműködési hálózatokhoz. Az egyetemek mellett kutatóintézetek és vállalkozások is részt vesznek a programokban. A közösen szervezett oktatás fontos részét alkotják a hazai és nemzetközi intenzív kurzusok. A Finn Akadémia kutatóképzési kurzusok finanszírozásával valamint a doktori hallgatók részére hazai és külföldi tanulmányutakkal támogatja az Oktatási Minisztérium által kinevezett doktori iskolákat.
A doktori tanulmányok lehetnek teljes munkaidősek vagy munka mellett is végezhető a kutatás. A doktori hallgatók korlátozott hallgatói juttatásokban részesülnek, nem jogosultak ugyanazokra a juttatásokra, mint a graduális hallgatók. A posztgraduális iskolák munkaszerződést adnak. A legkiválóbbb harmadik ciklusban tanuló hallgatók vagy az egyetemtől vagy más forrásból kapnak támogatást is.[529]

4.5.7 Dánia

1992 óta a harmadik ciklusú PhD programok három évi teljes idejű tanulmányoknak felelnek meg a mesterképzési diploma megszerzését követően. A 2002-es jogi szabályozásnak megfelelően a PhD program magában foglalja az önálló kutatási munkát, egy tézisgyűjteményt és az intézmény által jóváhagyott kutatói kurzusok elvégzését. A PhD hallgatók

---

http://userpage.fu-berlin.de/~jmoes/pide/Material/promovieren_in_europa.pdf (2014. 03. 01.)

[529] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007.* Kurucz Katalin, Dobos Gábor. Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 152–154.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

hallgatónak és egyben kezdő kutatónak minősülnek. Csak a program hároméves időszakában fizetik őket. A témavezető félévente értékeli az előrehaladásukat az egyéni PhD terv követelményeinek teljesítéséről. Minden PhD hallgatónak jövedelemadót kell fizetnie a többi fizetett alkalmazotthoz hasonlóan. Ha a fokozatszerzés elhúzódik egy hosszabb betegség vagy szülési, gyermekgondozási szabadság miatt, akkor az alkalmazotti időszakot meg lehet hosszabbítani egyéni kérelem alapján. A PhD hallgatók nyugdíjjárulékát a mesterképzési diplomával rendelkező állami alkalmazottakkal azonos kategóriája szerint fizetik a Dán Szakmai Szervezetek Szövetsége és az állam közötti kollektív szerződésben meghatározott szabályok alapján. Ennek megfelelően a PhD hallgató fizeti a nyugdíjjárulék egyharmadát, a munkáltató pedig annak kétharmadát.

A PhD fokozaton kívül még egy doktori fokozatot szerezhetnek a kutatók, normál esetben legalább 5–8 évi önálló kutatás után disszertáció nyilvános megvédésével. A doktori fokozatszerzésre vonatkozó miniszteri rendelet szerint a kutató mesterdiplomával és/vagy PhD-val rendelkezik, mielőtt erre a doktori fokozatra jelentkezik, de ez nem törvényi előírás.[530]

A legmagasabb tudományos minősítés az ún. „*doctorsgrad*”, ami a német habilitációnak felel meg. Az észak-amerikai modellhez hasonló modell kialakítása volt a cél a nemzetköziesítés és a doktori hallgatók mobilitásának fokozása érdekében. Jellemző vonása a dán felsőoktatási rendszernek az erős nemzetközi irányultság, ennek megfelelően a PhD programok angol nyelven folynak. A dán doktori fokozatot szerzettek majdnem fele az egyetemeken tudományos munkatársként el tud helyezkedni, azaz elmondható, hogy a dán képzésben lehetséges az ösztöndíjat állásra váltani.[531]

[530] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007*. Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 130–132.

[531] Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: Promovieren in Europa. In: Kupfer, Antonia Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, 83–88.
http://www.fachportal-paedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=678178
http://userpage.fu-berlin.de/~jmoes/pide/Material/promovieren_in_europa.pdf (2014. 03. 28.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

4.5.8 Izland

Az izlandi felsőoktatási rendszer a háromciklusú képzési szerkezeten alapul 2006 óta. Néhány tudományterületen a hallgatóknak lehetőségük van beiratkozni a doktori programba anélkül, hogy befejezték volna a mesterfokozatot, de ebben az esetben a doktori program időtartama hosszabb lesz. A doktori programokba beletartozik a kurzusokon végzett munka, amely a programnak rendszerint mintegy 15%-át teszi ki. Minden felsőoktatási intézmény, amely engedélyt kapott, hogy második és harmadik ciklusú okleveleket bocsásson ki, maga döntheti el a programok időtartamát és formáját. Az elméleti képzés a kutatás természetétől függően része a doktori programnak és az egyéni kutatással azonos időben végzik. A doktori hallgatókat hallgatóként és kezdő kutatóként is tekintik, ez lehetővé teszi a kutatói közösségben való aktív részvételt miközben a hallgatói többletjuttatásokat is élvezik.[532]

4.5.9 Angolszász országok

A brit felsőoktatási rendszer legszembetűnőbb sajátossága a kontinentális egyetemi rendszerekkel összehasonlítva hagyományosan decentralizált jellege. Nincs olyan állami szerv, amely központilag irányítaná és ellenőrizné a hallgatók felvételének, kiválasztásának rendjét, a tanterveket, az oktatás és vizsgáztatás módszereit, a tanárok kinevezését, bérezését, a pénzeszközökkel való gazdálkodást. A felsőoktatási intézmények döntő többségükben magán intézmények, alapításuk nem valamely állami aktussal történik, hanem helyi kezdeményezésre, alapítványok és más adományok igénybevételével. Az intézményi autonómia tehát hagyományosan alapvető jellemzője a brit felsőoktatásnak. A főiskolák hangsúlyozottan szakmai képzési célokkal jöttek létre a helyi oktatási és munkaerő-piaci követelményeket figyelembe véve, fő profiljuk az oktatás. A felsőoktatási rendszer részét képezik továbbá az oktatási intézetek és college-ok. Általában

[532] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007.* Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 187.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

állami intézmények kis hallgatói és oktatói létszámmal működnek speciális szakterületen. Jellemzőjük, hogy többnyire nincs fokozatadási joguk, szakképzettséget igazoló bizonyítványt adnak ki.[533]

Az egyetemi oktatás rendkívül intenzív, igen alacsony a hallgató és oktató arány, amely biztosítja a magas színvonalat. A Bachelor fokozat általában három év alatt szerezhető meg. A Master fokozat elérése többnyire munka mellett történik, időtartama nappali képzés esetén egy, munka melletti képzés esetén két év. A második fokozat speciális típusai a kutatói fokozatok, a Master of Philosophy (M.Phil) és a PhD. A Master of Philosophy-t a gyakorlathoz közelebb álló kutatói pályára készülők választják általában egy évig tart, míg a PhD a nemzetközi szokásoknak megfelelő tudósképzést szolgálja három éves programmal.[534]

4.5.10 Anglia, Wales, Észak-Írország

A felsőoktatási intézmények független önkormányzattal rendelkező szervezetek, a királyi oklevél vagy parlamenti törvény hatalmazza fel őket, hogy képzéseket indítsanak, okleveleket bocsássanak ki. Az autonómiából következően nem volt jogi akadálya a Bologna reformok bevezetésének, a felsőoktatási szektor pozitívan reagált a Bolognai folyamat fejlesztési törekvéseire.

Bár a felsőoktatási programok rendszere nincs jogszabály által szabályozva, a hagyományos háromciklusú képzés megfelel a Bolognai folyamat alapkövetelményeinek, mivel általában a teljes idős tanulmányok az első ciklusban három vagy négy év alatt elvégezhetők. Az első képzési ciklus során sokféle rövidebb idő alatt megszerezhető végzettségre is szert lehet tenni, mint például a két éves felsőfokú szakképesítés (Foundation Diploma) vagy a felsőoktatási oklevél (Diploma of Higher Education). Ezzel a végzettséggel rendelkezők kiléphetnek a munkaerő-piacra, ám ha folytatják felsőfokú tanulmányaikat, azt az alapképzési fokozat második vagy harmadik évében tehetik meg. A második képzési ciklusban nem csupán Master

[533] Hrubos Ildikó: *A felsőoktatás dilemmái a tömegessé válás korszakában*. Educatio Füzetek 224, Budapest, 1999, Oktatáskutató Intézet, 38–39.
[534] Hrubos Ildikó: *A felsőoktatás dilemmái a tömegessé válás korszakában*. Educatio Füzetek 224, Budapest, 1999, Oktatáskutató Intézet, 39.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

fokozatú, hanem rövidebb képzési idejű alacsonyabb fokozatú képesítéseket is meg lehet szerezni.

A doktori képzésbe belépő hallgatók Master fokozattal rendelkeznek, de néhány esetben előfordulhat, hogy a különösen jó eredményekkel és a megfelelő területen szerzett Bachelor fokozattal rendelkező hallgató is megkezdheti a doktori tanulmányait a témavezető beleegyezésével. Sokféle doktori képzés létezik, olyanok, amelyek a munkerőpiacra és olyanok is, amelyek a tudományos életre készítik fel a hallgatókat. Utóbbiban a képzés kiterjed a felsőoktatási intézményekben való oktatásra is. Általánosságban a kutatói képzésre vonatkozóan nincsenek előírások, ám a Kutatási Tanácsok, amelyek finanszírozzák a posztgraduális képzést, előírhatják, hogy a doktoranduszoknak egy éves kutatás-módszertani tanulmányokat (Master of Research) kell folytatniuk. A teljes idejű doktori tanulmányok alapesetben három- négy évig tartanak, bár sok doktorandusz részidős. Az intézmények maguk írják elő a képzés időtartamát, a Kutatási Tanács azonban maximum négy évig finanszírozza a tanulmányokat. A doktoranduszok hallgatói státusszal rendelkeznek. A Master fokú és doktori tanulmányokat folytató hallgatóknak lehetőségük nyílhat tanítani a felsőoktatási intézményben, vagy asszisztensként részt venni a kutatásban és az oktatásban. Ez esetben bért kapnak, illetve mentesülnek a tandíj alól. A tanítási feladatok szemináriumok és konzultációk tartására, illetve az oktatók munkájának támogatására korlátozódhatnak az első képzési ciklusban, de a hallgatók számára gyakran nyílnak meg a szakmai továbblépés lehetőségei. Az Egyesült Királyság felsőoktatási intézményei régóta nagy tapasztalattal rendelkeznek a hazai és nemzetközi együttműködésben indított közös vagy kettős oklevelekhez vezető képzésekben.[535]

4.5.11 Skócia

Skóciában a Bolognai folyamattal kapcsolatos megállapodásokat a 2001-ben elfogadott Skót Felsőoktatási Keretrendszer és a 2001-ben

[535] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007*. Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 299–300.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

elfogadott Skót Kredit és Képesítési Keretrendszer szabályozza. A képzések hagyományos rendszere is három fő cikluson alapult minden felsőoktatási intézmény minden tudományágában. A hagyományos Honours Bachelor fokozatot négy év tanulmánnyal, míg a legtöbb posztgraduális Master fokozatot egy év alatt lehet megszerezni. Ezen általános megállapítások alól van néhány kivétel a szakmai képesítések esetében. Az Egyesült Királyság többi tagországához hasonlóan a doktori tanulmányokba kezdő hallgatók Master fokozattal rendelkeznek, de előfordulhat néhány esetben, hogy jó eredményekkel és alapfokozatú Honours Bachelor, a megfelelő tudományterületen szerzett oklevéllel rendelkező hallgatók is folytathatnak doktori fokozathoz vezető tanulmányokat a témavezető beleegyezésével. A doktori fokozat megszerzésének feltételei tudományterületenként, intézményenként, fokozattípusonként változnak, ám minden esetben feltétel, hogy a doktoranduszoknak jelentős és önálló tudományos tevékenységet kell végezniük. A doktori fokozatot többféle módon lehet megszerezni: a tradicionális kutatásközpontú PhD vagy D.Phil.-nek nevezett, a jelentős mértékben szervezett keretek között folyó, jelenleg néhány professzionális képzési területeken (mérnöki, üzleti és oktatási) megszerezhető doktorátusok, a saját szakmájuk gyakorlatát kutatni kívánóknak szóló professzionális doktorátusok, illetve az olyan doktori fokozatok, amelyeket kiemelkedő minőségű, korábban publikált disszertáció megírásáért és megvédésért adnak ki. A doktori tanulmányok lehetnek elméleti jellegűek és egyéni kutatáson is alapulhatnak. Az elméleti rész megelőzheti, de követheti is a kutatási részt. A teljes idejű képzés általában három-négy évig tart, míg a gyakoribb részidejű képzés időtartama négy-hat évre is elnyúlhat. A doktoranduszok rendelkezhetnek hallgatói és kezdő kutatói státusszal is.[536]

4.5.12 Írország

Írországban az 1997-ben illetve 1999-ben elfogadott egyetemi törvény illetve a képesítésekről szóló törvény szabályozza a Bolognai folyamathoz kötődő legtöbb intézkedést a felsőoktatási intézményekben. A háromciklusú

[536] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007.* Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 306.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

képzési szerkezet a Bolognai folyamatnál korábban jött létre. Az alapképzési diplomát általában három vagy négy év után lehet megszerezni. A mesterképzéshez, vagy az alapképzés utáni oklevélhez vezető kurzusok egy-három évig tartanak. A hallgatók tovább mehetnek a Honours Bachelor programokba az ezeken a programokon elért eredményüktől függően, végül pedig tovább mehetnek a második és harmadik ciklusba. A doktori programok legalább három évig tartanak teljes idejű képzésben. Az ezekbe a programokba belépő hallgatók mesterfokozattal rendelkeznek, de nagyon kevés hallgató, például aki kitüntetéses alapdiplomával végzett megkezdheti a doktorátust mesterfokozat nélkül is. A doktori fokozatot témavezető által felügyelt kutatási program révén lehet megszerezni, amelynek disszertáció elkészítése az eredménye. Néhány programban (pl. a kutatási készségek szakmai fejlesztéssel, az akadémiai környezet kiszélesítése) a disszertáció mellett számottevő részt ad ki az oktatás és a kutatási elemmel párhuzamosan fut. A doktori hallgatók ösztöndíjat kaphatnak. A Felsőoktatási és Képzési Oklevélhatóság 2005-ben közzétette a közös diplomák létrehozására, közös akkreditációra, és a közösen nyújtott programok akkreditációjára vonatkozó politikáját és kritériumait. Néhány esetben a Dublini Technológiai Intézet is megállapodást kötött a programokról szóló közös oklevél kibocsátásról, de még nem működik minden egyetemi szektorban. Van azonban számos példa a közös programra más ír, európai vagy nemzetközi partnerintézménnyel. Néhány közös program kettős oklevélhez vezet, vagy egyetlen oklevélhez, amelyben egy külön bizonyítvány pontosítja a program közös voltát. Sok ír egyetem tagja az Erasmus Mundus vagy más közös programok konzorciumainak, és már több éve gyakorolja az ilyen típusú oklevél kibocsátásokat.[537]

4.5.13 Amerika

Az egyetem feladata a társadalmi-gazdasági szempontból hasznos ismeretek átadása és gyakorlati relevanciával rendelkező kutatások végzése.

[537] Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007*. Kurucz Katalin, Dobos Gábor Ford. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány, 181.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Nem jellemző a közvetlen állami beavatkozás és felelősségvállalás, az egyetemeket magánszemélyek vagy közösségek alapítják, a fenntartás a tandíjakból és egyéb bevételekből történik. Az üzleti világ és a kormányzat kutatási megrendelései fontos szerepet játszanak a finanszírozásban. Az irányítás az egyes intézmények vezető testületeinek a kezében van, akik a fenntartót, a környező társadalmat képviselik, általában nem egyetemi polgárok. Ők döntenek a stratégiai kérdésekről, a költségvetésről, a kinevezésekről. Mivel a modell filozófiájának megfelelően az egyetemek gazdálkodó szervezetekként működnek, így jelentős szerep és hatalom jut az egyes intézmények szakirányítási apparátusának is, a tanári kar, mint testület befolyása pedig viszonylag szerény.[538]

Az Amerikai Egyesült Államokban az első egyetemeket még az angol college-rendszer mintájára hozták létre. A történelmi múlt ellenére ma már alapvető különbségek vannak az amerikai és a világ más oktatási rendszerei között. A rendszer bár vannak gyengeségei, sikert járt be a XX. század második felében, ugyanis képes volt válaszolni a tömegessé váló oktatási és finanszírozási problémákra, és olyan új elemeket indított útjára, mint a kreditrendszer, a virtuális oktatás és a „life long learning" eszméje.[539]

Míg az amerikai egyetem célkitűzéséhez a training fogalma köthető a német egyetemhez a Bildung. A német egyetem a felelős értelmiségi állampolgárrá nevelést az amerikai egyetem ezzel szemben csupán szakismereteket kíván nyújtani a piac döntő befolyásán alapuló társadalomban. A képzés célja az, hogy az egyént sikerekhez segítse a tudományos, üzleti vagy politikai életben. A training tehát a szakismeretre fókuszál nem az értelmiségi szerepre. A munkaerő-piacon jól értékesíthető tudás átadása az amerikai egyetem célja, ezért az amerikai egyetem eleve rugalmas, és újabb és újabb szakterületeket vesz fel kínálatába, amelyek piacképesek, és hallgatókat vonzanak. Az alapegység a department, a részleg. A department nem tudományterületet képvisel. Aránylag könnyen lehet

[538] Hrubos Ildikó: Nemzetközi tendenciák a felsőoktatásban. In: Bárdi Nándor, Berki Anna, Ulicsák Szilárd: *Erdélyi Magyar Tudományegyetem megvalósíthatósági tanulmánya*. Budapest, 2001, Határon Túli Magyarok Hivatala, 78.
http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=150
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf469.pdf (2014. 02. 15.)

[539] Bágер Gusztáv (szerk.): *A felsőoktatás átalakulása, a finanszírozás korszerűsítése*. Budapest, 2004, Állami Számvevőszék, Fejlesztési és Módszertani Intézet, 34.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

departmentet felállítani vagy megszüntetni. A department vezetése nem ad magas társadalmi megbecsülést. A department némelykor laboratóriumokra oszlik vagy irodákra, amelyek egyébként működhetnek karon vagy iskolán kívül is az egyetem kötelékébe ágyazva. Ezekben zajlik a tényleges oktató-kutató munka. Ezeket már valóban a legjobb kutatók vezetik, akik elegendő támogatást kapnak munkájuk végzéséhez. A PhD kiemelkedően fontos szerepét ezeken az egységeken keresztül érthetjük meg. Az amerikai egyetem három különböző szintű oklevelet kínál. Az első az alapszintű képzés három-négy évig tart és Bachelor fokozatot nyújt. A második és harmadik fokozat a graduális képzés. Ennek első szintje minimum két-három év után Master fokozatot ad, mely már elismert magas színvonalú képzettséget igazol. A doktori képzésbe csak ennek birtokában lehet kerülni. Ez voltaképpen kutatóképzés, amely az akadémiai elit utánpótlását hivatott biztosítani. A doktori képzés hallgatói éppúgy fenntartói az amerikai egyetemi modellnek, mint a magántanárok a német modellben. Doktoranduszként a professzor laboratóriumában az általa előírt tudományos témákat kell kidolgozniuk, eredményeiket publikálniuk, nemzetközi konferencián előadniuk, levizsgázniuk az előirt kurzusokból és mindemellett oktatói munkát is kell végezniük olykor jelentős mennyiségben, hogy tehermentesítsék a professzort. A doktori cím gazdáját nem segíti egykönnyen az egyetemi álláshoz, vagyis a vágyott tenure-hoz.[540] A tenure nem magyar kifejezés, mégis használják arra a fogalomra, amit úgy hívunk, hogy határozatlan idejű munkaviszony. A kutatópályán a tenure elérése az egyik pályaszakasz célja majd végpontja és ezzel újabb pályaszakasz, az érett kutatói korszak kiindulópontja és elfogadott velejárója is.[541]

Létezik ugyanis úgynevezett tenure-track állás, ami azt jelenti, hogy megfelelő teljesítmény esetén tenure-t kap, akit ezen alkalmaznak, és létezik non-tenure-track állás, amelyben csaknem ugyanazt a munkát végzik, mint a tenure-track állásban, de akit így foglalkoztatnak, nem kaphatja meg a tenure-t még jó eredmények esetén sem. A tenure-track állás viszont próbaidőnek tekinthető, akár 10 évig is tarthat, és különféle fokozatai lehetnek az

[540] Palló Gábor: A fiatal kutatók tevékenységének erőtere: a magyar tudományrendszer vázlata. *Magyar Tudomány*, 2009/2, 212–214.
[541] Paulovics, Anita, Stipta, Zsuzsa: Academic freedom in Europe. *European Integration Studies*, Miskolc University Press, 2009, 2. 4.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

asszisztensi állástól a posztdoktori ösztöndíjon át a lecturer (óraadó) vagy tanári megbízásig és egyéb formákig. Az ezekben végzett sikeres munka vezet a tenure-hoz.[542] A fiatal kutató a tenure megszerzésével biztonságba kerül, elfogadható fizetést kap, nem kell aggódnia közvetlen jövője miatt, kutathat és dolgozhat. A tenure tehát a kutatói pálya döntő állomása, de nem az utolsó.

Az angolszász rendszerben az „associate professor" megkaphatja a véglegesítést, ám az igazi sikert a „full professor"-i kinevezés jelenti. Efölött nincsenek rangok, de fizetési kategóriák igen, ami újabb rendszeres teljesítményértékelés alapján dől el és állandó erőfeszítésre ösztönöz. Maga a tenure az angolszász hagyomány része. Az angolszász országokban az akadémia – ezen az egyetemek és kutatóintézetek egyaránt értendők – függetlensége fontosabb, mint máshol, ezért az intézmények önállósága és autonómiája is nagyobb. A tenure-t az az intézmény adja és fizeti, mely anyagilag független, még akkor is, ha állami egyetemről van szó.[543] A tenure megszerzése éppúgy célja a PhD birtokosának, mint a professzori kinevezés a német modellben. Amerikában nem csupán a „full professor", a legmagasabb beosztásban lévő tanár kapja meg a véglegesítést, hanem gyakran az alacsonyabb presztízsű „associate professor" is. Minthogy a professzorság nem közalkalmazotti státus, mind anyagi mind erkölcsi megbecsültsége is lényegesebb alacsonyabb, mint Németországban. A kutatás és az oktatás humboldti egysége az amerikai egyetemi modellben ma már jobban érvényesül, mint a németben, mert a kutatás fő motorja a PhD-hallgató, illetve a posztdoktori ösztöndíjas. A doktori hallgató jelentős tudóssal dolgozik együtt, aki „rabszolgaként" használja, de elvárja tőle az originális tudományos gondolatokat is. Minthogy a professzornak nincs hivatali funkciója, végleges állást nem tud adni, de elvben sok évig tud magas színvonalú kutatási lehetőséget nyújtani tisztes megélhetést biztosító fizetéssel, ha jó esély van rá, hogy megszerezze kutatásaihoz az újabb és újabb támogatást. Az amerikai rendszerben is léteznek kutatóintézetek. A nemzeti laboratóriumnak nevezett intézetek is az amerikai akadémiai szféra elemei, mint ilyenek a PhD-vel rendelkező kutatók számára biztosítják a kutatómunka lehetőségét. Az amerikai PhD nem a venia legendi-t adja meg, hanem garanciát biztosít a

[542] Palló Gábor: A kutatói pálya csomópontja: az akadémiai tenure. In: Mosoniné Fried Judit-Tolnai Márton (szerk): *Fiatal kutatók*, Budapest, 2010, Typotex Kiadó, 94.
[543] Palló Gábor: Az akadémiai tenure. *Magyar Tudomány*, 2012/3, 322–324.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tudományos képzettséget igénylő teljesítményre. A sikert itt is kiélezett versenyben lehet elérni, ám a piac logikája lényegesen erősebben hat, mint a német modellben, melyet az állami bürokrácia logikája is befolyásol.[544]

Az amerikai egyetemek és főiskolák feladatai ma is sajátosak, az európaitól eltérőek, általános műveltséget adnak, pótolva a középiskola hiányosságait. Profiljukat maguk alakítják ki, szakembereket is nevelnek, konkrét pályákra készítenek fel, és mindemellett egyes intézményeik a tudományt is a legmagasabb szinten művelik. Jellemző a tömegoktatás és a kutatási funkció bizonyos mértékű szétválasztása (departmentek és kutatási centrumok). Elterjedt a campus rendszer, egyetemvárosok alakultak ki. A szervezet és funkcionális variációk száma olyan hatalmas, hogy tipikus amerikai egyetemről nehéz beszélni.[545] Napjainkra kialakult az amerikai egyetemek duális rendszere. A magánintézmények aránya már meghaladja a 40%-ot, a legtekintélyesebb egyetemek ide tartoznak. Nagyon értékes ezen intézményekben megszerzett diploma, biztos belépést jelent a munkaerő-piacra és magas jövedelmet „garantál" a munkahelyen. Az egyetemek és a főiskolák között nagyon erős verseny folyik a jó diákokért és a képzett oktatókért. Az intézmények teljesen szabadon határoznak a felvételi követelményekről, így a jó hírű magánegyetemekre csakis a legjobb tanulók juthatnak be.[546]

PhD képzés nem minden egyetemen folyik. Ebből a szempontból érdemes szemügyre venni Amerika mintegy négyezer felsőoktatási intézményét. Ezek közül ugyanis csak ötszázötven (13,7%) ad PhD fokozatot is. Nagy többségük tehát nem foglalkozik PhD képzéssel, ugyanakkor tagállamonként mégis átlagosan tizenegy egyetem közül választhatnak a tudományos pályára készülő hallgatók. A magyarországi PhD képzéshez képest többek között a következőkben érzékelhető jelentős eltérés: A PhD hallgatók számára készített előírások differenciáltak, igyekezve kiegyenlíteni az előképzettségbeli különbségeket. Az amerikai Northwestern University például Bachelor fokozattal is felvesz doktoranduszokat, de számukra 14 oktatási kreditpont van előírva, szemben az Master fokozattal rendelkezők

[544] Palló Gábor: A fiatal kutatók tevékenységének erőtere: a magyar tudományrendszer vázlata. *Magyar Tudomány,* 2009/2, 214.
[545] Barakonyi Károly: *Rendszerváltás a felsőoktatásban*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 35.
[546] Báger Gusztáv (szerk.): *A felsőoktatás átalakulása, a finanszírozás korszerűsítése*. Budapest, 2004, Állami Számvevőszék, Fejlesztési és Módszertani Intézet, 35.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

8 pontjával. A kutatásmódszertan oktatásának súlya és választéka rendszerint nagyobb a hazainál. Az Illinois-i Egyetemen például a doktoranduszok témájuktól függően négyféle kutatásmódszertan közül választhatnak: „értékelő", „értelmező", „kvalitatív" és „kvantitatív" metodológiák, ezek közül „legalább egy módszertanban profi szintig" kell eljutniuk. A témajavaslatok átdolgozása hallgatónként nemcsak egymástól függetlenül történhet, hanem a témavezetők összehangoló tevékenységével együttesen is. A Melbourne-i Royal Melbourne Institute of Technology Egyetem például korszerű menedzsment-paradigmákat és a vezetői gyakorlatot is figyelembe véve törekszik átdolgoztatni a témajavaslatokat. Ez nemcsak megkönnyíti a nemzetközi kutatási irányokhoz való kapcsolódást és az iskolateremtést, hanem elősegíti az eredmények gyakorlati hasznosítását is. A szaktárgyi szigorlatoknál az Illinois-i Egyetemen háromféle formát is alkalmaznak. Ezek közül terjedőben van a „Portfolio Format"-nak nevezett rendszer a kifejezetten szűk témájú szaktárgyak esetében. A szigorlat ekkor három–négy magas minőségű folyóiratban megjelentetett cikkre alapozódik, amelyeket a témavezető jelöl ki, és amelyhez a jelöltnek egy szintézis-jellegű cikket kell írnia. [547]

A különféle országok tudományos minőstési rendszere, a doktori képzése és a tudományos utánpótlása biztosításának rövid bemutatásával elsődleges célom az volt, hogy nemzetközi áttekintést nyújtsak a tudományos pályán való előrehaladás lépcsőiről. Indokoltnak tartom ezt azért, mert úgy vélem, hogy a külföldön bevált „*jó gyakorlatok*", amelyek hatékonyan biztosítják a minőségi tudományos utánpótlást hazánkban is mintául szolgálhatnak. Úgy vélem, hogy ezek a „*jó gyakorlatok*", nélkülözhetetlenek az Európai Felsőoktatási Térség és az Európai Kutatási Térség hatékony működéséhez és világviszonylatú versenyképességéhez, amely a Bolognai folyamat és az Európai Unió tudománypolitikájának is fontos célja. Mindezeket figyelembe véve kívánom a későbbi fejezetekben a tudományos minősítés kérdéseit és ezen belül is különösen a doktori képzés és fokozatszerzés rendszerét a kutatói utánpótlás biztosításának kérdéseit vizsgálni hazánkban.

[547] Mészáros Sándor, Szabó Gábor: A doktorképzés (PhD) elvei és gyakorlata hazánkban és az OECD országokban. *Magyar Tudomány*, 2009/1, 91–92.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

4.6 „Kutatók dimenzió” – fiatal kutatók foglalkoztatási és munkakörülményei

A fiatal kutatók helyzetével kapcsolatos európai politikai környezet elemzéséhez az Európai Unió kutatási és fejlesztési politikáját és azon belül is a 2000-ben elindított Európai Kutatási Térség megvalósítási folyamatát kell megvizsgálni. Az Európai Unióban már a kezdetektől fogva létezett közösségi kutatási és fejlesztési tevékenység, azonban alapvetően az Egységes Európai Okmány módosította úgy az uniós szerződéseket, hogy megjelent a kutatás és a technológiai fejlesztés kérdése és a fejlesztési politika többéves keretprogramok segítségével valósul meg. Majd a Maastrichti Szerződés kiszélesítette a közösségi kutatási és fejlesztési politikát és utat nyitott az alapkutatások és a társadalomtudományok támogatásához is. Az uniós szintű kutatási és fejlesztési politika nagyrészt nemzeti hatáskörben van, de az Unió használhat bizonyos alapvetően koordinációs módszereket. Az Európai Unió kutatási és fejlesztési politikájában az egyik nagy lépést 2000-ben tették meg, amikor a Lisszaboni Stratégiában az Unió elkötelezte magát az Európai Kutatási Térség megteremtése mellett. Szükségesnek látták létrehozni egy „*egységes térséget az európai tudomány számára*” a „*tudományos kutatás terén meglévő nemzeti korlátok csökkentésének*” segítségével.[548]

Az Európai Kutatási Térség koncepciója három gondolatot tartalmaz: egy európai kutatási „*belső piacot*”, amelyben a kutatók, a technológia és a tudás szabadon mozoghatnak, a nemzeti és regionális kutatási programok és politikák hatékony európai szintű koordinációját, valamint európai szinten végrehajtott és finanszírozott kezdeményezéseket. A koncepció jóváhagyása óta sikerült bizonyos eredményeket elérni, de az Európai Kutatási Térség kiépítéséhez azonban van még mit tenni. Az Európai Bizottság „*Európai Kutatási Térség: új perspektívák*” című, 2007-ben elfogadott zöld könyve széles körű nyilvános vitát indított útjára, hogy hogyan lehetne nyitottabbá, versenyképesebbé és vonzóbbá tenni az Európai Kutatási Térséget. Több olyan kulcsfontosságú területet kijelöltek, amelyek által jelentősen javítható az európai kutatási rendszer és elősegíthető egy

[548] Csehó Julianna: Doktori képzések, fiatal kutatók helyzete. Európai dimenzió. *Felsőoktatási Műhely*, 2009/2, 61–62.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

„*ötödik szabadság”*, a tudás szabadságának létrejötte a már meglévő „négy szabadság” mellett. A Zöld Könyvben meghatározták azt a hat területet, amely alapján megindult az Európai Kutatási Térség jövőjével kapcsolatos társadalmi vita. Ez a hat terület a következő volt: a kompetens kutatók mobilitása, a világszínvonalú kutatási infrastruktúra, a kiváló kutatóintézmények, az eredményes tudásmegosztás, a megfelelően koordinált kutatási programok és prioritások és végül az Európai Kutatási Térség megnyitása a világ felé, hogy Európa a globális kihívásokat partnereivel együtt kezelje.[549]

Az európai kutatási térségről szóló zöld könyv alapján 2008-ra tervezett öt kezdeményezés egyikeként a közlemény javaslatot tett egy olyan, a tagállamokkal kialakítandó partnerség létrehozására, amelynek célja a szükséges kutatók rendelkezésre állásának biztosítása. A kutatók – mind az új tudás elsődleges előállítóiként, mind pedig e tudás legfontosabb átadóiként és hasznosítóiként – létfontosságú szerepet játszanak a versenyképes tudásalapú gazdaság kialakításában. A kutatók megtartása és foglalkoztatási feltételeinek vonzóbbá tétele és mobilitása érdekében olyan kiegyensúlyozott rendszert kell kialakítani, amely biztosítja, hogy a kutatók a legmegfelelőbb képzésben részesüljenek és vonzó szakmai életpálya elé nézhessenek.[550]

2008-ban az Európai Bizottság elkészítette az egyes dimenziókkal kapcsolatos kezdeményezéseket. A kutatókkal kapcsolatos kezdeményezéseket a *„Better Careers and More Mobility: a European Partnership for Researchers”* című közlemény a kutatói életpályával összefüggésben megjelölte a következő cselekvési területeket, ahol szükséges az előrehaladás: a kutatói munkaerő-felvételi eljárások, a mobilitás szociális biztonsággal és kiegészítő nyugdíjjal kapcsolatos elvárásai, a vonzó foglalkoztatási feltételek és munkakörülmények megteremtése, és a kutatók képzésének, készségeinek és tapasztalatainak fejlesztése.[551]

Ezt követően 2008-ban megkezdődött az Európai Kutatási Térség jövőjét meghatározó konkrét jogi lépések kidolgozása. Fontos a kezdeményezések

---

[549] Zöld Könyv, „Európai Kutatási Térség: új perspektívák. 2–3. https://ec.europa.eu/research/era/pdf/era_gp_final_hu.pdf (2016. 06. 24.)

[550] A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek Jobb szakmai előmeneteli lehetőségek és több mobilitás: Európai kutatói partnerség. 2–3. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52008DC0317 (2016. 06. 25.)

[551] A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek Jobb szakmai előmeneteli lehetőségek és több mobilitás: Európai kutatói partnerség. 5. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52008DC0317 (2016. 06. 25.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szempontjából az ún. Ljubljana-folyamat, az Európai Kutatási Térség jövőjét 2020-ig meghatározó „*jövőképet*”, az ún. „*2020 ERA Vision*” és a 2008-ban elindított öt új kezdeményezés, amelyek közül az egyik a kutatókat érinti, „*Európai Partnerség a Kutatókért*” elnevezést kapta. A másik négy kezdeményezés a kutatási infrastruktúrákra vonatkozik „*European Research Infrastructure*”, a kutatási programokat érinti „*Joint Programming*”, a tudásmegosztással kapcsolatos „*Recommendation on the Management of IPR*” és a nemzetközi tudományos kapcsolatokat érinti „*European Framework for International Science and Technology Cooperation*”.[552]

A „*Kutatók Európai Chartája és a kutatók felvételi eljárásának magatartási kódexe*” elnevezésű (Charta és Kódex), az Európai Bizottság általános elveket és követelményeket tartalmazó ajánlása 2005-ben került elfogadásra, melyben megállapították, hogy egyes kulcsfontosságú tudományágakban jelentős kutatóhiány érzékelhető, amely a tudáskapacitásra és a versenyképességre is kihatással van. A kutatói pályának sokkal vonzóbbá kell válnia, hogy minél több fiatal válassza ezt a szakmát, ehhez azonban szükséges a kutatók karrierkilátásainak javítása, folyamatos szakmai fejlődésük biztosítása, a mobilitás ösztönzése és elismerése. A kutatói életpályán történő előrelépéshez egységes értékelési rendszer kialakítása szükséges, melyek figyelembe veszik a kutatók teljes kutatási tevékenységét és kutatási eredményeit, így például a publikációk, a szabadalmak számát, a nemzeti és nemzetközi együttműködéseket és a mobilitásukat. Az ajánláshoz csatlakozó felsőoktatási intézmények vállalták, hogy karrierfejlesztési stratégiát dolgoznak ki, a mobilitási tapasztalatot beépítik a karrierfejlesztési stratégiába és elismerik a kutatói értékelési rendszerben és a kiválasztási eljárás során. Emellett biztosítják a kutatók számára – a kutatási karrierjük kezdetén lévő kutatókat is beleértve – társszerzőkként való elismerésüket és azt, hogy témavezetőjüktől függetlenül közzétehessék kutatási eredményeiket. Emellett garantálják, hogy a kutatók felvételére vonatkozó előírások világosan kerülnek meghatározásra, és elősegítik azon kutatók felvételét is, akik

[552] Csehó Julianna: Doktori képzések, fiatal kutatók helyzete. Európai dimenzió. *Felsőoktatási Műhely*, 2009/2, 61–62.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

visszatérnek a kutatói karrierhez. Átlátható és korrekt felvételi rendszert dolgoznak ki.[553]

Az intézmények autonómiájának növelése és vezetési struktúrájának javítása közvetlenül kapcsolódik a kutatók helyzetének javításához. Bár vannak eltérések, de számos tagállamban a korszerűtlen nemzeti jogi rendelkezések és szokások gátolják a közszektorban a versenyeztetésen alapuló munkaerő-felvételi eljárásokat. A fiatal kutatóknak kínált jellemzően rövid távú szerződések és a teljesítmény helyett az adott munkahelyen eltöltött évek számát középpontba állító előmeneteli rendszerek miatt sok-sok évbe telhet, amíg a fiatal kutatók önálló tudományos szakemberekké válhatnak. Számos kutató a hagyományos felsőoktatás keretei között kap képzést, amely nem készíti fel őket a korszerű tudásalapú gazdaság kihívásaira és arra, hogy egyre fontosabb szerepet töltenek be az ipar és a közfinanszírozású kutatóintézmények közötti kapcsolatok. A kutatók számos különböző okok miatt nem szívesen vállalnak munkát másik intézményben, másik szektorban vagy másik országban. Egyre erősebb a verseny a nagyvilágban a legfelkészültebb kutatókért, mind több potenciális foglalkoztató képes vonzó feltételeket kínálni számukra. Ezzel párhuzamosan több tagállamban egyre nagyobb aggodalomra ad okot a kutatói munkaerőbázis átlagéletkorának növekedése és bizonyos régiókban és ágazatokban már most sincs elég kutató. A jelenlegi munkahelyek folyamatos betöltéséhez szükséges létszámon felül és túlmenően szükség lesz további kutatóra ahhoz, hogy Európa teljesíteni tudja a kitűzött célt, hogy a kutatási ráfordítások GDP-hez viszonyított aránya átlagosan 3%-ra nőjön.[554]

A munkahelyekhez való nyílt hozzáférés hiánya gyakran szerepel azok között a tényezők között, amelyek a kutatókat visszatartják attól, hogy kutatóvá váljanak Európában illetve a kutatói pályán maradjanak. A közfinanszírozású kutatóintézmények, különösen az egyetemek számos tagállamban kevéssé szólhatnak bele abba, hogy kiket alkalmaznak. Így tehát miközben az európai magánszektorban a munkaerő-felvétel túlnyomórészt

[553] Az Európai Bizottság ajánlása a Kutatók Európai Chartájáról és a kutatók felvételi eljárásának magatartási kódexéről. (2005. március 11.) 3–30.
http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/kina21620b2c_hu.pdf (2014. 05. 31.)

[554] A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek Jobb szakmai előmeneteli lehetőségek és több mobilitás: Európai kutatói partnerség. 4–5.
http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52008DC0317 (2016. 06. 30.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

nyitott eljárást követ és versenyeztetésen alapul, a közszektorban ma is igen gyakran töltik be az álláshelyeket intézményen belüli áthelyezéssel. A kutatók viszonylag kevesen vannak és magasan képzett munkaerőt képviselnek, ezért egy adott nemzeti rendszeren belül – főként pedig egy adott intézményen belül – nem mindig lehet egy adott kutatói álláshelyre megtalálni a leginkább odaillő személyt. Ezért a nyitott munkaerő-felvételi eljárások széles körű alkalmazása a közszektorban várhatóan növelni fogja Európa kutatási teljesítményét és jobb lehetőségeket fog kínálni a kutatóknak. A kutatóknak továbbá naprakész, könnyen hozzáférhető információkkal kell rendelkezniük az intézmények, az ágazatok és az országok közötti mobilitás gyakorlati vonatkozásairól. Sok tagállamban kétféle munkaerőt alkalmaznak: a fiatalabb kutatókat rövid időtartamú szerződések keretében egy-egy kutatási projektben való részvétel céljából foglalkoztatják, míg a rangidős kutatók határozatlan idejű szerződéssel rendelkeznek, előrehaladásuk inkább az adott munkahelyen eltöltött évek számán és nem a teljesítményükön múlik és mobilitási lehetőségeik szűkek. Egyeseket mindez arra ösztönözhet, hogy máshol keressék előrejutásuk lehetőségeit, ami miatt késedelmet szenved a vezető kutatók következő generációjának megjelenése. Az is probléma, hogy a fiatal kutatók javadalmazása gyakran atipikus formában történik (külön javadalmazás, ösztöndíjak), és ezek a formák a nemzeti társadalombiztosítási rendszerekben nemigen adnak lehetőséget a szociális biztonság körébe tartozó ellátások és a kiegészítő nyugdíjbiztosítás igénybevételére. A nyugdíjbiztosítókat ösztönözni kellene arra, hogy hozzanak létre külön a kutatók számára az egész Európai Uniót átfogó nyugdíjrendszereket. Mind az európai kutatási térségen belül mind a világ más térségeivel összehasonlítva jelentősek az eltérések a kutatók javadalmazásában akkor is, ha a megélhetési költségeket is figyelembe vesszük, továbbá komoly különbségek mutatkoznak a női és a férfi kutatók átlagbérében. Ezek a különbségek torzítják az egységes munkaerőpiacot és más tényezőkkel együtt arra ösztönözhetik a kutatókat, hogy megragadják azokat a jobb lehetőségeket, amelyek más gazdasági ágazatokban vagy Európán kívül kínálkoznak számukra. A kormányközi jellegű Bolognai folyamat foglalkozik a doktori képzési programok tanterveinek kidolgozásával és a minőségbiztosítással. A tagállamoknak szükséges gondoskodni arról is, hogy jobb kapcsolatok épüljenek ki az egyetemek és az ipar között, ennek érdekében támogatni kell a

DOI: 10.14750/ME.2016.032

kutatók ipari szakmai gyakorlatait a képzésük során, és elő kell segíteni, hogy az ipar finanszírozzon doktorjelölteket és vegyen részt a tantervkészítésben.[555]

Az Európai Unió Európa 2020 Stratégiája és az Európai Tanácsi következtetések is rendre megerősítik a felsőoktatás szerepének fontosságát. A minőségi felsőoktatás biztosíthatja csak azt a szakképzett munkaerőt, amelyre a gazdaságnak szüksége van. A felsőoktatás oktatói-kutatói utánpótlását a doktori képzés adja, amely meghatározza a kutatás-fejlesztés helyzetét és így a jövő felsőoktatását is. A tudásalapú értékteremtés elősegítése érdekében meg kell erősíteni a tudomány, a gazdaság és a közszféra közötti együttműködést.[556]

A hagyományos doktori képzéseket számos kritika éri világszerte, hogy nem képesek megfelelni a tudásalapú gazdaság munkaerő-piaci igényeinek. A nemzetközi verseny fokozódása és a gazdaság tudásalapúvá válása a doktori képzés megújulási kényszerét is magával hozta. Az európai képzésekkel szemben a fő kritika a hatékonytalanság, hogy nem végez elegendő számú és a munkaerő-piaci igényeknek megfelelően képzett, tudományos fokozattal rendelkező szakember és bírálták továbbá a felvételi és minőségbiztosítási kritériumok átláthatóságának a hiányát is. A doktori képzések reformjának szükségessége globális kihívás. Új helyzetet teremt, hogy már nem csak az akadémiai szférában helyezkednek el a végzettek, azonban az új munkaerő-piaci helyzethez nem feltétlenül alkalmazkodott a képzésük. A doktori képzéseket a következő kritikák érik: Az oktatás és képzés túl szűk fókuszú. A képzés nem alkalmas kulcsfontosságú szakmai, szervezői és menedzseri készségek elsajátítására. A végzettek nem kellően felkészültek a tanításra. A doktori fokozat elnyerése gyakorta elhúzódik és nagyfokú a lemorzsolódás. A végzetteknek nincs megfelelő információja az akadémián kívüli elhelyezkedési lehetőségekről és a fokozat megszerzése és a stabil foglalkoztatás közötti átmeneti időszak is túl hosszúra nyúlik. Az Európai Egyetemek Szövetségének 2010-es tanulmánya a „salzburgi alapelvek”

[555] A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek Jobb szakmai előmeneteli lehetőségek és több mobilitás: Európai kutatói partnerség. 6–13. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52008DC0317 (2016. 06. 30.)

[556] A Régiók Bizottsága véleménye – Európai Kutatási Térség. 99. Plenáris ülés – 2013. január 31.– február 1. 15. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:062:0014:0021:HU:PDF. (2014. 05. 31.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

alkalmazásának fél évtizedes tapasztalatait összegzi, és további ajánlásokat tesz. A Salzburg II. ajánlások elsődleges üzenetei, hogy a doktori képzés alapja a kutatás, ami miatt nagyban különbözik a Bolognai folyamat első és második ciklusától. A doktoranduszok fejlődésének kulcsa a függetlenség és a rugalmasság, így a jó doktori képzés nagyban egyénre szabott és a definíció szerint eredeti, és nem utolsó sorban a doktori képzéseket autonóm és elszámoltatható intézményeknek kell fejleszteni, amelyhez rugalmas szabályozási háttér szükséges.[557]

Az Európai Parlament és a Tanács is felhívja arra a figyelmet, hogy Európában 2011-ben a képzett munkaerőnek csak 46 %-a dolgozott a vállalkozói szférában, amely jóval alacsonyabb arány mint Európa főbb gazdasági versenytársai esetében (Kínában például 69 %, Japánban 73 %, az USA-ban pedig 80 %). Ezt a helyzetet csak nehezíti, hogy a demográfiai trendek szerint az európai kutatók aránytalanul nagy hányada néhány éven belül eléri a nyugdíjkorhatárt. Ehhez hozzáadódik továbbá, hogy az európai gazdaság kutatás-intezívebbé válásához sokkal több magas színvonalú kutatói álláshely megteremtésére lesz szükség, ami az elkövetkező évek egyik legnagyobb kihívása lesz az európai kutatási, innovációs és oktatási rendszerek számára. Az ennek következtében szükségessé váló reformot a kutatói pályafutás kezdeti szakaszainál, vagyis a doktori tanulmányoknál és az ennek megfelelő posztgraduális képzéseknél kell elkezdeni. Európának olyan korszerű és innovatív képzési programokat kell kialakítania, amelyek megfelelnek az egyre inkább interdiszciplinaritást követelő elvárásoknak. A kis és középvállalkozások és más társadalmi-gazdasági szereplők elkötelezett szerepvállalására lesz szükség ahhoz, hogy a kutatók elsajátíthassák a több területet érintő innovációs és vállalkozói készségeket, és a kutatókat ösztönözni kell arra, hogy szakmai pályájukat az iparban illetve a versenyképes társaságoknál képzeljék el.

Fontos lesz ezenkívül a kutatók mobilitásának javítása is, amely jelenleg igen szerény mértékű, 2008-ban a doktoranduszok mindössze 7 %-a vett részt más tagállambeli képzésben, szemben a 2030-ra kitűzött 20 %-os aránnyal.

---

[557] Holle Alexandra: A doktoi képzés megújítása. Képviselői Információs Szolgálat, *Info jegyzet*, 2015/63, 1-2. http://www.parlament.hu/documents/10181/303867/2015_63_doktori_kepzes_megujitasa/9988579c-a9eb-498e-bfa9-335c5d89e40f (2016. 05. 03.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A reformnak ki kell terjednie a kutatói pályafutás minden további szakaszára is. E feladatok sem tisztán uniós sem tisztán tagállami finanszírozásból nem oldható meg. Jóllehet a tagállamokban történtek intézkedések a felsőoktatási intézmények reformálására és a képzési rendszer korszerűsítésére, de e téren még mindig nagy különbségek mutatkoznak az országok között. A köz- és a magánszektor közötti tudományos és technológiai együttműködés ma is általában csekélynek mondható Európában. Az „*Európai Kutatási Térség tanszékei*" kezdeményezés célja, hogy a kiemelkedő egyetemi szakembereket olyan intézményekhez vonzzák, amelyek egyértelműen potenciállal rendelkeznek a kiváló kutatásra, hogy így segítsék az intézményeket a lehetőségeik teljes körű kibontakoztatásában és ezáltal a kutatás és innováció számára egyenlő feltételek alakuljanak ki.[558]

Az Európai Bizottság 2014-ben „*Az európai felsőoktatási rendszerek által az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés terén tett hozzájárulás növelése*" című közleményében rögzíti, hogy a kutatóképzést jobban össze kell hangolni a tudásintenzív munkaerőpiac, és a kis- és középvállalkozások igényeivel. A jó minőségű ágazatspecifikus doktori képzés alapvető fontosságú a szakértői humán tőke iránti igények kielégítéséhez. Az innovatív doktori képzésről szóló uniós alapelvek végrehajtása lehetővé teszi Európa számára, hogy jobban és gyorsabban több kutatót képezzen. Ezek az emberi erőforrással és mobilitással kapcsolatos alapelvek a kutatási kiválóság és kreativitás, vonzó, a kritikus tömeget biztosítani tudó és a kutatók számára vonzó környezetre vonatkozó chartát és kódexet tiszteletben tartó intézményi környezet, az interdiszciplináris kutatási lehetőségek, a kapcsolat az ipari szférával és más vonatkozó ágazatokkal, a nemzetközi hálózatépítés és mobilitás és az átvihető készségek fejlesztése és a minőségbiztosítás.[559]

Ha végigtekintünk a Bolognai folyamaton és az Európai Unió kezdeményezésein megállapítható, hogy mind a közösségi mind a nemzeti

---

[558] Az Európai Parlament és a Tanács 1291/2013/EU Rendelete a „Horizont 2020" kutatási és innovációs keretprogram (2014–2020) létrehozásáról és az 1982/2006/EK határozat hatályon kívül helyezéséről. (2013. december 11.) 128-129. 167.
http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/legal_basis/fp/h2020-eu-establact_hu.pdf (2016. 05. 01.)

[559] A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, A Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az európai felsőoktatási rendszerek által az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés terén tett hozzájárulás növelése. Brüsszel, 2011.9.20. 5.
http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0567&from=HU (2014. 05. 30.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szintű kezdeményezések terén látható az előrehaladás. A kitűzött célok sikerességét nagymértékben meghatározza, hogy a tagállamok a tudományos minősítési rendszerükbe és a kutatás-fejlesztés-innovációs stratégiájukba milyen mértékben lesznek képesek beépíteni a kezdeményezéseket. A hazai helyzetet vizsgálva véleményem szerint nem megfelelő mértékű az előrehaladás, további intézkedések szükségesek. Az is megállapítható, hogy a doktori képzés reformja szükséges, amely folyamat látható, hogy a Bolognai folyamat kezdete óta tart. A hazai doktori képzés és kutatás-fejlesztés tekintetében szükséges a felsőoktatási intézmények és a képzési-kutatási rendszer korszerűsítése, magas színvonalú kutatóhelyek létrehozása és a megváltozott feltételeknek megfelelő kutatói utánpótlás biztosítása.

5 „FOKOZATVÁLTÁS A FELSŐOKTATÁSBAN 2015 - 2030” – A DOKTORI KÉPZÉS ÁTALAKÍTÁSA

Végighaladva a Bolognai folyamaton és az Európai Unió oktatás-kutatás politikáján és a kitűzött reformjavaslatokon érdemes végiggondolnunk – összehasonlítva a többi országgal – a tudományos oktatói-kutatói utánpótlási rendszerünk előnyeit és hátrányait, és azt megvizsgálni, hogy hogyan lehetne a doktori képzés a tudományos kutatói réteg és az utánpótlás vonatkozásában az erősségek mellett az esetleges hátrányokon javítani.

Ha visszatekintünk 1993-ra, akkor láthatjuk, hogy a bevezetett új – angolszász – típusú doktori képzéssel teljeskörűen átalakult a tudományos minősítési rendszerünk. A magyarországi doktori képzés és fokozatadás rendszere angolszász hagyományokra épülő modern rendszerré vált. Ennek több mint húsz éve alatt sok tapasztalatra tettek szert mind a tudománypolitikai szervek mind az oktatói-kutatói szféra és mind a tudományos minősítésben érdekelt szervek.

Közel 200 doktori iskola működik jelenleg Magyarországon. A magyarországi felsőoktatási intézményekben (állami egyetemek és főiskolák, alapítványi, magán egyetemek és főiskolák, egyházi egyetemek és főiskolák) doktori képzésben részt vevő doktorandusz hallgatók létszáma a 2015. október 15-ei statisztikai adatszolgáltatás szerint: magyar állami

DOI: 10.14750/ME.2016.032

ösztöndíjjal támogatott hallgató: 3839 fő; önköltséges hallgató: 3484 fő, azaz összesen: 7323 fő.[560] A statisztikai adatok szerint a doktorandusz hallgatók összlétszáma visszatekintve, a 2005/2006. tanévben 7 964, a 2010/2011. tanévben 7 167, a 2014/2015. tanévben 7 224, és a 2015/2016. tanévben 7323 fő volt.[561]

Mivel az oktatói-kutatói utánpótlás biztosítása érdekében több kutatóra van szükség, és látható a statisztikai adatokból, hogy a doktori képzésben résztvevők száma nagymértékben az évek alatt nem változott nem emelkedett, ezért emelni szükséges a felvehető doktorandusz hallgatók létszámát is.

5.1 A kutatói életpályát meghatározó főbb tényezők

A kutatói életpálya sajátosságai nagyrészt a kutatási tevékenység jellegéből adódnak, ezért a kutatói élet sok szempontból eltér minden más hivatás gyakorlójának életétől, ugyanakkor az életpálya a kutatók esetében is a munkahelyeket, a pozíciókat és a feladatokat jelenti. A kutató is egyfajta pályán halad és – kedvező esetben – mind szakmai mind társadalmi és anyagi értelemben egyre sikeresebb helyzetbe kerül.[562]

A kutatói karriert makroszinten meghatározó tényezők között első helyen a felsőoktatási és tudományos rendszer illetve a tudomány társadalmi megítélése áll. További meghatározó tényezők még az oktatói-kutatói állomány szerkezete, az elhelyezkedési lehetőségek száma és minősége, a munkáltatók általi elvárások, a felvételi eljárások, és a szervezeten belüli mobilitás.

Életpályamodellnek nevezhető a kutatói ranglétrán történő előrelépés szakaszai és az egyes szakaszokhoz meghatározott követelmények és időtartamok. Az életpálya modell jelentősége abban áll, hogy a kutató a modellhez viszonyítva tudja megtervezni a karrierjét és a döntéshozó pedig a modell mentén határozhatja meg a karrier támogatásának egyes elemeit. Az életpályamodellek kidolgozása a tudománypolitika feladata. Kellően összehangolt és egységes országos tudománypolitikai irányítás mellett az

[560] Emberi Erőforrások Minisztériuma statisztika.
[561] Központi Statisztikai Hivatal: *Magyar statisztikai zsebkönyv 2015*. (főszerk.: Bódiné Vajda Györgyi): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2016. 65.
[562] Mosoniné Fried Judit: A fokozatszerzés utáni évek. In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók*. Budapest, 2010, Typotex Kiadó, 38.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

életpályamodell átláthatóvá teszi a kutatók számára a makroszinten biztosított lehetőségeket és az elvárt teljesítményt, hogy hol helyezkedhetnek el, milyen támogatást tudnak megpályázni és milyen feltételeknek kell megfelelniük a továbblépés érdekében. Mindezen feltételeknek aligha tud megfelelni az életpályamodell akkor, ha csak elméleti konstrukció, esetlegesen csak az adott helyzet leírása, ami mögött nincs legalább középtávon összefüggő tudománypolitikai célrendszer és biztos finanszírozási háttér. Ez a modell hiány Magyarországon is érzékelhető.[563]

A tényleges kutatói életpályát leíró modellekből egyidejűleg többféle létezik. Az akadémiai, az üzleti és a nonprofit szektorban az életpálya annyira különbözik egymástól, hogy alig van átjárás közöttük. Az akadémiai pálya összetettsége az egyetemi és a kutatóintézeti karrier közötti különbségekből ered. Az üzleti szektorban is sokféle életút futható be, ez mind függ a szakterülettől, a munkahely jellegétől, a beosztástól és a mobilitás lehetőségétől. A nonprofit szektorban elsősorban a környezetvédelmi, az egészségügyi és a szociális területen illetve a közoktatásban vannak tudományos képzettséget is igénylő feladatok, de Magyarországon ennek a szektornak még nincs szüksége számottevő PhD-val rendelkező tudományos munkaerőre. Az államháztartási szektor, a minisztériumok, önkormányzatok szintén alkalmaznak magasan képzett szakembereket, de jellemzően nem kutatási feladatra, nagyrészt elemzői készségüket, problémamegoldó és szintetizáló képességüket, nemzetközi jártasságukat tudják hasznosítani.[564]

A PhD-t szerzettek többsége először az akadémiai életpályán, az egyetemen helyezkedik el, és később is törekszik „bent maradni”, megtartani egyetemi állását. Növeli a lehetőségeket, ha nagy kutatóintézeti hálózattal is rendelkezik egy ország az államháztartási szektoron belül, és verseny van az egyetemek illetve a kutatóintézetek között a humán erőforrás minősége szempontjából.

A modellszerűen meghatározható akadémiai életpálya a következő lépcsőkből áll: A diploma megszerzése után a hallgatók 10-15%-a jelentkezik doktori képzésre. A PhD-fokozat megszerzésének átlagos időtartama 3–6 év,

[563] Mosoniné Fried Judit: A fokozatszerzés utáni évek. In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók.* Budapest, 2010, Typotex Kiadó, 38-40.
[564] Mosoniné Fried Judit: A fokozatszerzés utáni évek. In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók.* Budapest, 2010, Typotex Kiadó, 39–40.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

amiből 3 év a szervezett képzés, tehát nagyon ritka, hogy valaki ez alatt meg is védje a disszertációját. A fokozatszerzés időtartama természetesen jelentősen függ a szakterülettől és a képzés módjától. A doktori képzésre beiratkozott hallgatók közül nagyon sokan nem jutnak el a fokozatszerzésig. Nyugat-európában kb. 60% a sikeresen fokozatot szerzettek aránya. Magyarországon az eredményességi mutató 20% alatt van, ami akkor is nagyon alacsony, ha tudjuk, hogy azokat is a „*nem védte meg a disszertációját*" kategóriába sorolja a rendszer, akik még be sem fejezték doktori tanulmányaikat. Az egyes intézmények illetve doktori iskolák között nagyok az eredményességi különbségek. A fokozat megszerzése után következik a posztdoktori szakasz. Ez alatt ténylegesen el kell sajátítani a kutatáshoz szükséges készségeket és meg kell kezdeni a szakmai közösségbe történő becsatlakozást. Sokat kell publikálni és konferenciákra járni, hogy a kutató észrevehetővé váljon kollégái számára. A posztdoktori szakasz ideális hossza 3–6 év. A foglalkoztatás ez idő alatt határozott idejű szerződéssel valósul meg. Általában a posztdoktori szakasz végéig elválik, hogy megkapja-e valaki a kutatói státuszt, remélhetőleg a kívánt határozatlan idejű szerződéssel vagy más pályán kell tovább haladnia. A kutatói kinevezés jelenti a negyedik lépcsőfokot, melynek különböző szintjei az eredményektől és az adott szervezet jellegétől függnek. A legmagasabb szint a professzori kinevezés vagy kutatóintézetben a tudományos tanácsadói pozíció. Ezt kevesen érik el, ugyanis a helyek korlátozottak.[565]

Az akadémiai modell jelenlegi formáját a folyamatos megmérettetés és a munkahelyi bizonytalanság jellemzi. A fiatal kutatók legnagyobb problémája, hogy a követelmények egyéni szintű teljesítése sem jelent biztosítékot a foglalkoztatásra, arra pedig különösen nem, hogy megkapják az adott szinthez tartozó besorolást és illetményt. A teljesítménynek megfelelő kutatói státusz egyre ritkább jelenség a negyven év alattiak körében.[566]

Amennyiben a pályán való előrehaladás módja szerint történik differenciálás, úgy három alapmodell határozható meg. A legismertebb típus – a korábban már ismertetett – az amerikai tenure rendszer, amely

[565] Mosoniné Fried Judit: A fokozatszerzés utáni évek. In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók*. Budapest, 2010, Typotex Kiadó, 40–41.
[566] Mosoniné Fried Judit: A fokozatszerzés utáni évek. In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók*. Budapest, 2010, Typotex Kiadó, 40–42.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

nagyon alapos kiválasztási rendszerre épül, a legtehetségesebbnek vélt PhD fokozattal rendelkezők kapnak néhány évre szóló határozott idejű szerződést, mellyel elindulhatnak a tenure felé vezető úton (tenure-track). A szerződés lejártakor szabályozott eljárás szerint kerül sor az értékelésre, hogy megkapja-e a jelölt a tenure lehetőségét. Akinek nincs esélye, annak el is kell hagynia az intézményt, vagyis jogosan jellemzik ezt a rendszert a „*felfelé vagy kifelé*" alternatívával. A túlélő modell Németországban és a humboldti felsőoktatási rendszert átvevő európai országokban valósult meg. Jellemzője, hogy a PhD megszerzése után hosszú bizonyítási szakasz következik a fiatal kutató számára, hogy elérje a munkahelyének is megfelelő eredményeket. Siker esetén megkapja a véglegesítést. Míg az amerikai rendszer már előzetesen is szűr a legjobbak kiválasztásában, addig a humboldti modellben sokan elindulhatnak a versenyen, sikeresek viszont ebben a rendszerben is csak kevesen lehetnek. A 2001. évi felsőoktatási reform meghagyta ugyan a modellt Németországban, de nagymértékű változtatással, ugyanis a kutatók megtartása érdekében létrehozott egy új státuszt Juniorprofessoren elnevezéssel. Az új státusz fiatalabb korban ad lehetőséget a függetlenedésre. Áttértek a tenure rendszerre oly módon, hogy aki egyáltalán eljuthat a véglegesítésig, az kap egy egyszer meghosszabbítható, határozott idejű hároméves szerződést, majd kérelmezheti a hatodik év után, hogy véglegesítsék. Az USA-beli tenure-rel szembeni különbség az, hogy nincs tenure-track, és kevésbé szabályozott a teljestményértékelési és döntési folyamat. A harmadik az ún. védő piramis modell Franciaországban, Olaszországban, Spanyolországban terjedt el. Lényege, hogy alapos versenyeztetés után akár már fiatal kutatóként elnyerhető egy határozatlan idejű státusz.[567]

Mindhárom modellt folyamatos kihívások érik, ezért gyakoriak a kisebb- nagyobb módosítások is. Mintegy tíz-tizenöt éve az a legfontosabb döntéshozói elvárás, hogy a munkáltatók igyekezzenek az állandó foglalkoztatottak számát és arányát csökkenteni, és rugalmasabb életpálya modellt alakítsanak ki. Mindezekből látható, hogy a hagyományos kétlépcsős életpálya modell, (szerződéses kezdés utána a véglegesítés) megszűnőben van.

[567] Mosoniné Fried Judit: A fokozatszerzés utáni évek. In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók.* Budapest, 2010, Typotex Kiadó, 42–43.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Más formákhoz és más modellekhez kell alkalmazkodni. Emellett a kutatói életpálya sajátosságai közé tartozik, hogy többféle karriert is megélhet egy kutató akár egyidejűleg is. A kognitív karrier a személyes tudásbázis bővülését jelenti, melynek alapját a különböző feladatokban való részvétel jelenti, mely nagy hatással van a tudományos karrierre, amit saját kollégái között él meg a kutató, mérhető eredményekkel, másrészt az intézményi-szervezeti karrierre, amelynek sikerességét az elért függetlenség mértéke és a jövedelem mutatja. A fokozat megszerzésétől a kutatóvá válásig tartó életpálya sikerességéhez mindhárom karriertípus megfelelő összehangolására is szükség van.[568]

A felsőoktatás rendszere mindig is meghatározta a kutatói életpályát, ezért a változások alapvetően befolyásolják a kutatók élethelyzetét. A hagyományos kutatói léttől eltérő szerep az, hogy bizonyos mértékig vállalkozókká kell válniuk a kutatóknak. Kapcsolatot kell keresniük az üzleti világgal és a lehetséges támogatókkal, tehát sokféle intézményben kell mozogniuk. A hagyományos egyetem a professzorokra épült, nem voltak saját szervezeti céljai, de voltak a saját szakterületüknek elkötelezett tudósai. Ez a helyzet fokozatosan megváltozott. Az egyetemek különböző modellek szerint működnek, gyakran inkább vállalkozásként mintsem tudományos intézményként. Szolgáltatást nyújtanak és igyekeznek társadalmi szempontból is relevánsnak lenni. Egyre inkább megfigyelhető, hogy hatékonyságra törekszenek, a forráselosztásnál pedig meghatározóak a külső felhasználók igényei. Az elemzések nagy része pesszimista előrejelzéseket fogalmaz meg a tudományos pálya jövőjével kapcsolatban. Ezekből arra lehet következtetni, hogy egyre kisebb az élethosszig tartó oktatói-kutatói pálya lehetősége az egyetemeken. A fokozatot szerzettek létszámát a felsőoktatási munkahelyek számával összehasonlítva vélelmezhető, hogy hosszabb távon sem lesz nagyobb azok aránya, akik PhD fokozattal egyetemen vagy kutatóintézetben találnak állást maguknak. Ennél is jóval kevesebben bizakodhatnak abban, hogy tíz-húsz évvel a fokozatszerzés után még egyetemi státuszban lesznek.[569]

---

[568] Mosoniné Fried Judit: A fokozatszerzés utáni évek. In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók.* Budapest, 2010, Typotex Kiadó, 43–44.

[569] Mosoniné Fried Judit: A fokozatszerzés utáni évek. In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók.* Budapest, 2010. Typotex Kiadó, 36–53

DOI: 10.14750/ME.2016.032

5.2 A tudományos előmenetelhez kapcsolódó követelmények

A közalkalmazotti rendszerben a tudományos előmeneteli rendszer kogenciáját, és ezzel szükségszerűen együtt járó rugalmatlanságát a közalkalmazotti törvény megalkotói szerint számos tényező oldja. A fizetési fokozathoz kapcsolódó illetmény alsó határként tekintendő, a munkáltató indokolt esetben, a szükséges pénzügyi feltételek megléte esetén többletdíjazást állapíthat meg. Lehetőség van továbbá a tartósan magas színvonalú munkavégzés vagy kiemelkedő teljesítmény esetén a fizetési fokozatok közötti várakozási idő csökkentésére is. Egyes pótlékok, valamint az adományozható címek, továbbá a jutalmak is a struktúra lazítását szolgálják.[570]

Valójában azonban álláspontom szerint források hiányában a felsőoktatásban foglalkoztatottak esetén ezekre ritkán kerül sor.

A 2008-óta nem változott oktatói-kutatói bérek tekintetében előrelépésnek tekintendő, hogy 2016. január 1-jétől 15%-os oktatói-kutatói bér növekedés történt,[571] és a Kormány 2017-ben és 2018-ban is 5-5%-os oktatói-kutatói béremelést tervez.[572]

A tudásalapú társadalomban a felsőoktatási intézmények versenyeznek a világ legjobb egyetemeinek rangsorában való megjelenésért. A verseny a nemzetközi elismertségért, a minőségi és versenyképes tudást biztosító oktatás-kutatás biztosításáért folyik. A felsőoktatási szektorban zajló nemzetközi trend a magyar felsőoktatási intézményeket is érinti, ennek érdekében törekedniük kell, hogy a működési feltételeiket és stratégiájukat a folyamatosan változó környezeti feltételekhez tudják igazítani.

A tudományos pályán történő előrehaladás komplex rendszere szerint az egyetemi tanársegéd fokozatot szerez, majd adjunktus lesz belőle, és docens, majd ezután következhet a habilitáció, amely az egyetemi tanár oktatói és előadói képességét alapozza meg. Ezután kilépve az egyetemi

---

[570] 1992. évi XXXIII. törvény a közalkalmazottak jogállásáról és annak indokolása.
[571] 395/2015. (XII. 12.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény felsőoktatásban való végrehajtásáról és a felsőoktatási intézményben való foglalkoztatás egyes kérdéseiről. 9. § (1)-(2) bek.
[572] Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai. http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepci%C3%B3.pdf (2015. 04. 24.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tudományos minősítési rendszerből következik a pálya csúcsa felé elérve az MTA doktora cím, és ezt koronázza meg az akadémikusi tagság a pálya csúcsán. Mondhatjuk, hogy ezek az állomások komplex követelményrendszert alkotnak, amelyet az oktató-kutató alkalmazottaknak szakmai előmenetelük során szem előtt kell tartaniuk. Az egyetemi tudományos karrier legfőbb állomásainak elvárásrendszerét több szabályozás együttesen alkotja, a közalkalmazotti és a felsőoktatási törvénytől a végrehajtási rendeleteken keresztül a felsőoktatási intézmény foglalkoztatási követelményrendszeréig.

Az oktatói és kutatói munkakörökbe történő határozott vagy határozatlan idejű közalkalmazotti jogviszonyt létrehozó kinevezésnél a folyamatos alkalmazásnak is megvannak a maga feltételei. A pályakezdő oktató karrierre és magasabb beosztásra vágyik, hiszen ez nagyobb fizetést és a tudományos közegben elismerést és lehetőségeket jelent számára. A magasabb beosztáshoz az eredményes tudományos tevékenység segítheti hozzá. A felsőoktatásban az oktatói munkakörök betöltése és ezzel együtt a munkaköri címek elnyerése a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény iskolai végzettséghez kötött előmeneteli rendszeréhez képest abban tér el, hogy az egymást követő munkakörök követelményeiben fokozatos teljesítményre épülő előmeneteli rendszer érvényesül. A felsőoktatási törvény a korábbiakhoz hasonlóan a tudományos fokozat megszerzéséhez kapcsolódó követelmény mellett meghatározza az egyes oktatói-kutatói munkakörök betöltésének minimális szakmai követelményeit is, és a felsőoktatási intézmény foglalkoztatási követelményrendszere az oktatókkal-kutatókkal szemben támasztott további szigorúbb elvárásokat és előírásokat is meghatározhat.[573]

Az oktatói pályán az első lépcsőfok a tanársegédi munkakörben történő alkalmazás, a kinevezésnek egyetlen minimumfeltétele van, a tanársegédi állás fenntartásához és az adjunktusi munkakörbe való továbblépéshez rövid határidőn belül fokozatot kell szerezni. A második lépcsőfok az adjunktusi munkakörben történő alkalmazás. Feltétele a doktori fokozat megszerzése. A főiskolai docensi munkakörben történő alkalmazás feltétele, hogy az érintett rendelkezzék doktori fokozattal, és alkalmas legyen a hallgatók, a tanársegédek tanulmányi, tudományos, illetve művészi munkájának

[573] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 28. § (1)-(6) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

vezetésére, továbbá rendelkezzék megfelelő szakmai gyakorlattal. A főiskolai tanári és az egyetemi docensi munkakörben történő alkalmazás feltétele, hogy az érintett rendelkezzék doktori fokozattal, és alkalmas legyen a hallgatók, a doktori képzésben részt vevők, a tanársegédek tanulmányi, tudományos, illetve művészi munkájának vezetésére, valamint arra, hogy idegen nyelven előadást tartson, továbbá rendelkezzék megfelelő, az oktatásban szerzett szakmai tapasztalattal. Az egyetemi tanári munkakörben történő alkalmazás feltétele, hogy az érintett rendelkezzék doktori fokozattal, amennyiben magyar állampolgár, habilitációval vagy azzal egyenértékű nemzetközi felsőoktatási oktatói gyakorlattal, továbbá az adott tudomány vagy művészeti terület olyan nemzetközileg elismert képviselője legyen, aki kiemelkedő tudományos kutatói, illetve művészi munkásságot fejt ki. Az oktatásban, kutatásban, kutatásszervezésben szerzett tapasztalatai alapján alkalmas a hallgatók, a doktori képzésben részt vevők, a tanársegédek tanulmányi, tudományos, illetve művészi munkájának vezetésére, idegen nyelven publikál, szemináriumot, előadást tart. Az egyetemi tanár jogosult a professzori cím használatára.[574]

A felsőoktatási törvény meghatározza a kutatói munkaköröket is. A felsőoktatásban a képzéshez szorosan kapcsolódik a tudományos kutatási és fejlesztési feladatok ellátása. A tudományos kutatói munkakörben történő foglalkoztatás jellemzője azonban, hogy a teljes munkaidő túlnyomó többségét a kutatói feladatok ellátására kell fordítani. A felsőoktatás minőségét, az elért tudományos kutatási eredmények képzésben való megjelenését ösztönzi az a szabályozás, amely lehetővé teszi a kutatók oktatói feladatokba való bekapcsolódását, és ennek megfelelően a munkaköri feladatok differenciált meghatározását.[575] A kutatói pályán a tudományos segédmunkatárs munkakörben történő alkalmazás feltétele a doktoranduszi, vagy doktorjelölti jogviszony létestése. Tudományos munkatárs munkakörben történő alkalmazás feltétele a doktori fokozat megszerzése és legalább 3 éves kutatói gyakorlat. Tudományos főmunkatárs munkakörben történő alkalmazás feltétele, hogy az érintett rendelkezzék doktori fokozattal, alkalmas legyen a hallgatók, a doktori képzésben résztvevők, a tanársegédek, a tudományos

[574] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 28. § (1)-(6) bek.
[575] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 33. § (1)-(3) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

segédmunkatársak tanulmányi, tudományos, művészeti munkájának vezetésére, valamint arra, hogy idegen nyelven előadást tartson, továbbá rendelkezzék megfelelő, az oktatásban, kutatásban szerzett, legalább 6 éves kutatói gyakorlattal, szakmai tapasztalattal. Tudományos tanácsadó munkakörben történő alkalmazás feltétele az MTA Doktora cím megléte. Emellett– nem akadémiai munkáltatónál – amennyiben az érintett rendelkezik habilitációval és doktori fokozattal, továbbá az adott tudomány- vagy művészeti terület olyan nemzetközileg elismert képviselője, aki kiemelkedő tudományos kutatói, illetve művészi munkásságot fejt ki, és az oktatásban, kutatásban, kutatásszervezésben szerzett tapasztalatai alapján alkalmas a hallgatók, a doktori képzésben részt vevők, a tanársegédek, a tudományos segédmunkatársak tanulmányi, tudományos, illetve művészi munkájának vezetésére, kutatási projektek vezetésére, idegen nyelven publikál, szemináriumot, előadást tart, úgy azon személyt be lehet sorolni tudományos tanácsadó munkakörbe. Kutatóprofesszor munkakörbe kell besorolni az MTA rendes és levelező tagját.[576]

5.3 A fokozatszerzők mint a társadalmi és gazdasági innováció erősítői

Az 1993-as felsőoktatási törvénnyel bevezetett angolszász típusú PhD-t, mint egyetlen tudományos fokozatot és a doktori képzést a felsőoktatásban lezajlott reformok egyik sikertörténeteként nevezhetjük, hiszen több európai országot megelőzve indult el az iskolarendszerű doktori képzés.[577]

Kritikák és korrekciós javaslatok természetesen megfogalmazódtak, de ezek nem tértek el lényegesen a kilencvenes évekre külföldön is kibontakozott viták irányaitól. Abban egyetértés lett, hogy a magyar doktori képzés a tömegesedés viszonyai közepette is fenn tudta tartani szakmai minőségét. Mindezek ellenére egy nagyon fontos szempontból, a munkaerő-piaci érvényesülés oldaláról kétséges maradt a doktori fokozat értéke. Ez első

[576] 84/2011. (V. 26.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvénynek a Magyar Tudományos Akadémia irányítása alá tartozó költségvetési szerveknél, illetve más kutató- és kutatást kiegészítő intézeteknél történő végrehajtásáról. 10. § (1)-(9) bek.

[577] Fábri György: Mire jó a doktori fokozat a munkaerőpiacon? In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók*. Budapest, 2010. Typotex Kiadó, 107.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

gondolatra nem feltűnő probléma, hiszen az akadémiai karrierépítésben a PhD fokozat a magyar tudományos-egyetemi intézményrendszer előtörténetének megfelelően megtalálta a helyét. Lényegében a kandidátusi fokozat helyébe lépve az oktatói-kutatói státuszú életpálya kezdő pontja a doktori fokozat. A 2000 évek gazdasági-társadalmi változásai azonban egyre inkább felhívták a figyelmet a követendő angolszász rendszerben inkább meglévő doktori kimeneti lehetőségre, a PhD fokozat hasznosulására az akadémiai világon kívüli versenyszférában. A kutatás-fejlesztés tendenciái a felsőoktatás háromszintűvé válásának elemzése és a nemzetközi összehasonlítások alapján a PhD másféle egyetemi és társadalmi értelmezése is szükségessé vált. Eszerint a doktori képzés funkciója lényegesen tagoltabb, szélesebb körű, mint a tudományos utánpótlás biztosítása. Ha ugyanis a felsőfokú képzés legmagasabb szintjeként tekintjük, akkor egyre növekvő jelentőséget kap az a képzési cél, hogy a doktori iskolák, valamint a fokozatszerzők a társadalom és a gazdaság innovációs potenciáljának erősítésében egyre nagyobb szerepet játsszanak. Emellett a felsőoktatás többszintűvé válásával gyakran emlegetett színvonalbeli problémákkal szemben éppen a PhD lehet a felsőoktatási képzés minőségi védelmi tényezője. Ez a felsőoktatás-politikai szempont is a doktori képzés újragondolására késztet.[578]

A fiatal kutató a tudományos siker kettős természetének megfelelően sikeres lehet egyrészt a kiváló eredmény felmutatásában másrészt a tudomány intézményes elismeréseit tekintve. Ehhez azonban olyan intézményrendszer szükséges, amely ezt a szempontot figyelembe is veszi. A nemzetközi tapasztalat azt mutatja, hogy a fiatal kutatók támogatása a nemzeti és nemzetközi tudománypolitikák szerves része. Sok támogató sokféle feltétellel, és prioritással hirdet különféle pályázati lehetőségeket, és egyre nagyobb hangsúlyt kap a fiatal kutatók előtérbe helyezése a Magyar Tudományos Akadémia vezetőinek tudománypolitikai stratégiájában is, ugyanis az Akadémia elindította a Lendület Fiatal Kutatói Programot a nemzetközileg már elismert fiatal kutatók számára, hogy itthon hozzanak létre önálló kutatócsoportot kiváló feltételekkel és a nemzetközi pályázatokon való sikeres részvétel reményében. Ez néhány egészen kiemelkedő kutatót érint csak, míg

[578] Fábri György: Mire jó a doktori fokozat a munkaerőpiacon? In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók*. Budapest, 2010. Typotex Kiadó, 107–125.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

az Akadémia által évente nyújtott fiatal kutatói álláshely három évre biztosít lehetőséget valamelyik akadémiai intézetben a kutatói életpálya megkezdéséhez. Jelen vannak más adományozók által nyújtott ösztöndíjak is, többek között a Polányi Mihály-díj[579], vagy a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj[580], melyet a Magyar Tudományos Akadémia adományoz. Mindegyiknek egyedi feltételrendszere van a fiatal kutatók támogatására a kutatómunka valamely területén illetve annak szakaszaiban. Léteznek ezeken kívül kizárólag fiatal kutatókat kiemelő és segítő kitüntetések és díjak is, mint a Magyar Tudományos Akadémia által adományozott Akadémiai Ifjúsági Díj, vagy a kimagasló tudományos teljesítményt elérő fiatalokat kitüntető Talentum-díj[581], melyet magánadományozó alapított és a bírálatban rész vesz az Akadémia is. A felsorolás messze nem teljes, csupán azt mutatja, hogy milyen sokféle támogatási lehetőség létezik, de főleg azt, hogy a fiatal kutatókra önálló csoportként figyel a tudománypolitika.[582]

Az oktatói-kutatói utánpótlás biztosításának érdekében a Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepcióról szóló 1/2014. (I. 3.) OGY határozat szerint a magyarországi fejlesztési koncepció jövőképe és célrendszere 2030-ig szól, és emellett fejlesztési prioritásokat fogalmaz meg a 2014-2020-as programidőszak fejlesztéspolitikája számára is. Az oktatói-kutatói utánpótlás biztosítása szempontjából a határozat megállapítja, hogy a magyar tudománypolitikának vannak olyan gyengeségei, amelyek tartósan akadályozzák a legjobb hallgatók, kutatók további fejlődését. Ezek közé tartozik többek között a kutatás-fejlesztési és innovációs szektor alulfinanszírozottsága és az alacsony kutatói létszám. Leginkább e tényezők miatt áll Magyarország rosszul minden olyan összehasonlításban, amely a kutatás-fejlesztési és innovációs bázis teljesítményét és kapacitásait a versenyképességet erősítő innováció

[579] A fizikai kémia területén az előző 5–10 éves időszakban elért nemzetközi jelentőségű magyar tudományos eredmény elismerésére, melynek két fokozata van: fődíj (korhatár nélkül odaítélhető), díj, melynél a korhatár a 35. életév.

[580] Az ösztöndíj célja a tudományos munka megírásának vagy azzal egyenértékű kutatási témában létrehozott alkotás elkészítésének, valamint az MTA doktora cím elnyerésére irányuló felkészülésnek az elősegítése. A pályázat valamennyi tudományterületen, illetőleg tudományágban benyújtható.

[581] A fiatal tudósok elismerésére szolgáló díjat Kenyeres Sándor üzletember hozta létre 2002-ben magánvagyonából, a Talentum Díjjal az ország figyelmét a fiatal géniuszaira, Magyarország legnagyobb kincsére, a hazai szellemi és művészeti kapacitásokra szerette volna ráirányítani.

[582] Palló Gábor: A tudományos siker kettős természete: fiatal kutatók és a siker. In: Mosoniné Fried Judit-Tolnai Márton (szerk.): *Fiatal kutatók.* Budapest, 2010, Typotex Kiadó, 32–33.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szempontjából ítéli meg. Az OGY határozat szerint Magyarország helyét mutatja, hogy az EU25 összes kutató létszámának kb. 1%-a dolgozik nálunk, az 1000 főre jutó kutatók létszámában pedig az EU25 átlagának 65%-át érjük csupán el. Az üzleti szektorban dolgozó kutatók tekintetében ez az arány még rosszabb, az EU25 átlaghoz képest 61%. A határozat kitér arra is, hogy hosszabb távú problémákat jelez a természettudományi és műszaki végzettségű diplomások alacsony száma és az, hogy e területen kutatónak készülő PhD diákok aránya Magyarországon 0,13%, miközben az EU25 átlaga 0,49%. Megállapítható, hogy több mint háromszor kevesebb Magyarországon, mint az EU átlag.

Magyarországon a természettudományos képzés színvonala, a tanulók átlagos teljesítménye általában megfelel az OECD átlagnak, miközben a legjobban teljesítő tanulók arányát illetően, akik a kutatóképzés merítési bázisát jelenthetnék a rangsor végére szorultunk, és nemzetközi összehasonlításban a hazai innovációs rendszer egyes elemei fejletlenek és/vagy rossz hatékonyságúak, másrészt a kapcsolatuk és az együttműködésük intenzitása és minősége elégtelen.

Az OGY határozat jelentős problémának tekinti a kutatói kivándorlást mind az akadémiai szféra mind a vállalati szféra szempontjából, és megállapítja, hogy emiatt ki kell alakítani az oktatói és kutatói utánpótlás tekintetében a megfelelő ösztönzőket, amelyekkel a folyamat megfordítható. Ehhez szükséges a kutatói életpálya népszerűsítése, a kutatási feltételek javítása, a kutatói bérezés legalább az európai átlagot elérő szintre emelése, illetve az ezeket akadályozó szabályozások megszüntetése.[583]

A Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFI Hivatal) 2015. január 1-jei hatállyal kezdte meg működését azzal a céllal, hogy létrehozza a hazai kutatás-fejlesztés és innováció kormányzati koordinációjának és kiszámítható finanszírozásának stabil intézményi rendszerét, amely végrehajtja a rendelkezésre álló források hatékony és átlátható felhasználását. A korábbi Kutatási és Technológiai Innovációs Alap és az Országos Kutatási Alapprogramok kvázi jogutódjaként létrejött az egységes Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap (NKFI Alap),

[583] 1/2014. (I. 3.) OGY határozat a Nemzeti Fejlesztés 2030 - Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepcióról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

amely a kutatás-fejlesztés és az innováció állami támogatását biztosítja a kizárólag ezt a célt szolgáló pénzalappal.[584] Az NKFI Hivatal létrehozása és az NKFI Alap forrásainak felhasználása elősegíti Magyarország tudományos és gazdasági versenyképességét, az Európai Kutatási Térbe való sikeres bekapcsolódását és a gazdaság növekedését. Az NKFI Hivatal a magyar tudományos kutatás-fejlesztés és innováció (KFI) szakpolitikai és finanszírozó intézménye. A KFI szakpolitika szempontjából a Kormány részére az elsődleges javaslattevő és a KFI pályázati finanszírozásának pedig fő intézménye. Feladata az, hogy a kiváló tudományos kutatások támogatásával és az innováció ösztönzésével Magyarország célszerűen használja fel a KFI forrásokat, és ezáltal növelje versenyképességét. Ennek érdekében alakítja ki az ország kutatás-fejlesztési és innovációs szakpolitikáját.[585]

Az NKFI Hivatal 2015-ben egységes versenypályázati rendszert alakított ki a KFI célú uniós fejlesztési források és a hazai NKFI Alap forrásainak koordinált célszerű felhasználására. A pályázati felhívások a tudományos kutatásokat, a vállalati fejlesztéseket és az innovatív ötletek megvalósítását egyaránt ösztönzik. Az NKFI Alap mintegy 80 milliárd forintos keretéből megvalósuló 2016. évi Program-stratégiáról a Kormány már döntött.[586]

Az NKFI Alap terhére finanszírozott kutatás-fejlesztési pályázatok célja a tudományos kutatási témákkal kapcsolatos ráfordításokra, nemzetközi tudományos kutatásban való részvételre, együttműködés támogatására, több régiót érintő, stratégiailag fontos országos kutatás-fejlesztési programokra, ösztöndíjra, különös tekintettel fiatal kutatók tudományos tevékenységének elősegítésére, publikálási támogatásra, a kutatás-fejlesztés infrastrukturális feltételeinek biztosítására, eszközök beszerzésére, szellemi termékekre, adatbázisokra, licencdíjra támogatás biztosítása. A kutatás-fejlesztéshez szükséges emberi erőforrás biztosítására, tehetséggondozás, a kutató-fejlesztői, oktatói továbbképzés támogatására, a kutatók hazai és nemzetközi mobilitásának, hazatérő kutatók magyarországi szakmai beilleszkedésének támogatására, vállalkozások Magyarországra vonzására is nyújt támogatást.[587]

---

[584] 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról. 4. § (2)-(3) bek.
[585] 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról. 10. § (1)-(6) bek.
[586] A hazai kutatást, fejlesztést és innovációt ösztönző pályázati felhívások, 2015-2016. http://nkfih.gov.hu/palyazatok/hazai-kfi-palyazatok. (2015. 05. 03.)
[587] 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról. 24. § (1) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Álláspontom szerint a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal létrehozása nagymértékben elősegítheti a hazai kutatás-fejlesztés és innováció kormányzati koordinációját és a források összehangolt elosztásával mind az oktatói-kutatói utánpótlás mind az életpálya ösztönzése megvalósulhat és egyben a kutatási feltételek is javulhatnak. Emellett ha az OGY határozatban foglalt célkitűzések és a koncepció megvalósíthatóvá válik, akkor kiküszöbölhetőek a megállapított tudománypolitikai gyengeségek, amelyek ténylegesen akadályozó tényezők és nagymértékben hátráltatják az oktatói-kutatói életpálya versenyképességét mind hazai mind nemzetközi szinten. Ismeretes az „agyelszívás" (brain drain) jelensége, amikor a szakemberek elhagyják azt az országot, amelyben a képzettségüket szerezték. Az támogatandó, ha rövidebb időre kutatásban, tudományos munkákban tapasztalatszerzésre, nemzetközi együttműködésekben részt vesznek, de az „agyelszívás" ellen mindenképpen küzdeni kell. Ez a hazai jobb kutatói feltételek biztosításával érhető el annak érdekében, hogy a magas képzettségű oktatók-kutatók ne külföldön tervezzék a szakmai karrierjüket, hiszen hazánkban is meglenne a lehetősége a jobb megélhetési viszonyoknak, és a szélesebb körű szakmai előrehaladás is biztosítva lenne.

A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal 2016. február 15-én megjelent felhívásában a korábbi évekhez képest jelentősen megnövelt, 7 milliárd forintos keretösszegben lehet pályázni kutatói kezdeményezésű programok megvalósítására, amely véleményem szerint nagymértékben elősegíti a tudományos utánpótlás biztosítását és a fiatal kutatók mind az akadémiai mind az akadémián kívüli tudományos karrier lehetőségeit.

5.4 Fokozatot szerzettek életpálya lehetőségei

A Központi Statisztikai Hivatal 2010-es felmérése szerint a doktori fokozattal rendelkezők 58%-a a felsőoktatási szektorban, 32%-a az állami szektorban, 9%-a vállalkozásoknál, 2%-a a nonprofit szektorban helyezkedett el. A természettudományi fokozattal rendelkezők nagy része az állami

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szektorban, míg a humán területen végzettek nagyrésze a felsőoktatásban dolgozott.[588]

A doktori fokozatot szerzettek többsége a felsőoktatásban és az akadémiai kutatóintézetekben próbál elhelyezkedni. Az elhelyezkedési problémát azonban nehezíti, hogy a felsőoktatási rendszerben a tudományos fokozattal betölthető álláshelyek száma alacsony (vagy nincs) és a meghirdetésre kerülő álláshelyek is jellegzetesen csak megüresedő álláshelyek és – a finanszírozási problémák miatt – még azok sem kerülnek meghirdetésre. A doktorandusz számára nem motiváló az a helyzet, amikor már a képzés ideje alatt látható számára, hogy nem igazán van lehetősége „*bent*" maradni az egyetemen. Jó példával szolgál Dánia, ahol a fokozatot szerzettek majdnem fele az egyetemeken tudományos munkatársként el tud helyezkedni, tulajdonképpen az ösztöndíjat várhatóan álláshelyre lehet váltani.

Az oktatók száma a statisztikai adatok szerint a felsőoktatási intézményekben nem növekedik, inkább csökken, és az oktatók életkora miatt is gondoskodni szükséges az oktatói-kutatói utánpótlásról. A statisztikai adatokból levonható az a következtetés, hogy a felsőoktatási szférán és az akadémiai kutatóintézeteken kívül a piaci szektor kevésbé keres kifejezetten doktori fokozattal rendelkezőket, vélhetően az akadémiai szférán kívüli munkaerő-piacon a doktori fokozat elismertsége és értéke talán nem kerül annyira középpontba a kiválasztásoknál. Emiatt a doktori fokozattal rendelkezők ténylegesen nem jelennek meg önálló munkaerő-piaci tényezőként, pedig a vállalatok kutatási és fejlesztési kapacitását és az innovációs tevékenységét növelheti a doktori fokozatot szerzettek alkalmazása.[589] A statisztikai adatokból látható az is, hogy a korábbi évekhez képest nagyobb számban helyezkednek el ma már a fokozatot szerzettek az akadémián kívüli szférában.

Figyelembe kell venni az Európai Bizottság közleményét, melyben hangsúlyozza, hogy a versenyképesség érdekében a kutatóképzést jobban össze kell hangolni a munkaerőpiac, és főleg a kis-és középvállalkozások igényeivel. Ezekkel összefüggésben az Európai Bizottság felhívta a

[588] Központi Statisztikai Hivatal: A doktori fokozattal rendelkezők életpályája. *Statisztikai Tükör*, 2011, V. évfolyam, 19. szám.
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/dokteletpalya.pdf (2016. 04. 28.)
[589] Oktatási Hivatal: Felsőoktatási statisztikák.
http://www.oktatas.hu/felsooktatas/felsooktatasi_statisztikak (2016. 03. 25)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tagállamok figyelmét a tudásháromszög működőképessé tételére, mely szerint a tagállamoknak a felsőoktatást, a kutatást, és az üzleti szférát össze kell kapcsolni a kiválóság és a regionális fejlesztés javára. Ehhez mélyreható tudományos ismeretek, vállalkozói készségek, kreatív és innovatív hozzáállás és az érdekeltek közötti intenzív kapcsolattartás szükséges. A Bizottság európai ipari doktorátus és doktori iskolák kialakításán is dolgozik a holnap kutatóinak képzéséhez szükséges innováció fejlesztése érdekében.[590]

A tudománypolitika feladata megoldást keresni arra, hogy hogyan lehetne a doktori fokozatot szerzettek számára még vonzóbbá tenni az akadémiai szférán kívüli pályát, és mindezzel összefüggésben egyben az is, hogy hogyan lehetne az akadémiai szférán kívüli munkaadói szférát motiválni, arra, hogy nagyobb számban alkalmazzanak tudományos fokozattal rendelkező szakembereket. A sikeresség érdekében erősíteni kell a doktori iskolák együttműködését, a nemzetközi kapcsolatok kiépítését, a multi- és interdiszciplinaritást.

Az Európai Bizottság hangsúlyozza, hogy az egyetemeknek innovatív tantervet, tanítási módszereket, képzési és átképzési programokat kell biztosítaniuk, amelyek magukban foglalják az elhelyezkedéssel kapcsolatos szélesebb értelemben vett készségeket és a tudományág-specifikusabb készségeket egyaránt. A kreditrendszerbe beszámító ipari gyakornoki rendszert be kell építeni a doktori programokba és doktori szinten a hivatásos kutatói pályára készülőknek a kutatási technikákon felül jártasságot kell szerezniük a kutatás- és a szellemi tulajdonjog-menedzsment, a kommunikáció, a hálózatépítés, a vállalkozói készségek és a csapatmunka terén is. Kitér arra is, hogy a posztdoktori lehetőségekre továbbra sem, vagy alig fordítanak figyelmet, fontos lenne a posztdoktori lehetőségek biztosítása.[591]

---

[590] A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az európai felsőoktatási rendszerek által az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés terén tett hozzájárulás növelése. Brüsszel, 2011.9.20. 8. 14. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0567&from=hu (2016. 04. 01)

[591] A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek Az egyetemek korszerűsítési programjának megvalósítása: Oktatás, Kutatás és Innováció. Brüsszel, 10.5.2006, 7. 10. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0208&from=EN (2016. 04. 28.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

5.5 „Fokozatváltás a felsőoktatásban felsőoktatási fejlesztési koncepció”

Az oktatói-kutatói utánpótlás biztosítása, a kutatói életpálya modell korszerűsítése és a versenyképesség megőrzése érdekében a Kormány 2014. december 22-i ülésén elfogadta a „*Fokozatváltás a felsőoktatásban felsőoktatási fejlesztési koncepció*” című dokumentumot (Stratégia), a felsőoktatás stratégiáját, amely 2030-ig meghatározza a felsőoktatással kapcsolatos stratégiai célokat és speciális beavatkozási területeket. A koncepció az EU2020-as stratégia ex –ante dokumentuma.[592]

A Stratégia szerint az elmúlt 25 év alatt a felsőoktatáshoz való hozzáférés kiszélesedett, megvalósult a tanítási szabadság, kialakult az egységes magyar felsőoktatás intézményrendszere és képzési szerkezete, visszaállt az oktatás és kutatás egysége, valamint megjelent a felsőoktatás minőségi fejlesztésének igénye. Egyszóval megtörtént a felsőoktatás rendszerváltása. A Stratégia hosszabb távú cselekvéseket fogalmaz meg, mely szerint fokozatváltásra van szükség annak a célnak az elérése érdekében, hogy 2030-ra megvalósuljon egy megalapozott nem csak közösségi forrásokra építő felsőoktatás, amely a minőségi oktatással és a versenyképes képzéssel képes lesz külső források bevonásával is finanszírozni tevékenységét. Hangsúlyozza azt is a Stratégia, hogy a rendszerben meg kell jeleníteni a gazdasági partnerek és a vállalatok által megfogalmazott elvárásokat, illetve biztosítani kell, hogy a kis- és középvállalkozói szektor hozzáférhessen a felsőoktatási intézmények által kínált kutatás-fejlesztési és innovációs eredményekhez. Magyarország fejlődésének kulcsát a kellő méretű és minőségű hazai felsőoktatás határozza meg, amely képes megfelelni a társadalmi és a gazdasági kihívásoknak. A felsőoktatási rendszernek a középpontjában a teljesítménynek, a magas minőségnek, a versenyképes tudásnak kell állnia. A Stratégia jövőképe a felsőoktatás intézményrendszerét 2030-ban az egyértelmű munkamegosztással jellemzi, ahol az egyetemek küldetésének középpontjában a tudományos kutatás és az új tudás megteremtése áll. Az alkalmazott tudományok egyetemein a hangsúlyt a tudás hasznosítására helyezi és a kétféle

[592] Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai. http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepci%C3%B3.pdf (2015. 04. 24.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

intézménytípust szorosan együttműködőnek látja – a jövőre nézve – a gazdasági környezetükkel a társadalmi jólét és a vállalkozások támogatása érdekében. A modern felsőoktatási intézmények küldetését az oktatás, a kutatás és a tudásvagyon társadalmi gazdasági hasznosításában fogalmazza meg.[593]

5.5.1 Stratégiai akció a doktori képzés átalakítására

A Stratégia akcióitervei közül témám szempontjából kiemelném a doktori képzés átalakítására és a fokozatszerzési arány növelésére vonatkozó kezdeményezést. Kiemelt területként jelenik meg a doktori képzés átalakítására a fokozatszerzés hatékonyságának növelésére és a tudományos utánpótlás biztosítására vonatkozó intézkedések szükségessége. A tudományos utánpótlás számosságát és a képzés minőségét szükséges megerősíteni. Kiemelt figyelmet szükséges fordítani arra, hogy a hazai felsőoktatás a nemzetközi oktatási és kutatási térben is megállja a helyét. Ennek érdekében szükség van a doktori képzés kapacitásának növelésére és ezzel párhuzamosan a végzési arány emelésére. Ennek mintegy indoklásaként a Stratégia hangsúlyozza, hogy Magyarország igen kedvezőtlenül áll a doktori képzés terén. A 25-34 éves korosztályban ezer lakosra vetítve évente 0,8 a kiadott PhD fokozatok száma, miközben az EU átlag 1,69. Kiemeli a Stratégia, hogy a számítások szerint a magyar adat nemcsak az olyan fejlett országokkal összehasonlítva alacsony, mint Németország (2,65), Svédország (2,9) vagy Svájc (3,68), hanem, ezen felül még olyan régiós országokkal szemben is lemaradásban vagyunk, mint Románia (1,4), Csehország (1,3), illetve Szlovákia (3,1), amelyek, egyébként közvetlen versenytársaink.[594]

A probléma további része, hogy a doktori programokra való jelentkezések összehasonlításánál – évente és ezer lakosra vetítve – az uniós 2,9 áll szemben a magyar 1,6-tal. Ezeket az adatokat figyelembe véve szükséges a doktori képzés kapacitásának bővítésén túl – ezzel párhuzamosan

[593] Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai. http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepci%C3%B3.pdf (2015. 04. 24.)
[594] Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai. http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepci%C3%B3.pdf (2015. 04. 24.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

– a végzési arány emelése is. Kitűzött cél az is, hogy a doktori képzésben is feltétlenül növelni kell a gazdasági partnerek részvételét és a gazdálkodó szervezetek által megfogalmazott témák részarányát.[595]

A statisztikai adatok szerint a kiadott PhD fokozatok száma Magyarországon az EU átlaghoz képest 2-szer kevesebb. A legjobban teljesítő Svájchoz képest 4,6-szor kevesebb és a legrosszabbul teljesítő Csehországhoz képest is 1,6-szor kevesebb. A számadatokat vizsgálva vitathatatlan, hogy probléma van a doktori képzéssel.

5.5.2 Stratégiai akció az oktatók-kutatók teljesítmény értékelési rendszerének bevezetése

A Stratégia a tudományos minősítéssel összefüggésben az oktatókra- kutatókra vonatkozóan is megfogalmazza cselekvési tervként a teljesítmény és kompetencia alapú értékelési rendszer bevezetését és ezzel összefüggésben a közalkalmazotti bértábla átalakítását.

Az oktatói kiválóság növelése érdekében be kell vezetni az oktatók teljesítményközpontú előmeneteli rendszerét, mellyel az oktatói teljesítmény mérését meg lehet teremteni, és mindehhez igazítani a versenyképes bérezés feltételeit. A cél a felsőoktatás hatékonyságának, eredményességének, versenyképességének megteremtése az elismert, kellő mértékben motivált, kiváló szakmai kvalitású oktatói-kutatói és az oktatást közvetlenül segítő szakemberekkel. Mindehhez fel kell lépni a nemzetközi „*agyelszívás*” ellen, és nem utolsó sorban a kutatói kiválóság elősegítésére és elismerésére az évek óta elmaradt központi bérrendezést is szükséges megvalósítani.

Az új felsőoktatási juttatási rendszernek biztosítania kell, hogy az oktatók-kutatók főállásból származó jövedelme a fiatal kutatók esetén is versenyképes legyen a nem felsőoktatási szektorban foglalkoztatottakéval. Mivel a magyar kutatói munkaköri rendszerben alapvető akut problémát jelent a határozott munkaidejű pre- és posztdoktori kategória hiánya, így a doktorjelöltek, vagy a friss PhD-val rendelkezők kevés állást találnak, ennek

[595] Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai. http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepci%C3%B3.pdf (2015. 04. 24.)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

következtében e körben a legjellemzőbb az elvándorlás. Mindezek megvalósulásához a stratégiában a következő feladatok jelennek meg: a bérezési rendszer átalakítása, az oktatásba bevont gyakorlati szakemberek számának növelése, az oktatói teljesítmények méréséhez az oktatói munka értékelésének rendszere. Többletjuttatás biztosítását célozza meg a legjobban teljesítő oktatóknak és az egyetemi tanárok kinevezését követő oktatói-kutatói tevékenység átlátható minőségbiztosítási rendszerének kialakítását javasolja. A szakmai utánpótlás biztosítása érdekében szükséges a közeljövőben minden intézményben speciális támogatást nyújtani a doktorjelöltek és predoktorok 1-2 éves megbízására, „*továbbfoglalkoztatására*". Az oktatói-kutatói utánpótlás növelését célzó közvetlen támogatásokra nagyobb mértékben kell igénybe venni az Európai Uniós forrásokat. [596]

Véleményem szerint a tudománypolitikai döntéshozók a Bolognai folyamat és az Európai Unió célkitűzéseinek és reformjavaslatainak megfelelő stratégiai célokat kitűzve határozták meg a doktori képzés, a tudományos utánpótlás és az oktatói-kutatói életpálya megreformálását. Amennyiben ezek a célkitűzések megvalósulnak, úgy elmondható lesz, hogy a felsőoktatás jelenlegi reform célkitűzései valóban megújulást hoznak a megváltozott igényeknek megfelelően és a Stratégiában a cselekvéseket és az azok végrehajtásához szükséges erőforrásokat jól mérte fel és időben kiterjedten gondolkodva tervezte meg a tudománypolitikai közösség.

5.6 A doktori képzésre és fokozatszerzésre vonatkozó törvényi változások

A Stratégiában kitűzött akciótervnek megfelelően a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény módosításra került.[597] A doktori képzés rendszere 2016. szeptember 1-jétől átalakul. Az új szabályokat először a 2016/2017. tanév első félévében doktori képzésben hallgatói jogviszonyt létesítő hallgatókra kell alkalmazni.

---

[596] Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai. http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepci%C3%B3.pdf (2015. 04. 24.)

[597] Az Országgyűlés 2015. december 1-jei ülésnapján fogadta el az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCVI. törvényt.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A változások szerint a doktori képzésben a 180 kredit helyett legalább 240 kreditet kell majd szerezni és a képzési idő a jelenlegi 6 félév (36 hónap) helyett 8 félév lesz.[598] A doktori képzésben mind a teljesítendő vizsgakövetelmények mind maga a doktori képzés két szakaszban került meghatározásra. Tehát megállapítható, hogy a szervezett képzés eddigi egységessége megoszlik két részre.

A doktori képzés keretében folyó – képzési, kutatási és beszámolási – tevékenység két szakaszra különül el, egyrészt a képzési és kutatási, másrészt a kutatási és disszertációs szakaszra. Ennek alapján az első 4 féléves képzési és kutatási szakasz célja a tanulmányokra való koncentrálás, amelyet egy komplex vizsga zár. A komplex vizsgát követően a fokozatszerzési eljárásban a hallgató a kutatási és disszertációs szakasz teljesítésével vesz részt, amelynek célja a doktori fokozat megszerzése. Ez a következő 4 félév a kutatást, a doktori értekezés megírását célzó szakasz és egyben a fokozateljárási szakasz is.[599]

Tehát a 4. félév végén – a képzési és kutatási szakasz lezárásaként és egyben a kutatási és disszertációs szakasz megkezdésének feltételeként – komplex vizsgát kell teljesíteni a doktorandusznak, amely méri és értékeli az addigi tanulmányi és kutatási előrehaladását.

Az egyénileg felkészülő hallgató esetében a hallgatói jogviszony keletkezésének időpontja a komplex vizsgára történő jelentkezéssel és annak elfogadásával jön létre.[600]

A komplex vizsga egységességét és szervezésének elveit a jogalkotó az Országos Doktori Tanács feladatkörévé teszi, amely a Doktoranduszok Országos Szövetségével egyeztetve határozza azt meg.[601]

Jelenleg a doktori képzést követően a doktori fokozatot külön fokozatszerzési eljárás keretében lehet megszerezni, amely jogilag és eljárás tekintetében is független cselekménysorozat.

Az új 2016. szeptember 1-jétől hatályba lépő szabályozás szerint az eddigi önálló fokozatszerzési eljárási szakasz megszűnik, ugyanis a doktori

[598] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 16. § (1) bek.
[599] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 53. § (1)-(2) bek.
[600] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 53. § (3) bek.
[601] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 72. § (5) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

képzés során a komplex vizsgát követően a fokozatszerzési eljárás része a kutatási és disszertációs szakasz teljesítésének.

A jelenlegi szabályozás értelmében a doktorjelölti jogviszony megszűnik a fokozatszerzési eljárás lezárásával, illetve akkor is, ha a doktorjelölt a jogviszony létesítésének napjától számított két éven belül nem nyújtja be a doktori értekezését.

Az új képzési rendszerre vonatkozó módosítás meghatározza, hogy a doktorandusznak a komplex vizsgát követő 3 éven belül – a doktori szabályzatban meghatározottak szerint – be kell nyújtania a doktori értekezését. Ez a határidő egyebekben különös méltányolást érdemlő (Ha a hallgató a hallgatói jogviszonyból eredő kötelezettségeinek szülés, továbbá baleset, betegség vagy más váratlan ok miatt, önhibáján kívül nem tud eleget tenni.) szabályozott esetekben legfeljebb egy évvel a doktori szabályzatban meghatározottak szerint meghosszabbítható.[602]

A fokozatszerzési eljárásban (ami tulajdonképpen a kutatási és disszertációs szakasz 2 éve és még 1 további év) a hallgatói jogviszony szünetelése legfeljebb két félév lehet.[603] A felsőoktatási intézmény annak a doktorandusznak, aki a doktori képzésben az előírt krediteket megszerezte, végbizonyítványt (abszolutórium) állít ki.[604]

A jelenlegi szabályozás szerint a doktorjelölti jogviszony a doktori fokozatszerzési eljárásra történő jelentkezéssel és annak elfogadásával jön létre, és a doktorjelölti jogviszony keretében kell a doktori fokozat megszerzéséhez a felsőoktatási törvényben előírt követelményeket teljesíteni. Egyrészt a doktori szabályzat alapján előírt kötelezettségek teljesítése, továbbá a doktori szigorlat – legalább háromtagú – vizsgabizottság előtt történő eredményes letétele, emellett két idegen nyelv a tudományterület műveléséhez szükséges ismeretének – a doktori szabályzatban meghatározottak szerinti – igazolása, az önálló tudományos munkásság cikkekkel, tanulmányokkal vagy más módon, önálló művészeti alkotótevékenység eredményeinek bemutatása, a fokozat követelményeihez mért tudományos, illetve művészeti feladat önálló megoldása, az értekezés, alkotás bemutatása és az eredmények megvédése nyilvános vitában.

---

[602] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 53. § (4) bek.
[603] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 53. § (4) bek.
[604] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 53. § (4a) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A felsőoktatási törvényben szabályozott doktori fokozat megszerzésének feltételei közül az új szabályozás értelmében „a doktori szabályzat alapján előírt kötelezettségek teljesítése, továbbá a doktori szigorlat – legalább háromtagú – vizsgabizottság előtt történő eredményes letétele" feltétel helyébe egy általánosabb rendelkezés lép, mely szerint a doktori fokozat megszerzéséhez a doktori szabályzat alapján előírt kötelezettségek teljesítése szükséges.

Álláspontom szerint a jogalkotó az új szabályozással széles körű felhatalmazást adott a doktori iskolák részére a kötelezettségek meghatározásához, ugyanakkor egységes támpontot véleményem szerint nem adott.

A jelenlegi szabályozás – mely szerint megszűnik a hallgatói jogviszony a doktori képzés képzési idejének utolsó napján – hatályon kívül helyezésével az új szabályozás szerint a hallgatói jogviszony megszűnésének az esetei a következők: A doktorandusz a komplex vizsgát nem teljesíti, vagy a kötelezettség elmulasztásának, illetve sikertelenségének napján, vagy a doktori képzésben az abszolutórium megszerzésével, és a doktori képzés azon nyolcadik féléve végén, amelyre a hallgató bejelentkezett.

Új szabályozás lép életbe, mely szerint a felsőoktatási intézménynek folyósított képzési támogatás összege a fokozatszerzési eljárás idejére az adott doktori képzésben részt vett hallgató után nyújtott képzési támogatás összegének felével csökkenthető, ha a felsőoktatási intézmény hallgatója nem szerez doktori fokozatot.[605]

A jelenlegi szabályozás szerint a doktori képzésben részt vevők egy főre meghatározott támogatási normatívája 1 200 000 Ft/év, azaz a doktorandusz ösztöndíj havi összege 100 000 Ft. 2016. szeptember 1-jétől az új belépő doktoranduszokra vonatkozóan az ösztöndíjak megemelkednek, a doktori képzésben részt vevők egy főre meghatározott támogatása a képzési és kutatási szakaszban 1 680 000 Ft/év, azaz a doktorandusz ösztöndíj havi összege a képzési és kutatási szakaszban 140 000 Ft, a kutatási és disszertációs szakaszban 2 160 000 Ft/év, azaz a doktorandusz ösztöndíj havi összege a kutatási és disszertációs szakaszban 180 000 Ft. A doktori képzés során

[605] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 84/A. § (4) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

sikeres fokozatszerzés esetén a doktorandusz egyszeri 400 000 Ft támogatásban részesül.[606]

A 2011. évi felsőoktatási törvény kiegészült 2016. január 1-jei hatállyal az állami felsőoktatási intézményekben folytatott kutatás-fejlesztési vállalkozási tevékenység meghatározásával, mely lehetőséget biztosít arra, hogy az állami felsőoktatási intézmény a felsőoktatási kutatás-fejlesztési vállalkozási tevékenységéből származó összeg fennmaradó részét oktatási, tudományos kutatási és művészeti alkotótevékenység alaptevékenységének fejlesztésére fordíthatja.[607]

A tudományos munka szervezetével, szervezésével és irányításával kapcsolatban nem vitatott a jogi szabályozás szükségességének kérdése általában. A problémát azonban az mindenképpen meghatározza, hogy miként kerül eldöntésre az, hogy a szabályozás milyen területeket fogjon át, milyen mélységig menjen le és milyen formát öltsön.[608] Ehhez kapcsolódva, álláspontom szerint a 2011. évi nemzeti felsőoktatási törvény 2016. szeptember 1-jétől hatályos szabályozása egyrészt nagyszámú kérdést és problémát nem rendez a teljes komplex doktori képzést illetően, vagy azt egy testület – az Országos Doktori Tanács – hatáskörébe rendeli, akinek törvényi feladatává teszi a doktori képzéssel és fokozatadással kapcsolatos állásfoglalást. Álláspontom szerint a jogalkotói szinten történő jogszabályalkotást az Országos Doktori Tanács legfeljebb az állásfoglalásaival segítheti, de nem helyettesítheti azt.

A 2011. évi felsőoktatási törvény és a hatályos doktori rendelet[609] jelen formában komoly zavarokat fog okozni a működési és eljárási rendben. A felsőoktatási törvény további módosítása, a doktori rendelet esetlegesen hatályon kívül helyezése új rendelet alkotása szükségessé válik ahhoz, hogy a doktori képzés új rendszere megalapozott és kiszámítható legyen. Ennek megfelelően mind a felvételiző hallgató mind az intézmény részéről – 2016 szeptemberében az új képzési formának megfelelően – elkezdődhessen az új típusú doktori képzés a jelenlegi képzési forma mellett.

---

[606] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 114/D. § (1) bek. b) pont.
[607] 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. 100. § (5) bek.
[608] Lőrincz Lajos: *A tudományos kutatások állami irányítása*. Budapest, 1969, Akadémiai Kiadó, 208.
[609] 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A változtatások célja a doktori képzés minőségének megtartása illetve emelése, a doktori értekezés színvonalának és a doktori fokozat értékének emelése. Álláspontom szerint a célok eléréséhez szükséges eszközök meghatározása, egy átfogó cél és eszközrendszer kialakítása a Stratégiában megtörtént. Az ehhez szükséges és alkalmas eljárások és eszközök rendelkezésre állítását és összehangolt működését a megtervezett keretekhez szükséges igazítani átgondolt és megfontolt hosszútávra történő tervezéssel. Ahogy a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság a tudományos minősítés egy másik kérdésében, úgy a doktori képzés reformjának kérdésben én is sebtében végrehajtott törvénymódosításnak ítélem meg a jogalkotó által meghozott új rendelkezéseket.

Megjegyzem azt is, hogy sok esetben szembesülünk azzal, hogy a jogalkotás hatásvizsgálata során mire tudományos megalapozottsággal hozzáfognánk egy-egy jogszabály vizsgálatához, már nincs is hatályban.[610] A véleményem szerint sebtében végrehajtott törvénymódosítás főbb hiányosságait a következő fejezetben foglalom össze.

5.7 A doktori képzés főbb problémái a változások tükrében

5.7.1 Tudományos életpálya modell

A doktori képzés, mint elitképzés célja a tudományos utánpótlás biztosítása a jövő oktató- kutató szakembereinek tudományos felkészítése, így a doktori képzésben nagy jelentősége van azoknak az ismeretek és képességek elsajátításának, amelyek mind a nemzeti mind a nemzetközi szintű szakmai kutató tevékenység folytatásához nélkülözhetetlenek.

Álláspontom szerint elengedhetetlen mind a fiatal mind a már minősített oktatókra-kutatókra vonatkozóan egyfajta tudományos életpálya modell kialakítása ahhoz, hogy a tudományos karrier a diploma megszerzésétől, belépve a tudományos közösség világába, a PhD fokozaton keresztül a posztdoktori, fiatal kutatói időszakkal a professzori kinevezésig tervezhetővé és kiszámíthatóvá váljon. Mindehhez ki kell építeni egy biztos és

[610] Fazekas Marianna: A közigazgatás tudományos vizsgálata egykor és ma. *Magyar Közigazgatás,* 2011/2, 25.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

versenyképes finanszírozási rendszert, melyhez a fizetéseket versenyképessé kell tenni, a doktoranduszi ösztöndíjakat meg kell emelni és további oktatói-kutatói ösztöndíjakat kell biztosítani, amelyekkel a szociális helyzet rendezése is hosszabb távon megindulhatna. Utalnom kell, a már korábban említett „agyelszívás" (brain drain) esetére is.

A tudományos minősítés rendszere a rendszerváltás óta hatalmas változáson ment keresztül, és ezek a változások napjainkban is folynak, újabb és újabb kihívások elé állítva a tudománypolitikai szakembereket, a felsőoktatási intézményeket és a tudományos életpályán lévőket. Látható, hogy egészen más elvárásokkal szembesülnek a tudománypolitikai szakemberek, a felsőoktatási intézmények és egészen más elvárásokkal szembesül a kutató ma, mint korábban. Sikeres csak az a kutató lehet, aki a saját ambícióinak és lehetőségeinek megfelelően, tudatosan és tervszerűen alakítja ki az életpályáját alkalmazkodva a munkaerő-piaci feltételekhez is. Ha nem áll azonban rendelkezésre egyfajta életpálya modell, amely keretet ad a karrier lehetőségeknek, akkor a fiatal kutatók nagyrésze más országban keres lehetőségeket, vagy pályaelhagyóvá válik.

5.7.2 Ösztöndíj

A doktori képzésre vonatkozó salzburgi „*tíz alapelv*" egyike, hogy a doktori hallgatók életpályájuk elején lévő kutatók, tehát már karrierjüknek ebben a korai fázisában is azonos jogokkal rendelkező szakemberként kell rájuk tekinteni. Ha ezt elfogadjuk, akkor el kell gondolkodni egyúttal azon is, hogy ha az életpályájuk elején lévő kutatók, akkor a bérezésüknek is kutatónak megfelelően kellene lenni. A doktori képzésben részt vevők jelenlegi ösztöndíj összege 100 000 Ft/hó. Ha csak a 2016. évre szóló minimálbérrel összehasonlítom ezt az összeget, a doktori képzésben részt vevők ösztöndíja a minimálbér összegét sem éri el, mely véleményem szerint aggasztó.

Példaként szolgálhat, hogy 15 évvel ezelőtt 2001-ben a doktori képzésre vonatkozó kormányrendelet az állami doktori ösztöndíj havi összegét – az egyetemi tanári illetményhez viszonyítva – a garantált havi egyetemi tanári illetmény 22%-ában állapította meg. Összehasonlítva a jelen helyzetben

DOI: 10.14750/ME.2016.032

ez az összeg a 2016. január 1-jével megvalósított 15%-os oktatói-kutatói béremeléssel[611] együtt is 110 638 Ft lenne. Megállapítható, hogy a doktori képzésben résztvevők jelenlegi ösztöndíja (100 000 Ft) a 2001-es szabályozás szerint számolva is kevesebb. Ha e két relációt nézzük, megállapítható a számítással, hogy sem az oktatói-kutatói bérek sem a doktoranduszi ösztöndíjak nem növekedtek legalább megfelelő mértékben.

Az új képzési szerkezetre vonatkozóan a képzési és kutatási szakaszban a doktorandusz ösztöndíj havi összege 140.000 Ft, a kutatási és disszertációs szakaszban 180.000 Ft lesz, emellett a doktori képzés során a sikeres fokozatszerzéssel a doktorandusz egyszeri 400 000 Ft támogatásban is részesülni fog.

Összehasonlítva a doktorandusz ösztöndíjat az oktatói-kutatói munkakör tanársegédi, illetve adjunktusi bérével, megállapítható, hogy amennyiben 2016. szeptembertől megvalósul a képzési és kutatási szakaszban a 140 000 Ft ösztöndíj, úgy ez az összeg közelítőleg megegyezik a 2016. évi egyetemi tanársegédi nettó bér összegével, és a kutatási és disszertációs szakaszban pedig a 180 000 Ft ösztöndíj összeg közelítőleg megegyezik a 2016. évi egyetemi adjunktus nettó bér összegével.

A doktori képzésben résztvevők ösztöndíja bizonyos mértékben kompenzálásra fog kerülni, ugyanakkor véleményem szerint nem elégséges mértékben, ugyanis mindehhez viszonyítva a munkaerő-piaci verseny ezzel szemben nagy és a gazdasági és az ipari szféra lényegesen jobb fizetési feltételeket kínál. A versenyképesség eléréséhez és a kutatói tudományos pályán maradáshoz, a motiváció megteremtéséhez a kiszámítható életpálya modell mellett megemelt ösztöndíj is szükséges, és az ösztöndíj további emelése is javasolt, feltérképezve az oktatói-kutatói pályán lévő lehetőségeket, elkerülve az esetleges bérfeszültségi problémákat. Remélhetőleg a Stratégiában kitűzött, több ütemben megvalósuló oktatói- kutatói béremelés által a doktori képzésben résztvevők helyzete is javulni fog. A külföldi „*jó gyakorlatokra*” pillantva Norvégiában alkalmazotti státuszban vannak a hallgatók, és az ösztöndíj mértéke megfelel az alkalmazotti státuszban lévők fizetésének.

---

[611] 395/2015. (XII. 12.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény felsőoktatásban való végrehajtásáról és a felsőoktatási intézményben való foglalkoztatás egyes kérdéseiről. 9. § (1) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Az oktatói-kutatói életpályán való elinduláshoz javasolnám, hogy az új rendszerű doktori képzésben a 8. félév végén sikeresen fokozatot szerzők részére kerüljön az egyetemeken felajánlásra a közalkalmazotti jogviszonyban adjunktusi munkakörben történő alkalmazásra lehetőség, mint a tudományos életpályán történő kiválóság elismerése.

5.7.3 Társadalombiztosítási, nyugellátási szolgáltatások

Több mint 20 éve változatlanul megoldatlan probléma a tudományos utánpótlás biztosításával összefüggésben az, hogy a doktori képzés ideje nem számít bele a nyugdíjjogosultság időtartamába.

Kitekintve Európára megállapítható, hogy Norvégiában, Németországban is jogosultak a doktoranduszok társadalombiztosítási ellátásra, fizetett betegszabadságra és anyasági ellátásra is. Svédország is szociális biztonságot nyújt a doktori képzésben résztvevőknek, és Dániában is a hallgatók a nyugdíjjárulékhoz kiegészítő támogatást kapnak.

Magyarországon a jogszabályi rendelkezések szerint 1997. december 31-ét követő felsőfokú tanulmányok ideje nem szolgálati idő az öregségi nyugdíj szempontjából, de megállapodás köthető a nyugdíjhatósággal arra, hogy a felsőfokú tanulmányok ideje is szolgálati időnek minősüljön. Ez alapján szolgálati idő szerzése érdekében megállapodást köthet az a nagykorú személy, aki felsőoktatási intézményben nappali rendszerű oktatás keretében folytatott tanulmányainak időtartamát kívánja szolgálati időként elismertetni, beleértve a doktori képzést is. A megállapodás megkötésénél a jelenlegi szabályozás szerint a fizetendő nyugdíjjárulék mértéke a megállapodás megkötésének napján érvényes minimálbér 34 %-a.[612]

Tehát a doktori képzésben résztvevők is kaphatnak nyugdjjogosultságot, amennyiben megfizetik a megfelelő járulék összeget. Kiszámítva a fizetendő járulék összege (a 2016. évben a 111 000 Ft összegű minimálbér figyelembevételével) 33 300 Ft/hó. A doktori képzésben részt vevők jelenlegi ösztöndíj összegéből, mely 100 000 Ft/hó, csak nagyon

[612] 1997. évi LXXX. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről. 34. § (5) bek.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

nehezen, sőt inkább egyáltalán nem biztosítható a megélhetés mellett még a minimálbér 34 %-ának, azaz 33 300 Ft-nak a kifizetése.

Fontos lenne – látva a külföldi „*jó gyakorlatokat*" – hogy a doktori képzésben való részvétel jelentsen teljes hozzáférést a társadalombiztosítási és nyugellátási szolgáltatásokhoz.

Mivel a doktori képzésre vonatkozó jelenlegi törvényi változások nem terjednek ki az egyik legfontosabb probléma rendezésére, a teljeskörű társadalombiztosítási és nyugellátási szolgáltatások igénybevételi lehetőségeinek megteremtésére, ezért tervezetten a költségvetésben egyrészt forrásokat lenne szükséges elkülöníteni, és mihamarabb a jogalkotóknak az illetékes szervekkel egyeztetéseket kezdeményezni a teljeskörű szolgáltatások biztosítása érdekében és a jogszabályi rendelkezéseket ennek megfelelően módosítani.

5.7.4 A képzési támogatás

A jelenlegi finanszírozási rendeleta társadalomtudomány, bölcsész, művészeti területen 650 000 Ft/fő/év képzési normatívát, és 500 000 Ft /fő/év tudományos normatívát állapít. A természettudomány, műszaki, művészeti DLA területen 975 000 Ft/fő/év képzési normatívát és 900 000 Ft /fő/év tudományos normatívát állapít meg. [613]

A 2016. szeptember 1-jétől hatályba lépő változások között szerepel, hogy a felsőoktatási intézmény részére biztosított képzési támogatás összege a fokozatszerzési eljárás idejére az adott doktori képzésben részt vett hallgató után nyújtott képzési támogatás összegének felével csökkenthető, ha a felsőoktatási intézmény hallgatója nem szerez doktori fokozatot. Ennek oka az indokolás szerint, hogy minél inkább érdekeltté tegye az intézményeket, hogy a hallgató doktori fokozatot szerezzen. Ezzel az intézkedéssel úgy ítéli meg a jogalkotó, hogy a minőségi oktatás felé mozdulhat el az intézményi tevékenység.

Véleményem szerint a felsőoktatási intézmény ezzel a szankcióval jelentős mértékben sérül, ugyanis semmiféle lehetősége nem áll rendelkezésre

[613] A felsőoktatási intézmények képzési, tudományos célú és fenntartói normatíva alapján történő finanszírozásáról szóló 50/2008. (III. 14.) Korm. rendelet. 1. számú melléklet.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

ahhoz, hogy a doktori fokozatszerzést a hallgató oldaláról ily módon befolyásolja azért, hogy ne veszítse el a támogatást. A doktori képzés és fokozatszerzés önálló tudományos munkán kell, hogy alapuljon, ezáltal a felvételi kiválasztási rendszer minősége kell, hogy meghatározó legyen és legfeljebb a továbbiakban a témavezető az, aki a képzésben a fokozatszerzést bizonyos mértékben orientálni, segíteni és előremozdítani tudja. Egyben azért megjegyzem, hogy egy kedves professzortól hallottam azt, hogy „*azért senkinek sem lehet a tollát fogni.”* Egyet kell értenem a gondolattal, hiszen még a legjobb minőségi kiválasztási rendszer is hozhat olyan kiváló, tehetséges doktori hallgatót, aki esetlegesen egészen más ok miatt mégsem szerzi meg a fokozatot. Véleményem szerint általánosságban nem lehet ilyen kitételt alkalmazni és egyben álláspontom szerint a felsőoktatási intézményt nem ezzel a típusú szankcióval kell, vagy lehet a minőségi oktatás felé elfordítani. Nagy felelőssége lesz a doktori iskoláknak az új vizsgarendszer kiépítésében, hogy ténylegesen olyan hallgatók léphessenek tovább a képzés második szakaszába, akiknek jó esélyük van a sikeres fokozatszerzésre.

A „*…képzési támogatás összege .....hallgató után nyújtott képzési támogatás összegének felével csökkenthető*….” jogszabályi rendelkezés mellé nem került szabályozásra, hogy ezen szankció esetében milyen eljárás alapján történhet meg a csökkentés, mennyi időre szól a csökkentés és mivel feltételes módban történt a rendelkezés megfogalmazása, mi alapján történik a döntés.
Ez a szabályozás vélhetőleg sokkal több problémát fog felvetni a gyakorlati alkalmazás során, mint amennyi hozadéka lesz.

5.7.5 A képzési és kutatási szakasz és a kutatási és disszertációs szakasz

A törvényi változások szerint az új típusú doktori képzésben 2016. szeptembertől a képzési idő nyolc félévre nő és meghatározásra került a doktori képzés két szakasza. Ennek alapján az első 4 félév a tanulmányokra koncentráló képzési és kutatási szakasz, amelyet egy komplex vizsga zár le.

A doktori képzés során a komplex vizsgát követően a fokozatszerzési eljárásban – amely nem külön jogintézmény – a hallgató a kutatási és disszertációs szakasz teljesítésével vesz részt. Ez a 4 félév a kutatást és a doktori értekezés megírását a doktori fokozat megszerzését célzó szakasz.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Tehát a 4. félév végén, a képzési és kutatási szakasz lezárásaként és egyben a kutatási és disszertációs szakasz és a fokozatszerzési eljárás megkezdésének feltételeként a hallgatónak komplex vizsgát kell teljesíteni, amely méri és értékeli mind a tanulmányi, mind a kutatási előmenetelt. Véleményem szerint a törvény tágan fogalmaz a mérés és értékelés tekintetében.

Az eddigi egységes képzési rendszer két részre oszlik, amely az egyik legfontosabb strukturális változás. A doktoranduszoknak a komplex vizsgát követő 3 éven belül a doktori szabályzatban meghatározottak szerinti be kell nyújtania a doktori értekezését.

A jelenlegi doktori képzés egyik fő problémája, hogy a fokozatszerzési eljárás külön jogintézményként a szervezett képzésen kívül történik.

Az új típusú doktori képzésben a fokozatszerzési eljárás a szervezett képzés részévé válik.

A fokozatszerzés problémájára visszatérve, a jelenlegi szabályozás szerint nem is nagyon valósulhat meg a 3 éves képzés időtartama alatt (szinte talán csak egy-egy példa van rá) és a képzés befejezése után sincs meghatározva a fokozatszerzési eljárás megindításának időpontja, ezért egyéntől és előrehaladástól függően lehet 1 és akár 8 év múlva is. A fokozatszerzési eljárás és a doktori fokozat megszerzése így kitolódhat, és nagyon sok esetben ki is tolódik, amely legszűkebb értelemben is mind az intézmény mind a hallgató sikerességét jelentősen befolyásolja, így indokolt a jogilag különálló fokozatszerzési eljárás megszüntetése.

Az új szabályozással a doktori képzés komplex képzéssé válik a képzési, a kutatási és a beszámolási tevékenységekkel. Az első 2 év a képzési és kutatási szakasz, majd 2 év után komplex vizsgát kell tenni, és sikeressége esetén elkezdődik tulajdonképpen a fokozatszerzési eljárás a kutatási és disszertációs szakasszal párhuzamosan további 2 évre, miközben a komplex vizsgától számított 3 év múlva szükséges az értekezés benyújtása. A jelenlegi szabályozáshoz képest a doktori képzés kezdetéhez viszonyítva 5 év múlva legkésőbb be kell nyújtani az értekezést nyilvános vitára.

Vitathatatlan, hogy ez a rendelkezés jelentősen szigorítva az értekezés benyújtásának időpontját időben úgy maximálja, hogy ezáltal a fokozatszerzés megvalósulhat 30 éves kor előtt.

Ugyanakkor nem értelmezhető számomra a jogalkotó szándéka abból a szempontból, hogy 4 félév a képzési és kutatási szakasz, 4 félév a kutatási és

DOI: 10.14750/ME.2016.032

disszertációs szakasz, és a jogszabály szerint a hallgatói jogviszony egyebekben a 8. félév végén megszűnik, és többek között az abszolutórium megszerzésével is. Vagyis értelmezésem szerint a disszertáció benyújtására adott utolsó 1 év alatt nincs hallgatói jogviszony. Ezért kérdés, hogy a komplex 5 év utolsó 1 évében milyen jogviszonnyal rendelkezik a kvázi hallgató. A hallgatói jogviszony megszűnése is további problémákat vet fel a gyakorlatban, mert a képzést sikeresen befejező hallgató részére további támogatás már nem biztosított, a felsőoktatási intézményben az esetleges elhelyezkedési lehetőség szinte lehetetlen, ezáltal az élethelyzete jelentősen változik, és így véleményem szerint a jogilag különálló fokozatszerzési eljárás tulajdonképpen nem szűnt meg teljeskörűen. Amennyiben a jogalkotó szándéka az volt, hogy a fokozatszerzési eljárásban a kutatási és disszertációs szakaszban teljesüljön a fokozatszerzés is, úgy ténylegesen a fokozatszerzési eljárás a szervezett képzés részévé válik.

Az új szabályozás szerint a szervezett képzésen belül helyezkedik el, de nem fedi le teljes egészében a szervezett képzést. Ha kiindulási pontként a jogalkotói szándék a szervezett és egységes képzés megteremtése volt, akkor módosítani szükséges ezt a rendelkezést. Javaslatom az lenne, hogy a hallgatói jogviszony egyebekben ne a 8. félév végén, hanem a 10. félév végén szűnjön meg annak érdekében, hogy a teljes fokozatszerzési eljárási idő alatt a hallgatónak jogviszonya legyen, biztosítva legyenek mind a pénzügyi, mind a jogi feltételek a sikeres fokozatszerzéshez, amely így reális és belátható időn belül, 5 év alatt megvalósulhat.

5.7.6 A komplex vizsga

A változások szerint a 4. félév végén, a képzési és kutatási szakasz lezárásaként és egyben a kutatási és disszertációs szakasz megkezdésének feltételeként a hallgatónak komplex vizsgát kell teljesíteni, amely méri és értékeli mind a tanulmányi mind a kutatási előmenetelt.

A felsőoktatási törvény módosítás indokolása szerint a doktori képzésre vonatkozóan a módosítás azt célozta, hogy a felsőoktatási intézményt arra ösztönözze, hogy a komplex vizsgát, a második időszakra bocsátott hallgatók fokozatszerzési esélyeit komolyan bírálja el, és a hallgatónak minden támogatást adjon meg (témavezetés, eszközök, szakmai támogatás, csökkentett

DOI: 10.14750/ME.2016.032

egyéb terhelés stb.) ahhoz, hogy eredményes és értékes kutató munkát tudjon végezni.

A komplex vizsga elveinek és szervezési kérdéseinek kidolgozását a jogalkotó az Országos Doktori Tanács feladatkörébe helyezte. Az Országos Doktori Tanács (ODT) 2016. február 12-i ülésén elfogadott, és a 2016. április 15-i ülésen módosított, „*A komplex vizsga általános elvei és szabályai*” című dokumentum megjelent az ODT honlapján. Az ODT a törvényi feladatából adódóan tehát meghatározta a komplex vizsga szervezésének elveit.

Ennek megfelelően a komplex vizsgára történő bocsátás feltétele a doktori képzés „*képzési és kutatási szakaszában*” (első négy félév) legalább 90 kredit és valamennyi, a doktori iskola képzési tervében előírt „*képzési kredit*” megszerzése (kivéve a doktori fokozatszerzésre egyénileg felkészülő, akinek hallgatói jogviszonya a komplex vizsgára történő jelentkezéssel és annak elfogadásával jön létre). Meghatározásra került, hogy a komplex vizsgát nyilvánosan bizottság előtt kell letenni és a vizsgabizottság legalább három tagból áll, és a tagok legalább egyharmada nem áll foglalkoztatásra irányuló jogviszonyban a doktori iskolát működtető intézménnyel. A vizsgabizottság elnöke egyetemi tanár vagy Professor Emeritus vagy MTA Doktora címmel rendelkező oktató-kutató lehet. A vizsgabizottság valamennyi tagjának tudományos fokozattal kell rendelkeznie. A vizsgabizottságnak nem lehet tagja a vizsgázó doktorandusz témavezetője.

A komplex vizsgát két fő részben állapítja meg, az egyik részben a vizsgázó elméleti felkészültségét szükséges felmérni („*elméleti rész*”). A vizsgázónak legalább két tárgyból/témakörből kell vizsgát tennie. A tárgyak/témakörök listáját a doktori iskola képzési tervének kell tartalmaznia. Az elméleti vizsgának lehet írásbeli része is.

A másik részben a vizsgázónak a tudományos/művészeti előrehaladásáról kell számot adnia („*disszertációs rész*”). A vizsgázó előadás formájában ad számot szakirodalmi ismereteiről, beszámol kutatási eredményeiről és ismerteti a doktori képzés második szakaszára vonatkozó kutatási tervét, valamint a disszertáció elkészítésének és az eredmények publikálásának az ütemezését. A témavezetőnek lehetőséget kell biztosítani, hogy előzetesen írásban és/vagy a vizsgán értékelje a vizsgázót. A vizsgabizottságnak külön-külön kell értékeli a vizsga elméleti és disszertációs részét, és a komplex vizsgáról szöveges értékelést is tartalmazó jegyzőkönyvet kell készíteni. A vizsga eredményét a

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szóbeli vizsga napján ki kell hirdetni. A komplex vizsga akkor sikeres, amennyiben a bizottság tagjainak többsége mindkét vizsgarészt sikeresnek ítéli meg. Sikertelen elméleti vizsgarész esetén a vizsgázó az adott vizsgaidőszakban további egy alkalommal megismételheti a vizsgát a nem teljesített tárgy(ak)ból. Ki kell emelni, hogy a vizsga disszertációs része sikertelenség esetén az adott vizsgaidőszakban nem ismételhető. Az intézmény hatáskörébe utalja a komplex vizsga értékeléi módját, a doktori szabályzatnak kell rendelkeznie a komplex vizsga vagy annak részei számszerű (ötfokozatú) vagy szöveges (summa cum laude, cum laude, rite, nem megfelelt) értékeléséről. Meghatározásra kerül az is, hogy a komplex vizsga vagy annak részeinek értékelése része lehet a doktori fokozat minősítése kialakításának.[614]

Mivel az ODT megfogalmazása feltételes, így a minősítés kialakításának eddigi egységes eljárása is megváltozhat. A DLA képzés komplex vizsgájának speciális szabályait teljeskörűen az adott képzést folytató intézmények hatáskörébe utalja.

Véleményem szerint a komplex vizsgát a tartalmát illetően a tudományterületekre tekintettel teljesen egységesíteni nem lehet. „*A komplex vizsga általános elvei* és *szabályai*" dokumentumból az a következtetésem, hogy a jelenlegi fokozatszerzéshez tartozó törvényi szigorlat, mint követelmény az új típusú doktori képzés tekintetében kivezetésre kerül és helyébe a komplex vizsga kerül bevezetésre, habár ez a jogszabályi rendelkezések által nem került meghatározásra.

A komplex vizsga teljesítésével értelmezésem szerint automatikusan megkezdődik a fokozatszerzési eljárás is, ugyanis a törvényi szabályozás értelmében a doktori képzés során a komplex vizsgát követően a fokozatszerzési eljárásban a hallgató a kutatási és disszertációs szakasz teljesítésével vesz részt. Vagyis a fokozatszerzési eljárási szakasz másként megnevezve a kutatási és disszertációs szakasz. Ennek értelmében a jelenleg hatályos doktori kormányrendelet módosítása is szükségessé válik, ugyanis a rendeletben meghatározottak, mely szerint egyrészt a fokozatszerzési eljárás kérelem alapján jelentkezéssel és annak elfogadásával indul meg, másrészt a fokozatszerzési eljárást az értekezés benyújtásától számított egy éven belül

[614]A komplex vizsga általános elvei és szabályai. Az Országos Doktori Tanács 2016. február 12-i ülésén elfogadott, a 2016. április 15-i ülésen módosított szöveg.
http://www.doktori.hu/cikk_file/komplex_160415.pdf (2016. 05. 05)

DOI: 10.14750/ME.2016.032

kell befejezni rendelkezések véleményem szerint ebben az új szabályozási relációban jelenleg értelmezhetetlenek.

A komplex vizsga sikertelensége azonnali hallgatói jogviszony megszűnéssel jár, amennyiben a komplex vizsga disszertációs része sikertelen, úgy a vizsga az adott vizsgaidőszakban nem ismételhető. Ekkor fél év múlva lehet a következő vizsgaidőszakban megismételni. Ennek értelmében a hallgató a negyedik félév végén nem tudja a képzési és kutatási szakaszt lezárni és ezzel egyidejűleg a kutatási és disszertációs (fokozatszerzési) szakaszt sem tudja megkezdeni. Ez alapján véleményem szerint nem szabályozott egyrészt az ösztöndíjra a továbbiakban való jogosultság kérdése, másrészt az sem, hogy meddig folyósítható az ösztöndíj, azaz a további félév vonatkozásában jár-e, illetve mennyi összegű ösztöndíj, és az, hogy a további ösztöndíj időszakára ez milyen befolyással van szintén nem került szabályozásra. A jogszabályi rendelkezések nem terjednek ki arra sem, hogy a fokozatszerzési eljáráshoz szükséges követelményeket az új típusú rendszerben hogyan és mikor kell teljesíteni. Ezek a rendelkezésbeli hiányosságok véleményem szerint nagymértékű bizonytalanságot okoznak a 2016. szeptember 1-jén induló doktori képzés tekintetében.

5.7.7 A doktorandusz és a témavezető(k)

Az egyetem doktori tanácsának feladata, hogy összefogja a doktori iskolákat intézményi szinten. A doktori iskola biztosítja a képzés keretét mind az infrastrukturális, gyakorlati mind a szakmai feltételek megteremtésével. A doktori képzésben részt vevőkre úgy kell tekinteni, mint a jövő egyetemi oktatói, kutatói, rektorai vagy kutatás fejlesztési cégek, innovatív vállalkozások vezetői, akik már a kutatóképzés elején részt vesznek az egyetemi oktatásban és kutatásban. Bekapcsolódnak az egyetemi oktatók életébe, munkatársakká válnak és nem utolsó sorban a jövő tudományos szakemberei és professzorai. A képzés során a doktorandusznak a témavezető tudományos vezetésével kell szert tennie azokra a készségekre, amelyek képessé teszik az önálló kutatásra és később akár mások vezetésére is. A doktorandusz előrehaladása ezért a doktorandusz tudományos pályája elköteleződése mellett hangsúlyosan a témavezető felelőssége is, akinek feladata a doktorandusz felelős irányítása, szakmai előmenetelének rendszeres

DOI: 10.14750/ME.2016.032

segítése, ellenőrzése, beszámoltatása és folyamatos javaslattétel az előrehaladást illetően. A doktorandusz képzés egyfajta elitképzést jelent, ez a képzésben résztvevők nagy felelősségével jár. A doktori fokozat megszerzése mind a doktorandusz, doktorjelölt, mind a témavezető, mind a doktori tanács, mind a doktori iskola közös felelőssége kell, hogy legyen. A doktoranduszoknak már a képzés kezdetén intenzíven meg kell kezdeniük a tudományos kutatási tevékenységet. Az új képzési és kutatási szakasz talán erre nagyobb lehetőséget fog adni elmozdulva az iskolai jellegtől. Látható a témavezető személyének fontossága, tudományos, tudományszervezői és pedagógiai habitusa, nem hiába hívja a német nyelv a témavezetőt igen szemléletesen Doktorvaternak vagy Doktormutternek.[615] Németországban majdnem 90%-át a PhD fokozatnak a tradícionális mester-tanítvány viszony keretében szerzik meg a hallgatók. Látható a modell sikeressége, ezért a hazai doktori képzésben is intenzívebbé kellene tenni a doktorandusz és a témavezető együttműködését a kutatási témában történő előrehaladás érdekében, ahogy erre a Stratégia is utal.

Dánia példáját alapul véve javaslom, hogy legalább félévente kerüljön értékelésre mind a doktorandusz mind a témavezető a végzett tevékenységekről. Egyes országok gyakorlatában a témavezető a sikeres fokozatszerzésért bónuszpontot is kap. Kétségtelen, hogy a doktori képzés színvonalát és sikerességét meghatározza a doktorandusz, a témavezető, az oktatói színvonal és a motiváltságuk.

Véleményem szerint semmiképpen nem attól lesz a témavezető sikeres, ha sok doktorandusza van, amely helyzet egyébként is megnehezíti a személyes tutorális viszonyt, és esetlegesen a kutatómunka rovására is megy. Mindezek ellenére meglátásom szerint „*versengés*” folyik a témát hirdetők között a doktoranduszok elnyeréséért. A probléma elkerülése érdekében a létszámot a MAB is maximálta 6 főben.

[615] Kecskés Gábor - Szemesi Sándor: Állam- és jogtudományi doktori képzés Magyarországon - akadályok és lehetőségek között (a Marton Géza Doktori Iskola kilencedik tanéve elé). *Pro Futuro. A jövő Nemzedékek joga*, Debreceni Egyetem, 2014/2, 47.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

6 ÖSSZEGZÉS

A doktori értekezésemben arra a kérdésre próbáltam választ kapni, hogy milyen irányba lenne szükséges a tudományos minősítési rendszer és a doktori képzés fejlesztése. A doktori értekezésem témája kettős. Megvizsgáltam a tudományos minősítés rendszerét, a doktori képzés és fokozatszerzés hazai és nemzetközi viszonylatát, az oktatói-kutatói tudományos utánpótlással, az oktatói-kutatói életpályával és az új munkaerő-piaci elvárásokkal összefüggésben a minősítéssel és a képzéssel összefüggő reformokat, és vizsgáltam azt a folyamatot, amelynek eredményeként a tudományos minősítés rendszerének a mai formája kialakult.

Mind a tudós közösségben mind a tudománypolitikában folyamatosan napirenden van a doktori képzés és fokozatszerzés minőségének javítása. Látható a kutatásból, hogy újabb és újabb kérdések kerülnek napirendre a tudományos minősítés és a minősítéssel öszefüggő felsőoktatási reformok végrehajtása és a további reformcélok kitűzése során, hogy hogyan segíthető elő az oktatói-kutatói tudományos utánpótlás biztosítása, és erre építve a doktori képzés teljeskörű modernizációja.

Kutatómunkám során arra törekedtem, hogy kritikai szemléletmóddal vizsgáljam a témát. Ennek során igyekeztem felhívni a figyelmet a szabályozási problémákra és hiányosságokra, illetve azokra lehetőség szerint megoldási javaslatokat is tenni. A jelen összegző részben a korábban vizsgált kérdések közül a leglényegesebb megállapításokat, következtetéseket és javaslatokat fogalmazom meg.

Megállapítható, hogy a tudományos minősítés komplex rendszere hosszú és rögös utat járt be mind hazai mind nemzetközi viszonylatban egyaránt. A tudományos minősítés komplex rendszerének folyamatos modernizációja zajlik, amelynek folyamatát meghatározzák a különféle felsőoktatási tudományszervezési modellek. Az egyes országok tudományrendszerei a modernizációs törekvések által sok tekintetben közelednek egymáshoz.

Az egyetem, mint nagy múltú és nagy jelentőségű intézmény megalakulásától fogva modernizálódik és a vizsgálata során megállapításra került, hogy a tudományos minősítés és az egyetem fogalma nem különülhet el egymástól. E két fogalom minden korszakban valamilyen mértékben

DOI: 10.14750/ME.2016.032

összetartozott, hiszen az egyetemek legjellemzőbb vonása az autonómia, a tudomány szabadsága illetve annak szabad művelése. Az egyetem a tudomány sajátos intézménye, a tudós közösség szellemi közege, hiszen egyrészt a tudomány eredményei a tudományos kutatások révén valósulnak meg, másrészt a tudományos kutatást pedig adott helyen, időben, tudományterületen, és vizsgálati szinten a tudományos közösség végzi. Az a közösség, amely szűkebb értelemben a tudósokat jelenti, tágabb értelemben azonban a doktori képzést megkezdő hallgatót is. Azt a személyt, aki a képzés megkezdésével elindul a tudományos kutatói életpályáján a tudományos minősítés és teljesítményértékelés komplex rendszerében.

Az 1950-es évek előtti időszakban a tudományos fokozat adományozása az egyetem joga volt és az egyetem a tudományos kutatások színtere volt, bár az egyetemi autonómia akkoriban kétség kívül meglehetősen korlátozott volt.

1950-1993 között a Szovjetunió példájára bevezetett tudományos minősítési rendszerrel az egyetemeken megtörtént az oktatás és a kutatás, a szakképzés és tudományos képzés elválasztása – a tudományos munka háttérbe szorításával – és megindult a tudományos munka sajátos „*tervszerű*” fejlesztése.

Az egyetemek legnagyobb vesztesége – az évszázadok óta fennálló – a tudományos minősítés megítélésére és adományozására való jog elvesztése lett. Az egyetemek törekvéseik ellenére – hosszú időn keresztül – a döntést igénylő feladatokban nem, csak a tudományos minősítés előkészítésében kaptak szerepet. A tudományos minősítés jogát a Magyar Tudományos Akadémián működő Tudományos Minősítő Bizottság gyakorolta a „tudományok kandidátusa” fokozat és a „tudományok doktora” fokozat és az aspirantúra rendszer kialakításával. Az egyetemek küzdelmének köztes eredményeként megszületett az a lehetőség, hogy egyetemi doktori címet adhattak, amely azonban nem minősült tudományos fokozatnak. 1983-tól az egyetemek már tudományos fokozatot adományozhattak, amely azonban csak a nevében minősült tudományos fokozatnak, ténylegesen nem volt az és erre hivatkozva nem is illesztették a tudományos minősítés rendszerébe. Az egyetemi doktorátus és a tudományos fokozatok tisztázatlan viszonya jellemezte ezt az időszakot, sőt a Tudományos Minősítő Bizottság felállítása is csak tovább gyengítette az egyetemek szerepét és lehetőségeit. Ezekkel az intézkedésekkel megállapítható, hogy összességében sérült az egyetemek

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tudományos fokozatadási joga valamint az oktatás és a kutatás szerves egysége.

A rendszerváltás eredményeként 1993-ban keretjelleggel megszületett első felsőoktatási törvény a felsőoktatás teljes rendszerét átalakította. 1993-ban a tudományos minősítés keretében – angolszász mintára – új típusú PhD képzés és habilitáció került bevezetésre az aspiráns képzés helyett. A szervezett, egyetemi doktori képzés kialakítása és a tudományos minősítés megítélésének és adományozásának visszahelyezése az egyetemek hatáskörébe megalapozta és teljeskörűen átalakította a tudományos minősítés rendszerét. Egyetlen tudományos fokozatként a PhD került bevezetésre, majd megszűnt a „tudományok kandidátusa" fokozat megszerezhetősége és a „tudományok doktora" fokozat – tudományos minősítés helyett – címmé alakult át. Ezt a sajátos kettős viszonyt jelzi az, hogy a Tudományos Minősítő Bizottság helyett jelenleg Doktori Tanács működik az Akadémián, mely az MTA doktora címet adományozza és megmaradtak az akadémikusi címek is.

Az értekezésben rámutattam arra egyrészt, hogy a rendszerváltás előtt a magyar felsőoktatási intézmények arra törekedtek, hogy visszaszerezzék a tudományos minősítés megítélésének és adományozásának a jogát, másrészt, arra is, hogy Magyarországon a rendszerváltás előtti és a rendszerváltás utáni minősítési rendszer a struktúráját és a szervezeti kereteit tekintve is nagymértékben különbözött. A kutatásból megállapítható, hogy a hazai PhD fokozat olyan tudományrendszer része, mely magában foglalja a humboldti német egyetem, a szovjet tudományszervezési, és annak részeként a napóleoni, és az amerikai modell egyes elemeit is.

A rendszerváltás után a magyar felsőoktatás Európa többi országához hasonlón a nagy átalakulás időszakát kezdte meg. Magyarországon 1993-tól a felsőoktatási törvény rendelkezik arról, hogy az állami felsőoktatási intézményekben foglalkoztatott oktatók-kutatók közalkalmazottnak minősülnek. Az oktatói-kutatói életpálya állomások komplex követelményrendszerhez kötöttek, amelyek az oktatók-kutatók szakmai előmenetelét meghatározzák. A rendszerváltással bevezetett új típusú tudományos minősítési rendszer pozitív irányúnak tekinthető, a változások jelentős mértékben megváltoztatták az oktatói-kutatói életpálya rendszerét és szerkezetét.

A rendszerváltás után a tudós közösség és a politika is egyetértettek, hogy a minőségi garanciák biztosítása elengedhetetlen feltétele a képzés

DOI: 10.14750/ME.2016.032

minőségének védelme és a tudományos minősítés jövője szempontjából. Kutatásom szempontjából legfontosabb minőségvédelmi funkciót ellátó testület a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság volt, amely a felsőoktatásban folyó képzés és kutatás minőségének ellenőrzését, biztosítását és értékelését elősegítő országos szakértői testületként került felállításra. A rendszerváltás idején történt megalakulása óta – bár bírálatok mindig érték – a testület érdemi szerepet játszik a doktori képzés és a tudományos kutatás színvonalának értékelésében és a tudományos minősítés komplex rendszerében. A doktori iskolák akkreditációja, értékelése, az egyetemi tanári pályázatok elbírálása során ellátott szerepe által a testület a hazai doktori képzés az oktatói-kutatói minősítés meghatározó szervezete. Egyetemi tanárok nélkül ugyanis nincsenek doktori iskolák, doktori iskolák nélkül nincsenek doktoranduszok, és nem lenne az oktatók-kutatók számára az a tudományos életpálya sem, amelynek egyik csúcsát a professzori cím elnyerése jelenti. A testület jogállása az elmúlt huszonöt évben változott, a feladatkörei módosultak és bővültek, napjainkra a testület szakmai testületté, majd szakértői testületté vált, és a véleménye és állásfoglalása is szakértői véleménnyé alakult. Ha a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság „jövőjére” nézünk, azt az határozza meg, hogy mikor és mennyire lesznek képesek a magyar felsőoktatási intézmények arra, hogy saját minőségbiztosítási rendszerük garantálja az oktatási, kutatási, gazdálkodási, intézményszervezési és irányítási színvonalat. A hazai tudományos képzés és minősítés jelenlegi rendszerének minőségbiztosításáért sokat tett a felsőoktatási intézményekkel együttműködésben a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság. A függetlenség teljeskörű biztosítása érdekében egyetértek azzal a javaslattal, mely szerint a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságnak közvetlenül az Országgyűlés felügyelete alá kellene tartoznia.

A tudományos minősítés során a tudományos teljesítmény mérése sok vitát vált ki és gyakran ellentmondásos eljárásokat eredményez. A tudománymetria tudomány, eredményeinek létrehozása és alkalmazása előzetesen megszerzett alapos ismeretek nélkül lehetetlen, és a mutatók helytelen alkalmazása illetve új mutatószámok szakszerűtlen bevezetése több kárt okoz, mint amennyi hasznot hoz, mind a tudománymetria tudományának mind a tudományos közösségnek. A tudománymetria kérdéskörét vizsgálva láthatóvá vált, hogy Magyarországon is nagy hangsúllyal szerepelnek a

DOI: 10.14750/ME.2016.032

tudománymetriai mutatók mind a folyóiratok mind a kutatók minősítése, értékelése és alkalmazása tekintetében. Újabb és újabb objektívnek ítélt tudománymetriai mutatók alkalmazása folyik, és a vélemények sok tekintetben eltérnek a különféle mutatók alkalmazása, használhatósága, megítélése tekintetében, különös tekintettel az eltérő tudományterületek jellegzetességeire. Ha a mutatókat és indexeket nem kellő körültekintéssel alkalmazzuk, akkor nagy hibákat lehet generálni, és látható a kutatásból az is, hogy a tudományos közlemények hatásának mérhetősége megosztja a kutatókat. Ahány pozitív irányú példa van, legalább annyi ellenpéldával szolgálnak. A kutatásban rámutattam arra, hogy a tudományos teljesítmény mérésében, a tudománymetriai mutatókban nincs tökéletes mutató és nincs univerzális megoldás. Amennyiben a minősítéshez, a teljesítményértékeléshez különféle indexeket és mutatókat akarunk alkalmazni, úgy azokat csakis együttesen lehet legfeljebb alkalmazni, és a különféle korrekciókra és torzításokra is nagy figyelemmel kell lenni.

Kutatásaim bizonyították, hogy a tudományos fokozat megszerzésének a folyamata meghatározó jelentőségű az oktató-kutató életpályája szempontjából. A doktori programok a felsőoktatási képzés harmadik ciklusaként a fiatal kutatók karrierjének első fázisa, melyet a kutatáson alapuló ismeretfejlesztés tesz egyedivé. A leendő kutatónak tudományos irányultságával ki kell érdemelnie a doktori iskolába való bekerülést, majd a kutatói pályához szükséges készségek elsajátítását. A doktori képzés szerkezetében a tudományos fokozat megszerzésének feltételeiben és az eljárás menetében látható, hogy sok a hasonlóság a különböző országokban, de intézményenként, tudományáganként, doktori iskolánként kisebb-nagyobb különbségek is felfedezhetők. A doktori képzésekkel kapcsolatban nemzetközi szinten kritikus pontként kezelik, hogy az oktatás és képzés túl szűk fókuszú, és a képzés alkalmatlan szakmai, szervezői és menedzseri készségek elsajátítására. A végzettek nem kellően felkészültek a tanításra és kutatásra. A doktori fokozat elnyerése gyakorta elhúzódik, és nagyfokú a lemorzsolódás. A végzetteknek nincs megfelelő információja az akadémián kívüli elhelyezkedési lehetőségekről. A fokozat megszerzése és a stabil foglalkoztatás közötti átmeneti időszak túl hosszúra nyúlik.

Az Európai Unió 2000 óta deklarált célja egy versenyképes, tudásalapú, innovatív európai gazdaság és társadalom feltételeinek megteremtése, amelyhez hatékonyan működő európai tudományrendszer és megfelelő számú

DOI: 10.14750/ME.2016.032

szakmai tudással rendelkező kutatói réteg szükséges. Európában 2011-ben a képzett munkaerőnek csak 46 %-a dolgozott a vállalkozói szférában, ami jóval alacsonyabb arány, mint Európa főbb versenytársai esetében (Kínában például 69%, Japánban 73%, az USA-ban pedig 80%). 20 évvel ezelőtt már egy OECD jelentés felhívta arra a figyelmet, hogy a doktoranduszok tudományos karrierje ne csak az akadémiai tudományos pályára irányuljon, hanem az akadémiai szférán kívüli munkaerő-piaci elvárásoknak is meg kell felelnie. Az Európai Bizottság egyik közleményében is kifejti, hogy – a versenyképesség érdekében – a kutatóképzést jobban össze kell hangolni a munkaerőpiac, és főleg a kis-és középvállalkozások igényeivel. Ennek érdekében a tagállamoknak a felsőoktatást, a kutatást és az üzleti szférát össze kell kapcsolni a kiválóság és a regionális fejlesztés követelményével. A Bizottság európai ipari doktorátus és doktori iskolák kialakításán is dolgozik a holnap kutatóinak képzéséhez szükséges innováció fejlesztése érdekében, és azt is javasolja, hogy a kreditrendszerbe beszámító ipari gyakornoki rendszert be kell építeni a doktori programokba. A kutatói pályára készülőknek a kutatási technikákon felül jártasságot kell szerezniük a kutatás menedzsment, a szellemi tulajdonjog-menedzsment, a kommunikáció, a hálózatépítés, a vállalkozói készségek és a csapatmunka terén is. Az Európai Kutatási Térség koncepciója egy „*egységes térség az európai tudomány számára*”, melynek megvalósításával világviszonylatban létrejöhet egy nyitott, versenyképes és vonzó európai kutatási rendszer. A kutatói pályát sokkal vonzóbbá kell tenni ahhoz, hogy minél több fiatal válassza ezt a szakmát. Ennek megvalósításához szükséges, hogy a kutatói életpályával kapcsolatos európai uniós ajánlásokat a tagállamok követendőnek tartsák, és a felsőoktatási intézmények karrierfejlesztési stratégiát dolgozzanak ki a kutatók képzésére, a kutatói munkaerőpiac – felvételi eljárások modernizálására, a kutatói mobilitás biztosítására és a foglalkoztatási és munkakörülmények rendezésére, amellyel javulhatnának a kutatók európai karrier lehetőségei.

Egy nem kötelező erejű, európai szintű megállapodás a Bolognai Nyilatkozat indította útjára a Bolognai folyamatot, amelynek eredményeképpen jelentős rendszer- és intézményi szintű felsőoktatási reformok indultak Európa szerte. A Bolognai folyamat fontos jellemzője, hogy a közös európai problémákra keresi a közös európai választ a kormányok, a felsőoktatási intézmények, a hallgatók, az oktatók, és a munkáltatók közötti egyre szorosabb együttműködés megteremtésével. Megállapítható, hogy az

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Európai Unió oktatáspolitikája és a Bolognai folyamat célkitűzései egy irányba mutatnak. A Bolognai folyamat által széleskörű nemzetközi együttműködés alakult ki a felsőoktatás területén és álláspontom szerint mindenképpen szükséges ezt a kialakult együttműködést továbbra is erősíteni, de figyelembe kell venni a nemzeti intézmények sokféleségét. A Bolognai folyamaton belül a doktori képzésre vonatkozó salzburgi „*tíz alapelv*" mentén szükséges a további fejlesztés és figyelembe kell venni a Salzburg II ajánlásokat is. A jó doktori képzésnek nagymértékben egyénre szabottnak, eredetinek kell lennie és a doktori képzéseket autonóm és elszámoltatható intézményeknek kell fejleszteni, amelyek rugalmas szabályozási hátteret kívánnak a jogalkotóktól.

Az európai felsőoktatási és kutatási térség sikerességéhez össze kell hangolni a felsőoktatási politikákat és a hazai tudományos minősítés rendszert el kell helyezni az európai felsőoktatási és kutatási térség viszonylatában is.

A doktori képzésre vonatkozóan a nemzetközi szinten kritikus pontként megfogalmazott megállapítások – sajnos – Magyarországra is igazak. A felsőoktatási fokozatváltási stratégia hangsúlyozza, hogy Magyarország igen kedvezőtlenül áll a doktori képzés terén. A hazai adatok ugyanis – összehasonlítva a fejlett országokkal – alacsonyak és ezen felül még a kelet-közép-európai országokkal szemben is lemaradásban vagyunk. Megállapítható, hogy az oktatók száma a felsőoktatási intézményekben nem növekedik, inkább csökken, és az oktatók életkora miatt is fontos gondoskodni az oktatói-kutatói utánpótlásról. A tudománypolitikai intézkedésekben erősíteni kell a felsőoktatási intézmények felelősségvállalását, hogy a doktori képzések megfeleljenek az új kihívásoknak és megfelelő szakmai és karrierfejlődési lehetőségeket kínáljanak.

A hazai doktori képzések az akadémián kívüli munkaerő-piaci elvárásoknak még nem felelnek meg teljeskörűen, mivel az oktatási tevékenység erősen elmélet-orientált és a tudományos ismeretek átadása mellett nagyobb hangsúlyt kell helyezni a munkaerő piacon elvárt kulcskompetenciák fejlesztésére illetve a munkaerő-piaci kapcsolatok kialakítására. Álláspontom szerint a tudománypolitika jelenlegi feladata a gyorsan változó munkaerő-piaci igényekhez hangolni a kutatóképzést, és a doktori fokozatot szerzettek számára még vonzóbbá kell tenni az akadémiai szférán kívüli pályát, és ezzel egyidejűleg az akadémiai szférán kívüli munkaadói szférát is ösztönöznie kell arra, hogy nagyobb számban

DOI: 10.14750/ME.2016.032

alkalmazzanak tudományos fokozattal rendelkező szakembereket. Mindehhez erősíteni kell a doktori iskolák együttműködését, a nemzetközi kapcsolatok kiépítését, a multi- és interdiszciplinaritást.

Finnország gyakorlatát tekintve javaslom, hogy nagyobb hangsúllyal jelenjenek meg az egyéni tanulmányi tervek és szélesebb körű együttműködést szükséges kialakítani kutatási projektekhez és vállalkozásokhoz kapcsolódva.

Javaslom, hogy a szervezett oktatás részét alkossák nemzetközi kurzusok is, ehhez a dán felsőoktatási rendszer erős nemzetközi irányultságát „jó gyakorlatként" javaslom átvenni.

Az angolszász országok mintájára a doktori képzést specializálni kellene olyan képzési típusokra, amelyek a munkaerő-piacra, és amelyek a tudományos életre készítik fel a hallgatókat.

Álláspontom szerint a hazai doktori iskolák egy részének megteremtenie, másik részének szélesítenie kellene a nemzetközi együttműködésben indított, közös vagy kettős oklevelekhez vezető képzéseket.

A hazai doktori képzés reformja és korszerűsítése a doktori iskolák, a tanárok és oktatók-kutatók hozzáértésén és elkötelezettségén is nagymértékben múlik. Az egyetem doktori tanácsának intézményi szinten kell összefognia a doktori iskolákat. A doktori iskoláknak pedig biztosítani kell a képzések keretét, az infrastrukturális, gyakorlati és szakmai feltételeket. A doktori képzésben résztvevők a jövő egyetemi oktatók, dékánok, rektorok, vagy innovatív vállalkozások vezetői, akiknek már a kutatóképzés elején részt kell, hogy vegyenek az egyetemi oktatásban és kutatásban, bekapcsolódva az egyetemi oktatók életébe, kollégákként, és nem utolsó sorban a jövő tudományos szakembereiként. A doktorandusznak már a képzés kezdetén intenzíven meg kell kezdeni a tudományos kutatási tevékenységet. A képzés során a témavezető tudományos vezetésével kell szert tennie azokra a készségekre, amelyek képessé teszik az önálló kutatásra és később akár mások vezetésére is. A doktorandusz előrehaladása ezért a doktorandusz tudományos pályája elköteleződése mellett hangsúlyosan a témavezető felelőssége is. Mivel a doktorandusz képzés egyfajta elitképzést jelent, ez a képzésben résztvevők nagy felelősségével jár. A sikeresség érdekében a doktori fokozat megszerzése mind a doktorandusz, mind a témavezető, mind a doktori tanács, mind a doktori iskola közös felelőssége kell, hogy legyen.

Németországban majdnem 90%-át a fokozatnak a tradicionális mester-tanítvány viszony keretében szerzik meg a hallgatók. Jól látható a

DOI: 10.14750/ME.2016.032

sikeresség, ezért nálunk is intenzívebbé kell tenni a doktorandusz és a témavezető együttműködését. A tradicionális mester-tanítvány viszonyra, mint modellre jellemző, hogy ez a típus sokkal több rugalmasságot kínál, mely követelményt a Salzburg II. ajánlás is tartalmazza.

Több európai országban a kivételesen jó eredménnyel, alapképzési diplomával rendelkezők részére tématerületenként specifikus vizsgaeljárást hoztak létre a doktori képzésbe közvetlen bejutás feltételeként, mely gyakorlatot a hazai doktori képzésben is alkalmazni kellene.

A külföldi példákra gondolva – többek között Dánia példáját alapul véve – javaslom, hogy legalább félévente értékelésre kerüljön mind a doktorandusz mind a témavezető tevékenysége.

Javaslom átvenni az egyes országok gyakorlatában megjelenő ösztönzési módszert is, mely alapján a témavezető a sikeres fokozatszerzésért bónuszpontot is kap. Ezt az értékelést nagyobb hangsúllyal lehetne figyelembe venni a teljesítményértékelésnél és minősítésnél.

A doktori képzés színvonalát és sikerességét meghatározza a doktorandusz, a témavezető, az oktatói színvonal és a motiváltságuk. Véleményem szerint semmiképpen nem attól lesz a témavezető sikeres, ha sok doktorandusza van. Ez a helyzet egyébként is megnehezíti a személyes tutorális viszonyt, és esetlegesen a kutatómunka rovására is megy. Sőt tapasztalhatjuk, hogy néha „*versengés*” folyik a témát hirdetők között a doktoranduszok elnyeréséért. A probléma elkerülése érdekében maximálta a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság is a létszámot.

A hazai doktori fokozatszerzést általában egy hosszú ideig tartó, bizonytalan posztdoktori periódus követi – ha van posztdoktori periódus – és nem igazán világos, hogy egy kezdő, fiatal kutató hogyan jut el a posztdoktori időszakból egy határozatlan idejű kutatói pozícióig, még azon kutatók esetében sem, akik teljes mértékben elkötelezettek a kutatás iránt. Álláspontom szerint az oktatók-kutatók foglalkoztatási és munkakörülményeiben előremutató változások történtek a rendszerváltás óta, de jelen helyzetben nem beszélhetünk az oktatói-kutatói foglalkoztatottságnál karrier-utakról. A közalkalmazotti rendszerben az oktatói-kutatói fizetési fokozathoz kapcsolódó illetmény alsó határként tekintendő, az intézmény a pénzügyi feltételek megléte esetén többletdíjazást állapíthat meg, azonban források hiányában a felsőoktatásban foglalkoztatott oktatók-kutatók esetén ezekre a lehetőségekre nagyon ritkán kerül sor, így a közalkalmazotti

DOI: 10.14750/ME.2016.032

oktatói-kutatói „*bértábla*” nem motiválja sem a felsőoktatási oktatói-kutatói pályára készülőket sem pedig a felsőoktatásban dolgozó oktatókat-kutatókat. Előrelépésnek tekintendő, hogy a 2008-óta nem változtatott oktatói-kutatói bérek 2016. január 1-jétől 15%-kal megnövekedtek, és a Kormány 2017-ben és 2018-ban is 5-5%-os oktatói-kutatói béremelést tervez.

Elengedhetetlen a doktori képzésben résztvevőkre, az oktatókra-kutatókra vonatkozóan egyfajta tudományos életpálya modell kidolgozása, amely a tudományos karriert – a fokozat megszerzésétől, belépve a tudományos közösség világába, a professzori kinevezésig – tervezhetővé és kiszámíthatóvá tenné.

A magyar felsőoktatási intézmények és a tudománypolitika nem rendelkeznek olyan hosszútávú tudományos életpálya modellel és ösztönzési módszerekkel, amelyek biztosíthatnák az oktatók-kutatók tudományos munkájának feltételeit, és ezáltal az oktatók-kutatók hosszú távon való megtartását a felsőoktatási intézményekben. Ennek oka, illetve bizonyítéka az, hogy az európai egyetemekhez hasonlítva a fizetések jóval alacsonyabbak, a foglalkoztatási, az értékelési, előmeneteli rendszerek jóval zártabbak, emiatt a kutatói mobilitás is nagyon nehézkesen működik, amit lényegesen befolyásol a közalkalmazotti jogviszony már – véleményem szerint – idejétmúlt szabályozása.

A doktori fokozatot szerzettek többsége a felsőoktatásban és az akadémiai kutatóintézetekben próbál hol sikeresen, hol kevésbé sikeresen elhelyezkedni. Az elhelyezkedési problémát nehezíti, hogy a felsőoktatási rendszerben a tudományos fokozattal betölthető álláshelyek száma alacsony (vagy nincs) és a meghirdetésre kerülő álláshelyek jellegzetesen csak megüresedő álláshelyek, vagy a finanszírozási problémák miatt már azok sem kerülnek meghirdetésre. A doktori képzésben részt vevő hallgató számára nem túl motiváló az a helyzet, amikor esetlegesen már a képzés ideje alatt látható számára, hogy nem igazán lesz lehetősége „*bent*” maradni az egyetemen.

Dániában a fokozatot szerzettek majdnem fele az egyetemeken tudományos munkatársként el tud helyezkedni. Azt lehet tehát mondani, hogy az ösztöndíjat Dániában álláshelyre lehetséges váltani, ezt a gyakorlatot „*jó gyakorlatként*” javaslom megvizsgálni.

A hazai statisztikai adatokból levonható az a következtetés, hogy a piaci szektor kevésbé keres kifejezetten doktori fokozattal rendelkezőket, vélhetően az akadémiai szférán kívüli munkaerő-piacon a doktori fokozat elismertsége

DOI: 10.14750/ME.2016.032

és értéke talán nem kerül annyira középpontba a kiválasztásoknál. Emiatt a doktori fokozattal rendelkezők nem igazán jelennek meg önálló munkaerő-piaci tényezőként, pedig a vállalatok kutatás-fejlesztési kapacitását és az innovációs tevékenységét növelheti a doktori fokozatot szerzettek alkalmazása, ezért javaslom a doktori képzésekbe beépíteni, illetve szélesíteni a nagyobb mértékű együttműködést az ipari szférával.

Megállapítható, hogy régóta változatlanul problémás pont a hazai tudományos utánpótlás biztosításával összefüggésben az, hogy a doktori képzés ideje nem számít bele a nyugdíjjogosultság időtartamába és a társadalombiztosítási ellátás is problémás. Olyan karrier utakat kell teremteni az oktatók, pályakezdő kutatók és a felsőoktatásban dolgozók számára, melyek elősegítik a mobilitást, és olyan keretfeltételeket kell létrehozni, melyek biztosítják a társadalombiztosításhoz való megfelelő hozzáférést, illetve elősegítik a nyugdíj- és kiegészítő nyugdíjjogosultságok hordozhatóságát a mobilitásban is. El kell érni, hogy a doktori képzésben való részvétel jelentsen teljes hozzáférést a társadalombiztosítási, nyugellátási szolgáltatásokhoz. A magyar helyzetet tanulmányozva ezzel szemben megállapítható, hogy sajnos a doktori képzésre vonatkozó jelenlegi változások nem terjednek ki a társadalombiztosítási, nyugellátási szolgáltatások igénybevételi lehetőségeinek módosítására. Ahhoz, hogy ez a probléma rendezhetővé váljon, jogszabály módosítás szükséges és tervezetten a költségvetésben forrásokat lenne szükséges erre elkülöníteni.

Javaslom Norvégia gyakorlatát – mely szerint a doktoranduszok jogosultak társadalombiztosítási ellátásra, fizetett betegszabadságra és anyasági ellátásra is – illetve Svédország szociális biztonságot nyújtó gyakorlatát átvenni. Dániában a hallgatók a nyugdíjjárulékhoz kiegészítő támogatást kapnak.

A doktori képzésre vonatkozó salzburgi „*tíz alapelv*” közül a negyedik alapelv kifejti, hogy a doktori hallgatók életpályájuk elején lévő kutatók, tehát már karrierjüknek ebben a korai fázisában is azonos jogokkal rendelkező szakemberként kell rájuk tekinteni, és a bérezésüknek is kutatónak megfelelően kellene lenni.

Ha csak a 2016. évre szóló minimálbért nézzük, megállapítható, hogy a doktori képzésben részt vevők ösztöndíja azt az összeget sem éri el, ami – véleményem szerint – aggasztó. A doktori képzésben résztvevők ösztöndíja bizonyos mértékben kompenzálásra fog kerülni 2016. szeptembertől. A megemelt ösztöndíj mellett kiszámítható életpálya modell is szükséges, sőt az

DOI: 10.14750/ME.2016.032

ösztöndíj további emelése is javasolt, feltérképezve az oktatói-kutató pályán lévő lehetőségeket, elkerülve az esetleges bérfeszültségi problémákat. A hazai, mind nemzetközi összehasonlításban alacsony bérek miatt modernizálni szükséges a piaci finanszírozású felsőoktatásra való átállás érdekében.

Jó példa lehet erre Németország, – javaslom megvizsgálni a gyakorlatot – ahol junior professzori címet kaphatnak azok a fiatal magasan kvalifikált kutatók – maximum hat évre –, akik kiemelkedő tudományos munkát végeztek, és a PhD-jük is kiválónak bizonyult. Ez esetben rögtön a PhD védés után elkezdhetnek oktatni és kutatni is.

Norvégiában alkalmazotti státuszban vannak a hallgatók, az ösztöndíj mértéke pedig megfelel az alkalmazotti státuszban lévő fizetésének.

Javaslom, hogy a jelenlegi változtatásoknak megfelelően az új típusú doktori képzés 8. félév végén sikeresen fokozatot szerzők részére kerüljön felajánlásra a közalkalmazotti jogviszonyban adjunktusi munkakörben történő alkalmazás lehetősége, mint a tudományos életpályán történő kiválóság elismerése.

Megállapítható, hogy hazánkban a doktori iskolák, a tudományos utánpótlás és az oktatói-kutatói foglalkoztatási rendszer tekintetében nem áll rendelkezésre megfelelő mértékű és fenntartható szintű támogatási és finanszírozási rendszer. A nemzetközi irányvonalakat megvizsgálva megállapítható, hogy a hazai doktori képzést illetően – a fokozatszerzés, a tudományos utánpótlás versenyképessége, a fokozatot szerzők számának növelése érdekében – a Bolognai folyamat és az Európai Unió célkitűzései, intézkedési javaslatai és irányelvei közül még vannak beépítésre váró intézkedések.

Megállapítható, hogy a hazai minőségi képzés színvonalának erősítése érdekében a nemzetközi „*jó gyakorlatok*” átvétele még sok intézkedést igényel, mind a tudománypolitika mind a felsőoktatási intézmények mind a jogalkotók részéről.

Meg kell jegyeznem, hogy ahogy a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság a tudományos minősítés egy másik kérdésében, úgy a doktori képzés reformjának kérdésben én is sebtében végrehajtott törvénymódosításnak ítélem meg a jogalkotó által meghozott új rendelkezéseket. Teszem mindezt azért, mert a vizsgálataimból megállapítható, hogy az új típusú doktori képzés bevezetésével kapcsolatban a felsőoktatási törvény szabályozása számos

DOI: 10.14750/ME.2016.032

kérdésre nem ad választ és a hatályos doktori kormányrendelet egyes rendelkezései nem illeszthetők össze az új szabályozási rendszerrel.

Csak remélni tudom, hogy a törvényalkotónak szándékában áll az új szabályozási rendszere vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket koherensé tenni, a jelenleg nem szabályozott kérdéseket törvényi szinten vagy végrehajtási rendeletben szabályozni és a felmenő rendszerben a két típusú doktori képzés közötti átmenet feltételeit megteremteni.

A nemzetközi összehasonlításokból levonva a következtetéseket jobb munkakörülményekre, átlátható és tisztességes felvételi eljárásokra, a pályakezdő szakemberek színvonalasabb képzésére és a tapasztaltabb szakemberek folyamatos továbbképzésére, valamint a kiváló oktatói-kutatói teljesítmény jobb elismerésére és jutalmazására van szükség ahhoz, hogy Magyarország is képes legyen kinevelni, megtartani és idevonzani a magasan képzett egyetemi oktatókat-kutatókat.

A fizetéseket versenyképessé kell tenni, a doktoranduszi ösztöndíjakat emelni, további predoktori, kutatói, posztdoktori ösztöndíjakat biztosítani, amelyek által a szociális megélhetési helyzet rendezése is hosszabb távon megindulhatna. A versenyképesség megteremtéséhez sokkal több magas színvonalú oktatói-kutatói álláshely létrehozására van szükség, ami a következő időszak egyik legnagyobb kihívása mind a hazai mind a nemzetközi oktatási-kutatási és innovációs rendszerek számára.

Mindehhez szeretnék én is hozzájárulni a kutatási eredményeim elemzése és értékelése által a javaslataim megtételével azért, hogy a hazai tudományos minősítési rendszer, a doktori képzés egy nyitott és versenyképes, vonzó kutatási rendszerként jelenjen meg, és sikeresen megállja a helyét az európai oktatási térségben.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

7 MAGYAR ÖSSZEFOGLALÓ

Kutatási célom a tudományos minősítés rendszerének (köz)igazgatási szempontból történő vizsgálatára irányult.

A kutatás módszerét tekintve a normatív metódus mellett történeti módszert használva feltérképeztem mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban a történeti előzményeket, majd a jogösszehasonlító (komparatisztikai) módszerrel bizonyos feltevésekre alapozva idegen nyelvű forrásokra is hivatkozva vizsgáltam, és elemeztem a tudományos minősítés jelenlegi szabályozási rendszerét nemzetközi viszonylatban.

Célom annak vizsgálata volt, hogy a külföldön alkalmazott „*jó gyakorlatok*" beilleszthetőek-e a hazai szabályozásba, és ha igen, akkor hogyan.

Az értekezésben a következő kérdések vizsgálatára került sor.

Az elméleti megalapozás keretében a szükségesnek tartottam a tudományos minősítéshez kapcsolódó alapfogalmak tisztázását.

Úgy vélem, hogy a jelenlegi tudományos minősítési rendszert nagymértékben befolyásolták a tudományos minősítés hazai jogtörténeti előzményei, ezért az értekezésben a tudományos minősítési rendszer történetét a századfordulótól az első oktatási törvény megjelenéséig vizsgáltam és elemeztem.

Ezt követően megvizsgáltam a hazai új típusú tudományos minősítés rendszerét napjainkig. Ennek keretében elemeztem a PhD tudományos fokozat megjelenését, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság feladatait a tudományos minősítés rendszerében. A tudományos minősítés rendszerében a tudománymetria kérdésköre is vizsgálatra került, mert úgy gondolom, hogy a tudományos minősítésben jelentős szerepe van a tudománymetriai mutatóknak.

A felsőoktatásban az oktatók és kutatók közalkalmazottaknak minősülnek, ezért szükségesnek tartottam a közalkalmazotti jogviszonyra vonatkozó általános szabályozás bemutatását, ugyanakkor a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi törvényből fakadó eltérések kiemelését is.

Az értekezésben megvizsgáltam a kutatási téma nemzetközi aspektusait. Ennek keretében felhívtam a figyelmet a Bologna folyamat során a doktori képzés kérdésére, a tudományos minősítés rendszerének összefüggéseire, és a Bolognai folyamat állomásainak bemutatására. Nemzetközi viszonylatban bemutattam a tudományos minősítés rendszerét, a történelmileg kialakult

DOI: 10.14750/ME.2016.032

felsőoktatási tudományszervezési modelleket és nemzetközi összehasonlításokat végeztem. Összehasonlító jogi módszer alkalmazásával vizsgáltam Németország, Oroszország, Franciaország, Skandináv országok (Norvégia, Svédország, Finnország, Dánia, Izland) angolszász országok (Anglia, Wales, Észak-Írország, Skócia Írország), és Amerika felsőoktatási és tudományos minősítési rendszerének jellemzőit.

A disszertáció utolsó részében térek ki az oktatói-kutatói tudományos utánpótlást biztosító doktori képzésben történt legújabb változtatások bemutatására.

Az értekezés a szakirodalmi források, a külföldi és hazai gyakorlat bemutatásával és elemzésével, valamint nemzetközi dokumentumok és jogi szabályozások értékelésével készült.

A tudományos minősítés rendszerében létrejött változások és azok történeti, társadalmi, gazdasági, valamint jogi és oktatáspolitikai hátterével a tudományos minősítés helyzetével, szerepével és jelentőségével kapcsolatos előzetes feltevéseimet fogalmazom meg, melyek bizonyítását a doktori értekezésemben fejtem ki.

Célom a tudományos minősítéssel kapcsolatos összegző elemzés elkészítése, a témával kapcsolatos problémák feltárása, megválaszolása és megoldási javaslatok kidolgozása, amelyek hasznosíthatóak a jogalkotás a jogalkalmazás és a tudományos közösség számára.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

8 SUMMARY

The main purpose of my research is focused on the system of scientific qualification in an administrative examination point of view. Primarily because in national scientific literature higher education and within works concerning scientific qualification are abundantly available, at the same time there are not many who would examine issues of the system of scientific qualification from a legal and administrative aspect. Therefore, I trust that the examination of the topic from an administrative point of view could be gap filling in scientific literature.

As for the method of research besides the normative method by also involving the historical method I mapped the historical background both in national and international aspects. Then applying the comparative method and based on certain assumptions also relating to sources in foreign languages I examined and analyzed the current regulating system of scientific qualification on international level.

My main goal was to examine whether the "good practice" used abroad could be implemented in the Hungarian regulating system and if it is so then in what way.

The following issues were examined in my dissertation:

In the frame of the theoretical foundation I found it necessary to define the basic terms concerning scientific qualification.

I believe that the current system of scientific qualification has been greatly influenced by the national legal historical background of scientific qualification therefore, in my thesis I examine and analyze the history of the system from the turn of the century to the first Public Education Act.

Then I also examine the Hungarian new type of system of scientific qualification up to the present day. In this aspect I analyzed the emergence of the PhD scientific degree and the duties of the Hungarian Accreditation Committee of Higher Education in the system of scientific qualification.

In the system scientific qualification the issues of scientometrics was also taken under the microscope as I think scientometric indicators have a very important part in scientific qualification.

In higher education teachers and researchers are considered the employees of the public sector therefore I find it necessary to write about the general

DOI: 10.14750/ME.2016.032

regulations of employment status at the same time highlight the differences coming from the Hungarian Higher Education Act of 2011.

In the dissertation I also examine the international aspects of the research theme. In this respect I call the attention to the issues of doctoral education in the Bologna process as well as the connections in the system of scientific qualification and the introduction of the stages of the Bologna process.

I introduce the system of scientific qualification on an international level, models of organization of science which developed throughout history, and I have also done international comparisons.

Applying the comparison legal method I examined the characteristics of higher educational and the system of scientific qualification in the following countries: Germany, Russia, and France, Scandinavian countries such as Norway, Sweden, Finland, Denmark, Iceland, as well as Anglo-Saxon countries such as England, Wales, Northern Ireland, Scotland, and Ireland, and also the United States of America.

In the last part of the dissertation I also write about the latest changes (modifications) in the doctoral education providing future science teachers and researchers.

This dissertation was written based on sources of scientific literature, the introduction and analyses of national and international practices as well as the evaluation of international documents and legal regulations.

I express and word my previous assumptions on the changes in the system of scientific qualification, their historical, social, economical as well as legal and education policy background, the status, role and significance of scientific qualification, the proof of which I unfold in my doctoral dissertation.

My purpose is to make the summarizing analysis concerning scientific qualification, explore and react to the problems in connection with the topic and also work out the possible solutions which could be useable in legislation and application and for the scientific community.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

9 IRODALOMJEGYZÉK

A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság tevékenysége, felsőoktatásunk minősége 2001-2010: *Akkreditációs Értesítő Parlamenti Különszám*. 16. évfolyam, 1. szám, 2011. http://www.mab.hu/web/doc/kiadvanyok/Ertesito2011-kulon.pdf

Árva Zsuzsanna: A közigazgatás kutatásának intézményrendszere. Balázs István (szerk.): *Közigazgatás-elmélet*. Debrecen, 2012, Debreceni Egyetemi Kiadó, 284–298.

Balogh Judit: A tudományos diákköri mozgalom feladata a bolognai rendszerben. Fazekas Marianna (szerk.): *A magyar társadalom a tehetség szolgálatában II*. Budapest, 2009, Eötvös Kiadó, 55-65.

Báger Gusztáv (szerk.): *A felsőoktatás átalakulása, a finanszírozás korszerűsítése*. Budapest, 2004, Állami Számvevőszék, Fejlesztési és Módszertani Intézet.

Barakonyi Károly: Egyetemek irányítása- a középkori egyetemtől a Bologna folyamatig. *Magyar Tudomány*, 2004/4. 513–526.

Barakonyi Károly: *Rendszerváltás a felsőoktatásban. Bologna-folyamat, modernizáció*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó.

Bazsa György, Szántó Tibor: Felsőoktatási akkreditáció Magyarországon. *Educatio*, 2008, 17. évf., 1. 36–50.

Bazsa György: A Magyarországi doktorképzésről. Gondolatok a doktori (PhD) fokozatszerzés tapasztalatairól. *Magyar Tudomány*, 2002/5. 648–652.

Bergan, Sjur: *Not by bread alone*. Strasbourg, 2011, Council of Europe Publishing.

Bernal, J. D.: *Tudomány és történelem*. Budapest, 1963, Gondolat Kiadó.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Bernal, J. D.: *Tudomány és társadalom*. Budapest, 1954, Szikra Könyvkiadó.

Békés Vera: A kutatóegyetem prototípusa. A XVIII. századi Göttingeni Egyetem. In: Tóth Tamás (szerk): *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatás- történeti tanulmányok. Magyar felsőoktatás könyvek*, Budapest, 2001, Professzorok Háza. 73–94.

Borbély Gábor: A filozófia szabadsága és az egyetemi autonómia a középkorban. *Magyar Tudomány*, 2016/4. 392-402.

Borbély Gábor: Doktrinális konfliktusok a késő középkori egyetemeken. In: Tóth Tamás (szerk): *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatás-történeti tanulmányok*. *Magyar felsőoktatás könyvek.* Budapest, 2001, Professzorok Háza. 47–55.

Boros János: *A tudomány, a tudás és az egyetem*. Veszprém–Budapest, 2010, Gondolat Kiadó.

Braun Tibor: Bírálat a tudományban és a kicsi-a-világ jelenség. *Magyar Tudomány*, 2000/9, 1151–1153.
http://epa.oszk.hu/00700/00775/00022/1151-1152.html

Bujdosó Ernő: *Bibliometria és tudománymetria*. Budapest, 1986, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ és Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.

Croiser, David, Purser, Lewis, Smidt, Hanne: *Trendek V: Az egyetemek formálják az Európai Felsőoktatási Térséget.* Ford. Dobos Gábor, Várterész Flóra, Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány.

Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Mégis, kinek az Akadémiája? *Magyar Tudomány*, 2015/9. 1113–1137.

Csaba László, Szentes Tamás, Zalai Ernő: Tudományos-e a tudománymérés? Megjegyzések a tudománymetria, az impaktfaktor és MTMT használatához. *Magyar Tudomány*, 2014/4. 442–466.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Csehó Julianna: Doktori képzések, fiatal kutatók helyzete. Európai dimenzió. *Felsőoktatási Műhely*, 2009/2. 57–70.

Csiszár Imre: A Doktoranduszok Országos Szövetsége és a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság közötti kapcsolat. In: Szabó Szilvia, Szántó Tibor (szerk.): *Akkreditáció Magyarországon. 20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság*. Jubileumi kiadvány. Budapest, 2013, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság. 49–50.

Csöndes Mária, Szántó Lajos, Vas-Zoltán Péter: *Tudománypolitika és tudományszervezés Magyarországon*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó.

De Solla Price, Derek: *Kis tudomány – nagy tudomány*. Ford. Soós Gyula. Budapest, 1979, Akadémiai Kiadó.

Derényi András: Az Európai Felsőoktatási Térség képesítési keretrendszerének kialakulása és kapcsolata az Európai Képesítési Keretrendszerrel. *Felsőoktatási Műhely,* 2010/1. 47–62.

Dobrov, G. M.: *A tudomány tudománya*. Ford. Józsa Péter. Gondolat és Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973, Akadémiai Kiadó.

Eugene, Garfield: A tudománymetria nagykorúvá válása. Current Contens, No. 46. (Nov. 12, 1979). In: Braun Tibor, Bujdosó Ernő, Ruff Imre: *A tudomány mint a mérés tárgya*. Budapest, 1981, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 13–16.

Expanzio Humán Tanácsadó: Összefoglaló tanulmány az akkreditációs eljárás megújításához szükséges kutató, fejlesztő, szakértői anyagokról. http://femip.hu/c/document_library/get_file?p_l_id=18401&folderId=25083&name=DLFE-979.pdf

Fazekas Marianna: A közigazgatás tudományos vizsgálata egykor és ma. *Magyar Közigazgatás,* 2011/2, 22-29.

Fábri György: Mire jó a doktori fokozat a munkaerőpiacon? In: Mosoniné Fried Judit, Tolnai Márton (szerk): *Fiatal kutatók*, Budapest, 2010. Typotex Kiadó. 107–125.

Fábri György: Oktatás és tudomány felsőfokon: a magyar felsőoktatás hosszú évtizede, 1988-2002. In: Lukács Péter (szerk.): *Felsőoktatás új pályán.* A jelentés a felsőoktatásról c. az Oktatási Minisztérium felkérésére folytatott kutatás záró tanulmánykötete. Budapest, 2000, Oktatáskutató Intézet. 46–88.

Fehér Katalin: Kultúrpolitika és közoktatásügy a két világháború között. In: *Magyarország a XX. században*. 455–483.
http://www.mek.oszk.hu/02100/02185/html/1362.html#1368

Ferencz Sándor: A középkori egyetem. In: Tóth Tamás (szerk): *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatás- történeti tanulmányok. Magyar felsőoktatás könyvek*. Budapest, 2001, Professzorok Háza. 33–46.

Glatz Ferenc (válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta): Tudomány, kultúra, politika: Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917–1932). Budapest, 1990, Európa Könyvkiadó.

Glatz Ferenc: Tudománypolitika. Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, 2002/4. 494–506.

Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926. Budapest, 1927, Athenaeum Nyomda.
http://mtdaportal.extra.hu/books/klebelsberg_kuno_beszedek_es_cikkek.pdf

Hajnal Ward Judit, Candon, Paul, Cox, James, Stewart, Molly, Frisone, Nicole: Gyakorlati bibliometria: a tudományos tevékenység értékelése könyvtári eszközökkel. *Könyvtári figyelő*, 2011. (57. évf.) 1. sz. 107-131.
http://ki.oszk.hu/kf/category/57evfolyam/2011-1-szam/

Hamza Gábor: Áttekintés az Orosz Tudományos Akadémiáról, különös tekintettel annak reformjára. *Magyar Tudomány*, 2014/5. 612–614.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Hamza Gábor: Az egyetemi autonómia reformjának kérdéséhez. *Magyar Tudomány*, 2014/2. 130–139.

Harmathy Attila: Az MTA Doktori Tanácsának tevékenységéről. *Magyar Tudomány*, 1996, (41.(103.) köt.) 7. 870–879.

Holle Alexandra: A doktori képzés megújítása. Képviselői Információs Szolgálat, *Info jegyzet*, 2015/63. 1–2. http://www.parlament.hu/documents/10181/303867/2015_63_doktori_kepzes_megujitasa/9988579c-a9eb-498e-bfa9-335c5d89e40f

Hrubos Ildikó: A 21. század egyeteme. *Educatio* 2006/4. 665–683.

Hrubos Ildikó: *A felsőoktatás dilemmái a tömegessé válás korszakában*. Educatio Füzetek 224, Budapest, 1999, Oktatáskutató Intézet.

Hrubos Ildikó: Az európai felsőoktatás reformja. In: Izikné Hedri Gabriella szerk.: *Magyarország a kibővülő Európai Unióban*. Budapest, 2006, Nemzeti Tankönyvkiadó. 87–98.

Hrubos Ildikó: Európai Felsőoktatási reform Magyarországon. *Új pedagógiai Szemle*, 2009/12. 43–56.

Hrubos Ildikó: Felsőoktatás-politika. Európai trendek a felsőoktatásban a XXI. század első évtizedében.1–90. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_06_Hrubos_Ildiko_A_felsooktataspolitika_Europai_trendek_a_felsooktatasban_a_XXI_szazad_elso/index.html

Hrubos Ildikó: Gazdálkodó egyetem, szolgáltató egyetem, vállalkozói egyetem. In: Hrubos Ildikó (szerk.): *A gazdálkodó egyetem*. Budapest, 2004, Felsőoktatási Kutatóintézet–Új Mandátum, 14–33.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Hrubos Ildikó: Nemzetközi tendenciák a felsőoktatásban. In: Bárdi Nándor, Berki Anna, Ulicsák Szilárd: *Erdélyi Magyar Tudományegyetem megvalósíthatósági tanulmánya.* Budapest, 2001, Határon Túli Magyarok Hivatala. 77–96.
http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=150
http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf469.pdf

Kardos József, Kelemen Elemér, Szögi László: *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Budapest, 2000, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Központi Statisztikai Hivatal: *Magyar statisztikai zsebkönyv*, 2015, (főszerk.: Bódiné Vajda Györgyi): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2016.

Popper, Karl R.: *A tudományos kutatás logikája.* Ford. Petri György, Szegedi Péter. Budapest, 1997, Európa Könyvkiadó.

Kecskés Gábor - Szemesi Sándor: Állam- és jogtudományi doktori képzés Magyarországon - akadályok és lehetőségek között (a Marton Géza Doktori Iskola kilencedik tanéve elé). *Pro Futuro. A jövő Nemzedékek joga*, Debreceni Egyetem, 2014/2, 38–53.

Kehm, Barbara Kreckel, Reinhard Burkhardt, Anke: Internationaler Vergleich. In: *Bundesbericht zur Förderung des wissenschaftlichen Nachwuchses (BuWiN).* Berlin, 2008, Unterrichtung durch die Bundesregierung. Bundesministerium für Bildung und Forschung. 264–286.
http://www.fachportalpaedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=869944
http://doku.iab.de/externe/2008/k080311f12Bericht.pdf

Kehm, Barbara Teichler, Ulrich: Der Einfluss des Bologna-Prozesses auf die europäische Hochschullandschaft. In: Hänlein, Andreas, Roßnagel Alexander: *Wirtschaftsverfassung in Deutschland und Europa*: Kassel. 2007, Kassel Univ. Press. 79–98.
http://www.uni-kassel.de/upress/online/frei/978-3-89958-2352.volltext.frei.pdf.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Kiss Éva: A tudományos minősítés nemzetközi gyakorlata egy kérdőíves felmérés tükrében. *Magyar Tudomány*, 2014/9. 1129–1135.
Kónya Sándor: Az Akadémia átszervezése 1949-ben. *Magyar Tudomány*, 1974, (19. (81.) köt.) 12. 774–783.

Kónya Sándor: Gerő Ernő javaslata az Akadémia átszervezésére. *Magyar Tudomány*, 2000/2. 240–244.
http://epa.oszk.hu/00700/00775/00015/.

Kornis Gyula: *A tudományos gondolkodás. A tudós lelki alkata*. Budapest, 1943, Franklin-Társulat.

Kosáry Domokos: *Hat év a tudománypolitika szolgálatában*. Budapest, 1996, MTA Történettudományi Intézete.

Kozma Tamás, Rébay Magdolna (szerk): *Felsőoktatási akkreditáció Közép-Európában*. Felsőoktatási Kutató Intézet, Budapest, 2005, Új Mandátum Kiadó.
http://mek.oszk.hu/08900/08925/08925.pdf

Központi Statisztikai Hivatal: A doktori fokozattal rendelkezők életpályája. *Statisztikai Tükör*, 2011, V. évfolyam, 19. szám.1–3.
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/dokteletpalya.pdf

Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Budapest, 2002, Osiris Kiadó.

Kupfer, Antonia, Moes, Johannes: Promovieren in Europa. In: Kupfer, Antonia Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main, 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft. 11–22.
http://www.fachportalpaedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=678178
http://userpage.fu-berlin.de/~jmoes/pide/Material/promovieren_in_europa.pdf

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században.* Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó.

Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949-1958*. Budapest, 1986, Kossuth Könyvkiadó.

Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után*. Budapest, 1989, Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet.

Lőrincz Lajos: *A tudományos kutatások állami irányítása*. Budapest, 1969, Akadémiai Kiadó.

Magyary Zoltán: *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése*. Pécs, 1931, Danubia Könyvkiadó.

Magyary Zoltán: *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Budapest, 1927, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Mészáros Sándor, Szabó Gábor: A doktorképzés (PhD) elvei és gyakorlata hazánkban és az OECD országokban. *Magyar Tudomány*, 2009/1. 86–94.

Mikonya György: *Az európai egyetemek története (1230-1700).* Budapest, 2014, ELTE Eötvös Kiadó.

Moes, Johannes: Vorwort zur zweiten Auflage. Von Berlin nach Bergen. In: Kupfer, Antonia Moes, Johannes: *Promovieren in Europa: ein internationaler Vergleich von Promotionsbedingungen*, Frankfurt/Main 2004, Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft. 8–9.
http://userpage.fu-berlin.de/~jmoes/pide/Material/promovieren_in_europa.pdf.
http://www.fachportalpaedagogik.de/fis_bildung/suche/fis_set.html?FId=678178.

Mosoniné Fried Judit: A fokozatszerzés utáni évek. In: Mosoniné Fried Judit-Tolnai Márton (szerk): *Fiatal kutatók,* Budapest, 2010, Typotex Kiadó. 35–53.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudománypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA Kutatásszervezési Intézet műhelytanulmányok,* 2009/4. 1–10.
http://www.mtakszi.hu/docs/muhelytanulmanyok/ksziaktak_0904.pdf

Nagy Marianna: Jogalkotási és jogalkalmazási kérdőjelek a doktori képzésre vonatkozó jogi szabályozásban – egy akkreditációs eljárás apropóján. *Magyar Tudomány*, 2010/1. 62–73.

Nalimov, V. V., Mulcsenko, Z. M.: *Tudománymetria.* Ford. Friedrich Vilmos. Budapest, 1980.

Oberheidt, Stéphanie, Kosinska, Renata, Steinberger, Marion, Forsthuber, Bernadette, Sabadie, Jesús Alquézar, Glass, Anna: *Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007*. Ford. Kurucz Katalin, Dobos Gábor. Budapest, 2008, Tempus Közalapítvány.

Palló Gábor: A fiatal kutatók tevékenységének erőtere: a magyar tudományrendszer vázlata. *Magyar Tudomány*, 2009/2. 209–220.

Palló Gábor: A kutatói pálya csomópontja: az akadémiai tenure. In: Mosoniné Fried Judit-Tolnai Márton (szerk): *Fiatal kutatók*, Budapest, 2010, Typotex Kiadó. 92–106.

Palló Gábor: A tudományos siker kettős természete: fiatal kutatók és a siker. In: Mosoniné Fried Judit-Tolnai Márton (szerk): *Fiatal kutatók,* Budapest, 2010, Typotex Kiadó. 15–34.

Palló Gábor: Az akadémiai tenure. *Magyar Tudomány*, 2012/3. 322–333.

Palló Gábor: Klebelsberg Kuno: politikus kultuszminiszter. *Magyar Tudomány*, 2007/12. 1619–1628.

Palló Gábor: Német tudományos modell Magyarországon: Klebelsberg tudományos rendszere. *Magyar Tudomány*, 2002/11. 1462–1473.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Paulovics, Anita, Stipta, Zsuzsa: Academic freedom in Europe. *European Integration Studies*, Miskolc University Press, 2009. 3–14.

Pechar Hans: „Doktorat neu“ – ein österreichischer Blick auf eine europäische Reformdebatte. In: Kehm, Barbara (Hg.): *Hochschule im Wandel. Die Universität als Forschungsgegenstand*. Frankfurt/New York: Campus, 2008. 319-335.

Pechar Hans: Humboldt in der Massenuniversität? Vom Elend der neuhumanistischen Bildungsreligion. In: Kossek, Brigitte Zwiauer, Charlotte: *Universität in Zeiten von Bologna*, Vienna University Press 2012.69–82. http://www.uni-klu.ac.at/wiho/downloads/12_Humboldt_Massenuni.pdf

Pechar Hans: Karrierechancen für den akademischen Nachwuchs in Österreich. In: österreichischer Wissenschaftsrat: *wissenschaftliche Karriere und Partizipation – Wege und Irrwege*. Tagungsband 2011. Wien: 2012. 77–92. http://www.uni-klu.ac.at/wiho/downloads/12_WR_ak_Karrieren.pdf

Pechar, Hans Campbell, David F. J Brechelmacher, Angelika: *Vom Dr. zum PhD.* Wien, 2008. http://www.amsforschungsnetzwerk.at/deutsch/publikationen/BibShow.asp?id=7777http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/2008rollenmodelle_docstudium_iff2008.pdf.

Polónyi István, Tímár János: Az Akadémia és az egyetemek reformjai. *Magyar Tudomány*, 2006/10. 1261–1265.

Polónyi István: Felsőoktatás és tudománypolitika. *Educatio*, 2009/1. 85–102.

Prugberger Tamás: *Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog*. Budapest, 2006, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft.

R. Várkonyi Ágnes: A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása 1825-1831. In: Pach Zsigmond Pál (főszerk.), Vörös Antal (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825-1975.* Budapest 1975, Akadémiai Kiadó. 11–27.

Redl Károly: A fakultások vitájának előtörténetéhez. In: Tóth Tamás (szerk): *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatás- történeti tanulmányok*. *Magyar felsőoktatás könyvek*. Budapest, 2001, Professzorok Háza. 57–72.

Reszkető Petra, Váradi Balázs: *Elöl hátul doktor*. *2000 Irodalmi és társadalmi havi lap*. 2002. 14/5. 40–58.
http://ketezer.hu/download/PDF/2002/2000_FOLYOIRAT_2002_05.pdf

Róna-Tas András: A magyar doktori iskolák helyzete és jövője. *Magyar Tudomány*, 2003/10, 1298-1307.

Schubert András: A tudománymetria kezdetei Magyarországon. *Könyv és Nevelés*, XVI. évfolyam, 2014/1. 21–31.
http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/ken_20141.pdf#page=27&zoom=auto,-185,3

Szabó Szilvia, Szántó Tibor (szerk.): *Akkreditáció Magyarországon. 20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság*. Jubileumi kiadvány, Budapest, 2013, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság.

Szakpolitikai hírlevél: http://oktataskepzes.tka.hu/hu/eros-alapok-regi-es-uj-prioritasok-a-bovulo-europai-felsooktatasi-tersegben

Szelei László: A Magyar Tudományos Tanács szervezete és működése. *Magyar Tudomány*, 1969, (14. (76.) köt.) 7-8. 510–521.

Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó.

Szögi László (szerk.): *Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái*. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Magyar Felsőoktatás, 1994, Alfa Kiadó.

T. Kiss Tamás: A tudományos szakemberképzés támogatása nem/ ismer/t/ határokat!? (Tanulságok és tapasztalatok a 20. század első feléből). *Felnőttképzési Szemle*, 2010, IV. évfolyam, 1. szám. 42–58. http://epa.oszk.hu/01200/01251/00004/pdf/fef_szemle_2010_1_042-058.pdf

DOI: 10.14750/ME.2016.032

T. Varga György: *Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei*. 1. köt. 1948-1953 Budapest, 2005, Magyar Országos Levéltár.

Tamás Pál: *A tudománypolitika modelljei*. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó.

Taxner Ernő: Az egyetemi doktori képzés tapasztalatai. *Magyar Tudomány*, 1997, (42.(104.) köt.) 11. 1358–1363.

Torma András: *A közigazgatás központi szerve*. Közigazgatási Jog 1. Magyar Közigazgatási Jog Általános Rész I. Miskolci Egyetem ÁJK Államtudományi Intézet Közigazgatási Jogi Tanszék, 2012.

Torma András: Az Európai Közigazgatási Térségről - magyar szemmel. *Miskolci Jogi Szemle*, VI. évfolyam, 2011, Bíbor Kiadó. 196-210.

Tóth Tamás: A Napóleoni egyetemtől a humboldti egyetemig. A XVIII. századi Göttingeni Egyetem. In: Tóth Tamás (szerk): *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatás- történeti tanulmányok. Magyar felsőoktatás könyvek,* Budapest, 2001, Professzorok Háza. 95–123.

Tüskés Gábor: A minőség meghatározásának problémájához a bölcsészettudományi alapkutatásokban. *Magyar Tudomány,* 2013/5. 563–574.

Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék, Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban*" Budapest, 2010, Ráció Kiadó.

Vass József (ford.): Szent Ágoston vallomásai. http://mek.oszk.hu/04100/04187/04187.pdf

Vinkler Péter: Adalékok a tudománymetria néhány kérdésének megértéséhez. *Magyar Tudomány,* 2004/6. 789–793.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Vinkler Péter: Az értékelő tudománymetria alkalmazásának néhány példája Magyarországon. In: Szerk: Glänzel Wolfgang, Schubert András, Vasvári Lilian: *Kis tudománymetria, nagy tudománymetria….és azon túl.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának informatikai és tudományelemzési sorozat 8. Budapest, 2001, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. 129–149.

Vinkler Péter: Tudománymetria a tudománypolitika szolgálatában. In: Berács József – Hrubos Ildikó – Temesi József: (szerk.): *Magyar Felsőoktatás 2009, Konferencia előadások. 2010. január 27.*, NFKK Füzetek 4, Budapesti Corvinus Egyetem. 73–88.

Vinkler Péter: Tudománymetriai kutatások Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2008/11. 1372–1380.

Weber, Max: *A tudomány és a politika mint hivatás*. Budapest, 2004, Kossuth Kiadó.

Weszely Ödön: *Az egyetem eszméje és típusai*. Budapest, 1929, Dunántúl Egyetemi Nyomda.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

10 JOGFORRÁSOK, EGYÉB FORRÁSOK JEGYZÉKE

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

1920. évi XXV. törvénycikk a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról.

1927. évi XIII. törvénycikk a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról.

1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról.

1948. évi XXXVIII. törvény a Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában.

1949. évi XX. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról.

1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről és annak általános indokolása.

1985. évi I. törvény az oktatásról.

1992. évi XXXIII. törvény a közalkalmazottak jogállásáról és annak indokolása.

1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról és annak indokolása.

1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról.

1996. évi LXI. törvény a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

1997. évi LXXX. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről.

2000. évi XCVII. törvény a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény és a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról.

2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól.

2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról és annak indokolása.

2009. évi CXXXVIII. törvény a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény módosításáról.

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról és annak indokolása.

2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről.

2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról.

2015. évi CXXXI. törvény az egyes, a felsőoktatás szabályozására vonatkozó törvények módosításáról.

2015. évi CCVI. törvény az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról és annak indoklása.

1950. évi 44. törvényerejű rendelet az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában.

1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában.

1953. évi 20. törvényerejű rendelet az aspiránsképzésről.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

1956. évi 26. törvényerejű rendelet a doktori cím adományozásáról szóló 1951. évi 26. törvényerejű rendelet 8. § (1) bekezdésének hatálytalanításáról.

1957. évi 31. törvényerejű rendelet a tudományos fokozatok elnyerésével kapcsolatos egyes rendelkezések alkalmazásának átmeneti felfüggesztéséről.

1958. évi 28. törvényerejű rendelet a tudományos fokozatok elnyerésével kapcsolatos egyes rendelkezések alkalmazásának átmeneti felfüggesztésére vonatkozó 1957. évi 31. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezéséről.

1958. évi 29. törvényerejű rendelet a tudományos minősítés rendszerének továbbfejlesztéséről.

1962. évi 22. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézményekről és annak általános indokolása.

1963. évi 19. törvényerejű rendelet a tudományos minősítésről és a tudományos fokozatokról.

1967. évi 19. törvényerejű rendelet a tudományos minősítésről és a tudományos fokozatokról szóló 1963. évi 19. törvényerejű rendelet egyes rendelkezéseinek módosításáról.

1970. évi 9. törvényerejű rendelet a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről.

1975. évi 15. törvényerejű rendelet a középiskolákban, szakközépiskolákban és felsőoktatási intézményekben befejezett tanulmányokról kiadott okiratok, valamint a tudományos fokozatok és címek odaítéléséről szóló okiratok egyenértékűségének kölcsönös elismerése tárgyában az 1972. évi június hó 7. napján Prágában aláírt egyezmény kihirdetéséről.

1983. évi 23. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézményekről szóló 1962. évi 22. törvényerejű rendelet, valamint a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiáról szóló 1971. évi 23. törvényerejű rendelet módosításáról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

1983. évi 24. törvényerejű rendelet a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésekről.

7/1951. (I. 3.) MT rendelet az Országos Tudományos Képesítő Bizottság új elnevezéséről.

184/1951. (X. 16.) MT rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozásáról szóló 1951. évi 26. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.

8/1952. (I. 27.) MT rendelet az aspiránsképzés továbbfejlesztéséről.

72/1982. (XII. 10.) MT rendelet a tudományos továbbképzésről.

38/1983. (XI. 3.) MT rendelet a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről szóló 1983. évi 24. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.

41/1959. (X. 3.) Korm. rendelet az aspiránsképzésről és a tudományos fokozatokról.

35/1962. számú Korm. rendelet a felsőoktatási intézmények egyes kérdéseiről.

20/1963. (VIII. 14.) Korm. rendelet a tudományos minősítésről és a tudományos fokozatokról szóló 1963. évi 19. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.

25/1969. (VI. 20.) Korm. rendelet az egyetemekről és az egyetemi jellegű főiskolákról.

12/1970. (V. 5.) Korm. rendelet a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről szóló 1970. évi 9. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.

47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet a doktori eljárásról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet a Magyar Tudományos Akadémia hazai tagjai és a Magyar Tudományos Akadémia Doktora címmel rendelkező személyek tiszteletdíjáról, illetve az akadémikus elhalálozása esetén megállapítható hozzátartozói ellátásokról.

14/1997. (I. 30.) Korm. rendelet a doktori képzés, a doktori fokozat odaítélésének eljárási szabályairól, valamint a képzésben résztvevők egyes jogairól és kötelességeiről, az általuk fizetendő díjakról és térítésekről.

66/1997. (IV. 18.) Korm. rendelet a Magyar Akkreditációs Bizottság szervezetéről, működéséről és az akkreditációs eljárás alapvető szabályairól.

169/2000. (IX. 29.) Korm. rendelet az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint a művészeti ágak felsorolásáról.

199/2000. (XI. 29.) Korm. rendelet a Magyar Akkreditációs Bizottság működéséről.

51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről.

69/2006. (III. 28.) Korm. rendelet a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságról.

33/2007. (III. 7.) Korm. rendelet a doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről.

50/2008. (III. 14.) Korm. rendelet a felsőoktatási intézmények képzési, tudományos célú és fenntartói normatíva alapján történő finanszírozásáról.

84/2011. (V. 26.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvénynek a Magyar Tudományos Akadémia irányítása alá tartozó költségvetési szerveknél, illetve más kutató- és kutatást kiegészítő intézeteknél történő végrehajtásáról.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

19/2012. (II. 22.) Korm. rendelet a felsőoktatási minőségértékelés és-fejlesztés egyes kérdéseiről.

387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról.

121/2013. (IV. 26.) Korm. rendelet az Oktatási Hivatalról.

345/2015. (XI. 19.) Korm. rendelet az oktatást szabályozó egyes kormányrendeletek módosításáról.

395/2015. (XII. 12.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény felsőoktatásban való végrehajtásáról és a felsőoktatási intézményben való foglalkoztatás egyes kérdéseiről.

20/1983. (XI. 3.) MM rendelet az egyetemi doktori címről és az egyetemi doktorátusról.

107/1995. (XI. 4.) OGY határozat a felsőoktatás fejlesztésének irányelveiről.

1/2014. (I. 3.) OGY határozat a Nemzeti Fejlesztés 2030 - Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepcióról.

1031/1959. (X. 3.) Korm. határozat a tudományos fokozatok és az egyetemi doktori cím viszonyáról.

1010/1967. (V. 28.) Korm. határozat a Tudományos és Felsőoktatási Tanács megszűnéséről és feladatainak ellátásáról.

1014/1970. (V. 10.) Korm. határozat a Tudományos Továbbképzési Ösztöndíj létesítéséről.

146/1969 (MK. 14.) MM számú utasítás az egyetemi doktori címről.

158/1973. (MK. 16.) MM számú utasítás a politikai tudományokban szerezhető egyetemi doktori címről.

Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság: *Szervezeti és Működési Szabályzata*.
http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=248&Itemid=487&lang=hu

MAB 2012/7/III/9. és 2014/7/VI/1. számú határozatai a tudományágak vs. mesterszakok rendszere doktori iskolák létesítéséhez.
http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=387&Itemid=894&lang=hu

A MAB 2016/1/IV.sz. határozata (A 2014/7/V. sz. határozat módosítása) Egyetemi tanári pályázat bírálati szempont, bírálati lap.
http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=431&Itemid=634&lang=hu

MAB állásfoglalás a doktori iskolák létesítéséről és működéséről. A MAB 1999/2/IX. sz. és 2000/8/II sz. valamint a 2001/3/VI. sz. állásfoglalásának módosításai a Kormány 51/2001. (IV. 3.) számú "A doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről" című rendelete alapján.
www.mab.hu/web/doc/xregi/4doktisk.doc

A MAB közleménye a 2011. évi felsőoktatási törvény módosításáról.
http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=634&Itemid=988&lang=hu

Az Európai Parlament és a Tanács 1291/2013/EU Rendelete a „Horizont 2020" kutatási és innovációs keretprogram (2014–2020) létrehozásáról és az 1982/2006/EK határozat hatályon kívül helyezéséről. (2013. december 11.).
http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/legal_basis/fp/h2020-eu-establact_hu.pdf

Az Európai Bizottság ajánlása a Kutatók Európai Chartájáról és a kutatók felvételi eljárásának magatartási kódexéről. (2005. március 11.)
http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/kina21620b2c_hu.pdf

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Az Európai Bizottság ajánlása a Kutatók Európai Chartájáról és a kutatók felvételi eljárásának magatartási kódexéről. (2005. március 11.)
http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/kina21620b2c_hu.pdf

A Régiók Bizottsága véleménye – Európai Kutatási Térség. 99. Plenáris ülés – 2013. január 31.–február 1.
http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:062:0014:0021:HU:PDF.

A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Gondoljuk újra az oktatást: beruházás a készségekbe a jobb társadalmi-gazdasági eredmények érdekében. Strasbourg, 2012.11.20.
http://eurlex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0669&from=EN

A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, A Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az európai felsőoktatási rendszerek által az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés terén tett hozzájárulás növelése. Brüsszel, 2011.9.20.
http://eurlex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0567&from=HU

A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az európai felsőoktatási rendszerek által az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés terén tett hozzájárulás növelése. Brüsszel, 2011.9.20.
http://eurlex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0567&from=hu

A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek Az egyetemek korszerűsítési programjának megvalósítása: Oktatás, Kutatás és Innováció. Brüsszel, 10.5.2006.
http://eurlex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0208&from=EN

DOI: 10.14750/ME.2016.032

Londoni Kommüniké, az Európai Felsőoktatási Térség felé: válasz a globalizált világ kihívásaira.
http://www.mab.hu/web/doc/kulfold/LondoniNyilatkozat_hu_070601.pdf.

The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009.
http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communiqu%C3%A9_April_2009.pdf.

Leuveni Nyilatkozat, a bolognai folyamat 2020 – Az Európai Felsőoktatási Térség az új évtizedben.
http://www.mab.hu/web/doc/kulfold/Leuven_magyar.pdf.

Bucharest Communiqué, 2012.
http://www.ehea.info/Uploads/%281%29/Bucharest%20Communique%202012.pdf

Shared 'Dublin' descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle Awards. http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/building-the-european-higher-education-area/bologna-basics/Bologna-an-overview-of-the-main-elements.aspx. (Letöltés: 2014. 05. 25.)
Shared descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle Awards.

Promotion in Deutschland: http://www.hochschulkompass.de/promotion.html.

A hazai kutatást, fejlesztést és innovációt ösztönző pályázati felhívások, 2015-2016.
http://nkfih.gov.hu/palyazatok/hazai-kfi-palyazatok

Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai.
http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepci%C3%B3.pdf

DOI: 10.14750/ME.2016.032

A komplex vizsga általános elvei és szabályai. Az Országos Doktori Tanács 2016. február 12-i ülésén elfogadott, a 2016. április 15-i ülésen módosított szöveg. http://www.doktori.hu/cikk_file/komplex_160415.pdf

Oktatási Hivatal: Felsőoktatási statisztikák.
http://www.oktatas.hu/felsooktatas/felsooktatasi_statisztikak

A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Kutatóintézete: *Magyar Virtuális Enciklopédia*. http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/filoz/tudomany.htm
A Magyar Tudományos Akadémia története.
http://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-105670

Az MTA Köztestületének tevékenységére, működésére vonatkozó adatok. http://mta.hu/kozerdeku-adatok/az-mta-koztestuletenek-tevekenysegere-mukodesere-vonatkozo-adatok-105582

A MAB elnökének levele a rektorokhoz a doktori iskolák új szabályozásáról. http://www.doktori.hu/index.php?menuid=351&cid=41(2013. 12. 04.)

EUA Council for Doctoral Education (EUA-CDE)
http://www.madrimasd.org/empleo/documentos/doc/EUA_Council_for_Doctoral_Education_News_issue1_september08.pdf

DOI: 10.14750/ME.2016.032

11 AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ SAJÁT PUBLIKÁCIÓK

„Der sogenannte Studentenvertrag und die Grundrechte“
In: Stipta István (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2012. november 8. Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa*. Miskolc, 2012, Miskolci Egyetem Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, Nyomdaszám: TNO.2013-52.ME. 11–17.

„A hallgatói szerződés alkotmányos megítélése”
In: Stipta István (szerk.): *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 12.* Miskolc, 2013, Gazdász-Elasztik Kft., ISSN: 1588-7901, 7–24.

„A tudományos minősítés rendszere Magyarországon 1945-től az első önálló felsőoktatási törvény elfogadásáig”
(Paulovics Anita - Bátyi Emese)
In: Stipta István (szerk.): *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 12.* Miskolc, 2013, Gazdász-Elasztik Kft., ISSN: 1588-7901, 283–333.

„Studenten oder Forscher? Doktorandenausbildung im Bologna-Prozess”
In: Stipta István (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2013. november 7. Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa*. Miskolc, 2013, Miskolci Egyetem Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, Nyomdaszám: TNO.2014-61.ME. 25–32.

„Az új típusú tudományos minősítési rendszer kialakításának előzményei”
In: Törő Csaba; Cservák Csaba; Rixer Ádám; Fábián Ferenc; Miskolczi Bodnár Péter; Deres Petronella; Trencsényiné Domokos Andrea (szerk.): *Jog- és Állam.* Budapest, 2014, 19. szám, Patrocinium Kiadó, ISBN: 978-963-9808-56-0, ISSN: 1787-0607, 13–19.

„A tudományos minősítés a rendszerváltástól napjainkig”
In: Szabó Miklós (szerk.): *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai. 13.* Miskolc, 2014, Gazdász-Elasztik Kft., ISSN: 1588-7901, 35–71.

„A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság szerepe a tudományos minősítés rendszerében”
In: Zoványi Nikolett (szerk.): *Jogalkotás és jogalkalmazás a XXI. század Európájában.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest-Debrecen 2014, Kapitális Nyomdaipari Kft., ISBN: 978-615-80044-1-1, 78–89.

„A tudományos minősítés rendszere az angolszász országokban”
In: Koncz István, Szova Ilona (szerk.): *„Hiteles(ebb) tudományos prezentációk” A Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület VIII. PhD konferencia előadásai II. elektronikus kötet*. Budapest, 2014, ISBN: 978-963-89915-1-5, 1–12.
http://www.peme.hu/;http://www.peme.hu/?q=node/34#attachments

„A tudományos minősítés rendszere – Oroszország, Németország, Skandinávia”
In: Kékesi Tamás (szerk.): *The Publications of the MultiScience – XXVIII. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference University of Miskolc 10-11 April*. Miskolc, 2014. ISBN: 978-963-358-051-6, 4-8.

„A Bolognai folyamat és a doktori képzés”
In: Sáry Pál (szerk.): *Publicationes Universitatis Miskolcinensis Sectio Juridica et Politica Tomus XXXII*. Miskolc University Press, 2014, HU ISSN: 0866-6032, 21–37.

„Kutatásértékelés és tudománymetria“
In: Paczolay Péter (főszerk.): *De iurisprudentia et iure publico*. VIII. évfolyam, 2014/3, Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, HU ISSN 1789-0446, 2–17.
http://dieip.hu/

DOI: 10.14750/ME.2016.032

„Tudománymetria és tudománypolitika“

(Bátyi Emese - Paulovics Anita)

In: Szabó Miklós (szerk.): *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 14.* Miskolc, 2014, Gazdász-Elasztik Kft., ISSN: 1588-7901, 31–49.

“Doctoral Programme - European Higher Education Area”

In: Szabó Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2014. november 20. Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa*. Miskolc, 2015, Miskolci Egyetem Tudományos és Nemzetközi Rektorhelyettesi Titkárság, ISBN: 978-963-358-087-5, 15–19.

DOI: 10.14750/ME.2016.032

12 SZERZŐSÉGI NYILATKOZAT

Ezennel kijelentem, hogy a doktori fokozat megszerzése céljából benyújtott értekezésem kizárólag saját, önálló munkám. A benne található másoktól származó, nyilvánosságra hozott vagy közzé nem tett gondolatok és adatok eredeti lelőhelyét a hivatkozásokban (lábjegyzetekben), az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem. Kijelentem továbbá azt is, hogy a benyújtott értekezéssel azonos tartalmú értekezést más egyetemen nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából. E kijelentésemet büntetőjogi felelősségem tudatában tettem.

Miskolc, 2016. „ ”

……

Bátyi Emese